DPN 6904

प्रायश्चित्त प्रकरण PRAYAŚCITTA PRAKARAṆA

Title :

Run. No. 7629 Cat. No. Micro. No.

Subject Dharma Shastra Religion : Hindu / Bauddha

Language : Skt. / New. / Nep. / Skt.- New. / Maith.- New. / New.- Nep. /

Size in cms. 12·2 × 28·0 Folio 1 is missing Folios 143 Lines (in a page) 12

Compl. / Incompl. Chapt. / act /

Author / translator Scribe / donor सुगतदास तुलाधर

Date: NS / SS / VS / KS Ruler / place Sugata Dasa Tuladhar.

Script : New. / Dev. / Bhuj. / Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / paper / thyasaphu /

Condition : fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

Folio - 134 : इति रहस्य प्रायश्चित्त प्रकरणं ॥

उदाहरणीयमित्यत्र आचारादिप्रामाण्यादाद्यभावो नेनदृष्टान्तेनास्मदीयो शंखचक्रादीनां प्रजापमगाथाः परीक्ष्य निधानवे ॥३ नहि
वार्षिकप्रेतंहुनाक्तेनिस्वनेहुहि ॥ यमगाथागायप्रानीयमस्तक ——— मनुस्मरन् इतियमस्मरणान्नतेन तस्मादूनहिकार्षिका
हितरः पूर्णेहिवर्षेयामनोः सोऽमशानपर्यंतज्ञातिभिः सपिंडैश समानोदकैस्त्रन्यैरपुरः सरैः त्रनुव्रजेनानुगत्यास्मादेवचनात् ॥३ अव४
नहिवैनानुगमनेऽग्नौपिनादग्धे ——— निपतनमितिगम्यते ॥ त्रनुगम्यवपरेप्रिवासमित्यादियमस्तक्रंयमेरत्नागाथाश्चजपस्त्रिलो
किकेनासंस्कृतेनत्रग्निनादग्धवो यद्विजातरगानाम्नि तत्तस्मादवित्तुतन्मग्नियेनदग्धव्यानलो किकेनतस्मात्रिसंयात्यकार्यसा
त्रार्थत्वेनोत्पत्तेः ॥ लौकिकाग्निस्त्वाडोलाग्न्याहिव्यंतिक्रोयास्वः चोडालाग्निरमेध्याग्निः सूतकाग्निस्त्वकहिंचित् ॥ पतिताग्नि
श्चिनोशिष्टयहरणावित्त इतिरेवलस्मरणात्तनो गात्रिसंचात्रविशेषः ॥ तत्रौपासनोदकंकुपेत्रस्मिंसंस्कारमेववे ॥ सर्वंमाहुतत्र
दा नामन्त्रोपीछपाहुयमित्रियमंत्रः ॥ योनकमेति एकालंनियमेनाग्नूरुकदानंकापि ॥ छुमत्रापिनामकरणादूर्द्धत्रकृतचूडेपिद
छपायेताम्पु दयाकामनयाहुयत्रग्नूरुकदानंकापि ॥ त्रत्रचापिनामकरणादूर्द्धत्रकृतचूडेपिद्यपायेनाभ्युदय कामनया
हुयत्रग्नूरुकदानामकंतूष्णी कार्यंनियमेवेति विकल्पः ॥ मनुनाप्यत्रविशेषादिहतः नात्रिवर्षम्पकर्त्तव्या बांधवैरुदकक्रिया
जातंदन्तस्यवाकुर्युर्नात्रिवार्षिकृतेसति ॥ उदकयहरणंसाहचर्यादग्निसंस्कारस्यापिउपलक्षणार्थं ॥ नात्रिवर्षम्पतिव्रवनात्कुल
धर्मापेक्षयाचडोत्कर्षेयित्रयादूर्द्धं अग्नूरुकदानादिनियमो ऽनुगम्यते ॥ लौगाक्षिवचनाद्यत्रत्रया ——— प्रागपिकृतचूडस्य
तेयात्रियमइति विवेचनायो उपनीतश्चेद्यछपनीतस्तूष्णीहित्वाग्न्यंवृत्ता ——— दाहयत्क्रियायास्वगृह्यादि प्रसिद्ध्यालोकि

६२

आसुरुकदानयोः ९

भानदास सुगत दासया संकलनं
भाषा सफू-कुथियात उपहार !

मिताक्षरा ॥ काग्नि नैवदग्धव्यः। अर्थवत्प्रयोजनवत्। अयमर्थः। पिण्डस्तूपद्वारकार्थे तूपयोजनं संभवति भूमिजोषणाप्रोक्षणादेस्तूपयोद्देशेन प्रयोजनं नयाच्चयोजनाद्दिनं निर्वर्तते॥ तथा। लौकिकाग्निविधानेनोपनीतस्यानाहिताग्नेर्दग्ध्वाग्निनादाहविधानेन च अपदग्धप्रयोजनत्वात्। आहवनीयादेरपि निवर्तितेति। अग्न्यन्तरविधानेचदहनाख्यप्रयोजनं चकार्यं॥ आहिताग्निर्यथा नायंदग्धव्यस्त्रिभिरग्निभिः॥ अनाहिताग्नेर्लौकिकेनाग्निनाग्न्यौपासनेनेति नवमदहनाप्रसङ्गानप्रतिषेधः अग्निकार्यादिनयनेकार्यं॥ पश्चान्न यजेत यजेत वाग्निरणकाष्ठेहवीषिच॥ प्रेतत्वहिसंस्कारसमवायेनिष्पन्नइतियज्ञसम्बन्धात्॥ नयाचेत्॥ दाहश्चस्त्रत्ययेनाद्यनेनैकत्वम्॥ प्रेतेदहेदहेत्रेवकिंचिद्दहेयमित्यजेत॥ किंचिद्दहेयमितिशवस्त्रैकदेशंशस्त्रेणभवास्थैदेयंपरिवर्जयेदित्यर्थः॥ प्रेतनिर्हरणेविघ्नेनाविशेषेणनिर्हरेत्॥ नविप्रस्वेषुनिष्टत्सुमृतंभूदेशेनाधयेत्। अस्वर्ग्यास्याद्दुर्नियमकृद्दुर्यशा॥ अत्रस्वेषुनिष्टत्सुइत्यविवक्षितं। अस्वर्ग्यादिदोषश्रवणात्। दक्षिणेनाग्नेर्भूदेशेनिहरेत्॥ पश्चिमेत्रिरपरेवेत्यन्यथासंदिह्यानयः॥ नयात्रहरेयुरिति॥ नग्नामामिषुरुषंपतन्तंहरेयुरितिपश्चात्प्रोक्षितमरणाशौचिनंप्रेतंप्रेतसंस्कारार्थंश्मशानंनयन्तिसंस्कारार्थंतेषामध्यगामपशौचेनः शौनर्कंहिपुरुषंप्राक्तमार्गेणप्रेतिकनिष्कृत्यासंस्कारःकार्यः॥ अशौचंचात्रश्राद्धादिकमेव। आहिताग्निश्चेत्सवसन्तमिषं न एनःसंस्कारकर्तृत्वाद्दशत्वमितिषमिसमरणात्। अनाहिताग्नेस्तुत्रिरात्रं॥ पिण्डेनैत्यमित्रेदेयंश्वपतथाग्निना। असौ स्वर्गायलोकायस्वाहेमुष्मैत्वामदीध्यदेः॥ एवंपरेणशरदोधात्रिरात्रेअप्रचिभवेहितवचनात्। तत्रप्रथमेअहनि॥ नामकरणा

मि० २ ल४

दूर्वाकपित्वत्तनयेदा नवश्राद्धकरणादिनानन्तरमूर्ध्वंयावत्त्रिवर्षंवैकल्पिकमन्नपुरुषदानंततःपरंवत्सरेवत्सरेपिण्डेनसपिण्डीकरणमित्यनेनवर्षत्रयपर्यन्तंप्राप्तंपिण्डस्यनिषेधः उपनयनाद्दूर्ध्वंपुनराहिताग्नेरनाहिताग्नेर्वादाहंकृत्वासवैमौर्ध्वदैहिकंकार्यं॥ अथांतरिक्षेवः॥ उपवीतमेजोलिकाग्निनादाहःकार्यः॥ अनाहिताग्नेस्तुस्वाग्निनादाहोयथासम्भवंवात्रप्रयोजनंचकार्यं॥ संस्कारेनतेकिंकर्तव्यमित्यत्राहसमुद्रादाहपिण्डान्तयोस्युपपत्तयः॥ अपनःशोशुचदघमेनपित्वदित्यृग्वाः॥ समुद्रादिवशादर्वाकदशमदिवसाद्राजा नपःसमानगोत्रोःसपिंडःसमानोदकाश्च॥ अपनःशोशुचदघमित्यनेनमेनेशब्दाद्दक्षिणाभिमुखाअपः अभ्युपयंतिअभ्युपगमनेननत्रयोजनभूतोदकदानविशिष्टमभ्युपगमनंलक्ष्यते॥ एवंमातामहायेसनेनोदकदानमतिदेशदर्शनात्। एतच्चाएणमासनिधिषुकार्यं॥ प्रथमहतीयपंचमसप्तमनवमेषूदकक्रियेतिगौतमस्मरणात्॥ एतच्चस्त्रीनानन्तरंकार्यं॥ शरीरमग्नौसंयोज्यनवेक्षमाणाअपोअभ्युपेतिदहनिशानातपस्मरणात्। तथाचैतन्नप्यत्रविशेषोदर्शितः प्रेतस्य — वाधवापथा यद्दमुदकुंभवतीपिनोहर्यं येपुरुदकांतिप्रसिंचेयुः॥ अपसव्ययज्ञोपवीतवाससोदक्षिणाभिमुखाजह्युरासप्रोदङ्मुखावाप्राङ्मुखाअश्रुराजन्याविशस्यथाभिति। स्मृत्यंतरेतुयावंसाशौचादिनानिनावदुदकदानमुक्तंतावत्तत्रैवोक्तंयावत्पिंडंचरद्युरिति॥ तथाचैतत्सप्तपुरुषादिनेदिनेजलौनपूरणान्यदद्यात्प्रेतनकारणात्तावद्दिवसंकर्तव्यायावत्पिंडःसमाप्यतेइति। प्रतिदिनमंजलीनांवृद्धिःकर्तव्यायावत्पिंडःसमाप्यतेसःपिंडः समाप्यतइत्यर्थः॥ पद्यप्यनयोर्गुरुलघ्वेकल्पोरत्नगनुष्ठानेनापिशास्त्रार्थसिद्धत्वात्तथापिवहलौकशावहत्वेनगुरुनरकल्पत्वमनुपपन्नेः॥ प्रेतस्योपकारानिश्चयोभविष्यतीतिकल्पतरौ॥ अत्रमधुगुनरकल्पात्रानस्योनर्थ

सा ६

प्रसंगात्॥ वसिष्ठेनापि विशेषोभिहितः॥ सप्तमेनरात्मोपरिगण्यांऽदकक्रियांकुर्वीरन्निति निर्देश्यमाणासकलसैकनामगोत्रादिगुणविशिष्टसो
दकदानस्यासमानगोत्रेषुमातामहादिष्वतिदेशमाह॥ एवंमातामहाचार्यप्रेतानामुदकक्रियाकामोदकंसपिण्डत्वात्स्वश्रायस्वसृत्रात्रि
जा॥ पथासगोत्रसपिंडानांप्रेतानामुदकंदीयतेतथामातामहानामाचार्यगांचप्रेतानांचनित्यमुदकक्रियाकार्या॥ सकुल्यमित्रपत्न
ःपरिणीताऽहितृभगिन्यादयः। स्वस्त्रीयोभागिनेयश्च श्वशुरःप्रसिद्धः॥ त्रात्रिजोयाज्यिकाः। एषामस्वार्थिनांप्रेतानांकामोदकंकु
र्यः। कामइच्छा। कामिनोदकदानं। कामोदकंप्रेतास्यु स्यकामनायांसत्यामुदकंदेयं। त्रसमानोदकपित्रिसंकरोप्रसवोनास्ती
त्यर्थः॥ उदकदानेगुरावविधिमाह॥ सकृत्प्रमितेचसुदकंबालगोत्रेणवाग्यतः॥ तच्चोदकदानमित्येकवचनेन। सपिंडाःसमानोद
काश्चसौमित्रेनाभ्रत्वाप्रेतस्यनामगोत्रेउच्चार्योमुकनामाप्रेतोमुकगोत्रस्तृप्यत्विति सकृदेवोदकं प्रमितेचपुस्त्रीवात्रिःपुंसेकं
कुर्युः॥ प्रेतस्तृप्यत्विति प्रेतसंस्कारगान॥ प्रतिदिनमंजलिरद्भिप्रतिपादनेवा। तथापमार्थविशेषसंनेवोक्तः। नदीकूलंतत्तीर्थगत्वावा
चकृत्वापथार्थवत्। वस्त्रसंगेक्षयेसद्यौतत्तःस्नानेसमाचरेत्॥ संचेत्स्नुतनः स्नात्वाभुविःप्रयतमानसः॥ पाषाणेतन्द्रादापविप्रे
ह घाश्मान्यलीन॥ ह्यश्वेक्षेपेदधातवैश्यपंचदशस्मृतः॥ त्रिंशच्छूद्रापरात्मास्तुःसप्तविंशद्गृहोत्तनः स्नानेपुनःकार्यग्रहणंच
चकाश्यैत इति। सपिंडानामध्येकेषांचिदुदकदानप्रतिषेधमाह॥ नत्रस्यचारिणःकुर्युरुदकंपितृतोन्यथा। ज्ञातिं त्वेसमपिंड्यंत्र
चारिणः समावन्नेनपर्यंतपतितास्वप्रव्रज्यनष्टिज्ञातिकर्माधिकारेउदकादिदा नंनकुर्युः ब्रह्मचर्योत्तरकालंपूर्वंमृतानांसपिंडादिनाउ
दकदानमाह॥ चवकुर्यादेव॥ पथामनुः॥ त्रादिष्टोनादकंर्यात्स्नात्वात्रसमापनात्॥ समाप्तेतूदकंकृत्वात्रिरात्रमशुचिर्भवेत्॥ त्रदि

ष्टीत्रह्मचार्यस्पिपाशानकर्मकुरुदिवामास्वापीरिमादिष्वनादेशेयोगानत्रह्मचार्युच्यते॥ सनत्वपित्रादिष्वनिरंकेरणानिवक्ष्यनित्राचार्येषित्रुपा
ध्यायानित्यत्र। त्राचार्यः पनरेवंमनते। त्रादिष्टोनिप्रक्रांतप्रायश्चित्तः कथ्यतेनतस्येवापमुदकदानादिनिषेधः॥ प्रायश्चित्तत्रतरूपसमाप्तम्
नकालमुदकदानाप्रोचविधिरिति॥ तथालैकावादीनांचोदकस्यापत्वनिषिद्धं॥ क्लीवाद्यानोदकंकुर्युस्तनाद्यात्याविधर्मिणाः गर्भभर्तृहिंस
त्रवसुराप्यस्त्रैवपोषितइतिरहमनुस्मरणात्। एवमुदकदानेकर्तृविशेषप्रतिषेधमुक्त्वासंप्रदानविशेषणप्रतिषेधमाह॥ पारवड्यनास्ति
नास्तिनास्तिकभर्तृघ्नकामगादिकाः॥ सुराप्यत्रात्मसांगिन्योनाशौचोदेभाजनाः॥ नरशिरःकपाल्यादिस्मृतिवात्सलिंगधारणंपारवंडत्वंनद्यधीतेना
रवडिनः॥ त्रनाग्निताःत्रग्निकोदासत्यकृतात्रमाविशेषपरिग्रहाःस्तेनाः सुरागोघ्नभ्रूणहाविनाशभर्तृघ्नस्त्रीपतिघ्नात्मभःकामगा पतिघ्नः६
ःकुलटाः त्रादिग्रहणात्स्वगोत्रत्राह्मण्याद्यानिमोक्षत्वेन॥ सुरयेयापासीयासुरा प्रतिषिद्धानत्यानरनाः। त्रात्मसांगिनश्चविषाग्निदूषनाद्वे
नित्राह्मणनाः। त्रपिंडादिनामोशौचादिनिमित्तभूतानभवंतनत्तन्मरणात्मविदेरुदकदानादिनकार्यमित्येतन्निषेधपरंवचनं। त्रत्रवसुराप्य
इत्यादिषुलिंगमविवक्षितं॥ त्रनुपारेपुगतत्वात्। एतच्चबुद्धिपूर्ववैविषयं॥ पथाहगौतमः॥ प्रायोनाशकशस्त्राग्निविषोदकाद्वंधनपतनैश्चछ
नास्तीत्यवगंतव्यं॥ त्रथकस्मित्रमादेनास्त्रेपेताम्मुदकादिभिः। तस्यशौचेविधानंयकतैत्याचोदितंकपा इंसगिरस्मरणात्॥ तथामृतु
विशेषाद्यापीशौचादिवधः चिरात्तदुदकात्तर्पोतत्रत्यरणाद्देशुतादपि॥ देशिभ्यस्त्रपसंपापकर्मरणां॥ उदकंपिंडदानंचषेत्तेभ्योपत्र

दीपने। नोपतिष्ठेन्नित्यमग्निं चेदालाद्दुष्कोत्सर्पेद्वस्मशोद्वेष्टुनादपि॥ दृष्टिमप्सूत्पृशेत्पक्षमरणोपापकर्मणः॥ उदकंपिंडदानंचप्रेतेभ्यो
यत्प्रदीयतेनोपतिष्ठेन्नित्यंवैमंत्रीक्षेविनश्यतीति॥एतदपीच्छाद्वेषमात्महननविषयं॥ नोत्तमवच्चनेनेच्छाद्वेषकृमेवोदकेनहन्यात्स्वशो- (८३)
चादिनिमेधस्योक्तत्वात्॥ यत्रापिचंडालादुदकान्तर्पादिनित्यत्वाहत्वंहनाहुर्दृष्टंविषयत्वंनिश्चयः॥ यत्रोपादिनाचंडालादीनहंतुं
गतोपस्तेमाधिनक्षत्रस्यार्षंसर्वंतएवात्मानंगोपायेदिति विध्यति क्रमनिमित्तःपिंडदानादिनिषेधः॥ एवंदुष्टंदृष्ट्वाश्रियहणार्थमाभिमुख्ये
नस्पर्शंगच्छतोमशोऽश्रयंनिषेधतिश्रुतंवेषा॥ श्रयंवाशौचप्रतिषेधोदेहादिकालाद्विच्छिन्नस्यविप्रगोन्नपरहंतानामन्वक्षंवात्मद्यातिं
नाग्निंतिसद्यःशौचंचस्ववक्ष्यमाणाच्चात्मतयादाहादिकमप्येषांनकार्यंनाशौचं नोदकंनाश्रुनदाहाद्यंतकर्मच॥ ब्रह्मदंडहतानांचन
कुर्यात्कटधारणमिति यमस्मरणात्॥ ब्रह्मदंडहतान्वा स्मरणहतान्वा प्रेतंवहनसाधर्म्याद्दाहादिकटशब्देनोच्यते॥ नवाहिताग्निमग्निभिर्दहे
न्निपक्वपात्रेश्रेयेतनश्रुतिविहिताग्निपक्वपात्राद्विप्रतिपत्तिलोपप्रसंगादपस्मात्तोदाहादिनिषेधोविप्रादिहनाहिताग्निविषयेनास्कंदते।
सांशकंनापोयत्नश्रुंडालादिहनाहिताग्निसंबंधिनामग्नियज्ञपात्राणांस्मर्यमाणपत्नंतरविधीनां। वेनानेप क्षिपेत्पुस्त्रावमछंवनुप्य
येपात्राणिगृहदहेत्स्वोपयज्ञमानेदग्धाहतइतिनयाद्यत्तच्छ रीरमापिपतितपत्नंतरमुक्त्वाऽन्यानस्तागिनोनाग्निपतितानोन्नयाक्रिया॥
तेषामपितथात्यागेगतोयेसंस्थायनं हित्तमितिस्मरणात्॥ तस्मादविशेषेणसर्वेषांदहनादिनिषेधश्च न्त्रनस्तेहादिनानिषेधातिक्रमेगो
प्रायश्चित्तंकार्यं॥ कृत्वाग्निमुत्कंरत्नानंस्प शंनंवहनंकथोरज्जुछेदाश्रुपातंचतन्नकछेदागुप्त तोनिस्मरणात्॥ एतच्चप्रत्यक्ष
वृद्धिपूर्वंवेदितव्यं॥ त्रवृद्धिपूर्वंकरणेतु॥ एषामन्यत्तनमप्रेतंयोवहन्दहनंवाकृत्वोदकक्रियांकृत्वाच्छेदासानपनंचरे दितिसंवर्तोक्तं इति ४

तदाख्यमग्निं ५

१ गोमूत्रंगोमयंक्षीरंदधिसर्पिःकुशोदकम्

यंपःपुनस्तच्छवंकेवलंस्तृणमंवापातितंपदि॥ एवोत्तानामकरीचेस्कंदात्रमनोजनमितिस्पर्शंस्नपातेपा[illegible]त्रेसोकृच्छ्रंश
कृत्सानथावधनेच्छद्वेषेदहनेवामासंभिक्षाहारशुषवरंगचेतिस्मृतेर्नाभेक्षाशित्वमुक्तंतदप्यशक्तस्यवा॥ एवमन्यान्यपितद्विषयाणिस्मृति
वाक्यानिव्यवस्थापनीयानि॥ अपवदाहादिप्रतिषेधानुष्ठानासमर्थंनीरोगावानाप्रस्थादिप्रतिरूपविषयस्तेषामप्यनुज्ञावश्यंज्ञातव्यः॥ शौच
स्मृतेर्लुप्तः पुत्रादात्मनिषन्निपः॥ त्रात्मानेद्या[illegible]तपेद्युक्त इत्युपनशनाद्वुभिः॥ तस्मिन्नि त्रमाशौचद्वितीयपक्षस्थितसवपः॥ नत्नीय
तृतीकंकृत्वाचतुर्थमाद्दुत्वाचरेदिति[illegible]॥ एकेनोपाधिनात्महननंशास्त्रेणाप्यनुज्ञापितंतन्नद्यक्रियारिक्तमार्गेणात्महननेप्रायोद्यो
द्वेहिकेषुनिषिद्धंकिंपुनस्तेषांकार्यमितिसपेक्षापांदहुयाज्ञवल्क्यछागलेयाश्वापुत्रकानांपरगवलिःकार्योलोकगर्हाभयात्रैः॥ नथातेषांभ
वेच्छौचनाम्नश्चेतत्रवीद्यम॥ तस्मातेषांपिंडादानमप्यनुज्ञातमप्रेतवत्सदक्षिणाग्निनाग्यनुक्तौ[illegible]नारायणसमुद्दिश्यशिरोवपत्यादीक्ते॥
तस्मगुह्यकरंक मेतत्सदेवेत्तेनदत्तमिति॥ एवंनारायणपरगवलिप्रेतस्पर्शपर्यंतदानहोरणश्राद्धादिसंप्रदानतेषांभोजनपर्यंतमौद्धे[illegible]
देहिकमपिसर्वंकार्यमेव॥ तत्सवषट्त्रिंशन्मतेप्रेतौद्धेहिकस्याभ्यनुज्ञाद्दश्यते॥ गोवास्त्रणहतानांतथैवचद्वैसंवत्सरात्कुर्यात्सवेमे
द्वैहिक॥ इत्येवंसंवत्सरादूर्ध्वमेवनारा यणबलिकरणंद्वैहिकंकार्यं॥ नारायणबलिप्रदेयैकत्वेमश्नाकस्यांविच्छेकादश्यां
विष्णुरेवस्वतंयंयथावत्सम्पर्च्यतत्समापेप्रभुधन स्मृतास्तित्वमिश्रानदशपिंडान्विष्णुरूपे णप्रेतमनुस्मरन्प्रेतनामगोत्रेउच्चार्यद
क्षिणाग्रेषुदर्भेषुदक्षिणाभिमुखस्तोदत्तागंधादिभिरभ्यर्च्यपिंडमुपवाहयंतेकृत्वानद्यांप्रक्षिपेत्तनयन्त्यादिभ्योदद्याद्यत्तत्तत्सोमयज्ञ
यामपुरुषान्नवात्सरणानामंत्रेणयाचितः॥ श्राद्धभूतेमध्याह्नेदिक्षु आराधनेकृत्वैकोद्दिष्टविधिनावात्सरायाद्यप्रक्षालनादित्रप्रि

१ वास:पुनः॥

प्रश्नानेरुत्वाविंडंपित्रपत्नाद्यतोल्लेखनाद्यवनेनेनांतर्धीकृत्वाविल्लेवेत्रस्मरेणशिवायपनापचपरिवारसहितायपत्नवुरःपिंडानरत्वा
नामगोत्रसहितंप्रेतंसंस्मृत्यविष्णोर्नामसंकीर्त्यपंचमंपिंडंदद्यात्॥ ततः विप्रानाचांतान्दक्षिणेमित्तोपवित्वानेनमध्येवैकंगुणावनमभे
नवुद्धासंस्मरन्गोम्रहिरण्याक्षिमित्तिरनिशंपेनमनोष्पतनंपवित्रयाणिनिर्विपेःप्रेतायतिलादिसहितमुष्कंदापयित्वास्वनने
साद्धंभुंजीत॥ सर्पहतेत्वपविशेषं॥ संवत्सरंयावत्सपिंडीकरणात्॥ विधिनापंचम्यांनागद्यांविधापयेत्संवत्सरेनारायणावलिंकृत्वा
सोवर्णीनागंदद्यात्गंधपुष्पक्षतान्नतः सर्वमाद्रेदेहिकंपात्॥ नारायणंस्वरूपंवेत्सर्वेभिहितं॥ यथा॥ एकादशेमासमासाद्यशुक्लप
क्षस्यवेविधिं॥ विप्रंसम्यवंचयदेवंपमेवंवस्वतंनथा॥ दशपिंडानघनाभ्यक्तानस्यैसुमनसंयुतां॥ तिलमिश्रान्प्रदद्याद्वेसपत्नीदक्षिणा
मुखः॥ विष्णुंवुद्धोसमासाद्यमध्येभसिंततःक्षिपेत्॥ नामगोत्रंयहेतत्रपुष्पैरभ्यर्चनेनथा॥ अपरोपमदानंचनक्ष्यंमात्सन्नथापं
रं॥ निमंत्रपेत्तविप्रांश्चेपंच सप्तनवापिवा॥ विद्यातपःसमृद्धान्वेकुलात्सन्नात्मसाहिनां॥ अथरहसिसमाधेयमध्यानेसमुपाधितः॥ वि
ष्णोरभ्यर्चनंकृत्वाविप्रांस्तानुपवेशयेत्॥ उदङ्मुखवनथाग्नेयेपित्रुरूपमनुस्मरन्॥ मनोनिवेश्यविष्णोवेसर्वंकुर्यादतंद्रितः॥ त्रिंवाह्ना
दियस्योक्तंदेवपूर्वंतदावरेन्नात्रप्रानकृत्वातंतुविप्रान्तत्पिंडपूजयेविधि॥ हविष्यव्यंजनेनैवतिलादिसहितेनच॥ पंचपिंडान्प्रदद्या
द्देवरूपमनुस्मरन्॥ उद्यमंविष्णवेदद्यात्ब्रह्मरेगवशिवायच॥ यमायसानुचारायचतुर्थंपिंडमुत्सृजेत्॥ मंत्रंसंकीर्त्यमनसागोत्र
स्वंमनःपरं॥ स्नानांगंहोत्वैवंपंचमंपिंडंवंत्क्षिपेन्नेविप्रानाचम्यविधिवत्तदक्षिणाभिःसमर्चयेत्॥ सकृत्वद्धतमेविप्रंहिरण्येनसम
र्चयेत्॥ गवावस्त्रेणभूम्याचपेनंतंमनसास्मरन्॥ ततस्तिलोमोविप्रास्तुहस्तेदर्भसमन्विते॥ शिवेपुरोगोत्रपूर्वंनामवेद्रोनिवेशयेच॥

॥ हविर्गंधतिलोमस्तुतंमेदद्युःसमाहिताः॥ मित्रघ्नसनेनेःसार्द्धंपश्चात्तंभुंजीतवाग्यतः॥ एवंविधंसमेनेस्थित्वापोदद्यादतंमधानि
नोःसमुद्धरतिनेक्षिप्तंनात्रकार्पीविचारणा॥ सर्पदंशनिमित्तंसोवर्णंनागस्यनाथकृतिरूपेणाभविष्यत्पूरोगमुनेतुनाभिहितं॥ सुवर्ण
भारनिष्पन्ननागंकृत्वातंतथेवगां॥ घासापरस्याधिवस्त्रपितुरात्रयमाश्रुपात्॥ एवमुक्तदानंसायवाश्मभिधायत्रनरंकिंकार्यमिमंतत्रा
सकलोस्कान्समुद्धारणावमृदुशाद्वलसंस्थितान्नात्रानान्न स्वदयुस्तानिनिहामिःपुराणेनेः [redacted] कृतमुक्तदा
नंपेत्ता [redacted] त्मम्पुरुषादनोगानमृदुशाद्वलनेवाकृतत्तरागव्यावनेभूभागेसम्यक्स्थितान्पुत्रादिकुलवद्वापुरातनेभिनिहासेवं
क्ष्यमाणारपवदेयुः॥ शोकनिरसनसमर्थंवचोभिः बोधयेयुः॥ शोकनिरसनसमर्थंनिहासस्वरूपमाह॥ मानुष्यकदेहोस्तंभनिः
सारसारभागेण॥ करोतियःसंसमृद्धोजलबुद्बुदसंनिभः॥ मनुष्यशब्देनजरायुजाइजाद्विवतुर्विधभूतजातंलक्ष्यते॥ तस्यभविष्यमानुष्य
स्यसेसणाधमत्वेनकदलीस्तंभवत्सतःसारेहिनेत्तरुद्वृक्षवदचिरविनश्वरेसंसारस्यास्थिरस्यभागेणसम [illegible] न्वेषणंपः करोतिसमृद्धो
भूत्वंपन्नएवि त्रतत्समात्मसारत्वेरूपवेदिभिर्भवभिर्नकार्यं॥ किंच॥ पंचधासंभृतः कायोपादियंचक्षुमागतः॥ कर्म भिःस्वशरी
रोत्थैस्तत्रकापिदेवनाजन्मांतरा [illegible] त्मिपशरीरजनितैःकर्मबीजैः स्वफलोपभोगार्थंपंचधाष्टथिव्यादिपंचभूतात्मतयामंचघकारः
संभृतोनिर्मितः॥ कायः सपरिफलोपभोगनिरतोपंचत्वमागतः॥ पुनः पृथिव्यादिरूपतांप्राप्तः तत्रभवतांकिमर्थंपरिदेवनानिः पृथा
योजन स्वात्मानुशोचनकार्यं॥ वस्तुनस्थितस्तथात्वान्नहिकेनचित्तहस्तुस्थिरंनिरंकर्तुंशक्यते॥ किंचगंत्रीचक्षुमतीनाशमुदधिर्व
तानिच॥ फेनवरप्रकथंनाशंमर्त्यलोकानयास्यतिश्रुत्वचनेदमाश्रूयेमानंनामयतःपृथिव्यादीनिमहाभूतानिनाशंगच्छंति

नयासमुद्रा अपिजरामरणा विरहिणोऽध्वसमाश्रपि [redacted] प्रलयसमयेऽवसानंगच्छन्निकथमिवास्थिरयोफनसंनिभामरणाधर्मा भू
तसंघोविनाशनयास्यति वचित्तेनवहिमरणाधर्मणाः प्रयाणंकृतोनिः प्रयोजनःशोकसमावेशः। अनिष्टयोरकत्वात्प्रेतशोचनंनका
र्यमित्याह श्लेष्माश्रुवाधवैर्मुक्तैःप्रेतोभुक्तैपतेवशः। अनेनेदंदर्शितंहिक्रियाःकार्याःस्वशक्त्यनुसारेणाअहादिक्रियाश्चकार्याइ
यन्निर्गमेतप्रेतस्यास्रकवाश्रुकामोपिप्रेतोमुक्तेनस्मात्रोदितव्यं किन्तुप्रेतहितेन्युभिः स्वशक्त्यनुसारेणाअहादिक्रियाश्चकार्याइ
तिसंक्षेपसंग्रहेपुत्रेहेबालपुत्रसराः। चितश्यनेबपत्राणिनियताद्वारिवेश्मनः। अत्रवस्त्राभ्यादिस्त्रिलगोमयंगोरसंयवान्न [redacted]
प्रविशेयुः समालभ्यहुत्वाश्मनिपरशुनः। एवंकुलवृद्धवचनंसिसम्पगाकृत्यं [redacted] क्तशोकाः सन्तोबालानग्रतः गत्वाग्रहंगच्छेयुर्ग
त्वाचवेश्मनोद्वारिछित्त्वानियताः संयतमनस्काः निवपत्राणिविस्तीर्य दर्भैः खंडनेकृत्वाखंडित्वात्राचमनंचकृत्वाश्रुदक [redacted] गो
मयंगोरसंयवानालभ्यादित्यहरणात् दूर्वाप्रवालमग्नेरसंभवेनिशंवोक्तोदूर्वांकुरस्तथाभावेपिस्पृष्ट्वाश्मनिचप [redacted] दंनिधायदर्भैसंवलितं
वेश्मप्रविशेयुः अतिदेशमाहुः अतिदेशमाह। प्रवेशनादिकंकर्मप्रेतसम्बन्धिनामपिस्नानस्मरणाद्धिहिः परमास्नानसंयमानयदेस्
वोक्तंनिवपत्रमक्षरंदेशनाद्धिवेश्मप्रवेशनोक्तंकर्मतन्नकेवलज्ञातीनांनाप्रेतपरेषामपिधर्म्यंप्रेतालंकारनिहरणादिकंकुर्वतोभ
वति। प्रवेशनाद्धिकर्मेत्यत्रादिशब्दोमंगलिकत्वात्प्रतिलोमक्रमाभिप्रायः नेयंचधर्म्यार्थं निहरणादौप्रवृत्तानांनानक्षरणानस्मृद्धि
मिच्छतांस्रसर्पिंडा नोस्त्रानप्राणायामाभ्यामवस्तुद्धिः। पथाहपराशरः॥ अनाथंप्रेतमग्नौतुदहेद्वा [redacted] ना तत्यजेत्॥ [redacted]
मनुष्वैवंलिंगमितिचेन्न तेषामप्यशुभकिंचित्सापंवास्तुभकर्मणा। जलावगाहनात्तेषांसद्यःशौचविधीयतइति। स्नेतरदिनानिहरणोत्तमनुक्तो

अडुतमिसर्थः
तन्

८ ब्रह्मचारिणाश्रोत्रियाणा॥ नचाश्रोत्रियसंबंधेसति॥ एवंवदतामाचार्याद्यभिप्रेतंनिहरणंब्रह्मचारिणोव्रतलोपःस्यात्यर्थानुक्तौ ८

विशेषः॥ स्त्रसर्पिंडंहिनप्रेतंविशेन्निहरंतंवंशवत्तविमुक्तंनिवीरंवरणमानुरणास्त्रवेक्षमाणापश्यन्तमित्रेतंबान्धवाहेनैवप्रध्यंति। अन
[redacted]त्तत्रमहेवनेचत्रस्मिन्नाहेवसेदिति। अत्रपक्षत्रयस्य॥ पःस्नेहादिनाशवनिर्हरणंकृत्वानदीयमेवान्नमश्नन्तिनहुहेचवसंतिनस्मर
शाहेनैवमुहुः। पक्षकेवलंतहुहेवसंतिनपुनस्तत्रमश्नंतिनस्मिन्रात्रे। पक्षपुनर्निहरणमात्रंकुर्वंतिनतहुहेवसंतिनचाश्नंतिसे
कादहनिशनस्नानं [redacted] यविषयेविज्ञातीयविषयेनयंज्ञातीयेनिहरंतिनज्ञातिपक्षमाशौचकार्यं॥ य योगीनमः॥ स्त्रघर [redacted]
तिसर्वंवरणंमृपस्पृशेत्सवोवा वस्तत्रस्तस्योक्तमाशौचंनिनि। उपस्पर्शनंनिर्हरणंविप्रस्यनिर्हरणमासमाशौचं। स्पृष्टस्नाविपनिर्हरणाद
शरात्रमित्येवशववदाशौचकापंमित्रस्यचारिणमाह। आचार्यपित्तृपाध्यायान्निर्हरन्पितृव्यो भ्रातृ॥ शकटान्नंचनाश्नीयात्तत्रवसेत्
सप्तरात्रंवसेत्॥ आचार्यपैतृकलक्ष णाः मातापितावपितरौ। उपाध्यायस्त्वष्टवोक्तः॥ स्नात्रित्रिरात्रंपितृव्यो व्रतचारीव्रतंवनपुनरस्यव्रत
भंग॥ कटशब्दनाशौचंलक्ष्यते। तत्म [redacted] त्रोनतंभवति॥ अतस्त्वमित्रेनाह। ब्रह्मचारिणःश्रावक [redacted] मि
णोऽन्तान्निवृत्तिरस्यत्रमानापित्रोरिनिश्चयोविनाएवमविपेय मासक्रीतलब्धान्नभूतोयस्तु [redacted] एथक्पृथक्पिंडप्रदानादेहे
पेप्रेतार्थान्नेहिनत्रय॥ क्रीतमयाचितलब्धंवाश्नतेयोनिक्रीतलब्धाशनाभवेयुरितिशेषः॥ क्रीतलब्धाशननिषमांतरंनाभेश्चनशनम
योतिसूनवति। अतस्त्वत्रसिद्धः। महाव्रोजित्वान्मधपस्तरेग्रहमनेतश्चोशनक्रीतोत्पन्नवाक्तेरनि॥ न्नाघपस्तरश्चोशोचिनाश्र य
नाम नार्थंत्यागमयः पस्तरः। नेचसा [redacted] एथक्क्षिप्तेन॥ इतिशौचप्रकरणं॥ अथशौचमेवनापिविशेषउक्तः॥ अथः शय्याशनिनोब्रह्मचारिणःसवक
[redacted]तियपिंडोयत्पत्रपक्रिय याज्ञवल्क्यनाविनित्वादिरूपमाप्रेतायदिनत्रयंपिंडरूपमन्नंतुसंक्षिप्तंदेयं॥ यथाहमरीचिः प्रेतनिर्वंव

२ पिंडाभ्यांविवटथक्पृथक्पृथगयीरन्नानखद्वादौ॥ मनुनापत्रविशेषादर्शनाच्चक्षारलवणान्नास्पृनिमंत्रोभुञ्जतेत्रहः॥ मांसाशनेवनाश्नीयुःपुण्यर्थं

हिदद्याद्ध्यमंत्रविवर्जितं॥ प्रागुदीच्यांचदिक्कृत्वास्नानंप्रथमतोमानसंहितंभवतिनित्यमनुपनीतविषयंत्र्यसंस्कृतानांस्त्रीणांद्वद्याद्यसंस्कृतानां
कुर्यादितिप्रचेतःस्मरणात्॥ तथाकर्त्तानियमश्चोदकपरिशिष्टाद्विज्ञेयः॥ स्वसगोत्रःसगोत्रोवायदिस्नायादिवापुमान्प्रथमेहनियोद्द
यादृशाहंसमाप्येदृति
तथाऽन्यानियमश्चशुनःपुच्छनदर्शनंश्वालिनासस्कुभिवोपिशाकैर्वाप्यथानिर्वपेत्॥ प्रथमेहनिपंडदद्यात्तदवस्था
दृश्याहिकंक्तल्लीप्रसंकपुष्पंचधूपंदीपंतथैवचेति॥ पिंडश्चयावाशोदेयः॥ मृसोमाल्यमपिंडंयानीयमुपलेवाद्यद्विर्तिणंस्वस्मरणात्॥ न
चदक्षतिबहुवचननोदकदानबहुत्वेपिंडदानंकापिमित्याशंक्यनीयंकिंपुत्रेणावक्ष्यतेनदभावेयुसासत्रेनसपिंडोनाममन्त्रमेनंद्द
भावेमात्रसपिंडाहिनाकार्य॥ पुत्राभावेसपिंडाश्चमात्रसपिंडाःशिष्याश्चद्वद्युःनदभावेक्रत्विगाचार्यांतिगोत्रमस्मरणात्॥ एवंबहुत्वे
पुनर्ज्येष्ठेनैवकार्यं॥ सर्वैरनुमतिंकृत्वाज्येष्ठेनैवतुपिंडदानं॥ इत्मगोत्राविमंत्रेनसर्वैरेकत्वंभवेत्तदतिमरणचिस्मरणात्॥ पिंडमंत्रव्याख्यानंप
पमश्चब्राह्मणास्पदम्॥ पिंडश्चक्षत्रियस्यहृदयेशेवत्वंवाशोचेदिवमंत्रयाविष्णुनाभिहितः॥ यावदशौचंप्रेतस्योदकंपिंडमेकं
चदद्युर्हि॥ तथाममंत्रंतरेषि॥ नवमिर्दिवसैर्दद्यान्नवपिंडान्ममाहितः॥ दशमंपिंडमुत्सृज्यपरिषेच्यसमुच्चित्यवचनमयेद्युः क्रियमा
णाश्चद्वादशैवब्राह्मणानिमंत्रणाभिप्रायेण॥ योगोप्येवंगात्पिंडदानंत्रयमभिहितं॥ अनयाश्चगुरुलघुकल्पयादृक्दानविषया
क्रांव्यवस्थाविज्ञेया॥ अत्रापरःप्रणालपोयेविशेषः॥ आशौचवस्यक्रमेपिपिंडानद्यात्॥ दशैवचस्थितिः॥ त्रिरात्रायोचिनांपुनः
पासकैरणविशेषादिनंतः॥ प्रथमेस्थिसंचयेयाः त्रयःपिंडाःसमाहितेः द्वितीयेचतुर्थेदद्यात्तत्रास्थिसंचयनंतथा॥ तृतीयेदद्याच्च

नीयान्निरुक्तस्यादिक्षालयेत्तथेतिदिंचा॥ जलमेकाहमाकोशंस्थापयेक्षीरंचमन्त्रपे॥ जलेक्षीरंचसन्न्यस्यपात्रस्थेपथ्यकुंभाकोशेशिक्याद्या
वेकाहस्थापनीयाविशेषानुपादानात्॥ प्रथमेहनिकार्यंतथापास्करवनालंप्रेतात्रस्नाहोसकंस्थापयेत्पिंडेमिनिक्षीरंतथास्थिसंचयनंचविस्तरेविस्तरेवतृतीयेस्वस्थिसंचयनंकुर्यात्तत्रागंगांधसिप्रक्षेपयेन्नित्यंतन्मन्त्रमभिनिदिवसगतस्यात्तीविधिनाऽस्थिसंच
यनंकार्यंस्त्रियास्यादविशेषोयंविशेषोवक्ष्यते॥ अस्थिसंचयनेयागोदेवानांपरिकीर्त्तितः॥ प्रेतस्यनामगोत्रादिपूर्वकंयःस्मरेद्विष्णुंचिनंकरोतिचेत्
देवतानुपजानंतंशतयज्ञफलंलभेत्॥ देवतास्त्वत्रश्मशानवासिनःतत्रश्वैरंध्राःश्मशानवासिनोदेवाःशवानांपरिकीर्त्तिताइति॥ तेनै
वान्नंश्रुतंस्मान्देवान्स्मरेत्मन्त्रेणतन्मृद्भिश्चषट्पंचदीपादिभिश्चपिंडस्थपेरगाचोन्नमनंतत्रपूजाकार्यंतुक्रमेभवेत्॥ तथावपनेचदग्धे
त्रिरात्रंपंचरात्रंदशरात्रंनिर्मंथाप्रस्तानेत्राहुर्हिभवेत्॥ तत्रसोऽयंनिवासोऽस्मिकेशश्मश्रुनखानिवृत्तिर्दग्धस्मरणात्॥ तथास्नानंतरंविहि
तोपरेनिकर्तनंक्षुरकर्मप्रवर्त्तनाः॥ तत्रोपरंपंचमेवापिसप्तमेवापरानन्तरंनिष्पादनेवाद्यनियमइतिपावत्॥ वपनेकेषांमि
त्याकोक्षाचापतिवेनोक्तः॥ अनुभाविनोपरिवापनमितिः॥ अपमर्थः॥ शवंदुःखमनुभवेन्निदंमनुभाविनः॥ सपिंडाःतेभ्योवा
द्वितीयेवापनंतत्रास्तिसंचयसाम्नित्यपेक्षयाविदमेवोपनिषदे॥ अनुभाविनोपरिवापनमितिः॥ अनुपश्चात्तभवेत्तीर्त्तेनुभाविनोऽस्तिसंचय
सस्तेवंवपनमितिः॥ अनुभाविनःपुत्राइतिकेचिन्मन्यंते॥ गंगापुष्करक्षेत्रेप्रेतानामपिचैवहिरोमनः॥ आधानकालेसोमस्यवपनंसमस्तमभि
तिविषयमदर्शनात्॥ स्वशुचित्वेनसकलश्चौतस्मार्त्तकर्मोच्छेदनिरतोप्रसक्तोयंकेषुचिदभ्यनुज्ञार्थमाह॥ वैनानोपासनाःका
र्याः॥ क्रियाश्चस्तुतिचोदनात्॥ विनातोऽग्नीनांविस्तरश्रुतत्वमवावैतानस्तेनाग्निसाध्याःअग्निहोत्रदर्शपूर्णमासाद्याःउच्यंते॥ प्र

निर्देशनेऽयास्मन्तदनुष्ठयासमेनागत्योग्निस्तत्रमयाश्रैयासनाःसायंप्रातर्होमक्रियाउसंतेनोवैना नेयासनाःवैदिकयःक्रियाःकार्याश्चकर्थं
वैदिकत्वमितिचेन्न॥ स्मृतिचोदनान्तथाहिपाठवज्जीवमग्निहोत्रंजुहुयादित्यादिस्मृतिभिरग्निहोत्रादिनोचोदनास्पदेवान्तथाऽत्रहरहः
स्वाहाकुर्यात्॥अत्रश्रावणकेनचित्रश्राकाष्टादिनिमित्तेषुसौपासनहोमोपिचोद्यतेऽत्रचश्रौतस्मार्तत्वविशेषणोपादानान्नस्मार्तक्रियागोदा
नादिनामनुष्ठानंगम्यते॥ अतएववक्ष्यतेप्रयोदेनोक्तं॥ स्मार्तकर्मेयंदिसागोगोहोरमन्त्रस्तत्रके॥ श्रौतकर्मेणितत्कालेस्नातःशुद्धिमवाप्नुपा
दिनिमित्तोयोनानोचकार्यस्तस्मिंनित्यैनैमित्तिकाभिप्रायेणयथाहपठी नसि०॥नित्यानिविवक्षन्नन् वेतानवर्जं
शालाग्नौचैकऋत्विनिवर्त्तेनरःसविशेषादावश्यकानानिमैनैमित्तिकानानिहोत्रोपसत्क्रियोवेतानवर्जेमग्नित्रयसाध्या
वश्यकानापयेसाससशालाग्नौचिकरंनिगदस्याग्नेभवानाम्प्यावश्यकानोपाक्षिकःपर्युदासउक्तश्चान्वतस्तेषांशोचाभावाद्
नानुष्ठानं॥मनुनाप्यनेनैवाभिप्रायेणोक्तं॥ अत्रत्रेतानाग्निषुक्रियाहुतिअग्निषुक्रियानघन्यूर्यदर्शनाग्निसाध्यानांपचपज्ञानां
निवृत्तिः॥अतएवसंवर्त्तः॥हौमंतत्रप्रकुर्वीतसुष्ठुकांत्रेनफलेनवा॥पंचयज्ञविधानंतुनकुर्यान्नस्नुनान्मनोनिवेम्बेदवसग्नि
साध्यानांपिवचनान्निवृत्तिः विप्रादशाहमासीतनवैश्यद्देवविवाहेनरःनित्येनैवा॥ स्नातकेमविप्राद्यांजलिप्रक्षेपादिकंकार्यं॥ स्नातकेसविप्राद्यांजलिप्रक्षिप्यषट्क्षिणांकृत्वास्तर्यंध्या
यन्नमस्कुर्यात्॥ नित्यैटिनमित्तिकरणात्॥पत्नीवैनानोपासनाःकार्याइतिसामान्येनोक्तंतथाप्यनेनकारयितव्यंश्रुतेस्तानिकृपु
र्यादिनमित्तिकसमाप्तेरहस्पतिनाप्युक्तं॥ स्नातकेस्नातकेचैवश्रोत्रियेश्राद्धभोजने॥ प्रवासादिनिमित्तेसहावयेत्रतुहापयेत्

ष्यं॥तथास्मार्तत्वेपिपिंडपित्र्ययज्ञश्रवणान्नकर्माण्यनुज्ञादिकंस्मृतिनिमोहोमःकार्यएव॥ स्नातकेतुसमुत्पन्नेस्मार्तंकर्मकथंभवेत्॥
पिंडयज्ञंवनुहोममसगोत्रेरणाकार्येतिति॥ज्ञातकरणेस्मार्तंतथापिसागेकर्मराणस्पकर्त्तत्वंतथापित्वद्यम् सगोत्रात्मकंप्रधा
नंस्वयंकुर्यात्॥तस्यानन्यनिष्ठपाद्यत्वात्॥ श्रुतंस्वयंक्रु॥ श्रौतेकर्मेणितत्कालेस्नातःशुद्धिमवाप्नुपात्तेनहोनंप्रतिग्रहोहो
मश्चस्वाध्यायश्चनिवर्त्तेतइतिहोमप्रतिषेधःसकाम्पाभिप्रायेणिवाव्यवस्थापनीयः॥तथास्नकान्नभोजनमपिनकार्यं॥उभयत्रश्रुतिहानिकुलस्यात्रेनमुज्यतइतियमस्मरणात्॥उभयत्रज्ञानमरणायाः॥ दशाहानोशशौचकालोपलक्षणंकुलस्य
स्नातकयुक्तसंबंधंत्रअसत्कुलेनेभोक्तव्येसकुलानानयुनेरन्॥ स्नातकंसकुलस्यान्नमदोषमनुस्ववातनेनोक्तत्वात्॥त्र
यांचनिषेधोहान्नभोक्तारमतरणाज्ञानेमरणाज्ञातमनिद्दश्यमानाभ्यामपिस्नातकेनदोषकृत्॥ एकेनापिपरिज्ञातेभोक्तव्यं
उपावहेदितिषड्त्रिंशन्मतेऽशौचात्॥तथाविवाहादिषुस्नातकोन्नत्रे॥प्राकवाह्यणार्थंएवयकृतमन्नंभोक्तव्यमेवविवाहोत्सवयज्ञेषु
त्वनूरुमन्नंस्नातके॥ एवंमेकिल्पितार्थेषुनदोषःपैपिकोनिवर्त्तेइति॥ रहस्यमिस्मरणात्॥तथापरेपिविशेषः॥माद्रिशन्मतेदर्शित
त्वाविवाहोत्सवयज्ञेसुस्नातंराप्तस्नातके॥ पैरस्त्रीप्रदातव्यंभोक्तव्यंचहिनात्रमे॥ मुंजानेषुचविप्रेषुस्नातंराप्तस्नातके॥ अन्यगेहो
दकंचानाःसंवंनेप्रुचयःस्मृताइति॥तथाशौचिपरिगृहीत्वेपिकेषुचित्तदप्येषदोषाभावः॥पथाहमशौचि॥ लवणंगमक्षुमां
सेचपुष्पमूलफलेषुच॥ शाकंकाष्टंतृणंशुष्कंपुदधिसर्पिःपयःसुच॥तिलौषधान्निनेचैवपक्वापक्वेस्वयंग्रहः॥पाणिपात्रेवसे
द्वसुनाशौचेप्रेतस्तकइति॥पक्वंभक्ष्यजं॥अपक्वंतंडुलादि।स्वयंग्रहइतिस्वयमेवस्वाम्यनुज्ञातोगृह्णीदित्यर्थः

५ शकेतुपश्चाज्ज्ञानातिवेदहीति त्रिरात्रंसूतकंतस्यनतद्दृष्ट्वाकार्यंविदितिं॥ एवंमाशौचविनोविधि [illegible] प्रतिषेधरूपानूद्यधर्मानभिधायाऽधुना५

स्वयंग्रहः॥ पितापित्र्येवमेवेत्यनोशौचंमृतस्तूतकइति॥ पक्वंभक्ष्यंच॥ स्वपक्वंतंदुलादिस्वयंग्रहइतिस्वयमेवस्वाम्ययनुज्ञातोगृह्णी
यात्॥ पक्वापक्वाभ्यनुज्ञानमत्रसत्रप्रदत्तविषयं॥ अन्नसत्रप्रदत्तानामामन्नमग्राह्यंतोभुक्तापक्वा॥ त्रमेतेषांत्रिरात्रंतुप
यापिवेत्॥ इतिव्यासगिरःस्मरणात्॥ अत्रपक्वशब्देभक्ष्यव्यतिरिक्तोदनादिविषयः॥ शवसंस्पर्शनिमित्तोशौचेत्वंगिरसाविशेष
नः॥ आशौचेचयस्यसंस्मरणंनास्त्यापतेत्तद्गृहेभोक्तुनः॥ क्रियालुप्तस्यनलुप्येतेत्यारणाचनत्रदकेतरति॥ तदाशौचंकोलंगृहमेधिनस्त्व
नपुनस्तत्रगृहेभवानांभार्यांशीनांतत्रदाहारणाचभवेदितिसंयः॥ अतिक्रान्ताशौचेप्यएषमेवार्थः॥ स्मरतश्चनदोषदर्शनः॥ अतिक्रान्तेतुदशाहे
निमित्तकालानियमंचाह॥ त्रिरात्रंदशरात्रंवाशावमाशौचंविनिष्पते॥ उनद्विवर्षेतुमृतेसहिशवनिमित्तंनाशावंसूतकंश
ट्टनवज्जननवाचिनात्तन्निमित्तमाशौचंलक्ष्यतेसर्वंचवदताजननमरणयोराशौचमिनिमित्तत्वमुक्तंभवति॥ तच्चजनन मरणमुप
लक्षान्तमेवनिमित्तंनिर्दशज्ञानिमरणंश्रुत्वापुत्रस्यचजन्मचैमासादिलिंगदर्शनात्॥ तथाविगतंतुविप्रस्यप्रमुखाद्यात्यनिर्दशं
॥ यच्छेषंदशरात्रस्यनावदेवाप्सुविभेदेतदहरादिवाकार्यंप्रसाधनंशौचमात्रापेक्षत्वेत्यशौचस्यदशाहाद्याशौचकानि
यमान्तप्रभृतिकाएवंतनिर्दशज्ञानिमरणंश्रवणेदशरात्रशेषमेवाशौचमर्थान्तिष्यतीति॥ पक्षेषंदशरात्रस्येत्याद्यनारंभणीयस्या
न्तमस्यात्तज्ञान्तमेवजननंमरणंचनिमित्तं॥ तच्चोभयनिमित्तमप्याशौचंत्रिरात्रेणेष्यतेमन्वादिभिः॥ यत्रापिचप्रकरणाद्ग्रहणंनात्रि
ग्रहणंचहोरात्रोपलक्षणार्थं॥ मन्वादिभिरिष्यतइतिवचनंतुदूरकसपिंडसमानोदकसूतकविषयभेदप्रदर्शनार्थं॥ तथाहि॥ दशाहंगा
वमाशौचंसपिंडेश्रुतिर्धीपतेः॥ जननेष्येवमेवस्यान्निपुणांस्मृतिमिच्छतां॥ जन्ममेकोदकानांतुत्रिरात्रंत्रातृभूहिनिष्पते॥ शवस्पृशो

ज्ञानाभस्थमेतेमातुर्दशाहं॥ ज्ञातेउभयोः॥ कृतनाम्निसोदराणांचेति॥ अथकोऽयमर्थः॥

विभुद्यंतित्र्यहात्तूत्कर्षिणस्तत्समानोदकेत्रिरात्रस्थारात्रयोः समानोदकसपिंडइति पदयोर्नव्यवस्थाकृता॥ अतःसपिंडानांसप्तम
मपुरुषावधिकानामविशेषेणदशरात्रंसमानोदकानांत्रिरात्रमितिवयमुनःस्मृत्यंतरात्तथाचयमः॥ चतुर्थेदशरात्रंस्मृतंपरंनिशाएकादशेपंचमेघ
ष्टेत्वहःसप्तमेद्वेः समेप्रेतेहरेवत्विति॥ तद्विगीतत्वात्रादरणीयं॥ पद्मपुराणेतुगयश्चालभवत्लोकविद्विष्टत्वान्नानु
ष्ठानंस्मृत्वेपलोकविद्विष्टंक्षत्रमेवमथाचरेत्तत्तु॥ इतिनस्मरणा॥ न॥ नवम॥ प्रमेयस्मासत्रेसपिंडीकरणेविप्रकृष्टेदशाहादिसमानो
दकेषुत्र्यहादिपुंसःस्वमद्विशेषेणासपिंडानामाशौचे [illegible] प्रामेकचित्रियमार्यंमह॥ उनद्विवर्षेसंस्थितेउभयोरेवमा
तापित्रोर्दशरात्रमाशौचंनसर्वेषांसपिंडानांतेषांतुवक्ष्यति॥ आसंजननान्मरणंवक्ष्यति॥ तथाचयोगः॥ गर्भस्थ [illegible] मेतेमातुर्दशाहं॥
ज्ञातेउभयोः॥ कृतनाम्निसोदराणांचेति॥ अथकोऽयमर्थः॥ उ नहिवर्षेसंस्थितेउभयोर्मातापित्रोरन्यस्मृत्वात्नसपिंडानां॥ तथासंस्थं
[illegible] चे॥ उनद्विवर्षेमृतेमातापित्रोरेवंनेरंतरंजातेनिश्चस्रष्टृत्वलक्षणमभिप्रेत्यंतरस्यपुनःकर्मण्यनाधिकार [illegible] लक्षणस्य
सपिंडेक्वपित्र्यांशेतन्मनःसद्यइत्यादिभिर्विहितत्वात्॥ अतइदंतः॥ कृतकंमातुरेवेतिन्यायेनयथास्तनंकंजननंनिमित्तंनिश्चस्रष्टृत्वलक्ष
णमाशौचं [illegible] मातुरेवकेवलंतेथानद्विवर्षोयमेमातापित्रोरेवास्रष्टृत्वमिति॥ उ नद्विवर्षेसपिंडानामस्मृत्वप्रतिषेधनान्यत्राऽ
स्रष्टृत्वमभ्यनुज्ञातेभवति॥ तथावक्ष्यति॥ स्वयंगाचकालाद्विज्ञेयंस्त्रीनेचत्रिभागतः॥ मूढविद्वक्षत्रविशांराज्ञांयथाशास्त्रप्रवाहितमिति॥ए
तच्चानुपनीतपरंयेनानिमित्तेषतिक्रांतोशौचेचत्रिरात्रादौवक्ष्यमाणं॥ उपनीतविषयेपितेनैवोक्तं॥ दशाहाद्विभागैकूनेसंचयनेऋ

भात॥स्वंगस्पर्शनमिच्छंतिवर्णानांतत्त्वदर्शिनः॥त्रिवत्तुःपंचदशभिःस्पृश्यावर्णाःक्रमेणतु॥भोज्यान्नाद्दशमेविप्रःशेषाहि त्रिषट्
त्रैरात्रिभिर्द्वादशभिःक्षत्रेरेहादशभिर्विशः षट्त्रिंशत्पंचदशभिःशूद्रोरेहदशं॥जननंनिमित्तमस्पृश्यत्वलक्षणंशौचमात्मपित्रोस्तुस्वस्तनंकमा
नुस्तस्यैकादशेनाह्नेवंतस्मैषडुच्यतएवंषांजन्मकारणात्॥स्वतंकंजननंनिमित्तमस्पृश्यत्वलक्षणमाशौचंवपित्रोर्मातापित्रोश्चैवन
सर्वेषांसपिंडानां॥नचास्पृश्यत्वमात्रंध्रुवंदशाहंयर्यंतीत्यस्मिन्नर्थे कुतस्तदस्यैकादशेनाह्न॥तस्माःसंवेधित्वेनास्यैवाशौ
नाह्नात्रतएवमिदं॥नारीचैवविद्यतेपुंसंसंसर्गेचैत्रगच्छति॥रजस्तत्रात्रचिज्ञेयंतच्चपुंसिनविद्यतइति॥पितुस्तुपुत्रजन्मवृत्तिःस्ना
नमात्रेणास्पृश्यत्वंनिवर्त्तते॥पथाहसंवत्सरे जातेपुत्रेपितुःस्नानंसचैलंतत्रविधीयते॥मातस्तुद्वैदशाहेनस्नानामात्रेणशुध्यति
॥मातास्पृष्ट्वेदशाहेसतच्चसंस्पर्शहारयेत्पुत्रमात्रं॥अदृष्टार्थेसपुनर्दशकर्मसपेटीनमिनाविशेषवचनं॥स्वतंकंपुत्रव
न्नैवविंशतिरात्रेणाक्रमेणकारयेत्॥मातेनस्त्रीजननेनिमित्तं॥अंगिरसात्सपिंडानामस्पृश्यत्वाभावंस्पष्टीकृतः॥स्वतंकेस्वनि
कावज्जेसंस्पर्शेननिषिध्यते॥ स्पर्शेस्वतंकात्स्नानमेवविधीयतइतिपक्षेनद्विसेकुमारजननेदहनंप्रदर्श्यतत्रत्रिमित्तरा
त्राद्यधिकारापहारकत्रभवतीत्यर्थः॥यस्मात्तस्मिन्नहनिपूर्वेषांपुत्रोहिनोपुत्ररूपेणजन्मउत्पन्नस्तस्मात्रदहनंप्रदर्श्यते॥तथा
चसूत्रयतएवमेकेनोक्तं॥कुमा रजन्मद्विसेविप्रैःकार्यःप्रतिग्रहःहिरण्यंभूगवाश्वाजवासःशय्यसनादिषु॥तत्रसंवत्सरातिक्रा
न्तेकृतान्नेतुनभक्षयेत्॥ भक्षयित्वात्तत्रन्मोहात्तद्दिवश्वाद्दायंगच्छत॥ विप्रैःकोपैःप्रतिग्रहःहिरण्यंभूगवाश्वाज

जवासःशय्यमनादिषुतत्रसर्वेषांतिगास्वैवत्तांत्तुनभक्षयेत्॥मक्षयित्वातत्रन्मोहात्तद्दिवश्वाद्दायंगच्छतो यातेनायुत्रविशेषोक्तः॥
स्वतंकावासतिलयाज्जन्मदानामदेवत॥जासायागनिमित्तंत्वसुद्दिजेन्यानिकीर्त्तिता॥पथमेदिवसेनष्टदशमेचैवसर्वदा॥त्रिषेतेषुनवसु
वैतिस्वतंकपुत्रजन्मनिमित्तं॥ नपिवक्ष्यते॥स्वरणायातथाषष्टीत्रिशातत्रविशेषतः॥रात्रौजागरणंकुर्यादेशम्पोचैवस्वतंकइति॥श्राशौचमध्येपुत्रजननेमरणेवान्नाते
ऽपुरुषाःशस्त्रहस्ताश्चन्नसुगीतैश्चयोषितः॥ रात्रौजागरणंकुर्यादेशम्पोचैवस्वतंकइति॥श्राशौचमध्येपुत्रजननेमरणेवान्नाते
प्रतिनिमित्तंनैमित्तिकमावर्त्ततइतिन्यायेन॥पुनर्दशाहाद्यशौचंप्राप्नोतदयवादमाहाश्वेतराजन्ममरणेशे घा हामिविशुद्ध्यति॥वर्षेस्वतंकपुत्रजन्मनिमित्तेश्वथकएवमरणेशौचंकार्यं॥पदायुनवत्रेमानाशौचाद्दोद्यंकालमाशौचमनरायत्ततिरानघ
वशेषेणशुद्धिःयथाहाश्वेता॥स्वल्पाशौचस्यमध्येनुद्दीर्घंशौचंभवेद्यदि॥नपूर्वेणविशुद्धिःस्यात्स्वकालेनैवशुध्यति॥पमोत्पाद
॥श्रुश्रवद्विसदाशौचंपश्चिमेनसमापयेत्॥इति॥श्रत्रचात्रजन्ममरणइतियद्य विशेषेणाभिहितंतथापिनस्वतंकांतर्वत्निनश्शावश
पूर्वाशौचशेषेणशुद्धिः॥यथाहांगिराः॥सूतकेमृतकेचैत्पान्मृतकेत्वयस्तकं॥नत्रात्रिरात्रमाद्यंतेशौचंकुर्यान्नसूतकमिति॥न
थाथद्वित्रिपन्नेतेपि॥शावाशेचेसमुत्पन्नेसूतकेतुयदाभवेत्॥शावेनशुध्यतेसूतिःशावशौधनीतिनस्मात्रसूतकांतःपतिनः
शावस्यपूर्वशेषेणशुद्धिःकिंतुशावांतःपतिनरवसूतकस्यान्यथासज्ञातिपांतःपतिनेपिपूर्वावस्थकत्वित्यर्थशेषेणशुद्धेः॥अप
वादःस्मृतांत ग्रहणांतः॥मानुष्यंप्रमीतायामहोभियतेपिता॥पितुःशेषेणशुद्धिःस्यान्मातुःकुर्यात्तुयथिणीमिति॥अयमर्थः
मातरिपूर्वं मृतायांतन्निमित्ताशौचमध्येपतिपितुरुपरमःस्यात्तदानपूर्वशेषेणशुद्धिः किंतुपितुःप र्यंतेनशौ

चकालेनैव मृद्दिकार्य। तथा पितुः प्रथमगर्भनिमित्ताः शौचमध्यमान्तरिक्षस्थान्तायामपि नष्टदर्वशेषमात्रास्थुद्दिः किंतु दर्वीशेषं समा
य उपरिपक्षिणीं त्रीं क्षिपेदिति॥ तथाशेषसंचयनकालविशेष [redacted] कृतो ऽ
यपवादो गौतमेनोक्तः रात्रिशेषे सतिद्वाभ्यां प्रभाते त्रिभिरिति॥ त्रयपक्षे ऽ॥ रात्रिप्रान्तावशिष्टदर्वीशेषे वैद्याशौचांतरमन्त्रियाते
नरि दर्वीशेषं समाप्यानंतरद्वाभ्यामुद्दिः॥ प्रभातपुनस्तत्स्पर्शे त्रिऽपक्षे मेयामेजननाद्याशौचांतरमन्त्रिपाते त्रिभीरात्रिभिरु
द्दिः॥ नपुनस्तच्छेषमात्रेणाशु स्नातयेनापयुक्तं॥ रात्रिशेषे द्वाभ्यामुद्दिर्पूर्वमंशेषमुच्चिस्त्रिभिरिति॥ प्रेतक्रिया पुनः सूतकस
न्निपातेयिनं निवर्त्तनेरिति॥ नेनैवोक्तं॥ अंतर्दशाहे जननानंतरमाशौचस्यामरणपक्षे। पतनमुद्दिरयं कर्तव्यं पिंडदानस्वस्रमिः॥ द्वारके
प्रेतपिंडेनुमध्येचेज्जननंभवेत्। तत्रैवाशौचपिंडास्थिशेषा दद्याद्यथाविधीनितथाशावाशौचयोः॥ मन्त्रियानंतरंयप्रेतकुलेसंकाप्येतुल्य
न्यायत्वात्॥ तथाजातकर्मादिकमपिपुत्रजन्मनिमित्तमाशौचांतरमन्त्रिपातेपिकार्यमेवः पश्चाद्दशनापतिः॥ श्राशौचे [redacted] नुसमुसंत्रे
पुत्रजन्मयदाभवेत्॥ कर्तुः स्नात्कालिकीशुद्दिः पूर्वाशौचेनशुद्ध्यतीति॥ पूर्णप्रसवकालजननाशौचमभिधायाधूनात्रप्राप्तकाल
गर्भनिःसरणनिमित्तमाशौचमाह गर्भस्रावेमासतुल्यानिशाः शुद्देस्तुकारणं॥ स्त्रवतियंद्यपि लोकेस्वइष्यकर्तेकेपीःसंदेहप्रपुन
र्नेतन्मन्तव्यं॥ याज्ञवल्क्यवदेवेदमसाक्षात्कारणमुक्तं॥ कुतोदेवत्वस्यपथमेमासेएवसंभवान्नत्रयोमासतुल्यानिशाइतिवहवच
नानुपपत्तिः॥ गर्भेस्रावेयावंतोगर्भस्यजीवतोनिर्गमेदशेनात्॥ तत्रबलाकेप्रसवशब्दप्रयोगात्॥ यावन्मासान्तरंयावद्भर्त्ता वोभवेद्य दाततदामासमेवेत्त
स्तोदिवसंशुद्दिरिष्यते॥ अतएवैसज्ञासुकेनासामाशौचमिष्यते॥ मद्यः शौचंसपिंडानांगर्भेस्पतनेसतीतिस्मरणात्॥ एतच्चसपिंडा
नीसद्यःशौचविधानंइवभूतंभर्यतनेवेहितव्यं॥ यत्पुनर्वसिष्ठवचनं॥ उनद्विवार्षिकेप्रेतेगर्भेयातनेवासपिंडानांत्रिरात्रमितिसंचम
षष्ठयोः कठिनगर्भयतनविषयं॥ श्रावणतुर्थास्त्वेवत्त्वावःयातःपंचमषष्ठयोः॥ अतएवैनूयसवाद्दशाहेसूतकंभवेत्॥ स्त्रावेमासतुल्यैरात्रै
स्यात्सपिंडाशौचवज्जनं॥ यातेमासतुयेयामासंपित्रादित्रयमितिस्मरणात्॥ समसमासपर्यंतेसूतजननेसूतजातेवासपिंडानांत्र
ननानिमित्तंएवंगमाशौचं॥ जातसूतेमृतंजातेवासपिंडानांदशाहमितिहारीतस्मरणात्॥ अंतः सूतकेचेद्दोस्थानादाशौचंसूतकवदिति
यारस्करवचनात्॥ श्रोत्रानाद्दास्तिकायाउत्थानाद्दशाहमितियाज्ञ॥ सूतकवदितिसूतकोपरमनिमित्तोदकदाननिमित्तमितिशेषः॥
दशन्मनुरपि॥ दशाहाभ्यंतरेवालेप्रेतेतत्स्यवांधवेशवाशौचंनकर्त्तव्यंसूत्पाशौचंविधीयते॥ तथाचसमंत्यंतरमपि॥ अंतर्दशेगतोपरत
स्सूतकंहिभवेदाशौचमिति॥ एवमादिवचन [redacted] निचययथालोचनयासपिंडानांजननंनिमित्ताशौचसं कोचोनास्तीतिगम्यते॥
यत्पुनर्हवंचन जातेमृतेमृत जातेवाकुलसप्तकः शौचमितितेमृतपरमनिमित्तस्याशौचस्यसत्तानाद्दुद्दिप्रतियादनपरंनप्रसव
निमित्तस्य॥ तथाचयास्कः गर्भेयदिविपत्तिःस्यादृशाहंसूतकंभवेत्॥ सपिंडानांप्रसवनिमित्तस्यविद्यमानत्वात्। जीवज्जातीय

पित्रा० १२

दिपेयान्मध्यस्थविमुध्यतीतिपेतशौचामिप्रायं॥ तथाहिशंखेनोक्तं॥ प्राक्नामकरणात्सद्यश्शौचमिति॥ यत्पुनःकात्यायनवचनं॥ स्त्रीतिरत्नेदशाहेतुपंचयद्गिच्छति॥ द्यएवविशुद्धिः स्यात्तत्रप्रेतंनोरुक्रियेतति॥ तदर्थिवेषवेनसमानार्थं॥ यदप्युनेवसप्तकमिति (नप्रेतं२ यादः तदास्पृष्टकमस्पृष्टपंचनैवपित्रादिनांभवतीत्यर्थः॥ अथवायमर्थः॥ अनर्दशाहेयदिशिष्टयामः तदानप्रेताशौचं॥ यदिनत्रमर्यिउज (इति५व४ जननंतदास्पृष्टकमपिनैवंचमंमुरन्नेजीवितोबालःपंचत्वंयदिगच्छति॥ मातुः प्रसूदृष्टशौहेनसद्यः शौचास्तुगोत्रिरात्रंनेत्रयंवास्या॥ जननानं नांनामिवद्दनानुप्राक्मतोपित्रादिनाजननंनिमित्तमाशौचंदिनत्रयं॥ सद्यः शौचेत्वग्निहोत्राद्यर्थं॥ अग्निहोत्रार्थंस्नानोप स्पर्शनात्तनत्कालेशौचमिनिशंखस्मरणात्॥ नाभिवद्दनोत्तरकालंतुशिशुप या गोपिजननंनिमित्तंसपिंडानां॥ या वत्छिद्यतेनालेनाबद्धानिस्तकंछिन्नेनालेनतनः पश्चात्सूतकंतु विधीयतेतदुक्तंविष्णुना॥ मनुनाप्ययमेवस्त्रयोदशी नत४॥ रात्रिभिर्मासतुल्याभिर्गर्भस्रावेविशुध्यति॥ जन्मन्युपनयेसाध्वीस्नानेनस्त्रीरजस्वलेति पूर्वभागमाश्रित्योक्तं॥ उत्तरस्मिंस्त्वयमर्थः रजसिनिःसरणाद्ऊर्ध्वंतेरजस्वलास्त्रीस्नानेसाध्वीदैवादिकमेयोग्यामवति॥ स्पृष्टेनादिविलेपपुनरुपयोगेपिरज मिवनुर्थेहनिस्नानाच्छुद्धाभवति तदुक्तंवहन्मनुना॥ वनुर्थेहनिशुद्धाभवतिव्यावहारिकीति॥ तथाचसम्मंतरः॥ शुद्धाभवेत्प्रवनुर्थेन्हि स्नानेनस्त्रीरजस्वला॥ दैवकर्मणिपित्र्येवयेचमंहनिसुद्यतीति॥ पंचमेहनिशिरजोनिवृत्तिःकालोपलक्षणार्थः॥ परारजोदर्शनाहारभ्यपु नःसप्तरात्रादिनास्यंतरेरजोदर्शनंनेत्तरास्रचिन्हंनास्तीव॥ अथदशेत्वेकाहाच्छुद्धिः एकानविंशेद्यहानि॥ तत्तउत्तरेत्र्यहाच्छु द्धिः॥ यथाहात्रिः॥ दरजस्वलायदिस्नातायुनरेवरजस्वला॥ त्रिरात्रादशरात्रंवाकृत्वानविंशतेहनि॥ एकोनविंशतेरात्रौवाकृत्वैका गम० १२

हंस्नानंतोद्यहं॥ विंशेपक्षरजनेरस्त्रिरात्रमप्युच्यतेशुभे॥ यत्तूक्तंदशदिनांकेस्रग्यचिन्तनविद्यतइति॥ स्मर्तेनतरं॥ तत्रस्नानप्रभृति यः॥ यस्याः पुनरास्पृष्टयौवनायाः प्रागेवाद्यादशदिनोत्पादुर्भावरजोनिर्गमस्तस्यास्त्रिरात्रमेवाशौचं॥ तथाचयावत्त्रिरात्रंस्नानादिग्रहन नःक्रुरस्नेहानचस्नानंधारयेत्॥ नहसन्न॥ न चकिंचिद्धारयेत्॥ स्रक्ववर्णयात्रेणापिवेरजलिनावा॥ यात्रेणालेहितायसनंवतिवि वाप्रणहिति॥ यारजोदर्शनविशेषः॥ स्नानेनेतिकेप्राप्तनारीयदिरजस्वला॥ पात्रानतिततोयेनस्नानंकृत्वावनंचरेत्॥ सिक्तगात्रो भवेद्दिःप्रागेवागात्कथंवचन॥ नवस्त्र पीनकुर्यात्तनाम्नहासम्यधारयेदिति॥ उशनसाप्यत्रविशेषोदर्शित॥ जन्यमिश्रूनायानां स्नात्वास्नात्वायुनस्पृशेत्॥ दशद्वादशकृत्वोवाचामेच्चयुनःपुनः॥ अत्रेवसमंतरं॥ मुद्भाभवेच्चसा॥ दधातशंखा नोदानंपुरापाहेनविशुध्यति॥ अथवानुस्मात्रेस्नानपक्षेगुणमरणीयः॥ आनुरेस्नानउत्तरेदशकृत्वोस्वनातुरः॥ स्नात्वा स्नात्वास्पृष्टयेदेनंनतः मुद्धोन्मआनुरइतिपाराशर्यस्मरणात्॥ परानुरजस्वलायाः स्मृतिकायावामतिर्भवेन्नित्तस्यास्नानमूका रः॥ स्मृतिकायोनकथंकुर्वेनियाज्ञिकः॥ कुमेसलिलमादायपंचगव्यंनथेच॥ पुरुषंगिरमिमंत्र्यायोवाचाप्युद्धृत्यभक्षेत्तः॥ न

यामन्ना१

नैवमुक्त्वापयित्वान्तरा दद्यात्कुर्याद्यथाविधि ॥ रजस्वलायास्त्वेतावत्स्नातायाः पुनः पंचभिरुत्सर्पणैः शेषं व्याख्यातं ॥ विधिरेवंरूपमिति ॥ एतच्च रजोदर्शनयुग्मजन्मनि स्त्रियद्युदयान्नरकालमुभयत्रापि दानहविर्मन्त्रभक्षणाशौचाहोरात्रगणनाकार्या ॥ यदा तु रजोदर्शनयुग्मजन्मादिज्ञानेऽतीते ऽहरूपं चात्मकर्मजननाद्युभयं नाहर्वदिवसमेकदेशमात्रेऽपि च्छिन्नशौचस्यतत्स तत्सदृशमेवगणनाकार्यमेकः कालः ॥ त्रिधैवविभज्य । द्वौभागौ दद्येज्जननादौ ज्ञातेपूर्वदिनेऽन्त्यमितिदिनाम ४ आगुरुस्यादि नाथः ॥ यथाहकात्यायनः ॥ उदितेऽह्यदासूर्येनारीगौ दृश्यतेरजः ऽननेऽविपन्नेवाधएवाहस्तस्मात्सर्वंदिनं ॥ ऽधएवत्रावधिः कालः सूतकोदितविधीयतेरात्रिंकुर्यात्त्रिभागान्तद्वौभागौदर्वसंवत्सु ॥ उत्तमांशःस्मृतोनेपुन्नेमध्यमकः ॥ रात्रावेवसमुत्पन्नेत्रयस्ते रात्रसिसूतके ॥ पूर्वमेवदिनेयास्त्यावन्त्याभ्युदितोरविरितिमेधातिथेर्यावत्कल्पनौदाशाद्यनुसारेणाम्नवस्थाविदेया ॥ ईदृशाच माहिगौरुपरमेसंस्कारदिवसप्रभृतिकर्तव्यं ॥ ऽत्रनाहिनात्रेस्तुसगणदिवसप्रभृतिसंचयस्तुउभयथापिसंस्कारप्रभृतीतिविवे दिवस६ दृष्टांतर४ चनीयंयथाहाग्निरा० ॥ ऽत्रनग्निमन्तउक्तातेः साग्नेःसंस्कारकमेरणा ॥ प्रुढिः संचयनंदाहोमन्ताहस्तुयथातिर्यांति ॥ सांस्का तृ५ ग्नेःसं५ रकर्मणइतिप्रेतसगणत्रात्रिहाग्नेरौपनसिमुतेनपुत्रादिनामासंस्कारान्संध्यादिकमेलोपोनास्तीत्यनुसंधेयं ॥ नयाचपेदेनसि० ऽननग्निमन्तउक्तानेरशौचंहिहुजातिषुदाहाद ग्निमन्तोविद्याविद्याहिदेशस्येमृतेमंत्रीतिमपिइत्यादिनादशाहादिप्राप्ति कश्चिन्मरणविशेषेऽपवादमाह हतानान्त्यगविषैरन्वक्षंचात्मद्यानि नो ॥ नृपोभिषिक्त ४ क्षत्रियादिः गोग्रहणेरणेदष्टादि नादशाहादिप्राप्तिकश्चिन्मरणविशेषेऽपवादमाह हतानान्त्यगविषैरन्वक्षंचात्मद्यानि नो ॥ नृपोभिषिक्त ४ क्षत्रियादिः

३ ॥ तत्संवधिनोवत्सान्वत्सायावद्दशनमासेवा ऽनपुनर्दशादिकं ॥ तथाचगोतमः ॥ ब्राह्मणहतानामश्वक्षत्रबन्धकोधाश्वपुंश्चल्योनाशकपाखण्डिविद्योदकोदूषनप्रपतनेष्वेवमुक्तामिति-क्रोधगुरुणांप्रमादआपा दितनिरासार्थं-अयुक्तयश्चैतेयुक्तस्यैकाहएवमन्तीतिज्ञापनार्थं ब्राह्मणाश्चेविपन्नायेयोषितोगोयहेषिवा ॥ आहवेषिक्षत्रानोवएकरात्रमशौचकमितिस्मरणादन्तर्वपुंश्चल्यादिनैवकालोक्तो विपन्नस्यामरणेऽहंनितंसपुनस्तथः शेवं ॥ यथा ३

गोयहणेरणेदृष्टादिनिरश्वामयिलक्षणार्थंविषयहणेऽन्नेसज्योपलक्षणं ॥ एतेहन्तानांसंवधिनोयेषिंडोदकसंबंधनादिभिर्दृष्टिरव ऽआत्मानंयेयायादयंतेतेऽआत्मघातिन[redacted]नः ऽआत्मथातियहणेयावज्जानाश्रितास्तेकपालगोयान्नपतितमात्रोयल्लक्षणार्थंतत्संबंधिना वान्वक्षमनुगतमक्षमन्वक्षंसह्यः शेवमितिस्थितं ॥ उद्यतेरविशस्त्रेऽ स्त्रवधमेऽहतस्यच ॥ सद्यःसूतिरनेयुक्तः स्नात्वाशेवमितिस्थितिरिति ज्ञातेसवज्जननादेरशौचसनिमित्तनातज्जन्मादिरिहुत्तरकालेपिज्ञातेदशाहादिप्राप्तावयवादमाह ॥ प्रोषितेकालशेषः स्यात्पूर्णेदत्तोदकेशुचिः ॥ प्रोषितेदेशान्तरस्थेयत्रस्थेनप्रयमद्दिवसएवसर्वपिंडजननादिकंज्ञायते तस्मिन्सर्वपिंडकालमदशाहाद्यवच्छिन्नसपिंडशेषो ऽवशिष्टःकालः सएवशुद्धिहेतुर्भवति ॥ एतेनायुतएशौचकालेदशाहादिकेप्रत्यायोदकेदत्वाशुद्धिर्भवति ॥ उदकेदानमस्नानमेवंकृत्वा कृत्वात्वोदकंदत्वाशुद्धिर्भवति ॥ तदुक्तमनुना ॥ निर्दशंज्ञातिमरणंश्रुत्वाजन्मचनिर्दशं ॥ सवासाजलमाप्लुत्यशुद्धोभवतिमानवः ॥ पूर्णेद १० सोदकंशुविधिना ॥ प्रेतोदकरात्रेसहचरितस्याशौचकालस्यशुद्धिहेतुत्वविधानात्तज्जन्मन्यतिक्रांतेतुशौचेसपिंडानांना स्तीतिगम्यतेपि तुल्यनिर्देशेपिजननेस्नानमेवंश्रुत्वायुक्तमज्जन्मचेतिववक्षातः ॥ एतच्चपुत्रजन्महणंजन्मनिसपिंडानामतिक्रांताशौचंनास्तीतमत्रज्ञायकं ॥ ऽत्र मथानिर्देशेज्ञातिमरणंश्रुत्वाजन्मचनिर्देश[redacted]मितेवावक्ष्यतेवाक्यं ॥ तथाचहरिवंशः नाशुद्धिःप्रसवेशौचम् तीतेशुद्धिरेषापीति ॥ तस्माद्दियज्ञोवैवातिक्रांताशौचमितिस्थितं ॥ किंविहमथेमश्लोकंपठंतिप्रोषितेकालशेषः स्यादशेमेऽहन्यथेदतु ॥ संवत्सरेव्यतीतेतुप्रेतेदत्वोदकंशुचिरिति ॥ प्रोषितेप्रेतसंबंधेब्राह्मणक्षत्रियादिनाऽविशेषेणकालशेषःशुद्धिहेतुः ऽत्रयेमृतेति ११२ कोनेदशाहादौसंवत्सरेव्यत्यहमेवाशौचं ॥ संवत्सरेपूर्णेप्रोषितप्रायश्चित्तमकृतंस्मान्नदासवैश्यक्षत्रियादिः ॥ स्नात्वोदकंदत्वाशुचिःस्या

तथावमनुः संवत्सरेऽतीतेनुस्रष्टुर्वायोर्विशुद्ध्यतीति त्रयोदशमहोदशगाहार्द्धमासत्रयादर्वाक् दशमः एवोक्तमध्यः शौचं नवमपक्षादर्ध
मर्वाक् संवत्सरात्तरदृष्टव्यः यत्पुनर्वसिष्ठदैवदशाहाच्छुद्ध्येत्कश्चित्रिभिरित्यनहर्द्वयरात्रमित्यपोद्यावन्नवमं यदपि गौतमवचनोक्तं त्वाचोहृ
दशम्याः पक्षिणीतिनन्मासत्रयाद्वर्द्धं स्त्रर्वाक्षष्ठात्तत्रशौचवृद्धत्वमिष्टः। मासत्रयेत्रिरात्रेस्यात्तथरात्रिसपक्षिरात्रिरथा। ग्रहस्कनवमा
दर्वाक्तुर्द्धेस्तानेनशुद्ध्यतीतिगौतमेनमात्र पितृव्यतिरिक्तविषयेपितरौचेन्नोस्यात्तदस्थेहियुत्रक० क्रत्वात्तदिनमारभ्यदशाह
स्तत्कीभवेद्दिनिपेटानसिस्मरणात्। तथासमुनेरविप्रहागुरुनियातेनुत्रार्द्धवस्त्रोपवासिना। न्त्रातिनेद्वेयिकंनोव्यपेतकार्यं
यथाविधीति संवत्सरादूर्द्धमपिपेतकार्यमाशौचादकदानादिकंकार्यंनपुनःस्नानमात्रादूर्द्धिनिस्पर्थः पितरंस्नापयित्वामयिमात्मयंति
रिक्ताथांस्मसंनरेविशेषादशौनः पितृपत्न्यामथेतरा यामान्तवर्जोहिनोत्तमः। संवत्सरेव्यतीतेतुत्रिरात्रमशुचिर्भवेदिति व्यक्तनद्या
दिव्यवहितेदेशेनरमृतस्तत्पिंडानादशाहादूर्द्धमासत्रयात्स्वगोत्रपिसपिंडः शौचवादे शौनरमृतेभ्रात्रादौविदेशानसंयतोमृतेस्ना
नेनशुद्ध्यतिगौतमेत्रावेवशौत्रिरात्रादतिदिशंतरदृष्टेस्तत्सपिंडानादशाहादूर्द्धमासत्रयात्स्ववगोत्रपिसपिंडः शौचवादे शौनरमृतेभ्रात्रादौ
सीतेनुत्रिरात्रमशुचिर्भवेदितिः पक्षस्तुस्वानसंयतौ। नृतेस्नानेनशुद्ध्यतिगौतमेत्रावेवशौत्रिरात्रादतिदिशंतरलक्षणचदृष्टस्यतिनोक्त॥
महानदीत्तरंयत्रगिरिर्वाव्यवधायकः। त्वाचोयत्रतिमिद्यंतेनदेशांतरमुच्यते। देशांतरंवदंतेकेमहियोजनमात्रयते॥ चत्वारिंशद्दंड
त्यतेथवत्रेति। इत्यंचातिक्रांतशौचमनयतीतोपरमविषयं नपुनर्वयोवस्थाविशेषाशौचविषयमपि॥ तथावोक्तंमात्रयवेन। तल्यं

वयसिसर्वेषामनिक्रांतेतत्तथैवाऽयनीनेतुवियमंतस्मिन्नेवतिकालजमनिक्रांता
हिवाकविहितंतत्सर्वेषांब्राह्मणादिदशगोनात्तुल्यमविशिष्टं। त्रनिक्रांतिक्रांतेचदशाहादिकेत्र्यहायदाशौचंतदपिसर्वेषामविशिष्टं॥उ
यनीतेपुनरुपरतेदृष्टेशपंच दशत्रिंश दिनानीतिसर्वविषममाशौचंब्राह्मणादीनां॥तस्मिन्नेवोपनीतोपरमणवातिकालजमनिक्रांता
शौचंभवति॥ नवयोवस्थोशौचानिक्रमतीतित्रियादिषुदशरात्रत्रिसप्तपिंडाशौचस्यापवादमाह। क्षत्रस्यहाहशाहानिविशःपंचदशैवतु
त्रिंशद्दिनानिशूद्रस्यनदृष्टन्यायवर्त्तिनः। क्षत्रियवैश्यशूद्राणांसपिंडज्ञातेनदुरमेचयथाक्रमेणदशद्वादशपंचदशदिनान्याशौचंभ
वति॥ न्यायवर्त्तिनश्चपुनः शूद्रस्य याकथंचिद्दिजशुश्रूषादिरतस्यतदृतस्यमासाद्वैपंचदशरात्रमाशौचं। एवंचत्रिरात्रंदशरात्रंत्रै
सप्तदशरात्रमाशौचंपारिशेष्यात्तत्रब्राह्मणविषयेमवतिरुद्रः। स्वल्पेनरक्षत्रक्षत्रियादीनांदशाहादयोप्याशौचकल्पाद्दशेनाऽनथाह
पारशरः॥ क्षत्रियस्तुदशाहेनस्वकर्मनिरतश्शुचिः। नथैवद्वादशेहनेवैश्यः शुद्धिमवाप्नुयात्॥ तथाचशातातपः स्कादशाद्राजन्यो वैश्यो
द्वादशेदिनेशुद्ध्यतिस्तथा॥ शूद्रोविंशतिरात्रेणशुध्येन्मरणसप्तकं। वसिष्ठस्तु॥ पंचदशरात्रेणराजन्यविंशतिरात्रेणवैश्यइति॥ त्रिगिरास्ता
हसर्वेषामेववर्णानांनोमृतकेमृतकेतथा॥ दशगाहाच्छुद्धिरेतेषांहतिशातातपोब्रवीत्॥ इत्येवमनेकोक्त्यावा शौचैकल्यादशौनाश
तेआलोकेसमावारभावात्तनातीवव्यवस्थारशनेनुपयोगीतिनात्रव्यवस्थापरदर्शनं॥ पदंपुनर्ब्राह्मणा दीनांक्षत्रियाद्यर्थंसपिंड
मर्वेक्षितरहमेतादृक्शौचकल्पानुसारेणापः॥ दशगाहाच्छुध्यतेविप्रोजन्मतोनोस्वयोनिषु॥ षड्भिस्त्रिभिरथैकेन नक्षत्रविट्शूद्र
योनिषिक्षिप्रं॥ विष्णुराह॥ क्षत्रियस्यविट्शूद्रेषुसपिंडेषुत्र्यत्रत्रिरात्राभ्यांवैश्यस्यशूद्रेसपिंडेषडत्रेणशुद्धिः हीनवर्णानांतुक्षे

४ तत्तज्जातीयकन्यापाणिग्रहणादुत्पन्नेस्त्रियादिविषयेशौचे

नेषालोकेसमाचारभावंतन्नानीवमवस्थादर्शनमुपेयोगीतिनात्रवयस्थप्रदर्शने।पहान्वाह्यगादीनांक्षत्रियादयश्चसपिंडाःभ
वंतिनदाहरीतादयुक्तोशौचकल्पोत्तमरणेवयश्च॥दशाह्यध्यतेविप्रोज्ञन्मन्नोरवयेनसु॥यद्विस्त्रिभिरथैकेनक्षत्रविट्शूद्रयोनि
शिनिविमुस्थाह क्षत्रियस्यविट्शूद्रेषसपिंडेषडात्रित्रिरात्रंस्यांवैश्यस्यस्वेसपिंडेषट्त्रिरात्रमुद्दिष्टंहीनवर्णानांचक्षत्रविट्
सुसपिंडेष्वदशरात्रेब्राह्मदशरात्रंवानदशैवत्वपगमेशुद्धिरितिशंखोधायेनत्वविशेषेणदशाहमुक्तं॥क्षत्रविट्शूद्रजातीपाये
स्वविप्रस्यबोधनाच तेषामाशौचंविप्रस्यदशाहाच्छुद्धिरित्यर्थइति।अनयोश्चपक्षयोरनपदनार्षेदृष्टयस्तेवावस्था।दासादिनात्वसा
मिशौचेनस्पृश्यत्वं।कर्मानधिकारस्तुमासावधिरेव।तस्माद्दासीदासस्यसर्वावेपस्यवर्णस्यैवाभवेत्॥नहुरणस्यभवेद्योदासा
सत्पुत्रउच्यते॥इतिप्रतिलोमानांचनोत्वाशौचामास्यत्व।प्रतिलोमाधर्महीनाइतिस्मरणात्केवलम्त्वोपसर्वत्रमत्वापकषणार्थंमत्र
पुरीषोत्सर्गवत्शौचंभवत्येव॥वयोवस्थाविशेषादपिदशाहाद्याशौचस्यापवादमाह॥त्र्यावत्तजन्मनःसद्यश्चूडानेशिकी। कालेऽनीतिप
कीस्मृता॥त्रिरात्रमाव्रतादेशात्दशरात्रमतःपरं॥यावताकालेनदंतोद्भवतिस्तस्मिन्बालेम्रियतेतावत्तस्यबालस्यसंबंधिनामसद्यश्शौ
चं॥चूडाकरणात्र्वाक मृतस्यसंबंधिनोनैशिकीनिशाभवात्रिरात्रिव्यापिन्यशुद्धिः॥व्रतादेशउपनयनंततोऽर्वाक्चूडाया
श्चेद्यावद्दंतोत्पत्तिस्तावदमशुद्धिः॥अत्राचारंतज्ज्ञानंनःसद्यशौचंपित्राद्यविशेषेणाभिधानंतद्याग्निसंस्काभावेद्रष्टव्यं॥अत्र
दंतजातेबालेग्नेसद्यस्त्वनाग्नौ संस्कारो नादकक्रियेतिवेत्रवेत्राग्निसंस्काहितस्यसद्यःशौचविधात्सतित्वग्निसंस्का
रेत्रिरात्रंस्वदंतकर्मासुबालेषुनिवक्ष्यमाणस्कारेतथाचयमः॥अदंतजातेतनयेशिशौगर्भच्युतेनपासपिंडानात्मसेवेषात्र

हिरात्रमशौचकमिति॥नामकरणात्पाकसद्यःशौचमेवनियतं॥प्राङ्नामकरणात्सद्यश्शुद्धिरितियंत्रस्मरणात्॥चूडाकरणंयथेत्त
न्नीपवार्षेस्मर्यते। [redacted] चूडाकर्माहुजातानांसर्वेषामेवतश्चयथदंतन्नीयेवा
कर्तव्यक्रतिनोदनाहितिस्मरणात्तदंतजन्मनाद्रष्टव्यंप्रथमवार्षिकंचूडाकर्मपर्यंतंसकलंहःतत्रतत्कृतंचूडास्थदंतजननेनसमंपित्रिरात्रं
यावदेकाहस्यं॥तथाचविष्णुःदंतजातेबालकेनखेद्यहोरात्रंशौचंशुद्धिरिति॥अतऊर्ध्वंप्राग्दंतेनयनाग्रहःयत्पुमनस्तचनं॥नूरगमिलक्त
नखदानामशुद्धिर्नैशिकीस्मृतानिवर्तनखदकानांत्रिरात्रं जातदंतेशुद्धिरग्रंथनं॥तस्माद्यस्यमेवंविधपश्चमस्तद्वर्षमधिकृत्यतेनैवोक्तं
त्रिरात्रंपंकाष्ठवतस्कालिषयुस्त्रहमेवत्तिति [redacted] ॥यच्चवसिष्ठवचनं।उनद्वयेपेतेगर्भपतनत्रासपिंडानात्रिरात्रमितिनतस्य
त्मरुषिप्रायेणायत्नेनिरोधवचनं।यद्यप्यकृतचूडोवेजातदंतस्तुसोस्थनः॥तथापि दाहयि [redacted] तेनमाशौचंब्रह्मावोत॥
दंतिनहर्षत्रयादूर्ध्वंकुलधर्मोपेक्षयाचोलात्कर्षवेद्दिनत्रयाविप्रेन्यनक्षत्रवेमतेशुद्धिस्तुनैशिकीति [redacted] तेनेवासिद्धंतत्वात्॥नचो
पेक्षाहेदंतजननेनाभावेनिशंकनीयं॥नहिमूलन्यूनोयवर्षेसदंतानुसंभवतितथासत्यपिदंतजननेत्र्यूनवर्षस्य
[redacted] एकाहंवर्तविष्णुवचनेनविरोधश्चदुपपादहारःस्यात्॥नासात्यायेवयुलस्यान्यायेन॥यत्तुकश्यपवचनं॥बालानामदंतजा
तेत्रिरात्रेणशुद्धिरिति॥तन्मातापितृविषयं॥निरस्तदंतुपमानमकृतमुण्डस्यशवविप्रुध्यतिवैजिकादभिसंबंधात्तुत्र्यहमृथा दंतम
तस्य॥जन्मजनकसंबंधेयाधिकंतत्पात्रिरात्रंस्मरणात्॥ततश्चायमर्थःप्राकूनामकरणात्सद्यःशौचंतदूर्ध्वंदंतजननात्पूर्वंकृत्वाग्नि
संस्कारीकृत्यमेकाहः॥इतिरथात्सद्यःशौचं॥जातदंतस्यचप्रथमवार्षिकाच्चोलादूर्ध्वंगेवाहः॥प्रथमवर्षादूर्ध्वंत्रिवर्षंयपेतंकृत

वृद्धस्य ग्रहः ॥ इत्यस्मत्पक्षकाहः । वर्षत्रयादूर्ध्वं चूडाकर्तृवृद्धस्यापि ग्रहः ॥ अनयपुनादर्ध्वं सर्वेषां त्र्यहाशौचं रात्र्यादिकमिति । इदानीं वि-
शुद्धयवस्थाविशेषेणापवादमाह ॥ अहस्त्वदत्तकन्यासुतवालेषुत्रिविधेषु । अदत्ताः अपरिणीताश्च याः कन्यास्तासु कृतचूडासु च
कृतानन्तरप्रागहोरात्रे विशेषेण शुद्धिकारणं संपिण्डानां ॥ सापिण्ड्यं चकमानेत्यनुवर्तयति ॥ अ अदत्तानां कन्यानां स्त्रीणां त्रिरुद्वीविवा-
हनिवेशिस्मरणात् ॥ बालेषु चानुपनीतेषु अग्निसंस्कारेषु सत्सु एकाहोविशोधने ॥ अकृतचूडायां तु कन्यायां सद्यः शौचं ॥ अचूडामे-
तुकन्यायां सद्यः शौचं विधीयत इति ॥ आपस्तंबस्मरणात् वाक्दानादूर्ध्वं तु संस्कारात्पाक्पतिपक्षीयस्यपक्षे चत्रिरात्रमेवाशौचं ॥ अदत्तायां कन्या-
तुः ॥ स्त्रीणामसंस्कृतानामुद्वाहोर्ध्वं निबोधवापथोक्तेनैवकल्पेनमुर्ध्वं तिनुसनाभमा इति बोधनात् पतिपक्षा • त्रिरात्रेण
शुध्यंति ॥ सनाभपक्षे तु पित्र्यपक्षा सपिंडाश्चयथोक्तेनैकल्पेननिवृत्तचूडकानांदत्तादिनोक्तेनत्रिरात्रेणापुनर्दशरात्रस्थितेन ॥ विवाहात्प्राक्कन्यासंस्कृतेषु
पतिपक्षेपि विवाहादूर्ध्वं तुविद्यमानाविशेषात्पितृपक्षे ॥ तत्रसंस्कारमनुरागेचतत्पितृगृ-
हेस्थानांतदात्रिरात्रंकरस्त्रंचेति ॥ तत्रप्रसवएकाहः ॥ प्रायेणेतिव्यवस्था ॥ इदंतुवयोवस्थाशौचंसर्ववर्णसाधारणं ॥
क्षत्रस्यद्वादशाहान्नीत्यादिवहरणं विशेषीयादानेनाविधानात् ॥ अतएवमनुनाक्षत्रियवैश्ययोरपि ॥ पादनाष्टौचानुवर्णंयोधिकारेसत्यपि ॥ एतन्नत्वनुर्णामपिवर्णानांपथावदनुपूर्वशश्चसूत्रं ॥ तथोगिरसाप्युक्तं ॥ अविशेषेणराज्ञां
णांनामवाकसंस्कारैकमेणाः ॥ त्रिरात्रात्तुभवेच्छुद्धिःकन्यास्वङ्गविधीयते ॥ इति ॥ उद्वाहपादवचनेचतुर्ल्पवयसिसर्वेषामिति
प्राक्प्रदर्शितं ॥ अतोपिंडपञ्चाद्दानादेयमित्यादिपिंडोदकदानविधिः सर्ववर्णाः ॥ यथावासमानोदकाशौचविधिः ॥ अतस

नन्ममरणइतिमंत्रिपाताशौचविधिश्च ॥ पहचगर्भस्त्रावेमासतुल्पइतिस्त्रावाशौचविधिर्योषितेकालशेषः मासेशेषेत्र्यहमेव • त्रि
त्रिदशस्थाशौचविधिश्च [redacted] ॥ यथावाग्वेद्याशौचविधिः सर्ववर्णसाधारणस्तथावयोवस्थाभिमित्तमप्याशौचंसाधारणा
मवधर्वितुमर्हति ॥ अतएवक्षत्रेषष्टिःकृतेचौलेवैश्यनवभिरुच्यते • उर्ध्वंत्रिवर्षाच्छुद्धत्तुद्वादशाहोविधीयते • तथापत्रचिरात्रेविप्राणा
मशौचंसंपदृश्यते • तत्रक्षत्रेद्वादशाहः ॥ षड्नवक्षत्रवैश्ययोरिमाहीनाः ॥ ऋष्यष्टिभिर्गोवचनैर्निर्गीतत्वाच्छ्रुत्याश्रुतोयमशौद्धो
रेश्वरविश्वरूपमेधातिथिप्रभृतिरात्रौचैयंयमेवसाधारणः पक्षोगीकृतः ॥ विगीतानिवान्नानांत्रेक्षत्रियादिविषयतयाव्याख्येयानि •
गुर्वादिष्वनुज्ञानिदेशमाह • गुर्वंतेवासिनमनुशासनमाह ॥ श्रोत्रियेषुचागुरुरुपाध्यायः ॥ अंतेवासी शिष्यश्च ॥ ऋचोना ऋगानामवक्रामात्तु
लग्रहणान्नात्मबंधवोमातृबंधवः पित्रबंधवश्चयोनिसंबंधाउपलक्ष्यंते • नेचयत्नोदुहितरंस्वसारंवामातरं श्रोत्रियएवगारुवाध्यायी
सकीशस्त्रामवधीतश्रोत्रियइतिवौधायनस्मरणात् • एषूपरतेषुत्रिरात्रो त्रमाशौचं ॥ यत्कतुस्त्वागुरुः पितानदुपरमेसपिंडत्रा
दशाहएव • एतावितिनाएत्रानुसाद्यमस्कृतस्यवेदानध्यायएवदाह्यग्राहपित्र्यादित्रिचविदधातिनाम्नमहागुरुस्त्रानदुपरमेद्वादश
दशरात्रंवामहागुरुषुदानाध्ययनवर्जनेषे [redacted] न्तिसाम्वत्सायनोक्तंद्रष्टव्यं • आचार्यपरमेतुत्रिरात्रमेव • एषाहमनुः त्रिरा
त्रं • मातरिशौचमाचार्यसंस्थितेनसति • तस्मिन्नेवचपर्ल्यांचित्रिरात्रमितिस्थितिरिति हात्वाचार्यदेसंस्थिंकरोतितदाद्व
शरात्रमाशौचं • गुरौप्रेतस्यशिष्यस्तुपित्रेमेधसमा [redacted] चरेत् • येनाहोरैःसमंतत्रदशभिर्नविशुद्ध्यतीति तेनोक्तं

मिता१ त्वानश्रोत्रियसतुसमानयामीगणस्पर्शनशौचे एकाहंसब्रह्मचारिणिसमानयामीगोचश्रोत्रियइत्याश्वलायनस्मरणात् एका
चार्योपनीतःसब्रह्मचारीसनच्चासन्निधानेऽस्यं सन्निहितेतुशिष्यदौ त्रिरात्रादि पक्षाहमनु श्रोत्रियेत्यत्रपक्षत्रिरात्रमशुचिर्भवेत्॥ ने
मातुलेयक्षिणीत्रात्रिंशिष्यर्त्विक्बांधवेसुचेनिज्यसंयत्रेत्रोप्रतिवेपुत्रादिनामंत्रेदृशीलपुत्रेवा मातुलपक्षेगं मातृबंधु स्व३
सादेरुपलक्षणार्थंवांधवाःस्मात्मवां धवोमातृवाधवः पितृवाधवश्चाश्रयंते तथाचहारीतःस्मानिश्चब्रह्मानामहाचार्यश्रोत्रिये
त्र शुचिर्भवेदिति तथाचपैठीनसःस्नेचत्रिजिनेज्यत्रिरात्रेणविशुद्धतीतिमयाचवक्ष्यतेऽस्मिन्॥ संस्थितेतुत्रित्रिरात्रमा दि
क्षिनिधमीक्षस्थितश्चपित्रोरुपरमेस्त्रीणांउद्वानात्तुकर्मणि नवेत्तत्रित्रिरात्रेणशुद्धःसाहिसाहभगवान्स्वयंभूरुषाभंगिरसं
चमातुलामाचमातुलेति।पित्रोःस्वसरिक्तहृच्चपक्षिणीक्षपंपंत्रिरात्रंतेनाद्यामातुलेश्वरोरिति त्रिरात्रेणशुद्धवैगनास्वा। स्त्रीशो
चपक्षिणीत्रिभंतामातामहीयदि।तथाबंधुगोत्रेषुश्चपक्षिणीमसपिंडेयानिसंबंधेसहाध्यायिनीचेतिमाधवः।निसं बृहन्मातुलमातृष्व
स्रीयपितृस्वस्रादयः तथाजातावालिश्चएकोदकानांतुत्रयोगोत्रजा नामस्मृतेःमातृबंधागुरौमित्रेनडलाविपत्नीतथेति ।वि
त्तुश्चत्रिसपिंडेस्ववेश्मनिमृतएकरात्रमिति तथाहयमदश्च भगिनीसंस्कृतायांतनुत्रातयेपिचैवमाचत्रेत्रिविनेक्षत्रदर्शनात्॥ याममा
धगतोघावत्प्रशस्तमितिष्टतिकःस्विच्च॥ग्रामस्पर्शनावदाशौचं निर्गतेभूमिष्ठामियान्तरमाहिनित्राशौचविशेषप्रतियादकानिस्मृति
वचनान्नेवगणीयानि॥ ग्रंथगौरवमपादत्रनलिखंते॥ एषुचैकविषयगुरुलघ्वाशौचप्रतियादकंतयापरस्परविरुद्धेष्वसन्निधिवि
3 संस्थिते-मित्रेयोमातरिश्रेष्ठेदोस्त्रेभगिनीसुते-पालकेतत्सुतेवैवसद्यःस्नानेनशुद्धतियोमेश्वरःकुलपतेश्रोत्रियेवनपश्चिमे। शिष्येपंच

दशावस्थायेक्षपापावस्थानुसंधातव्या॥ किंचान्यत्रनोरसेषुपुत्रेषुभार्यांत्वंगतासुच॥ अहोरात्रमनुवर्त्तन्तेत्रनोरसाक्षेत्रिकादशसुजातेषु
सुवाहोरात्रमाशौचंनतथास्वभार्यासुनन्यगतासु।अनयोरतिलोमव्यतिरिक्तं॥ श्रोत्रियेतुमृतेत्रीतासुवाद्वौरात्रमेवनपुनःसप्तपिंडाद्ये
दशरात्रंप्रतिलोमाश्चिन्तासुत्रिरात्रंशौचमावरुणयोरंवद्यनाश्रिताश्चतेनप्रतिषेधात्॥ एतच्चभार्यापुत्रयोरुक्तयोःसंवेधिष्ण दृत्वानपत्नीतिया
गिकंभार्यात्वेपुत्रेनचेत् संवेश्मशौचंवा॥सपिंडानांत्वशौचाभावस्तत्रतत्रवक्ष्यतेऽतस्तवपत्नापतिः॥अनाश्रितेषु दारेषुपरपत्नीसुनेषुच।
गर्भिणीःस्नानमुद्वासुत्रिरात्रंशौचमिष्यतेपतिः॥ स्वैरिणीपापरोगार्तापतिघ्नीक्रूरभाषिणी।अनाश्रितास्तुयानारीत्रिरात्रंतासुमेवच।यथाहविष्णुः॥अनोरसेषुपुत्रेजातेषुच
मृतेषुचापरएवंसुवार्यासधर्मपत्नासुमृतासुचेतित्रिरात्रमत्रप्रकल्पते। अनयोश्चिरात्रेकरात्रयोसंवित्विदेशस्थापेक्षयाव्यवस्था॥प
त्नासुपतिस्त्रिरात्रंतेदासपिंडानामेकरात्रं।यथामरीचिः॥हृतकर्मृतेकेचेत्त्रिरात्रंपरएवंवा एकाहंसपिंडानांत्रिरात्रंवैयिनःस्मृ
तिः॥ किंच॥निवासराज्ञिनिर्वृत्तेनरहःराष्ट्रिकारणं।निवसन्मस्मिन्नितिनिवासः॥ स्वदेशउच्यते॥तस्मयोराज्ञास्वामीविषयाधिपतिः
सयस्मिन्नहन्यत्तीस्तद्दहोरात्रेणशुद्धिकारणं ।राज्ञोवेदनीनस्तद्दारात्रिमात्रं।अनएवमनुः।येनेराज्ञानिसर्गेतिधर्मस्मादहिषयस्थितन्दृ
ष्ट्वानिर्गोतिवासहवर्त्तन्तेदृष्टिसज्ञोनिरुद्धोवंश्चन्दिचेद्यावत्सूर्यंवरोनेरात्रौचेत्तयावत्तनक्षत्रदर्शनमित्यर्थः॥अनुगमनाशौचमाह
ब्राह्मणोनासपिंडेनहिज्ञोविदुषःक्वचित्॥अनुगम्याभसिस्नात्वास्पृष्ट्वाग्निंघृतमनुकरांविशेत्॥ ब्राह्मणोनासपिंडेनहिज्ञोवि
प्रादिःस्नात्वोदपेन्नानुगंतव्यः पतिस्तुहादिनानुगच्छतिनरंसमानोत्कृष्टजातिविषयंपश्यात्मनुः॥अनुग म्येच्छयाजे
त्तत्रतिमज्जानिमेववा॥स्नात्वासचेलःस्पृष्ट्वाग्निंघृतेनप्राश्यविशुध्यतीति॥ ज्ञातयोमातृसपिंडाःइत्रेषांतुविहितत्वान्नदोषः
2 भसितंरागाभ्यक्तावाःग्निंस्पृष्ट्वाघृतंप्राश्यभूविभवेद्-यस्यवघृतंप्राश्यनस्पर्शनेनकार्यविधानेप्रमाणाभावात्। इदं२

निष्क्रष्टव्यात्। नानुगमनेतुस्पर्शनंनरोक्तंदृष्टव्यं। तत्रस्पृष्ट्वानुगमने। पैठीनसिस्तुयः स्पृष्ट्वाब्राह्मणोज्ञातिर्दुर्बलश्च। अनुगच्छन्नीयमानंत्रिरात्रेणशुध्यति। ——— त्रिरात्रेनतुतत्स्पर्शोनदोषत्वायसमुद्गः। प्राणायामशतंकृत्वाघृतंप्राप्यविशुध्यति॥ पराशरो — क्षत्रियानुगमनेनुस्नेहोरात्रे। मानुषास्थिस्पृष्ट्वात्रिरात्रमाहुरेवमग्निस्पृष्ट्वा हो रात्रं॥ शवानुगमनेचैवमितिवि शिष्टोक्तेः॥ वैश्यानुगमनेपुनः पक्षिणी॥ तथाक्षत्रियस्यानन्तरवैश्यानुगमनेहोरात्रमेकांतरस्पृष्ट्वानुगमनेपक्षिणी॥ वैष्णवस्य स्पृष्ट्वानुगमनेसकृदहरस्थिस्पृष्ट्वेपि॥ नत्वाशौचनिमित्तारंभकरणेन॥ घृतस्पर्शोक्षवेः साहंकृत्वातुयतिर्दिवं। वर्जयेत्त्रिदशेरात्रेज्ञाने आह्निकंमंत्रवत्। तथालंकरणमपिनकार्यं॥ कृच्छ्रपाक्षेपिंडप्रदानेनालंकरणंकृतं। अज्ञानादुपवासः स्यादशक्तस्नानमिष्यते। इतिशंखेनशापस्पृष्टत्वस्नानान्न॥ मयिस्नेशोक्तविषयवाक्यमाह। महीपत्नीना नाशौचेहतानाघ्नतां॥ गोब्राह्मणार्थे संग्रामेयस्यचेच्छतिभूमिपः॥ यद्यपिमहीशब्देनकृत्स्नभूगोलकमभिधीयते। तथाप्यत्रसकलायाःक्षितेरकर्तृकत्वानुपपत्तेः॥ न हीपत्नीनामितिवद्वचनानुरोधात्तत्रैकदेशभूतानिमंडलानिलक्ष्यन्ते॥ तत्सालमाधिकृता — नाक्षत्रियादिनामभिधिक्रा नानाशौचेतेषांशौचेनकार्यमित्यर्थः॥ तथाविद्युद्गतानांगोब्राह्मणरक्षार्थेवियुक्तानांवसंवधिनांयस्यपिंडादिनाशौचेनकार्यं। पम — वर्मत्रिपुरादिनास्त्रेभुमिपानमसाध्यमंत्राभिधाणादिकर्मसिध्यर्थं आशौचाभावमिच्छंतिन नाधिनकार्ये॥ अत्रत्व महीपत्नी ——— नायदसाधारणत्वेनविहितेप्रजारक्षणंतद्धनदानमानसत्कारव्यवहारदर्शनादिनाविनानसंभवतिनत्रैव शौचाभावो नएवनः पंचमहायज्ञादिष्वपि॥ तथाचमनुः॥ महात्मिकेस्थानेसद्यःशौचंविधीयते प्रजानांपरिरक्षार्थं मासनेचा

त्रकारणमिति॥ गौतमेनाप्युक्तं॥ राज्ञोवकार्यविद्यानार्थमितिराजन्यस्यादशाशौचंनभवति॥ तथाहपैठीनसिः क्षत्रियोनि भृतोविद्यादानार्थेवायाज्ञायोराजन्यस्यापिसद्यःशौचाभावंकीर्तयतीति। कात्यायनःस्मरतिकाशकृत्स्नः॥ शिल्पिनश्चित्रकारस्यनिर्णेजकस्य॥ अत्रपक्षाशौचाभावेकिंविषयस्मृत्यपेक्षापाकर्मनिमित्तेशंखेनतन्नेदसाधारणस्मकर्मणावृद्धिस्थत्वात्तत्रैवदृष्टत्वः॥ अतएव विरुद्धः। नराजोराजकर्मणिनप्रवृत्तौनोव्रतेनसत्रिणाम्नचैनकारुरंगाकारुकर्मणीतिप्रतिनिषेधेवाशौचाभावंदर्शयति। गानातानपीत्युक्तेः॥ सूक्तंमंकरणःस्पृष्ट्वाघ्नंसाहस्रमानथोवृचा॥ स्नानेशरीरसंस्कारेहृ कर्मण्यदक्षिणानि। इत्यंचदानादिग्रहणेस्पर्शविषयमसत्तमेधपी॥ अतएवस्मृसंतरेसद्यःस्पर्शेगमेदासेभक्तदासत्वहानेस्मृविः॥ तथाचिकित्सकोयत्कुरुतेनदत्त्वननशक्यते॥ तस्माच्चिकित्सकस्यैवमुद्दोभवतिनित्यशइतिकेचि क्रांति॰ ज्ञादीक्षितानां त्वयज्ञीयंकर्मकुर्वतां॥ सत्रिव्रतिव्रह्मचादात्रह्मविद्राजयाजकः दानेविवाहेयज्ञेवसंग्रामेदेशविप्लवे॥ अपद्यपिहकष्ट॰ यांसद्यःशौचंविधीयतेतत्रिनोवरणभरणसंघटनाः कर्त्रीवशेषाश्चदीक्ष — पासंस्कृतादीक्षि तांतथापृथिव्यपत्तेभवेकर्मकु र्वतासद्यःशौचंविधीयतइतिसर्वत्रानुषंगः। दीक्षितस्यैवतानोपासनाकर्मोइमंनमंत्रेष्यधिकारेयुनर्वचनं॥ याजमानेयुत्वसं कल्पेत्व विधानाद्यैसद्यःस्नानविधयश्चसत्रियहरणानंतरानुष्ठाननुल्यतयात्रसत्रप्रवृत्तालक्ष्यंते॥ मुख्यानांतुसत्रिणांदी क्षितमनहरणेनैवसिद्धेः वृतिशब्देनऋत्विग्वरणादिप्रवृत्ताश्चस्नातकव्रतनपार्थिवप्रवृत्ताश्चग्रहणं॥ तथाचव्रह्मचपीदित्रै तयोगिनःप्राह्वकर्मः मोक्षस्त्रियहरणानथाचस्मृसंतरेनिसमन्नपदस्यापिकृच्छ्रवरायणादिषु। निवृत्तेकृच्छ्रहोमादौव

ह्मणादिषुभोजने॥ गृहीतनियमस्यापिनमादन्मस्यकस्यचित्॥ नित्यंनैमित्तेषुनित्येषुप्रारब्धेश्राद्धकर्मणि॥ नित्यंनैमित्तस्यविप्रस्यस्वाध्याया
हितस्यच॥ देहेपिन्यस्तमित्यत्नाशौचंविद्यतेक्वचित्॥ प्रायश्चित्तप्रस्तावादात्मब्रह्मविदासतथेति॥ सत्रिणांव्रतिनांसत्रेव्रतेच
सूद्दिनेकर्ममात्रेसंव्यवहारेवा॥ तथाचविष्णुः॥ नत्रतिनांव्रतेनसत्रिणंसत्रेणेति॥ यत्रचायुपकर्मणा कोनेष्टिकम्प्रा॰य
स्तुनित्यंहतेवनप्रतिगृह्णीतासवेस्वानसादात्तशब्देनोच्यते॥ यत्रविद्यतिश्रुतेर्नाचत्रयागणामाश्रमिणांसवेत्रशुद्धिःविशे
षप्रमाणाभावात्॥ दानेचपूर्वसंकल्पितस्यस्मर्त्तव्यःशौचंपूर्वसंकल्पितस्यैवयमानेनदुष्यतीतिक्रतुस्मरणात्॥ स्मर्यतेचाचा
र्यवरुणः विवाहेत्रतवयज्ञादिषुनरमरतसुतकेशौचमन्त्रंयेर्दैयंदात्तनभोक्तव्यंनस्पृशेदिति॰ यत्तेदक्षोत्तमंगादोविवाहे
चपूर्वसंभृतसंभारे॰ तथाचस्मर्त्तव्यंनरे॥ पत्नेसंभृतसंभारेविवाहेश्राद्धकर्मणीतिसद्यः शौचमत्रप्रकृत्य॰ विवाहयज्ञरागेष्टेवप्रवृ
त्तेवौलौपनयनादिसंस्कारकर्मोपबक्षणी॰ पत्नयग्रहणावप्रवृत्तेष्वेवप्रतिष्ठासमाप्तिकृत्स्नमात्रोपलक्षणं॰ नरेवपतिष्टोत्सव
वविवाहेसुनदेशविभ्रमेनापद्यपिचकदाचनाशौचमितिविद्यसमरणात्॥ संग्रामेयुद्धेसंग्रामसुपोढेराज्ञांसन्नाहयेतर
साश्वलायनाद्युक्तसन्नाहनविधौपास्थानिकशौतिहोमादौचसद्यःशुद्धिरदेशस्थविस्फोटेहिंसमरुपसर्गेराजभयाहाविद्ध
वेनदृश्यशवनाशौशानिकमेणिसद्यशौचंविद्यवाभावेपिकृत्विहशविशेषणोपोनमिनाशुद्धिमुक्ता॥ विवाहदुर्गयज्ञेषुयाचा
॰ योनौयैकर्मणिनत्रस्तूनकृत्तहुतकर्मयज्ञादिकारयेन्नरतिनयाः कष्टायामव्याधदिभाध्वाघभिभवेनत्रुस्मोवस्था
यांदुरितशमनार्थंदानोक्तयासंकुचितवत्तेश्वक्रुस्त्रीश्रोत्रमात्रापित्रोर्दिवहकुलवस्तत्स्मरणोपयोगिनियतिग्रहेसद्यः

शुद्धिःइयंचशुद्धिरस्यसद्यः शौचविनाऽनुपशमोनभवतिऽश्वस्तविनिकस्यनहिस्थंवा॥ यस्यैकाहमर्यादाप्रसंचित्तःधनस्तेस्यैकाहः
स्याद्यहोपयोगिनंचयोनस्यत्र्यहःपक्षस्तुवनुरहार्थमापादितइत्यः कृमीधान्यकृत्तस्यचतुरहः॥ कुरुस्तेधान्यकस्मरणाहइत्येवंपस्य
मासत्कालमाप्यंभावस्तस्मावत्कालमाशौचमापद्युपाधिकत्वादाशौचसंकोचस्यात्रतस्थमनुना॥ कुरुस्तेधान्यकोवा
स्यात्कंभीधान्यकएववा॥ अत्रेहिकोवापिमंवेतऽश्वस्तनिकएवचेत्रत्रप्रतिग्रादिनचतुर्विधग्रहस्थाभिप्रायेण॥ एशहेशाव
माशौचंसपिंडेष्वविधीयते॥ अवांकसंचमंपुनदस्त्र्याऽहमेकाहमवेति॥ कल्पचतुष्टयेप्रतिपादितं॥ समानोदकेविष
याश्रुसंकुचितानाशौचकर्मणाः पक्षिशेषकाहमशुःशौचकृत्याःस्मर्यतेनरेष्टएतावृत्तिसंकोचोयाधिकतपास्वयास्याऽश्रुपंवाशौचसं
कोचेनवर्षेतिग्नहादिनाविनात्रिऽनहिमयोनसंत्रेस्ववगतमेनत्नुएकाहंतुब्राह्मणःशुध्यत्वयाग्निवेदसमन्वितऽ॥ त्रहोकेवलवेदसु
हिरीनादशमिर्दिनैऽ॥ इत्यादिस्मर्यंतरवचनयोलोचतयाध्ययनज्ञानानुष्ठानयोगिनोरकाहादिनासवोत्मनाशुद्धिरित्येवंक
स्मात्रप्यते॥ तस्मेतदशाहेशावमाशौचमितिसामान्यापवादंगृहवाधपुरःसरमेवस्थेकाहात्रब्राह्मणःशुध्यदितिविधापकंभवति॥ वाक्ष
स्यचानुपपत्तिनिबंधनत्वोत्तयावत्सवाधित्वानुपपत्तिप्रशमानंभवतिनावद्बाधनोपैत्यतः किंपुटेनबाध्यमित्यपेक्षायांश्रुपेक्षितवि
शेषसमर्पणाक्षमस्याग्निवेदसमन्वितइतिवाक्यशेषस्यदर्शनादग्निवेदविषयेश्रुनिहोत्राहोकर्मणिस्वाध्यायेवक्ष्यमाणनिषेधे॥
नपुनर्दानादावपि॥ एवंचाग्निवेदयदयोःकार्योन्वयेतभवतिदानस्यायमाग्निवेदसाध्यंकर्मकृत्तंतस्यैकाहात्शुद्धिरितिपुरु
षविशेषोपलक्षणत्वमेवस्यात्॥ नचैतद्युक्तं॥ एवंचसतिप्रसुहोत्रोग्निषुक्रियाः वितानोपासनाऽकार्योः क्रियास्वश्रुतिनादि

नाः तथा ब्राह्मणस्य वर्ष्मव्यायानिरत्यर्थसद्यः शौचमिसेवमा दिमेन्नास्त्रिवच नैरेकवाक्यता भवति। तथा भयत्र दशाहनिकुलस्या
त्रेनभुञ्जनइतिदशाहपर्यंतेभोजनास्त्रिकं प्रतिषेधपञ्चिः पमादित्रचनेत्रिवाक्यता भवति। तथा भयत्र दशाहनिकुलस्यान्नेनभुञ्जन
तिदशाहपर्यंतेभोजनास्त्रिकं प्रतिषेधपञ्चिः पमादित्रचनेत्रिरोधोयिमिध्यसतः कृत्वित्यमेवेदमाशौचमसकोवविधानेनपुनः सर्व
संव्यवहारादिगोचरमित्यतेमतिप्रपत्रेन। इहस्वाध्यायविषयेसद्यः शौचविधानंबहुवेदस्यब्रह्मऋनकृतापामाणोद्रेम्। इतरस्यतु
दानंप्रतिग्रहोमश्चस्वाध्यापश्चनिवर्तनइतिप्रतिषेधएव॥ एवेधाह्यराणास्मिन्मेवेमस्यपुरुषस्यावत्कालमाशौचमुक्तमतस्मात्तावत
रंस्नात्वाशुद्धोभवतित्कालातिक्रममात्रात्ते॥ यथाहमनुः॥ विप्रःशुद्ध्यत्यपःस्पृष्ट्वाक्षत्रियोवाहनायुधं॥ वैश्यःप्रतोदरश्मीन्वापष्टि
स्पृष्टःकृतक्रियइति॥ अयमर्थः कृतक्रियःइतिपदेनकर्मभिःसंबध्यतेविप्रोनुष्ठाशौचकालः कृतक्रियः कृतस्नानोहस्तेनायः स्पृ
ष्ट्वाशुद्ध्यति॥ स्पृष्टेतिस्पर्शनक्रियैवोच्यते॥ नस्नानमाचमने॥ वाहनादिषुनसेवानुषंगान् अथवाकृतक्रियोयावदाशौचं
नोक्तंकादिक्रियःतदनेरंविप्रादिस्पृष्टकादिस्पृष्ट्वाम्भ्यापोत्राशौचकालानंतरभाविस्नानेपतिनिधित्वेनोच्यतइति॥ क्षत्रि
यादिवाहनादिकं स्पृष्ट्वादिनिकुलव्यापिनींम्भृद्धिमपहायेहानींप्रसंगात्पतियुरुषव्यापिनींम्भृद्धिमाह॥ उदक्याम्भृद्धिमिः सा
यांत्संस्पृष्टस्तुरुपस्पृश्येत्। आलिंगानिजपेद्वेवगायत्रीमेनसासकृत्॥ उदकंरजस्वला॥ अम्भृद्यश्वचांडालपतितस्पृष्टि
कःशवाशौचिनम्भृद्भिः संस्पृष्टः स्नायात्। पुनरूदक्याम्भृ विमस्पृष्टाद्भिः संस्पृष्टउपस्पृशेदाचमेत्॥ ब्रा
चम्यत्रयलिंगान्यापोहिष्ठेत्यृचमादिनित्रीणिमंत्रवाक्यानिजपेत्तानित्रेषववहुवचनंस्मरिताथंस्यात्तेनयावत्संख्याकापत्रीवसंसक्तम्तनसाज

पेत्॥ ननूदक्यासंस्पृष्टस्नायात्॥ इमेकवचनमिर्दिष्टमेकार्थंनेरितिवचनपरामर्शः॥ सत्यंवकिंत्वत्रोदक्यादिसंस्पृष्टमतिरिक्त
स्नानाहंमात्रस्पर्शेप्याचमनविधानार्थंनैरित्यवहुवचननिर्देशइत्यविरोधः नन्वस्नाहोस्पृश्यस्पर्शनेरोगनयःपथ्यादूषणम्॥ उदु
त्तप्रेप्रेपुनर्वातेविविक्तेसुरकर्मणीतिविहितेपरशेषणान्तिकस्पर्शनेस्नानमाचरेदिति नयावमनुः॥ वांतोविविक्तोस्नात्वात्तुच
नघ्राणमाचरेत्॥ आचामेत्स्वप्नुक्त्वान्नस्नानमेव निनः स्मृतमिति मैथुनिनः स्नानमनुक्तान्यविषयं॥ अनेनोत्पादाद्यनंतरंचतुर्थ्यादिवापर्वणिमैथुनं॥ कृत्वासचेत्स्नात्वा
वृथेलस्नात्वाचवासोभिश्चमाजेयेतइतिनयायमक्ष॥ अत्रोक्तोमैथुनेवोक्तनयाभ्यस्तमितिवोदुःस्वप्नेहनंस्पर्शेस्नानमाचरेद्विधीयतेइ
ति॥ तथाचदक्षस्मृतिः॥ मैथुनेकक्षमेवसद्यःस्नानंविधीयतेरसेनदचेलस्पर्शेविपर्ययं॥ सचेलेनतुविस्पष्टस्पर्शेसचेलमेवस्नानं॥ यथाह
शंखलिखितः॥ श्वानंम्लेच्छंपतंसूतंदेवद्रव्यापजीवनं॥ यामंपाजकं सोमविक्रयिणंपशूपविंतिविंकाष्ठं मद्यंमद्यभांडंस्नेहमानुषास्थिशवस्पृ
ष्टं रजस्वलांमहापातकिनंशवस्पृष्टासचेलमेवगात्वानीयाविमृश्यस्पृश्यगायत्र्याम्भृष्टशतंजपेत्॥ पुनश्चाश्रयुनःस्नात्वाचिराचामेदि
तिं॥ चिताचवृद्धिरूपविषयमसच्चेलस्नानमात्रं॥ शवस्पर्शेत्विकिंत्वितिपूर्वेर जस्वलां॥ स्पृष्ट्वात्वकामतोविप्रःस्नानंकृत्वाविशुध्यतीति
स्मृतिनिर्णयाद्यः॥ एतन्मनुत्रापिचस्पर्शनेसचेलस्नानंपुनर्भोजितिजयेत्तमहाव्याहृतिःसप्तम्याहुतीर्जुहुयादितिं॥ तथासमंतरंस्पृष्ट्वोदवल्कंचै
वसवासाजलमाविशेत्देवार्चनपरोविप्रोविघ्नार्थीवत्सरत्रयं॥ अत्रोदवल्कोनामदृष्टकर्मेसुगर्हितंउतधावत्योऽपुराणं॥ शेषान्

पशुपतास्सच्छलायतिकनास्तिकानविकर्मस्थावहिज्ञानभ्रष्टानसवासाजलमाविशेदिति तथा॥ अस्वर्ग्यमाहुनिःसामान्यस्त्रमं
पकेदूषिताइतिलिंगाच्चभ्रष्टस्पर्शननियेधः॥ तथांगिराअपत्रव्यापाम्वयाकस्त्रात्मणास्थिरोहति॥ तमस्नानेप्रकृतीतिछत्रोपाश्च
विमुच्य नीति॥ तथायास्यपादः॥ चेडालंपतितंवेवृषलः परिवत्तेयेत॥ णावालंवाजनोदवोकसवासाजलमाविशेत॥ एतद्भिसंकटस्थानविषयमत्रतुरुक्मपतिनाक्तं॥ एगंचहियुगेचैत्रिसुगंवत्तपुगं॥ वेडालस्तुनिकोदकायपतितानामधःक्रमाहितिनथोपदानमि
सिः॥ कोकोलकस्पर्शसचेत्स्नातमचूदकमूत्रयुरोषकरोमस्वैलस्नानमहोमाहतिमिर्तम॥ अनूदकमूत्रपुरीषकरणाइमेनत्र
तिरकालमत्रमेवशेचात्सगपरतथागिरःस्वरोष्ट्रेवभ्रूभूकरान॥ अमेध्यानिचसस्पृश्यसवैलाजलमाविशेत रतिमार्जारस्पर्शनि
मि त्रेस्नानमुछिष्टसमयेअनुष्ठानसमयेचयेस्त्रियंसमावोरात॥ अमसानुमार्जारश्वदर्वीवमरुतअमसाम्पुरीतिस्नानाभाक्प्र
स्पर्शेनुस्नानेनामेरुद्धेरेहितव्य॥ अथस्नात्वाक्षालनमेवनाभेरूर्ध्वंकरोमुत्कामुनापद्यपहसने॥ तत्रस्नानमधस्नाच्चतुरक्षस्नाम्प
मुध्यतीतितेनेवोक्तत्वात्तथायक्षिस्य — शीविशेषोजातूकर्ण्यः उधुनाभेःकरोमुत्कंपहसंसस्पृशेत्वगः॥ स्नानेनत्रयु
वानश्चंपक्षालप्यशुध्यतीति॥ अमेध्यस्य शेषंविद्धुनाविशेषाद्भिन्नः नाभेरस्नात्रवाहसुत्कपिकेमेन्नः सुरभिमद्येवोपदंशो
मतोयेत्तदंगंपक्षालप्यापोनंतः मुध्यन्त॥ अथत्रोपह — तोमनोयेत्तदंगंपक्षाल्यस्नायात्ततोद्विर्येत्तदंगंपक्षाल्यस्नायात्ततो
द्विर्येत्यहनः स्तूयोस्यस्नालापंवगमेनरुशनछेदोत्रहनश्चेति॥ एतच्चुपरकायामेध्यस्पर्शविषयं॥ अमीयमलस्पर्शेतूच्चमवि
नामेक्षालनमेवयथाहदेवलः मानवास्थीवसंगविष्टाप्रोक्षंमत्रेण सो॥ मज्जानरोमिनखावापरस्यदृष्टिस्पृशेन्न॥ स्नात्वाप

मस्पर्शेपाणिनाचमम्मृत्भिर्भवेत॥ नान्येवस्त्रानिसंस्पृशेत्स्नायीमाजी नहिनि॥ तथशंखः॥ स्पृष्याकृमेतोयेनस्पृष्टंवनाद्येनवानस्थानोभे
तद्धेनरंस्पृष्टःसद्यःस्नानेनशुध्यतीतिपंमेनप्यत्रविशेषोस्तिनथसकृदेमन्तर्वर्षावृष्टविशेषग्रामसंकरे॥ जघयोर्द्वित्रिकास्तिस्रःपार
योर्हिगुणाःक्षतरहिते॥ ग्रामसंकरग्रामसलिलप्रवाहपरशमसकृदेमेवविशेषमर्थंमारुतेशाषितेतुसकृदेमतोनस्यात्स्यात्याका
निस्पृष्टाग्नंतरुवयमेवमा॥ कृतेनैवमुध्यंतिपक्वेष्टकाचितानिचेति॥ प्रागुक्तस्नात्रास्थनिमनुनाविशेषेणोक्तः॥ नारंस्पृष्टास्थि
मस्नेहंस्नात्वावि॥ पोविशुध्यति॥ त्रात्रेयेणनिःस्नेहंगांस्पृष्ट्वाविस्पवारविशुध्यति॥ स्नेहिजातास्थिविषयंत्रत्रवसिष्ठेनोक्तं॥ मानु
षास्थिस्निग्धंस्पृष्ट्वाविरात्रमहोरात्रमितिशंखलिखितहारीतौ॥ अमानुषंतुविस्पृष्टंभक्षवर्जंपेत्त — नरकावनस्थिव
मस्नेहस्पृष्ट्वास्नानः पूर्ववत्प्रक्षालितविस्याद्दितमेवमन्येपिस्नानाहाःसमंतत्रत्रवाहव्याःएवंस्नेहिगावहुत्वात्तत्र
तिप्रायेणेतिवहुवचनमविरुद्धं॥ उदक्याशुचिमिस्त्रायादृष्टेनत्वदंडोद्यचेतनव्यवधानस्पर्शेवेदितव्यं॥ चेतनव्यवधानेतुमा
नवंगस्त्रीकौतिवदक्याचपतितंस्पृष्टिकांतथा॥ शवंतत्स्पृष्टिनंवेवस्पृष्टास्नानेनशुध्यतीति॥ तृतीयस्यत्वावमनमेवान्तर्दशाहं
नस्पर्शेशवस्तुस्नानेनसविधीयतेवा उधुमावमनेप्रोक्तस्त्रागोयोक्षसानथेतिसंवत्सरंस्मरणात॥ एतच्चावुद्दिष्टविषयं॥ मत्तिएवंतुनीय
स्यास्त्रिस्नानमेवाचमनंतुगौतमः॥ पतितचांडालस्तिकादेकारा वस्पृष्टितत्तत्स्पृष्ट्यस्पर्शनेसवैलमृत्कोयस्पर्शनात्तमुध्यो दितौवतु
र्थंस्याचमनं॥ उपस्पृशेत्पाप्मुचिस्पृष्टं — मृतौ॥ यैवायिमानवंशंहस्तीयादोवतेपेतपक्षाल्याचम्यशुध्यतीतिदेवलस्मरणात॥ अशु
चिनाएनरुदक्यासंशदेवलेनविशेषोक्तः॥ श्वपाकंयतिनंव्यंगंउन्मत्तंशंहारकंयमथेतानस्पृष्ट्वानुदृष्टेनुयादिस्पृशेन्न॥ विमुच्यसुवपवासेन

१ मतिकोस्नावि कोनाशिरस्नात्वपरिलुतो॥ श्वकुक्कुरवराहश्वग्राम्यान्संस्पृशमानवः सवैलःशिरसःस्नात्वातदानीमेवशुध्यति॥ अशुद्धानस्व१

नत्यादिकृच्छ्रेणावापुनर्निति॥स्मृत्यर्थसारसमुच्चयकारोऽपित्र्वी॥कृच्छ्रः प्रत्ययाकाङ्क्षिविषयः प्राजापत्यादिषुक्तउपवासइतिप्रत्यवस्था॥ अत्राधुनाकालमुद्दिश्यदृष्टान्तत्वेनदृष्यमुद्दिश्यकरणोक्तंतथैतत्प्रकरणोक्तस्यशुद्धिहेतुत्वं ननुक्तामिति।कालोग्निःकर्मकर्मह्यायुर्मनोज्ञेनत्तपोले॥पश्चात्तापोनिराहारःस्वर्वैमाशुद्धिहेतवः॥यथाग्न्याद्योमीमांसकैस्वविषयशुद्धिहेतवः तथाकालोपिदशरात्रादिकःशास्त्रगम्यस्तत्तदशुद्धिहेतुत्वेसाअग्रिस्तावत्तच्छुद्धिहेतुवःपयाम्पधायि।पुनःपाकान्महीमयीतिकिंतेचशुद्धिनिमित्तेयथावक्ष्यतितथा स्वमेधावमरत्तस्नानादिति॥तथाग्न्यादिपिशुद्धिकारणं॥वथाकथिंसलिलेमस्मरेद्दादिप्रक्षेपेवि शुद्ध्यतीतिवाएवंरूपिशुद्धिहेतुः॥ यष्ट्यादीरितंमाकृतेनैवशुध्यतीति।मनोपिवाचःशुद्धिसाधनंयथात्रापि॥मनसाऽग्निर्गवदन्नमादिज्ञानंचाध्यात्मिकंबुद्धि शुद्धोनिदानं॥ यथाभिधास्यति। क्षेत्रज्ञस्येश्वरज्ञानादितिनयंकृच्छ्रादियथावदिष्यति॥प्राजापत्यंचरन्कृच्छ्रंसमाहितगुरुस्तत्त्वगइत्यादितथाजलमपिशरीरगतंदोषंयथाज त्यिष्यति ब र्षशतांजलमिति॥पश्चात्तापोपिशुद्धिर्जनकंयथागदिति॥स्त्रीपतेन नानुतापेनेतिनिराहारोपिशुध्यादनं॥यथागाहरिष्यतित्रिरात्रोपोषितोजन्वेमादिकिंचव॥अकार्यकारिणांदानंवेगोनद्याश्च शुद्धिकृत्॥शोध्यस्यमृन्मनोयंचसम्मतोवेद्विजन्मनां॥तेषांवेदविदाक्षात्तिविदुषांवर्ष्मरोगाजलं।जयुःप्रच्छन्नपापानांतमनमःसम्म सुप्यते मृन्नात्मनस्तपोविद्ये बुद्धेर्ज्ञानंविशोधनं॥क्षेत्रज्ञस्येश्वरज्ञानात्तविशुद्धिःपरम्मता॥अकार्यकारिणांनित्यं हसेविनादानमेवमुख्यशुद्धिकारणं॥यथावाराम्यास्यति।पात्रेधनेवायथोप्रदत्तेनिनद्यानिराद्यादोत्र्यल्पनोपनयात्र्यमेध्यादत्त नीरपाश्कूलंकयंवर्षांवुप्रवाह वेग श्शुद्धिकृत्त॥शोधनीयस्यद्रव्यस्यमृच्चनोपवशुद्धिकृत्त॥यथाहमरीगात्त।अमेध्याक्त स्य

स्तत्तोयंदविदाशुद्धिर्गंधापकर्षणादिभिः॥संन्यासःप्रव्रज्याद्विजन्मनांमानसोपवारेशुद्धिकृत्तानयोवेदाभ्यासेश्वरविदांशुद्धिकरणं॥कृ च्छ्रहितुमवेमाधारणंनयेदविदामवाक्षान्निरूपशमाविदुषांवेदार्थविदं॥वर्ष्मरोगाःशरीरस्थजलं॥प्रच्छन्नपापानांत्वविख्यातदोषा णांत्वद्यमर्षणादिस्तूक्तजयश्शुद्धिकारणंशुद्धिसाधनं॥मनःसङ्कल्पात्मकं।तस्मात्संकल्पाद्दशुद्धस्यसंसाधुसंक ल्पश्शोधकं॥मृतश्वेतनाद्विकारंमृतादेहंत्यसंयोजयन्ति॥तत्रस्थूलोहंकृशोहंकारणंहंवधिरोहमितिस्वतनूभिमानित्वेनयो यमात्मावर्त्तते।सभूतात्मानस्तनयोविद्येशुद्धिनिमित्तेतपःशब्देनानेकजन्मस्वेकस्मिन्त्रपिजन्मनिजागरस्वप्नसुषुप्तावस्थासञ्चा रनोपपन्नपारीरादेश्चयतिरेकः सोपिचोपयते॥यथातपसाचैत्यविजिज्ञासस्वतिपंचकोशव्यतिरेकप्रतिपादनपरेवाक्ये विद्याशब्देनचश्रौपनिषदमस्थूलमनपरहस्वमसंगोत्त्यमात्मत्वादित्वंपदार्थंनिरु पाधिविषयवाक्यजन्यंतत्त्वज्ञानमुच्यते॥सन्नाभा मस्यशुद्धिः॥शरीरादिव्यतिरेकेबुद्धेः संशयविपर्ययंयत्तर पत्तन्नाशुद्ध्याद्याःप्रमाणासपेज्ञानेविशोधनेक्षेत्रज्ञस्यतपोविद्याविमुह्यत्र स्यत्वंपदार्थंधत्तस्यतत्त्वमस्यादिवाक्यजन्यात्माक्षात्काररूपादीश्वरज्ञानात्तर मावित्यशुद्धिनिरुक्तलक्षणा॥यथेनाःशुद्ध्यश्चर मपुरुषार्थायात्तद्वत्तथाक्तंतराकालशुद्धिरपीत्येवंदशौसाधेशुद्धाद्यात्मविशुध्यभिधानाच्छमगोनपकरणं॥॥अत्रापद्यपिव कृच्छ्रापासद्यःशौचविधीयतेरत्नापदिपुरुषशौच कल्पानुष्ठानासंभवेनसद्यःशौचाद्यनुकल्पमुक्त्वाइदानींतत्प्रसंगादापदि प्रतिग्रहाधिकेविषेयाजना धोपनेतथेसाद्युक्तयाजनादिमुख्यकल्पसंभवेनवत्प्रत्तरमाह॥क्षात्त्रराकामरणान्तं वैद्यशूद्रापाप्यापदिद्विजः॥निस्तीर्णेनामयात्मानेपावयित्वात्मसेमथिद्विजोविप्रावहंकुर्वतयास्यक्षत्रंजीवितुमसमर्थः

क्षत्र [redacted] संबंधिनाकर्मणाशस्त्रग्रहणादिनाऽऽपद्विजीवेत्तेनापिजिवितेत्र शक्रवनोवैश्यसंबंधिकर्मे
णावाशिल्पादिनाजीवेत्। न शूद्रवृत्तमाचरेत्तथा चमनुः। उशनाप्यंत्यजीवंस्तुकर्यस्याद्विप्रवेश्मनि कृषिगोरक्षमास्थायजीविकामिति॰
तथाऽऽपद्यपिनहीनवर्णान जाद्यीवृत्तिरास्थेयेत्यादिकंतुवास्वेनक्षत्री क्षत्रियेणवैश्यसंबंधिनी। वैश्येनचशूद्रोसिवंस्वा
नंतरहीनवर्णा [redacted] स्त्रिरेव। अजीवंतःस्वधर्मेणानंतरंयायीपसीहत्रिमानिष्टस्वनंतकदाविज्ञापसीमितिवसिष्ठस्मरणात
ज्यायसंवाश्रयेद्वृत्तिंतयावस्यत्समंतरं। उत्कृष्टंवापकृष्टंवातयोः कर्मनविद्येतामध्येमेकर्मणाहित्वासर्वसाधारणोहितेरति
॥ शूद्रस्योत्कृष्टंवैश्यकर्मनविद्येत। तथाब्राह्मणस्याकृषेरंगेइंकर्ममध्येमक्षात्रंवैश्यकर्मणापुनरपद्यनसर्वसाधारणं॥
शूद्रश्चापद्यनोवैश्यवृत्त्याशिल्पैर्वाजीवेत्। शूद्रस्यद्विजशुश्रूषानयाजीवनवणिक्भवेत्। शिल्पैर्वाविविधैर्जीवेन्नहितातिहित
मावरेद्विजे॥ पाराशरस्मृतौ॥ मनुनावाविशेषोदर्शितोपेः कर्मभिःपवरितैःशूश्रूषंतेद्विजातयः॥ नानिकारुकर्मोणिशिल्पा
निविविधानिच। अनेनैवन्यायेननुलोमासन्नानामपिस्वानंतराद्वृत्तिरुहनीया॥ सर्वस्वानंतरहीनवर्णोहरेत्। ब्राह्मणोक्षत्रियस्तीर्थप्राप्तो
ऽपीनचरेद्वर्णानात्मानंयावत्पित्रापथिमसन्नः॥ स्वस्त्रावात्मानंस्थापयेद्विप्रमध्येऽगर्हितंवृत्तिरुहनीया॥ सर्वस्वानंतरहीनवर्णोहरेत्
ब्राह्मणोनस्तीर्थप्राप्तोनचरेद्वर्णानात्मानंयावत्पित्रापथिमसन्नः॥ स्वस्त्रावात्मानंस्थापयेद्विप्रमध्येऽगर्हितंवृत्तिरुहनीया॥ गर्हितंहत्माजिनंधनंपथि
न्यसेदुस्त्रंनेतरत्तिसयावन्मनुः॥ जपहोमैरयेत्सेनांपाठैर्नाध्यापनैःस्तुतः॥ प्रतिग्रहनिमित्तंतुसगेनन्ययसेवतिति॥ नेश्वर
स्याजीवतोब्राह्मणस्यस्वयंवर्णानीपंनदोद॥ फलोपलक्षोमसोमसोममनुष्यापूपौरुधःतिलौदनरसक्षीरनूदधिक्षीरंध

२ विरणाकृपशुक्षीरांतथैववाऽवैश्यहस्तापिनीवन्नोविक्रिणीतकदाचन। नोविक्रिणीतेनिमित्तेकमभिसंधायतेपलांनिकदलीफलादी २

तैजतंशास्त्रासवमधुछिष्टमधुलाक्षयवह्निधःमृ [redacted] ज्मेषुष्पकुतपकेशनक्रविषुक्षिनोष्ठकीशपनोत्तलवणमांसैकशफशीमका
नाशकाडोंषधिनिवहेरंगुस्त्रनिरिक्तानि। यथाहतपरः स्वयंशीर्णानिपुराणानिलानावैरंगुदे॥ ज्युःकार्पासिकंसूत्रंतद्वेदाप
कृतंमवेदितिनपलमांसिकयाद्यस्मात्रं॥ क्षौममतसीत्रमपवस्त्रंक्षौमग्रहणंतानवादेहपलक्षरणं। पथाहमनुः॥ सर्वंचतानवं
रंक्षणंक्षौमाविकानिचचर्मपिचेत्सुरक्तानिफलमूलेनयोवधोनिनं॥ सामोत्तनाविशेषेणमनुष्यपक्षेनाविशेषात्स्त्रीपुनपुसका
नांग्रहणंश्रेष्ठपमऽकाहिमस्यमात्रंवीरुधोवल्लरत्तादिनानातिलाःप्रसिद्धाः॥ क्षौद्रनग्रहणंक्षौद्रमात्रोपलक्षणंमाणेक्षुरस
शर्करादयः॥ नथाचमनुःक्षीर [redacted] क्षौमदधिसुत्तैतैलंमधुगुडोकुशाविनि॥ क्षारायवक्षारा दयः॥ दधिक्षीरयोर्ग्रहणंमस्तुपि
ऽकिलाटिकूर्चिकादिनांतहिकारागणमुपलक्षणं॥ क्षीरसविकारमितिगोतमस्मरणात्॥ घृतग्रहणंतैलादितैलमात्रोप
लक्षणंजलंपसिद्धं॥ शाल्यस्वद्रादि॥ न्नासवग्रहणंमद्यमात्रोपलक्षणंमधुछि [redacted] ष्टमित्यकंप्रधुक्षोडलाक्षालाक्षतुवह्निःकुशाः
मत्स्यप्रसिद्धं॥ चर्मोजिनंपुरुषप्रसिद्धं॥ उरणलोमकृतेःकंबलः कुतपःकेशाश्चमरीवादिसंबंधात्॥ नक्रनुदस्त्विनाविषमरुग्पादिक्षि
तिभूमिः॥ तित्तिभमित्रीहिपवाजावयूथंप्रधेस्वनडुद्गोकरहितंमनुस्मरणात्॥ कौशेयंकोशप्रभवं कसेनंनीलनीलीसं
लवणंयहरणं नविरसोवर्वरणसैंधवसामुद्रणोपकरणं॥ त्रिप्रकारंविशेषेणगुरुस्तेनमांसंप्रसिद्धंएकशफाद्गवाद्यः। सीसग्रह
रणंलोहमात्रोपलक्षणंरौशकंसर्वमविशेषेणग्रहीतेमांसंप्रसिद्धंएकशफहयाद्यः। सीसग्रहरणंलोहमात्रोपलक्षणं

0 ctms. 5 10 15 20 25

र्थशाकं सर्वमविशेषान्त्रेप्सक्षयः फलपाकांताः आहैषधयदत्तिविशेषोयादानाहः मुक्त्वपुनरेषोऽपिरागपाकेऽप्रमिद्धश्चपशवः स्त्रारागग्राः आरण्याश्चपशवसर्वानरेष्टिरास्त्रवयासिचेत्तिमनुस्मरणात्-गांधाश्चवेदनागरुप्रभृतयः सर्वानेनानेवेश्यवृत्तावजीवन्ब्राह्मणः कदाविन्नविक्रीणीतनक्षत्रियादस्तु नरोऽसःअतएवनारदेनवैश्यवृत्तावविक्रेयंब्राह्मरागास्ययाद्यधीनि। नि० ब्राह्मरागग्रहणंकर्तृप्रतिषेधम वमाह धर्मार्थेविक्रयेनैनयाप्तिलाक्षामेनत्समाः आवश्यकाः पाकेयज्ञादिधर्मोः स्व क्षाधनबीह्यादिधामांसावेनानिः पंयनैः नर्हिक्षामेनतिलाविक्रयेनेयाः तत्समाद्रोगायरिमिनाद्रोगायरिमि ■ नेनेत्येवंसेनचान्येनसमाः नथावमनुः कामम्तुत्पाद्यकृष्योत्स्वयमेवकृषीवलाविक्रीणीतनितिलान्नशुद्धानेधर्मार्थं मचिरस्थितानिनि धर्मग्रहणमावश्यकमेषजादुपलक्षणः अतएवनारदः आपत्कल्पेयज्ञसमार्थंयज्ञहेतोस्तथैवचयस्यवरंप ■ लक्रीमासिलाधान्येनतत्समाइति। यद्यन्यथाविक्रीणीतेनरादोषः भोजनाभ्यंजनादानायुदमेकुरुतेतिलैःकृ तिमत्वाग्नेविष्टायांपित्तमिःसहमज्जतीतिमनुस्मरणात्-सज्ञातीयैर्युनर्वीतिमयोमवेत्सवः। एसंसेतिमांतव्यंतत्वेवलभ णंरसैः कृतान्नैवकृतान्नेनतिलाधान्येनतत्समाइति। कृतान्नंसिद्धान्नंतच्चकृ ■ नयरिचन्नेनमिनियावत्। कृतान्नेवा कृतान्नेनेतिपाठेसिद्धमन्नमकृतान्नेनतदुलादिनायरिवन्नेनोपमितियावत्। एवंकृतनिषेधानिक्रमेदोषमाह। लाक्षा लवणमांनि पतनीपानिविक्रये॥ पयोदधिचमद्यंवहीनवरोकरणिचा॥ लाक्षालवणमांसानिविक्रीयमाणानिसद्यःपत करणेषु॥ अश्वतुल्यलापारकानि-एतद्व्यतिरिक्तापरापविक्रयेवेयपुत्रसता भ यथाह मनुः॥ सद्यःपतति

तिमांसेनलाक्षयालवणेनतनवा ■ स्नेहेणघृतदोभवतिब्राह्मरागाक्षीरविक्रयात्। इतरेषामपरापानांवैविक्रयादि
रकामतःब्राह्मरागःसप्ररात्रेरावैश्यभावंनगच्छतिनिर्दशवाआपद्गतःसंप्रग्रहनभुंजानोवाप्रतस्तत्तनश। नलिप्येतेनसाविप्रोज्वल
नार्कसमप्रे ■ भश पस्त्यधनोवसन्नवहुकुटुंवतयाआपद्गतोपिक्षत्रवृत्तिंवानप्रतिविक्षतिसपतस्तनोदीनहीनतरहीननमे
भश प्रतिगृह्णतस्तत्रभुंजानोपिवानेवैनमापोपनलिंपतो। पुनस्तस्यमापदावस्थेयाआसस्तप्रतिग्रहाद्यधिकरित्वेनज्वलना
केसमोयथा ज्वलनोन्यकेंधहीनसंकरेपिनदुष्य तीतेनात्तानस्साम्यं। एवंवदतापहृतस्वधर्माआत्रेयरागात्तविगुणमपिस्वधर्मा
नुष्ठानमेवश्रेयस्करमितिटिप्पनेभवति। नथाचमनुः। वरंस्वधर्मोविगुणोनपारक्यःस्वनुष्ठितश। परधर्मोभयावहःसद्यःपत निजातिं
तः किंवाकृषिशिल्पमनिंद्यंयाकुसीदंगिरिश। सेवाश्वपेनैवेक्षमापन्नोजीवनान्नितु आपन्नोजीवनानेतिविशेषरागात्कस्या
दीनोमध्येआपत्स्वस्थायांपस्यपावतिः प्रतिषिद्धात्तस्यवृत्तिश अत्रेनाभ्यनुज्ञायते। यथा आपद्विवैश्यवृत्ति श स्वंकृ
तान्नक्षत्रियोरस्यनुज्ञायते। एवंशिल्पादेरन्यन्यनुज्ञायतेशिल्पंस्त्रपकरणादिः। नृतिश प्रेस्यत्वंविद्याभृतकाध्याप
त्याद्याकुसीदंवृध्यर्थेइत्यप्रयोगः। तत्रस्वपंकृतस्यनुज्ञापनेशकटंभोक्तेनेक्षान्यादिवाहनद्वारेजीवनहेतुः गिरिस्तकृ
तस्त्रेगंधनद्वारेरागजीवने। सेवापरचित्तानुवर्तने। आत्रेयेपवुरन्तरागवृक्षजलप्रायःप्रदेशश। नथाश्वपपावनेभेश्पस्त्रानकस्या
पि। एतान्यापत्तौजीवनानि। नथाचमनुः। विद्याशिल्पभृतिश सेवागोरक्षाविपणिश कृषिश गिरिर्भ श स्वंकुशीदंतदशजीवन
हेतवश। पदाक्रुधारीनामपिजीवनहेतुनामसंभवश्तदाकथंजीवनमित्यनन्याह। बुभुक्षितस्त्रीहंस्यित्वाधान्यमत्रास्त्ररागाद्

रेनपत्निगृहस्थतद्दारवोपम मिपुत्रेनधर्मतः धानभोवेन्निरात्रंवुभुंजीत्रनश्रन्स्थित्वांत्रः झरणात्म्मृद्दानतदभोवे वैश्यान्तदभोवे
क्षत्रियान्नवाहोनकर्मरागपपन्नधान्महंत। पथाहमनुः॥ नैवंवसममेभक्तेभक्तानिष्यामश्रुता॥ त्रप्यस्तनविक्षानेनहतर्मेहो
नकमेरागइति॥तथाप्रतिग्रहो नरकालंवपरंयहंतेहुमंतोपयावैमारत्येयंपरिनाशिकेनस्वाम्रिनान्त्वयेरं किंनायहंतंरत्न
मिपुत्रनि॥पथाहमनुः॥ खलोनक्षेत्रादगाराद्दापत्नीवाप्युपलक्षपेत्॥त्रारव्यानंभुंजतस्मिएछत्तेयस्रिएछतीति॥इदमप
रमान्नप्रसंगान्नरात्रौविधीय ते॥तसदन्नंकुलेप्रीतेश्रुतमध्यपतंनयः॥ज्ञात्वाराजाकुदुंवधर्मोवृत्तिंप्रकल्पयेत्तपो
शनापपरीतोवसीरन्निन्नस्ववृत्तमाचारं। कुलमाभिजात्यं॥शीलमात्मगुणंश्रुतेशास्त्रश्रवणाच्चध्ययनंवेदाध्ययनं॥
नपः कृच्छ्रादिवपरीत्यराजाधर्मारनपेत्तांतुनिष्प्रकल्पयेत्॥त्रथयानस्पदोषः॥नवमनुः यस्मरंस्तुविषयेस्त्रीत्रिपः सी
दनिक्षुधा॥नस्यसीरन्निन्नडाष्ट्रंदुर्भिक्षव्याविपीडितमित्रिरसायनमेकरणंचतुरणामाश्रमिरणांमध्येत्रस्यवारिग्र
हस्थोधर्मः प्रतिपादितः सांप्रतंनवसरप्राप्तान्वानप्रस्थधर्मांप्रतिपिपादयिष्युराह॥ सत्तविन्यस्तपत्नीकस्तयावा
नुगतोवने॥वानप्रस्थोब्रह्मचारी साग्निःसापासनोब्रजेत्तावनंकर्मेरागानिष्टनि। चरनीतिषन्नप्रस्थाव्रत्यचारीसाग्निः
सोपासनोब्रतंनवसरप्राप्तानेव नमस्थः वनप्रस्थस्ववानप्रस्थः॥सत्तायांदैर्घ्यं॥भाविनींवृत्तिमाश्रित्यवनंप्रतिष्ठासु
रितियावत्॥त्रासौसुतविन्यस्त पत्नीकःत्वयेयंभरणीयाइत्येवंसुतेविन्यस्तनिक्षिप्तापत्नीयेनसतथाकृतपरिसापत्नि

पर्यामिलाषेणास्वयमपिवनंब्रिगमिष्यतिनदत्तयानुगतोवासक्षिप्तश्चतथा॥तत्वापे दूरेताः॥साग्निर्वैतानाग्निसहितः॥तथा सो
पा सनोगृह्याग्निसहितश्चवनंव्रजेन्नस्तुविन्यापत्नीकइतिवस्तात्तनगार्हस्थ्याधिक्रियतइतिदर्शयति॥एतच्चाश्रमसमुच्चयपक्षमं
गीकृत्यो क्तं॥इतस्थत्यविक्षतब्रह्मचर्योपपन्नेइतभावसेदित्यकृतगार्हस्थ्याक्षिप्तनेनासेक्रियतएव॥त्रपंचवनप्रवेशो
नराजन्नेकोलेवरस्यजानपौत्रस्मरापथाहमनुः गृहस्थस्तुयदापश्येत्पुत्रंवलीपलितमात्मनः॥ त्रपमस्मेवगापत्यंतदासंप
समाश्रयेदिति॥ त्रपंवपुत्रेषुपत्नीं निक्षेपोविद्यतेमार्यस्व॥सतभार्येस्यापत्यंवादिभिर्वनंवासस्मरणात्॥त्रतोयद्दहो
त्राग्निहोत्रेणेतिपुनरग्धानविधानंतदयमेकएवकल्पइति॥साग्निःसोपासनश्चापियसद्दोधानंकृतंतदाप्रोक्षणमि
र्मंत्रेणचसहितंवनंव्रजेत्॥सर्वधानंतुश्रोत्रियेरवकल्पं॥यदिकथंचिन्नरुपेक्षोत्तुरणाहिताग्न्यादिनाश्रोताग्नयोनाहि
तास्तर्हिकेवलसोपासनोव्रजेदितिमेधातिथिः॥त्रग्निनपनंचतत्रिव त्र्याग्निहोत्रादिकर्मसिध्यर्थं॥त्रतएवमनुश्चैना
निसंकृष्टानेवदहेत्॥पत्न्यासहयस्त्र्यमितिसहाधिकारनियमान्नस्त्रमेवकिंतत्रपत्नीनिक्षेपंवनादेवनेत्रपेक्षेणाधि
कारःकस्यतेपथाहरजस्वलापोथंव्रस्नेहमलंनालंचुकास्त्राग्नप्रसध्ययज्ञेनसदशविधिवलान्नत्रिरपेक्षना॥पहावनंप्रति
ष्ठमानंमवपतिं पत्न्यनुमन्यतइतिविरोधश्चमथाब्रह्मचारिणोविधुरस्यवावनंप्रस्थितस्याग्निहोत्रादिपरित्यागः॥तथानिक्षि
प्तपत्नीकस्याप्यग्निहोत्राद्यभावइतिधिकारदर्शनात्॥वानप्रस्थोजटिलश्मश्रुणाजिनवासाःफालकृष्टमधिनिष्टनश्चकृष्टंमूलफ
लंसंचिन्वीतउद्धरेन्नाकृपाशयेदाद्यादेवपितृमनुष्येभ्यश्चसगछेत्सर्वगेभ्यइतिवसिष्ठस्मरणात्॥वीरेवस्त्रखंडो

दीचंयथाविधिः दर्शमस्कंदयन्पर्वपोर्णमासंचयक्ष्यन्नितरइति॥ननुचपुत्रनिक्षिप्तपत्नीकस्यतद्दहिरहितःकथमग्निहोत्रादिकमत्र
स्याशंकनीयं॥त्रपाक्षिकत्वेनत्रवरणो ते॥नचत्रह्मचारिविधुरयोरप्यग्निसाध्यकर्मस्वनधिकारः॥पर्वमासाद्यधर्माहिनत्रावकाशस्तद
नपत्नीयंक्रीयात्॥उद्धर्मंवभोमासेभ्यःश्रावकेनाग्निमाधायाहिताग्निरेवमरणिकेदधादेव

क्षि३ ममा२

था२

विधि५

मि ना० २५

वल्कलंवा॥ नफालकृष्टमधितिष्ठेत्कृष्टक्षेत्रस्यापरिनिर्वेसने। आरण्यकेनैवेदंविकेनमार्गेणानुलोकिकेनेत्यर्थः साग्निःसोमासनो
ब्रेजनइत्यनेनाग्निसाध्यश्रौतस्मार्त्तकर्मानुष्ठानार्थमित्युक्तं॥ न ग्रामजविधिमाह॥ न्यफालकृष्टेनाग्निं श्रपिच्छन्नदेवान्नित्यानपिध
स्यान्यत्रापत्सम्प्रजटालोमश्मश्रुनखानिबिभृयात्॥ न्यग्निसाध्यानिकर्माण्यनुतिष्ठन्। वशंदद्यात्भिक्षादानमपिनैवकुर्यान्नाधिकं
वलिंभिक्षां वशक्तिनः॥ न्यमूलफलभिक्षाभिरर्चयेदाश्रमागतान्नित्यं स्वयंमदायज्ञानकृत्वास्वयमयितद्वयमक्तुंनीत॥
देवतास्मश्रुनद्दत्वावमंमेध्यंतरहीः। शेषमात्मनिभुंजीतलवणंचस्वयंकृतं मित्यनुसारात्स्वयंकृतमपरलवणमंवमो
जनीयंयागाद्यर्थंचमनुपत्रविधमाह ग्राम्याहारंसर्वंचैवपरिहरेद्
मित्यनेनानुवादेशेषंणमासादत्रास्थित्वाद्यवसाध्यत्वात्कर्तृनन्तरितत्वाच॥ नचसचनीयमफालकृष्टेनाग्निंश्रपयेदित्यत्र
शेषं नचसामर्थ्यान्नवाहदिवाहइति विशेषविधिरयमपिस्मृत्याप्रकृतिवाधर्म्यस्मार्थ्यत्वा
दत्र न्यफालकृष्टविधेरप्रयोजकत्वेनाप्ययत्नेनसम्भवः किंत्वत्रश्रौतस्वाद्दृष्यकालकृष्टत्वंस म
वान्नविरोधः न्यतरावमनुना। वासन्तशारदैर्मेध्यैर्मुन्यन्नैः स्वयमाहृतैः॥ पुराणशाल्यक्रुत्रैवविधिवद्विधियत्पृथगग्निहोत्रि वो
राद्दीनांस्वयमुत्पन्नानांस्वतोमेध्यत्वेसत्येवविधुतमेध्यग्रहणं पित्र्यंद्रव्यमग्न्यग्रहणंनरशनापसुलक्षणंतथाचमनुः॥जटांश्च
दिन्त्याग्निसंस्कृतो मनसास्तथेत्यत्रतथात्वमनोत्पादनमिरनेःस्यात् पूर्वोक्तद्रव्यसंचयनियममाहः॥ न्यहौं
होमासस्यसमंवातथासंवत्सरंवा॥ न्यर्यसंवयैकुर्यात्तत्कृत्तमाप्नुर्युर्जनाः॥ एकस्याहःसंवधिमाज्ञनयजनादिष्टस्य ग्राम०
२५

३ हैमीघादित्रात्पर्यंकृत्तमेवेत्यमन्तस्तदर्हमेधमिति। तथासत्यृणिघुरवज्ञानिरोमाणि। जटाश्मश्रुनखानिक्षौरेणवापयेत्॥

दृष्टकर्तृकाःपर्यासमर्थंसंचयंकुर्यात्तमासमर्वाषर्म्मवार्षसानांसंवत्सरस्यवासंवंधिकर्मयर्यासंसंचयंकुर्यात्तनाधिकंपधंवकीपमाणेण
पिकथंचिद्दृतिसिच्यतेनहिनदतिभक्तमाप्नुयुर्जनाः सिमत्रेतूक्तंचदंतत्रियवणस्त्रीमांनिद्दत्रश्रुप्रतियहान्तस्वाध्यायवानदानशीलः स
र्वंसत्वहितेरतः दांतोदयंरहितश्चिसुसवनेष्वुपात्तमध्यहिनापराह्णे षुस्नानशीलश्चतथाप्रतियहपरां मुखंचशरद्याज्ञनादिनिवृत्ति
श्च स्वाध्यायवानेदाभ्यासरतः तथाफलमूलभिक्षादिदानशीलश्चसर्वप्राणिहितावस्थानिरतश्चभवेत्॥ किंचदंतोलूखलेनतयुस्यन्त्रि
सदंतोलूखलिकः कालेनैवपक्वकालपक्वनिवारवेणुश्यामाकादिवरेण दात्रिफलंचतद्दशनशीलः कालपक्वशीर्णवादात्रिफलंशु
शनोवास्यानकालयक्तभुंगवेतिमनूक्ताग्निपक्वाशित्वाभिप्रायः न्यश्मकुट्टकोविभवेन। न्यश्मनाकुट्टनमवहननंपक्वमसन्तथाक्रः
॥तथाश्रोत्रस्मार्तंवकर्मदृष्टार्थाश्रयोत्रनाभ्यंजनाद्यक्रियाश्च लकुचमधूकादिमेध्यतरुफलोद्भवैः स्नेहद्रव्यैः कुर्यात्रतुघृतादिकैः
तथाचमनुः मेध्यरक्षोद्भवात्रद्यात्तैलंहाप्यफलसंभवान्नि। पुराणशाल्यतयाविहिंहिभोजनंविदलंत्यर्थमाह॥ चाङ्गायरोमनेखाश्म
श्मलोमकक्षवर्जंवापयेत्सदायक्षेगतेवाप्यस्त्रीयान्मासंवाहनिवासगेत॥ चाङ्गायरोवक्षश्मश्रुरोमलक्षरोमः "कालेनयेत्र कृत्तेमथाप्राज्ञापत्या
दिप्रिः कालेनभयेत्र यहायक्षेयंवहशरदिनात्मकेत्रतीतेस्त्रीयान्मासंवाहिगतेवान्यक्रमस्त्रीयात्तत्रापिरात्र्याश्चतुर्थकालि
कलाद्दिनापि॥ पथाहमनुः नक्तंवान्नेसमश्नीयान्दिनावाहुमशक्तितश्चतुर्थकालिकोवास्यात्यहाद्यष्टमकालिकइति॥ ए
तेषांचकालनिममानोरात्र्यक्षयेक्षयाविकल्पश्च किंचस्वप्यात्मसोमपुचीरात्रोदिवंसप्रयदेनेयंत्स्थानात्तविहरेद्वायोगाभ्यासेनवा

तथा॥ आहारविहारावहारवर्जंगच्छेत्सुविष्ठप्रयतस्वर्यायतेनापविशेन्नापिनिष्ठेनदिवास्वप्रस्ययुक्तमात्रार्थेनयापनिषिद्धत्वन्नवन्त्रियन्त्रिपरं
तथाभूतावेवस्वस्थयात्। नशय्योनदिनापोमंचकादोवाहिनेन्तसंप्रयच्छेदृष्टेनैनंपेत्॥ स्थानासनक्षेपोविहारैःसंवारेःकेचित्कालंस्थानंकं
विवापवेशनमित्येवंवादिनेनयेनायोगाभ्यासेनवा। तथाचमनुः विविधाश्चोपनिषदिरण्यंसंहितुयेमुनौ। रहस्यात्मसंहितुयेश्रुतौविद्या
न्मनुः संसिद्धयेद्ब्रह्मलब्धाप्रये॥ तथाशंखलिखितौ। स्नात्वाहुत्वाचदेवर्षीन्पितॄंस्तर्पयेत्ततः। ततोविपाविवर्त्तेतनित्यंवेदाप्रयत्नतः। रिमंत्रिमनुस्मरणात्
मयदैपाद्यैःकिंवग्रीष्मेयंचाग्निमध्यस्थावर्षासुस्थंडिलेशयः॥ आर्द्रवासास्तुहेमन्तेशरत्यावापिसत्यश्चरेत्॥ ग्रीष्मः संवत्सरोग्नी
ष्मोवर्षासुहेमंतइतिदर्शनात्। ग्रीष्मेचैत्राद्रिमासत्रं तुरुयेवत्तस्तु बुद्धिक्षत्वाऽपरिवृद्धादिमासत्रयंचानामग्नीनांधेयंति
ऐत्रणा। वर्षासुश्रावणादिमासत्रयेस्थंडिलेशयः। वर्षेधारानिवारणाविरहि णिभूत्वातेनिवसेत्। हेमंतेमार्गशीर्षादिमा
सत्रयेक्रिन्नवासावसेत्। एवंविधनयश्चरोत्रसमर्थःस्वशक्त्यनुरूपेवानयश्चरेत्यथाशरीरंशीर्यतेतथायतेत। नयश्च
रंश्चोग्रतरंशरीर्यतेहमात्मनरतिमनुमन्यतेकिंच॥ पः केटकैर्विनुदतिचरन्नेयश्चलिपति॥ न्त्रक्कुड्यापित्तुछश्चसमत्त
स्यतस्यापः कश्चित्कंटकादिभिर्विविधमंगानितुदतिन्यथयति। तस्मैनकुध्येत्। मश्चरदनादिनिः लिपतिसुखपतितस्यतुन
पतितुमेतत्किंतुतत्रयोतभयोरपिसमस्यादुदासीनोभवेत्। अग्निपरी त्रयोक्षमंप्रमाद। अग्नीनुतरागात्मसाकृत्वारक्षो
वासोग्निताशनः॥ स्वल्पाहारोयतिश्रेष्ठोवानप्रस्थगृहेष्वेवपात्रार्थमेक्षमाचरेत्। अग्नीनात्मनिसमारोप्य। रक्षवासोरक्षर

वश्चावासःकुटीप स्यसन्नयोक्तःमिताशनःस्वल्पाहारोपिशक्त्यान्नफलमुला शनःभवेत्। पथाहमनुः॥ अग्नीनात्मन्यात्मनिवैतानान्समारोप्य
पूर्णविधि॥ अनग्निरनिकेतः स्यान्मुनिर्मूलफलाशनः॥ मुनिर्मौनव्रतयुक्तः॥ फलमूलाशंभवेच्चयावतासाराधारणंभवति तावन्मा
त्रमेक्षेवानप्रस्थस्यहेष्वाचरेत्। एतानुक्तदंडवोन्याधिभिर्वावातदाकिंकार्यमित्यत्राहयामादादत्तवाग्रासानष्टमुज्ञानवाग्यतश्च
यामाद्वामेक्षमाचरत्यवाग्यतोमौनीभूत्वाष्टोग्रासान्मुज्ञीतग्राम्यमेक्षविधानान्मुनिन्नपेमोर्थेलुप्तः पादापनरष्टमिर्ग्रासैःग्रागधा
रेणनसानेष्टोमुज्ञानवाग्यतश्चग्रामाद्वामेक्षमाचरत्यवाग्यतोमौनीभूत्वाष्टोग्रासान्मुज्ञीतग्राम्यमेक्षविधानान्मुनिन्नपेमोर्थेलुप्तः
पादापुनरष्टभिर्ग्रासैःग्रागधारणंनसंभवतिताद्रेग्रासानुनेमेक्षवानप्रस्थस्यथाहशेति। स्मृतंनरैरुद्दिष्टाःसकलानुष्ठानासमर्थय
तीवाग्यमक्षःप्राशुरोचीगच्छेद्दावष्टंमेक्षयातन्त्रथगवायुरेवमक्षोयथासोवायुमक्षःप्राशुरोचीमेशानोदिशंगच्छेत्। त्रीन्ग्रासेमक्षया
न्। वष्टमक्युक्तस्मिन्पात्रेयेनंचुकुटिलगतिर्गच्छेत्॥ पथाहमनुः॥ त्रपराजितांवास्थायगच्छेन्नैऋतमजित्यगच्छति॥ प्रहापस्थानेष्य
शक्तोभ्यगुपक्रमनादिकंवाकुर्यात्॥ वानप्रस्थोवीरक्षानेज्वलनोवुधवेशनेमृगुपतनेवानुनिष्टेस्मरणात्॥ स्नानाचमनादिश्रमो
ब्रह्मचादिपक्षरणाद्यभिहिताश्चाविरोधिनोस्यापिभवंति। उक्तेयाचैतदविरोधीतिगौतमस्मरणात्॥ एवंवानुदिनेष्वादिदीक्षा
हाप्रस्थानपर्यंतानास्तदनुस्मार्गेतमनुतिष्ठन्ब्रह्मलोकेपूज्यतेत्राभोनि। पथाहमनुः॥ त्रासामहर्विचर्यायोत्यक्त्वाम्रत्तमथानु॥ वी
नशोकभयोविप्रोब्रह्मलोकेमहीयतेति ब्रह्मलोकश्चस्थानविशेषानतुनिर्मंत्रुत्र्या॥ तत्रलोकशब्दःस्याज्ञयोगाद्रात्तत्रतुरीया
श्रमसंनरैरासुत्र्यनेगीकाच्च। नवयोगाभ्यासेनवापुनरिति। ब्रह्मोपासनविध्यनुपपत्यातद्भावापत्तिश्चपरिशंकनीया॥ सालो

क्यादिप्राप्त्यर्थत्वेनापिनदुपपत्तेः॥ अत्रप्रथमे वक्ष्यमाणे तत्रैवोधर्मस्कंधाइत्युपक्रम्यप्रजाध्ययनदानमित्रिप्रथमतस्त्रयएवेतिहितीयेत्रत्यक्षा
मीपाचार्यकुलवासीतृतीयोऽत्रसमावार्यकुलएवात्मानमवसादयन्नैष्ठिकत्वमनुस्मृत्यभिधायसर्वेषुतेषुगृणो यतेरेव२
लोकाभवंतनतीत्रयाणामाश्रमिणांपूरणयलोकपाधिमभिधायब्रह्मसंस्थोऽमृतत्वमेतीतिपारिशेष्यात्तपरिव्राजकस्यैववक्ष्यमसंस्थ
स्यमुक्तिलक्षणंमृतत्वप्राप्तिरिहिता॥ एवंपिआहुरुत्सन्नवादीवगृहस्थोपिविमुच्यते॥ इतिगृहस्थस्यापि मोक्षप्रतिपादनेनन्त
भवांतरानुपादिर्व्रजस्येत्यवगंतव्यं॥ ६७ इतिवानप्रस्थप्रकरणं॥ ६॥ वैखानसधर्मानुक्रम्य क्रमप्राप्तान्परिव्राजकधर्मान्नामयन्
प्रस्तौतिवानप्रस्थोहाकृत्वेष्टिंसर्ववेदसदक्षिणांप्राजापत्यांनदद्यादग्नीनात्मन्यारोप्यचात्मनि॥ अधीतवेदोब्रह्मचर्यपुत्रवानग्निदो द्वि
जानां शक्त्याक्रतुभिर्यजन्मोक्षेमनः कुर्यान्नुनाम्यथा॥ यावतांकालेनतीव्रतयाशरीरेन्द्रियविषयकृषापरिपाकोभवतिपुन
श्चमदोद्भवाशंका ——— नास्तायतेतावत्कालंवनवासंकृत्वात्मन्यग्नीनारोप्यमौनंतः
वंधाश्रमोलक्ष्यते॥ मोक्षशब्देनमोक्षैकलक्षण्यात्तथाश्रमः॥ अथवागार्हस्थादनंतरंमोक्षेमनः कुर्यादनेन नचैवोक्त आ
नुत्रयाश्रमसमुच्चयपक्षः पाक्षिकइतिहोनयति॥ तथाचविकल्पोजाबालश्रुतौश्रूयते ——— ब्रह्मचर्यंपरिसमाप्यगृहोभवेत्॥ गृ
हीभूत्वावनीभवेत्॥ वनीभूत्वाप्रव्रजेत्॥ यदिवेतरथाब्रह्मचर्यादेवप्रव्रजेत्॥ गृहाद्वावनाद्वेति॥ तथागार्हस्थ्यान्नरश्रमवाधर्म
गौतमेनदर्शितः॥ एकाश्रम्येत्वाचार्याः प्रत्यक्षविधानात्॥ गार्हस्थ्यस्येति॥ एवंचसमुच्चयविकल्पवाधयक्षाणामवैधाश्रमि
त्वात्वादिच्छयाविकल्पः॥ अतोपत्तेश्चमितंहितमनुरुक्तं॥ स्नात्वेत्यनेनैष्ठिकत्वादिनागार्हस्थ्यंनश्रोत्रेणवाध्यः॥ गार्हस्थ्यानधिकृतो

४ ज्ञातिमात्रस्याश्रमेनुनैवर्णिकानांशकृत्तत्वाच्चयाणांवर्णानांवेदमधीत्यवतारःस्नात्वेत्यादिस्नातकारंभवतो

भक्षीवादिविषयतावेतिनतत्त्वाध्यायनवेक्षयेतिवंधनमितिसुपक्षणार्थंकिंचायथाविहितक्रमाज्ज्योवेक्षणाद्यक्षमतयायंप्राक्षीनोश्रोत्रे
त्रनधिकारःतथास्मार्तेत्रपुरुकुमादरणभिक्षाचर्यक्षमत्वात्कथंपशुदिविषपतयोवेष्टिकत्वाद्याश्रमनिर्वाहः॥ अस्मीत्यात्मप्रेब्राह्मण
स्यैवाधिकारः॥ आत्मन्यग्नीन्समारोप्यब्राह्मणःप्रव्रजेदितिश्रुतेः॥ तथाचयमोभिहितोधर्मोब्राह्मणस्यैवनत्वितरेषां॥ इतुपक्रमोपसंहा
राभ्यांमनुनाब्राह्मणस्याधिकारंप्रदर्शनेनाथप्रजन्मनएवाधिकारःनहिंहाहाप्रव्रजन्तितदासर्ववेदसदक्षिणांसर्व
धनसंवधिनीरक्षिणांयस्मा॰ सातथाक्रा॰ नाप्राजापत्यनिष्टेवतांकाइष्टिंकृत्वानदद्यात्तानग्नीनात्मनि॥ अमुक्रविधिनानमा
रोप्यचरादादृगायनेयोगंमास्यायरश्रुरणामादोकृत्वामुद्दनकायेनत्रयोआहुतिनिर्वपेत्॥ द्वादशवाइतिवैधायद्युक्तंयुरश्रुरणा
दिकंकृत्वातथात्रधीतवेदोब्राह्मणपरायणोजातपुत्रोदीनाधकृपणार्षिसाध्ययुद्यात्शक्त्यन्नहृत्वात्रनाहिमाहिताग्निर्ज्ञेषत्वा
दिनाप्रतिवंधाभावेकृताधानोत्रिसत्येमित्रिकान्पज्ञानकृत्वामोक्षेमनः कुर्यात्॥ वत्सुर्थाश्रमेप्रविशेत्॥ नामथा॥ अनेनैनयाक्तनीत्र
यस्यगृहस्थस्यप्रव्रज्याआमनधिकारंदर्शयतिपश्चाहमनुः॥ ऋणानित्रीण्यपाकृत्यमनोमोक्षेनिवेशयेत्॥ अनपाकृत्यमोक्षंतुसे
वमानोव्रजत्यधःपतति॥ पश्चाब्रह्मचर्यादेवप्रव्रजेत्॥ तरा मेवजोसादनविधमः॥ अकृतदारस्यहिगृहस्थत्वान्नाधिकारात्॥ गृहप्रयुक्तत्वात्तद
नुजायमानोब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवान्जायतेब्रह्मचर्येणऋषिभ्योयज्ञेनदेवेभ्यः प्रजयापितृभ्यइतिजातमात्रस्यैवप्रजोसादनादा
वावश्यकमितिदर्शयतिमिश्रः॥ नहिजातमात्रोकृतदारोग्निपरिग्रहोपज्ञा॰ हिक्षधिक्रियते॥ तस्मादधिकारोजायमानोब्राह्मणापेक्षा
दीनानुनिष्टेहितंस्यात्॥ अतश्चोपनीतस्यवेदाध्ययनमेवावश्यकं॥ कृतदारोग्निपरिग्रहस्यप्रजोसादनमपीतिनिरवद्यं॥ एवम

भिक्षा० ४८

सिकाश्रिरांनिरूप्यनद्रुसामाह । सर्वभूत हितः शांतः त्रिदंडी सकमंडलुः ॥ एकारामः परिव्रज्यभिक्षार्थीग्रामभाश्रयेत्सर्वभूतेभ्यः त्रिषा
प्रियकारिभ्यः हितउदंडालोनान्यूनहितावरणाः हिंसाम नुग्रहयोवतारेमोनिगोत्रमस्मरणात् । इंगितः वास्थानः कर्मोद्यरतः
त्रिहदंडीत्रयोदंडाव्रस्यसमीतित्रिदंडी ॥ तिवदं डोवेरणवाग्यात्मा ॥ ज्ञायन्येष्टदंडानमहंघमानदक्षिणानयाशिनाधा
रयेत् ॥ सर्वमनसोदर्कंकमंडलुपितिस्मृत्यनरदंमनएकंवादंडंधारयेत् ॥ एकदंडीत्रिदंडीवे तिवोर्ध्वयनस्मरणात् वत्तुश्रमा
श्रमगुह्यब्रह्मविद्यायरागयः रागः । एकदंडीत्रिदंडीवासर्वसंगविवर्जितः इतिचन्नविशंतिमंतेदर्शनात् ॥ शिखाधारणंवेक
ल्पिकंमुंडः शिखेवेतिगौतमस्मरणात् मुंडोममो परियहदंतिवशिष्टस्मरणात् पन्नायवीतधारणमयिवेकल्पिकुमेधा सशि
खान्केशान्निकृत्यवि सृज्यसयज्ञोपवीतमितिकाटकश्रुतिदर्शनात् कटुवंपुत्रद्वारास्त्रवेदारणमिचसर्वशास्त्रकेशान्यज्ञोपवीतंच
सत्कार्यद ठम्बेन्मुतिरितिवाक्यलस्मरणात् अथयज्ञोपवीतमप्रमुंजहातिभ्रस्त्वाहंति अथदंडमादत्तेस्नवेमांगोपायनेतिव
वशिष्ट [redacted] दर्शनात् पद्यशक्ति स्तदाकथायिष्यास्या । काषायमंडः त्रिदंडीकमंडलुपवित्रयादुकामन
कंथामात्रइतिदेवलस्मरणात् शौचाद्यर्थेकंडलुसहितश्चभवेत् एकारा मः प्रव्रजितोनारणसहायः समासिनीमिः स्त्रीभि
श्चास्त्रीरणैचकुइतिवोधायनेनस्त्रीरागमयिप्रव्रज्यास्मरणात् तथाचदक्षः एकोभिक्षुपथोक्तंमुह्यावेवमियुनस्मृत्तात्रयोग्रामः
समाख्यातउद्यानुनगरायनेराजावात्रो स्त्रिनेघानुभिक्षावात्रीपरस्परे । अपियेमूढमान्सर्पमंत्रिकयाचसंशयदीत्त । परिव्रज्यपरिएवो
क्तनिस्पागेवर्तनेन । अनश्नाहममाभिमानेनतत्रतेचलोकिकंकर्मनिचयंवेदिकंचविनिन्यकाम्यात्मकेसंसजेत् । नदुःक्रमनुना ॥

स्तुरवाभ्युदयिकंचैवनेश्रेयमिकमेवचा प्रकृत्तंचनिहंतंचहिविधंकर्मवैदिकंइहवामुत्रवाकाम्यंप्रकृत्तंकर्मकीर्त्तनेनिःकामंज्ञानपूर्वंन
निकृत्तमुपदिश्यते । तथाकाम्यंप्रिकमाणिपरित्यायहिज्ञानसः । आत्मदानेसमंवस्यात्वदाभासेयस्त्वानिति । अत्रवेदाभ्यासःप्र
रणाभ्यासःनत्रयत्रवानभिक्षापयाजनायंग्राममाश्रयेत्त्रविशेत् । नयुनः स्त्रनिवार्थंव षाकालेतुनदोषः । उर्द्वंवार्षिकाम्यामा
साभ्यांनैकस्थानवासोतिशंवस्मरणात् । अणक्तोएनमासचतुष्टयपर्यंतमपिस्थानवानचिरमेकत्रवसेदन्यत्रवर्षाकालात्श्रावण
रणादयश्चतुर्मासंवर्षाकालइतिदेवलस्मरणात् । एकरात्रवसेद्ग्रामनगरेपंचरात्रके । वर्षाभ्योन्यत्रवर्षासुमासाभ्यंचवसेदमेहिति
तिकरावस्मरणात् । कथंभिक्षाटनकार्यमितिचेत्तदाह । अप्रमत्तश्चरेद्भैक्षमायाइ नमिलक्षितः ४ दहिनोभिक्षुकोयमयात्रामात्रम
लोलुपः चाप्रमत्तोवाकुचेष्टस्तुरादिचायत्नरहितोभैक्षचरेवशिष्टनात्रविशेषादर्शनः । मत्तागौप्रमत्तः । तथा । एकालंचरेद्भिक्षा
प्रसक्तोन्नतुविस्तरेभैक्षप्रक्तोहियतिर्विषयेषुपिसज्जतीति । अनभिलक्षितः ४ ज्ञातिनिर्विज्ञातोपदेशादिनात्रचिह्नत ७ २ नचा
सानिमित्ताभ्यांनक्षत्रांगविद्यया । नानुशासनवादाभ्यांभिक्षालिप्सेतकर्हिचिदितिनेवाकुलादिनि । यस्मुनर्विशिष्टवचनैः ।
ब्राह्मणकुलेवायत्रोभेतत्तभुंजीतमायंयात्तमीसवृत्तेभिनि । तदशक्तविषयं भिक्षुकोभि क्षणशैलेषु खड्डादिभिर्व
र्जितेग्रामे मनुनाचात्रविशेषवक्तः । नतापसेवाल्पेगवीवयोभिरपि वाग्भिः व्रताकीर्णभिक्षुकेरभ्यरणाम्मुपसंव्रजेदिति ॥
यावतात्रयणायात्रावर्त्तेतेतावन्मात्रंभैक्षचरेत्तानथाचसंवत्तेश्च अष्टौभिक्षाः समादायसमुनिः सन्नयेचवाग्यत्तद्विः प्रक्षालिताः
स्वास्तताःस्नीयाश्चवाग्यतइति । अलोलुपश्च मिष्टान्नव्यंजनादिष्वप्रसक्तः भिक्षाचरणाद्यर्थंयात्रार्थंयाह । यतियात्रांगिन्

मृद्वेरुदाहरणावुभयानिच। सलिलेनशुद्धिरेतैर्योगोवाते स्त्रावद्यर्थंरागमदादिप्रकृतिकानियतीनांयात्रागोमवेद्यः तेनयासलिलं
गोवालावद्यर्थंरागेचशुद्धिसाधनं। इयंचशुद्धिः भिक्षाचरणप्रयोगागमस्नानमेधाद्युपहतिविषया। नदृष्यन्तेऽस्मशुद्धियुक्तरा
गाक्रादृष्टव्या। अतएवमुनान्यत्रैनज्ञमाभिषात्रारिणतस्यसुर्निवरणानिच। नेआमीङ्ग्स्मनेशेचमसानामिवाध्वरमिति। चमसह
एतेनोयादमनप्रायोगिको शुद्धिर्दर्शिता।। यात्रांतराभावेभोजनमपिनैत्रवकार्यं। नतुभैक्षंगृहीत्वैकान्तेनयात्रे — णांने
नवाऽऽदृष्टीमन्त्रयाभुंजीतेतिदेवलस्मरणात्। एवंस्नानसमयेतरात्मोपासनांगंनियमविशेषमाह— सन्निरुद्धेन्द्रियग्रामरागद्वेषौ
प्रहायचभयंहत्वाच स्नानाममन्त्रीभवतिहि नः चक्षुरादींद्रियसमूहं स्वादिविषयेभ्यसम्यक्नि — रुद्ध
विनिवर्त्यः रागद्वेषौप्रियाप्रियविषयेषुप्रहायसत्त्वाच शब्दादीन्यादीनपि — तथाममतानामयकारकारोन — भयम
कुर्वन्नग्रहीतः करणैश्चसन्नहेतुमाक्षात्कारणान्नीभवतिमुक्तोभवतिकिंचकर्त्तव्यमाशयशुद्धिस्तुभिक्षुकेणविशेषतः ज्ञा
नात्सक्तिनिमित्तत्वात्स्वातंत्र्यकरणंयद्विषयाभिलाषद्वेषजन्यंदोषकलुषितमाशय स्यांतः करणस्यशुद्धिः कालमयक्ष
यः प्रारब्धायेभ्यश्चकर्त्तव्यश्चतस्माः मुद्वेरात्महेतुत्वात्साक्षात्कारस्वरूपज्ञानेसन्निमित्तत्वात्।। एवं सन्निविषयासक्ति त
ज्ञानितदात्मकप्रतिबंधक्षयसत्यात्मध्यानधारणादिस्तंत्रोभवतिभिक्षुकेरा त्वयाशुद्धिर्विशेषतोऽनुष्ठेया। तस्मोक्षसंबंध
त्वात्।। मोक्षस्यबमुद्वेतुः करणात्तामंत — रंगदूलभत्वात्। पथ्यात्तमन्नः इत्यंतेध्यायमानोवातेयथामलाः तथेंद्रियाणांद
ष्टितदोषाः प्रो रागस्यनिग्रहेहिनि। इंद्रियनिरोधोपायत्वयासंसारस्वरूप निरूपणाह॥ स्त्रवेस्त्रागर्भवासाश्चकर्मजागत्य

नथा॥ आधेयाव्याधयः रोगाइत्यादिपर्यंतयंथः। मनोजानिसहस्रेसुप्रियाप्रिय विषयंथरागद्वेषप्रभिध्यर्थेनृत्रपुरोमादिदर्शनेन
विक्षगर्भवासाश्चवेक्षणीयाः पर्यालोचनीयंथः क्षयाद्दाजननेपरमावधिनथानिषिद्धाकरणादिक्रियाजन्याम्हारौरवादिनिरयपत
नरूपागतयंथः तथा। स्त्रीविषयामनः पीडाः व्याधयः ज्वरानिसाराधाः शारीराःक्लेशास्त्रविद्यास्त्रसिन्नागद्वेषाप्रिनिवेशाः एव॥ जरा
वलीपलितादयश्चिन्हः। रूपवियपेयः खंडकुब्जत्वादिनाप्रान्नःनस्परूपस्यान्यथाभावः तथास्वस्मकरखरोगाद्यनेकजा
तिषुभवदुत्पत्तिः। तथाइहसाप्रप्तिः स्त्रनिष्टस्य प्राप्ति रित्यादिवहतरंक्लेशावहंयेसमस्तंक्लेशंत्यक्तसिद्धागर्थं ग्रामज्ञानो
पायमुक्तेंद्रियज्ञेपेप्रवर्त्तत्त॥ स्वमवेक्ष्यानंतरंकिंकार्यमित्यतआह॥ ध्यानयोगेनसपश्येत्सूक्ष्मंत्रात्मानमिस्थितः॥ योग श्चित्तव
त्तिनिरोधः स्त्रात्मैकाग्रतध्यानंतत्समएववात्रविषेशमः ध्यानयोगेननिदिध्यासनापर पर्यायेणासूक्ष्मः शरीर प्राण
दिभ्यतिरिक्तः क्षेत्रज्ञस्त्वात्मनिव्रह्मरायवस्थितइमेचंतत्वपदार्थपरभेदसम्यकपश्येदयरोक्षेकुर्यात्। स्त्रात्मवश्रुतो स्त्रात्मदृष्ट
व्यइतिसाक्षात्कारस्वरूपदर्शनमन्द्यात्मसाधनत्वेनश्रोतव्योमंतव्योनिदिध्यासितव्यः दृष्टिश्रवणमननिदिध्यासनानिवि
हितानिकिंवा नाश्रुतः करणाधर्मेक्रियमाणोभवेद्रिसः स्त्रतोपदात्मना पश्यपरेणानंतदावेत्तापाक्रमेश्लोकाः
क्रात्मोपासनाख्यधर्मेनाश्रमेद इक्रमउन्नाधारणाकारणंयस्मा सोक्रियमाणोभवेदेवनातिदुष्कृतः तस्मायद्यत्रमेप
ष्यमूढगकरंपरुषभावरणाहितत्वेधानसमाचरेत्। स्त्रनेनज्ञानोपसन्निहेतुभूतात्तः करणाप्यर्थापादनत्वेनांतरंगत्वाद्
गृहेषप्रधानस्यप्रधानत्वे स्त्रत्रैसार्थप्राश्रमनिरूपकरणं॥ नयु नस्तसिद्धागपात्तस्यापिविहितत्वात्तद्धर्मनुना॥

३०

४२

मिता० ३०

म्रियतेऽपि चरद्भेदमथत्रत्तत्राप्येवमसन्नयमः सर्वसूत्रेषु नलिंगधर्मकारणकिंव ॥ सत्यप्रेत्ययमकोहोशेवंधीर्थनिर्देशः संयतेंद्रियना
विद्याधर्मः सर्वउदाहृतः ॥ सत्यं यथार्थं प्रियवचनं ॥ अप्रेत्ययपरद्रव्यानपहारः । अक्रोध्यपक्रोधसमनुसारेनहिलंजु
॥ शौचंस्नानादिरशुद्धिः धीर्दिव्याहिन्नविवेकः धीनिरिंद्रियाणांनिष्टयाशौप्रवलिनविन्नस्मपथासर्वमवस्थापनं दमोमदसा
गः ॥ संयतेंद्रियना० अप्रतिषिद्धेषुविषयेषुनतिप्रसंगः विद्यात्मज्ञानं सम्यक्सम्यादिभिरनुष्ठितैः स
वाधर्मोऽनुष्ठितोभवति । अनेनदंडकमंडलुस्नादिक्षारणावाद्यलक्षणात्मादिनात्मगुणानामंतर्गतीद्योतयति ॥ ननु ध्यानयोगना त्मनिस्थितमात्मानंपश्यदित्ययुक्तं ॥ जीवात्मनोभेदाभावात् ॥ निःसरंतियथालोहपिंडान्नस्फुलिंगकाः ॥ सकाशादात्मनस्तद्वदात्मनः प्रभवंतिहि ॥ यस्मात्तस्मान्नयुज्यतेजीवयरयोभेदव्यपदेशः ॥ यथाहितत्तल्लोहपिंड
ज्ञात्त्वयोगोत्स्फाविस्फुलिंगकास्तेजीवयवाः तथैवसरंतिनिः एताज्यस्फुलिंगमयदेशलभंतेतद्वदुपपत्रमात्मनिभि
न्नाद्रष्टव्यइतिपक्षायमर्थः ननुसर्वप्रमेयप्रत्ययसकलक्षेत्रज्ञानांब्रह्मणि प्रलीनत्वात्कस्यापमात्मोपासनाविधिरिसुत
आत्मनिः सरंतीति ॥ यद्यपीसूक्ष्मदृष्ट्येवमयलपवेत्तापिप्रलीना० तथाप्यात्मनः सकाशाद्विद्योपाधिभेदभिन्नत्वाज्जीवा
त्मनः प्रभवंतिपुनः कर्मकर्मवशात्तत्स्थूलशरीराभिमानिनोजायंते तस्मान्नोपासनाविधिवि० धः तेजसस्पृथक्त्वभाव
साम्यात् । लोहपिंडदृष्टांतः ॥ ननु ब्रह्मनपात्रवर्णाज्ञानानिःपरिस्पंदतयाकर्मणाभावात् कथं तन्निबंधनंजन्मणजोऽजा दि
चेतनेभिर्बद्धेहपरिग्रहइत्यत्रब्रूमः ॥ तत्रात्माहिस्वयंक्रियाचित्रकर्मकिं चित्तस्वभावत्वात्० करोतिकिंक्रियाप्रधानाद्यपर्यायाविद्येतेत्रतः स्वतोनिर्गुणत्वेपिशक्तिमुखेनसत्वादिगुणायोगिक्यतेनेतावता

क्षेत्र०

अजन्यत्वात्तस्याविनाशित्वाच्चदं मतश्चेतिदं

॥ यद्यपिन्स्वमवस्थायांपदिस्पंदात्मकक्रियाभावस्तथापिधर्माधर्माध्यवसायात्मकंकर्मानसंभवेत्तेवानस्यवविशिष्टशरीरग्रहण
हेतुत्वमस्त्वव । वाविकेऽपक्षिस्मरणंनामनेरमज्ञानिताभिन्नि मन्नुस्मरसानरणवेग्रहीनवदुः स्वयमवान्वयमनेरकांतत्रिनिरपेक्ष
भोग्यविषयानुभवभावनानुभवोस्मृतेःकार्यत्ववोधः किंचित्तत्तत्संपन्नाकि दिक्करणंनिकिंचित्स्वभावत्तायदृच्छयाप्रे
योज्ञानामिसंक्षिनिरपेक्षंविषयेनिकादिभक्षणंकरोतिकिंचित्तभवंतरभ्यासवशात्तथाभावेरूपंपकरोतिनतथाचस्मरणं ॥
प्रतिजन्मयदभ्यस्तंदानमध्ययनंतपः तेनैवाभ्यासयोगेनतदेवाभ्यसतेपुनरिति ॥ सर्वेजीवानांकर्मवैचित्र्यात्कृतंजगत्पुनो दि
देहवैचित्र्येण सर्वं ॥ नन्वेवंसतिब्रह्मणासर्वकर्थविज्ञेयत्वप्रसक्तस्यचविनिर्मुक्तस्यविधेयत्वात्तस्य ॥ कथंविद्वन्मित्रोजानातिनित्यव
हारदर्शनाशंक्याहनिमित्तमक्षरः कर्त्तावोद्भाव्य सर्गुणावशी ॥ ब्रह्मः शरीरग्रहणात्सज्ञानेतिकोसौतत्सत्यमात्मात्मकलक्ष
णत्वयेवविभागेविद्यासमावेशवशात्तमवाप्यसमकोपिनिमित्त निमित्तंस्वयमवत्रिविधमधिकारणानपुनः कार्पकोटिनिवि
दुः पस्मादक्षरादविनश्वरः ॥ ननुसत्वादिगुणविकारस्यसुखदुःखमोहात्मकस्यकार्यभूतेनगत्पंचेद्रशे
मात्रनत्तगुणावस्था० प्रकृतेरेवत्तगलकत्तेताचितानपुनर्निर्गुणस्यब्रह्मणः मेवमस्था० ॥ अतोमेव कर्त्तायस्मादमोक्षोपमोक्ष्य
सुखदुःखहेतुभूताद्दशदेवोद्भवः ॥ नन्वचेतनायाःप्रकृतेर्नानारूपवालक्षणविचित्रभोक्तृव गैभोगानुकूलभोग्यभोगायतनादि
योगि न्नसंपेवरचनाद्यघटते ॥ तस्मादात्मवकर्त्तानंतयासंश्ववत्सदेहकोविलक्षणः कोनवासौनिर्गुणोपितस्मात्स्वनिर्गुणाश्च
क्तिरविद्याप्रकृतिप्रधानाद्यपर्यायाविद्येतेऽतः स्वतोनिर्गुणत्वेपिशक्तिमुखेनसत्वादिगुणायोगिक्यतेनेतावता

कर्त्तेजा०२

७ अविद्यावत्संबंधेनसत्वरजस्तमःस्वरूपगुणवानात्मा ७

अविद्या २ शरीरं ३

प्रकृतेः कारणात्ता॥ परमात्मैव वशीत्यनंत्रो नप्रकृतिर्नामस्यतंत्रत्वान्नरनाट्कविधेत्रमाणाभावात्ता नवचनीयंराशिरूपविशे
वकार्यत्वेनेति॥ यतः रात्तिमत्कारकेनशक्तिस्तस्मादात्मैवजगत्त्रिविधप्रयिकारणेनया स्वजउत्पत्तिरहितः॥ स्वतस्त्वयद्यपिसाक्षा
ज्ञानमोपपद्यते॥ तथापिशरीरग्रहणमात्रेणजातस्यु - मेनास्व स्थानरयोगिन्योत्पत्ते ४॥ गृहस्थाजातइति वत्ता शरीरग्रहण
प्रकारमाह॥ मगोदीत्यथाकाशंवायुंज्योतिर्जलंमही॥ स्त्रत्तमेकोत्तरगुणांस्तथादत्तभवन्तिपा॥ सृष्टिसमयेसपरमा त्मापथाका
शादीनसृष्टेकगुणांगगंशब्दः स्पर्शगुण४पवन४शब्दस्पर्शस्त्रगुणांस्त्रत्र४ शब्दस्पर्शरूपरस गंध
गुरणाजलंतेसवमेकोत्तरगुणान्ससृजति॥ तथात्माविद्यापुण्याभवन्तुत्पद्यमानोविस्वशरीरस्यारंभकत्वे नापितानुपादत्तेम
हाभूतिकंशरीरंरंभकत्वेणथिव्यादिनामिमन्त्राह॥ स्त्राहुस्तार्क्ष्यर्यन्तस्यः स्त्यादृष्टिरिष्टोयधिः४ नस्त्रन्नमरुपेणाप्रकृतत्वम
धिगच्छति॥ पक्षमानेःप्राक्षिप्तयाहुस्तापुरोडाशदिरसेनाप्यायंतेस्त्र४ स्त्रपाच्चाकालवशेनपरिपक्वान्यादिहवीरसाहुष्टिम
वति॥ नन्नेत्रीस्त्रद्यौषधिरुपमन्नंतच्चानेसविंतप्तरसधात्रादिकेसेणाप्रकरेणगीतभावमापद्यन्ने॥ ततः किमित्याह॥ स्त्रीपुं
सयोस्तसंयोगेविमुहूप्रकाशगीते॥ पवनेस्वयमष्टस्त्राद्यत्रयगुणपत्रभः स्त्र न्नवेलापात्स्त्रीयंसयोर्योगिप्रकरंघशेगितंच
प्रकरेणगीतास्मिन्सरसंपुरुके॥ विमुहूवात्तपित्तेश्लेष्मग्रहणग्रंथिदृश्यक्षेणासूत्रपरीषगंधन्नास्पदीना नात्तिसम्पन्नो
कंशरहितस्थित्वायेवचान्नन्नष्टधिव्यादिपंचमहाभूतानिशरीरंरंभकन्नयास्वयमष्ठस्थिर्हन्तुरात्मप्रभुःशरीरारंभकरणा
दृष्टकर्मयोगिन्यामर्थोयुगपदादत्तेसोगापन्नन्तेनस्थोकरोति॥ तथावशरीरके॥ स्त्रीपुंसयोसंयोगयोनोरजसाभिसं

सृष्टंमुक्तंतत्क्षणमेवसहभूतात्मनागरोग्रवसत्वरजस्तमोभिःसहवापुनर्प्रियमाणागर्भाधायेतिष्ठतीतिकिंच॥ इंद्रियाणामनश्रोगा
ज्ञानमायुःसुखधिश्धर्माणापरगादुःखमिच्छादेका॥ मेक्षपत्तत्रैकुनिर्वर्णस्वरहेषोभगाभवान्तसेनहात्मज्ञंसर्व मनादेरादिमिछ
न४ इंद्रियाणिशिक्षानकर्मेंद्रियाणिवक्षमाणानिमनश्चाभयसाधारणं॥ प्राणोयानोमानोदानःसमानइयंवपवहृत्तिभेदभिन्नः
प्राणेशेवाएषःप्राणः॥ ज्ञानमवणम४॥ स्वाएषःकालविशेषावछिन्नोवनस्पतिविनिष्टन्ति४ धृतिश्चित्तस्थैर्यं॥ धारप्रज्ञामेधाचाप्ये
रणंज्ञानकर्मेंद्रियाणामधिष्ठात्रेवंदुःखमुहेगरछास्मरहा॥ स्त्रहंकारोस्त्रहंकृतिःयत्न४ कर्त्तिवनास्तुतिराकारःवरणंगोत्रमादिः
स्वरःषड्जोधाणदि४ हेषो वैरंभवःपुत्रपश्वादिविभव४॥ स्त्रभवस्तद्विपर्ययः४॥ तस्मात्मादेरात्मनोमित्तस्मादिमिछन्त४ शरीरंनिष्पद्य
मानंस्मसंवमनद्विद्रि पादिकंतात्मजनितंपाकमवीयकर्मवीजजन्मभिमन्य४॥ संपुक्तमुक्तंशेगितंकायरूपयरिणतोक्त
मनाद॥ प्रथमेमासिसंक्लेदःभूतोधानुविमूर्छितः॥ मासद्वंदहितीयेतुघनोपेशीद्वियेश्युत४ स्त्रेसीवितनःपंचधानुविमूर्छि
त४॥ धानषुएथिदिमुद्विहोनोलोनीभूत४क्षीरनीरवदेकीभूतः इतियावत॥ प्रथमेमासेसंक्लेदभूतोरवस्पनोप्राप्तएवा
वनिनोनकठिनतयापरिणामतेद्वितीपेमासेपेशीवत्कठिनमासपिंडरूपंभवति॥ स्त्रथम मिप्रापश॥ कोष्ठपवनजठरहनाभ्यो
प्रतिदिनमीषदाम्यहोममारोग्रुक्तसंयकोदित द्रवीभूतंभूतजातेत्रिंशद्दिनैकादिममापद्यन्तइति॥ तथाचसुश्रुतेनो॥ द्विती
येशोणितोष्मानिलरभिपच्यमानोभूतसंघातायतनइति॥ तृतीयेतुमोस्यशरीरंद्वियेश्रसंयुक्तोभवति॥ किंच॥ स्त्रीकाशग
न्नाधवसोष्मस्पंशवेस्त्रात्रवलादिकं॥ वायोश्चस्पर्शनेचेष्टासुहनंगोस्यमववचापित्तान्नुदर्शनंपक्तिसोस्मरूपेप्रकाशिनं॥

॥ ७७ ॥

रसान्तरसनेरौत्पत्तिहेतुत्वेसमादेवं॥ मूत्रेगंधंतथाघ्राणंगोरवंमूर्त्तिमेव॥ आत्मागृह्णातिजः सर्वंतत्तीयेयंदेनतत्त॥ आत्मागृह्णाति ज्ञः सर्व इतिसर्वत्रसंबध्यतेआगनात्मधिमानं॥ लघनक्रियोपयोगिनांसौक्ष्म्यसूक्ष्मत्वसूक्ष्मेशित्वं॥ शब्दंविषयंश्रोत्रंश्रवणेंद्रियं॥ वंनंदाहच्छो॥ श्रादियहणंतसुषिरत्वंविविक्तनांचाश्रकाशादिशब्दंश्रोत्रंविविक्तनांसर्वछिद्रसमूहांश्रुतिगमोपनिषद्देशेश्राच॥ पवनात्स्पर्शनेंद्रियंचेष्टांगमनागमनादिकांबृहनंश्रंगानां॥ विविधंउत्साहंसूक्ष्मंकर्कशत्वं॥ चक्षुरात्मशब्दात्पित्तान्नेजसः दर्शनंच क्षुरिंद्रियं॥ यत्तेभुक्तंस्नानस्या पचनं॥ श्रोत्रंत्वक्स्पर्शनंत्वैगानांरुग्यंश्लेष्मिकादिप्रकाशिनांश्रोत्रेजिह्मुनांतथासतां पार्थमधोदिवाशेर्यात्मर्थनेक्षपक्षीणंश्रोत्रेजिह्मुनांसंतापवर्गारुग्यंद्रियाणांतेजसानीलगमोयनिमहणेनाच्चक्षुरसादुदकाद्रसनं द्रियंशेषमंगानांश्लिग्धतंनदुर्ब सहिनंक्लेदमार्द्रतां॥ तथाभूमेर्गंधघ्राणेंद्रियंगरिमासरंगम्यत्वंचसर्वमेतत्परमाण्वेतोजन्मरहि तोप्यात्मंतरतीयेमासिगृह्णाति॥ तत्तथत्वंतथैमासिस्पंदनेचलति॥ तथाणुशरीरकेतत्साच्चत्थैमासिचलनादवभिगायकरोतीति किं चचोत्पत्स्यप्रदानेनगर्भोदोषमवाप्नुयात्॥ वैरूप्यमपरंगंवायित्तस्मात्कार्यंयरंस्त्रियः गर्भंस्पंकहृदयंगभिंगयाश्रायरमिंसवंहृद्दृ दयायाःस्त्रियामदभिलषितंतद्धृदयं तस्मात्प्रदानेनगर्भोविहन्यतेमरणंवादोषंप्राप्नोति॥ तस्माद्दोषपरिहारार्थंगर्भपुष्ट्यर्थं स्वगर्भिणीस्त्रियायत्रिंमनसिलषितंतत्तस्यादनीयं॥ तथाचसुश्रुतः॥ हृद्दृदयोनांगीदोहदिनीमावक्षते॥ तदभिलषितंदद्यात्॥ वी यवतंविरायुषंपुत्रंजनयतीति॥ तथाव्यापादिकमपिगर्भग्रहणप्रभृतिनयायारहणीयंतंततः प्रभृतिन्यायामत्ववसंतिनयोग दिवास्वप्नरात्रिजागरणंशोकभयायासरोहणंवेगधारणंकुक्कुटासनंशीतांतमोक्षणं तिपतनंचैवाभिधानात॥ गर्भंगन्हणंवश्रवण

लोत्रिः पिपासाक्लमक्षितदर्शनमुक्तशोणितयोरनुबंधः सुरायांवयानारित्यादिनात्रैवोक्तम्॥ किंच॥ स्त्रीपुंसयोः (स्त्रीरादत्ते) वर्तुर्थेतंगानांपंचमेशोणितात्पुरुषः॥

अष्टमेबलस्मवर्णस्यनाव — रोमणांसंभवः॥ नवमेयमासिप्राहुतः सप्तमेमासस्मृतिमानभि॥ त्रसोएवोक्तोगर्भेऽस्मि — मम्मासिमनसोवेत्तासाधनन्यायचयुक्तोनाडीभिर्वायुवाहिनीभिश्च स्नायुभिरस्थिबंधनैः शिरोभिर्वातयित्तश्लेष्मवाहिनीभिश्चसंयुनश्च॥ नथाशेमासिमत्वचामांसेनसम्मत्वायुक्तोभवतिकिंच॥ एनधोस्त्रीपुत्रगंमोजस्तस्यधावतिश्रएमोस्यतेगर्भोज्ञानः आगोवियुज्यते॥ तस्मा ज्ञः सत्वंयेचस्मृतंनरशिरंतेहृदिनिष्टति — यत्तद्भूमीषदुमंसयोनके॥ त्रोजः शरीरंसरक्षातंतन्नाशमत्रा — शब्दछतिकिंचमेदश मेवाषिप्रवलैः स्मृतिमारुतैः निःसार्यतेवराहवंत्रस्छिद्रेयासज्वरः एवंकरणावरुरादिपरिरणागेंद्रियेनवमेदशमेवा पिमासे त्रयिशब्दात्प्राकसप्तमेष्टमेवांसायासाद्दोषवशात्प्रबलस्मृतिहेतुप्रभेजनेप्रेरितः स्तापुंस्थिचर्मादिनिर्मितवस्त्रस्यछिद्रेण सुसूक्ष्मसुषिरेणामन्वरेदुःसहदुःखमिनूयमानोनिःसार्यतेवनुरंत्रेणासुधन्वप्रेरितवाणाइवातिवेगेननिर्गमसमनंतरंचवाल्यप्व नष्टेज्ञानष्टप्राचीनस्मृतिर्भवति॥ ज्ञातः सवायुनास्एवोनस्मरतिएवंजन्ममरणं॥ कर्मचशुभंनिरुक्तंस्याष्टादशेमिधानात॥ क पस्तरंविहरत्वंनाह॥ नसमेदाशरीरंरणिष्व इत्यवोधारयंतिश्च॥ वेणांमित्तथास्रावसहमद्यांशमत्रयंतत्स्यान्मेदोपित्तरायु ज्ञः शरीरंगतिनानिपसेकंषट्पक्कारणंरक्तादिसप्तधातुपरिपाक — हेतुभूतषट्पित्तस्थानयोगित्वेनानथास्वभरसा — ज्ञःशरि नायत्यमानोरक्तनापत्तियत्नेन॥ रत्नंवस्त्वकोशस्थांग्निनायत्यमानंमांसत्वे मांसंवस्त्वकोशनत्वयरियंकमेदस्तेमेदोपित्तंवकोशव हिनापक्वमस्थिनाम स्थपित्तंवकोश शिक्ष्यरियंकमुमज्ञात्वेंप्रज्ञापित्त कोशया कयरियत्यमानम्बरमधातुनायपरिणाम

नेवरमध्यानेनास्तुपरिणतिर्नोस्तीतिस्वात्मनः प्रथमकोशइत्येवंषट्कोशात्रियोगिनात्मषट्यकारत्वंशरीरंगांश्चत्रत्रसम्प्र
मानुपथप्रवर्तनियत्नत्वान्नेतेनप्रकारेणनरत्वेनानिवर्णशरीरंगांषट्त्वंवोधार्थमितिरुक्तंमांसमेदोस्थिमज्जाशुक्रात्मांषट्धातवश
वंभावंतंभक्त्वंशिवत्वाभ्यंतरस्थेयंगास्थितांश्चत्वंगिवाच्छादकत्वात्तत्वंस्त्राऽषट्त्वंवोधार्थमितिं॥ नखिद्वायुर्वंक्षसिंहौतथो
गानिचषंडेवंकरयुग्मंचरणयुगलमुत्तमांगगात्रमितिं॥ अस्थ्नां नवष्टिसहितंशतत्रयमुपरिनमस्थ्नोर्कपंवक्ष्यमाणमवगं
तव्यं। किंचास्थ्नोंसहवतुःषष्टेर्नावविंशतिर्नखाः यांगिपंदशलाकोकारणस्थानिभणितेवक्ष्यमाणेषुस्थित्वेतींमंगुलीमू
लस्थानिविंशतिरेवनेतव्यानांगुलाकास्थ्नं वस्थानचतुष्टयंद्वावंगौकरोवं त्येवमस्थ्नांवतुरुत्तरंशतंभवंतिं किंच। वसंगुलीनांहे मा
स्थेगुल्फेषुचचत्वारिंशं॥ चत्वारोरत्निकास्थानिजंघयोस्तावदेवचत्वारिंशन्निरगुल्फयस्तासामेकैकस्यास्त्रीणिस्त्रीणिसेवमंगुलि
संवंद्वात्रिंशस्थानिषष्टीनिर्भवंतिं। पार्योःपश्चिमोभागोपार्ष्णीतयोर - स्थीनिहं॥ एकैकस्मिन्पादेहादिनवचत्वारिंशंगुल्फेषुचत्वारिंशं
स्थीनिवाहोरलिप्रमाणानिचत्वारिंशंस्थानिजंघयोस्तावदेवचत्वारिंशंवेत्येवंवतुः सप्तनिः किंचोरुदेजानुकपोलोरुफलकांसम
मुरुदंवे॥ अक्षतापृष्ठेश्रोणिफलकेचविनिर्दिशेन्नितंबोरुसंधिस्तानुःकयोलोगल्लश्चउरुःसक्थिः तत्फलकेत्रसोभुजशि
रोंसः अक्षः करर्णनेत्रयोमंध्यंशंखावंधोभागः॥ नात्मुकंकाकुंदंश्रोणीतत्फलकंनेयामेकैकंग्रंथीनिहेहविनिर्दिशेत्सेवंचतु
र्दशास्थीनिभवंतिं॥ किंचभगास्थ्येकंतथाएवंचत्वारिंशच्चचत्वारिंशन्नावायंचदशास्थिः स्याज्जन्वेकंतथाहनुः गुह्यास्थ्येकं

णात्मनिस्थैर्यंयोगस्तत्प्राप्त्यर्थंमयायत्नइहशरीरापकारत्वमाश्रित्यात्मासंतत्त्वज्ञातव्यं। तथायत्नयोत्रंयोगशास्त्रंतदधि
ज्ञातव्यं। कथंपुनरसावात्माज्ञातव्यइत्याहं॥ अनन्यविषयंकृत्वामनोबुद्धिस्मृतींद्रियं॥ ध्येयआत्मास्थितोयोसौहृदये
हीपवत्प्रभुं॥११२॥ आत्मव्यतिरिक्तविषयेभ्योमनोबुद्धिस्मृतींद्रियाणिप्रत्याहृत्यात्मैकविषयाणिकृत्वात्माध्येयः। योसौ
प्रभुर्निर्वीतस्थप्रदीपवद्देहीप्यमानोनिःप्रकंपोहृदिस्थितिं॥ एतदेवचतस्यध्येयत्वंयच्चित्तवृत्तेर्बहिर्विषयावभा
सनिरस्कारेणात्मस्वरूपतानामाशरावसंपुटनिरुद्धप्रभाप्रतानमसारस्यवप्रदीपैकनिष्ठत्वंयस्यपुनश्चित्तवृत्तिनिरो
धंबनतयासमाधीनाभिरमतेतेनशब्दब्रह्मोपासनंकार्यमित्याहं॥ यथाविधानेनषडंगमागायमविच्युतं॥ साव
धानस्तथाभ्यासात्परंब्रह्माधिगच्छतिं॥११३॥ स्वाध्यायावगतमार्गानतिक्रमेणासामागेयंगानंसाम्नोगानात्मक
मेवेपिगायमितिविशेषणंप्रगीतमंत्रस्यकथासार्थंअविच्युतमस्खलितंसावधानःसामश्चत्यनुस्यूतात्मैकाग्रचित्त
वृत्तिःपठनंतदभ्यासवसात्तंत्रनिष्णातःशब्दाकारब्रह्मोपासनेनपरंब्रह्माधिगच्छतिं॥ ॥तृतीयं॥ ॥शब्दब्रह्म
णिनिष्णातस्यतात्मोपासनंकार्यमित्याहं॥ अपरांतकमुख्योपंमयिकंप्रकरीतथा॥ त्रिवेणाकंसरोविंदुमुत्तरं
गीतकानिच॥११४॥ ऋगाद्यापाणिकास्त्रीविहिताब्रह्मगीतिका॥ गेयमेतन्नरस्योपासकरणान्मोक्षसंज्ञितं॥११५॥ अ
परांतकोह्योपमइकमकर्यावेनकामिसरोविंदुकसहितंचोत्तरमित्येतानिप्रकाराणाख्यानिमब्रह्मगीतकानि
वशब्दात्सारितवर्धनानकादिमहागीतकानिगृह्यंतेऋगाद्याश्चतस्रोगीतिकाइत्येतरपरांतकादिगीतज्ञानम

मि प्र
३४

ध्यारोपितात्मभावं मोक्षसाधनत्वान्मोक्षसंगितं मंतव्यं तदभ्यासस्यैकाग्रतापादनद्वारेणात्मैकतापत्तिकारणत्वात्॥ ॥
किंच॥ ॥वीणावादनतत्वज्ञः श्रुतिजातिविशारदः॥ तालज्ञश्चाप्रयासेन मोक्षमार्गं निगच्छति॥११६॥ भरतादिमुनिप्र
तिपादितवीणावादनतत्ववेदी। भ्रूयत इति श्रुतिर्द्वाविंशतिविधा सदा स्वरेषु। तथाहि। षड्जमध्यमपंचमाः प्रत्येकं चतुःश्रु
तय ऋषभधैवतौ प्रत्येकं त्रिश्रुती। गांधारनिषादौ प्रत्येकं द्विश्रुती इति। जानयस्तु षड्जादयः सप्तशुद्धाः संकरजातयः
स्वेकादशेत्येवमाष्टादशविधास्तासु विशारदः प्रवीणः। ताल इति गीतपरिमाणं कथ्यते। तत्स्वरूपज्ञश्च तदनुविद्धब्र
ह्मोपासनतया तालादिभंगभयाच्चित्तवृत्तेरात्मैकाग्रतायाः सुकरत्वादल्पायासेनैव मुक्तिपथं निगच्छति प्राप्नोति। चित्तवि
क्षेपाद्यंतरायहतस्य गीतज्ञस्य फलांतरमाह॥ गीतज्ञो यदि योगेन नाप्नोति परमं पदं॥ रुद्रस्यानुचरो भूत्वा सह तेनैव मो
दते॥११७॥ गीतज्ञो यदि कथंचिद्योगेन परमं पदं न प्राप्नोति तर्हि रुद्रस्य सचिवो भूत्वा तेनैव सह मोदते क्रीडतीति। पू
र्वोक्तमुपसंहरति॥ अनादिरात्मकथितस्तस्यादिस्तु शरीरकं॥ आत्मनश्च जगत्सर्वं जागतश्चात्मसंभवः॥११८॥ प्रागु
क्तरीत्या अनादिः आत्मा क्षेत्रज्ञस्तस्य च शरीरग्रहणमेवादिरुद्भवः कथितः। अजः शरीरग्रहणादित्यत्र। परमात्मनश्च स
काशात्पृथिव्यादिसकलभुवनोद्भवतदुद्भूताच्च पृथिव्यादिभूतसंघाताज्जीवानां स्थूलशरीरतया संभवश्च कथित
तः सर्गादौ स यथाकाशमित्यादिना॥ ॥एतदेव प्रश्नपूर्वकं विवृणोति॥ ॥कथमेते द्विमुह्यामः सदेवासुरमानवं॥
जगदुद्भूतमात्मा च कथं तस्मिन्वदस्व नः॥११९॥ यदेतत्सकलसुरासुरमनुजादिसहितं जगत्तदात्मनः सकाशात्कथमुत्प

एम
३४

त१

[redacted]

स्थ्यारु२

स्थकं पृष्ठे पश्चिमभागे पंचचत्वारिंशदस्थीनि भवंति। ग्रीवा कंधरा सा पंचदशास्थिः भवेत्। वक्षोंसयोः संधिर्यत्तु
प्रतितत्वेकैकं। हनुश्चिबुकं। तत्राप्येकमस्थीत्येवं चतुषष्टिः॥ किंच॥ तन्मूले द्वे ललाटाक्षिगंडे नासाद्यनासिका॥

पार्श्वकोस्थ्नांलक्षैकं सार्धमर्बुदैश्चद्विसप्ततिः ॥९७॥ तस्याधोर्मेलेस्थ्नी द्वे ललाटं भालमक्षिचक्षुः गंडः कपोलाक्षयोर्मध्यप्रदेशः तेषां समाहारो ललाटाक्षिगंडं तत्रप्रत्येकमस्थ्नां नासाधनसंज्ञकास्थिमती पार्श्वकाः कक्षाधःप्रदेशसंबद्धान्यस्थीनि तदाधारभूतानिस्थालकानि तैः स्थालकैः अर्बुदैश्चास्थिविशेषैः सहयार्श्वकास्थिसप्ततिः पृथिवीकैश्चनवभिः सार्धमेकाशीतिर्भवंति ॥ किंच ॥ द्वौशंखकौकपालानिचत्वारिशिरसि संधौ उरःसंज्ञदशास्थ्नि पुरुषस्यास्थिसंग्रहः ॥९८॥ मूलकर्णौयोर्मध्यप्रदेशावस्थिविशेषौशंखकौशिरसि संबंधीनिचत्वारिकपालानिउरोवक्षस्तत्संज्ञदशास्थिकांडत्येवंत्रयोविंशतिः पृथिवीकैश्चसहषष्ट्यधिकंशतंत्रयमित्येवं पुरुषस्यास्थिसंग्रहउक्तः ॥ सविषयाणींद्रियाण्याह ॥ गंधरूपरसस्पर्शशब्दाश्चविषयाःस्मृताः ॥ नासिकाक्षिरसनत्वक्श्रोत्रंचेंद्रियाणिच ॥९९॥ एतेगंधादयोविषयापुरुषस्यधनहेतवः विषयशब्दस्यचित्रंधनेत्यस्यधातोर्कर्मण्यत्वात्र्आतेश्चगंधादिभिर्वीप्सयेनव्यवस्थितैः स्वस्वगोचरंविंदंतीसाधनतयानुसेयानिघ्राणादीनिपंचेंद्रियाणिभवंति ॥ कर्मेंद्रियाणिदर्शयितुमाह ॥ हस्तौपायुरुपस्थंचजिह्वापादौचपंचवै ॥ कर्मेंद्रियाणिज्ञानीयान्मनीषिभिरुदाहृतैः ॥१००॥ हस्तौप्रसिद्धौ पायुर्गुदं उपस्थंरतिसंपाद्यसुखसाधनं जिह्वाप्रसिद्धा पादौचरणौतानिहस्तादीनिपंचकर्मेंद्रियाणि आदानविहरणनिर्दव्यहारविहरणैकर्मसाधनानि ज्ञानीयान्मनोंतःकरणं युगपत्तज्ज्ञानानुत्पत्तिलिंगत्वात्तच्चबुद्धिकर्मेंद्रियसहकारिणयोभयात्मकं प्राणायतनानिदर्शयितुमाह ॥ नाभिरोजोगुदंशुक्रंश्रोणितंशंखकौतथा ॥ मर्कासकंदहृदयंप्राणस्यायतनानितु ॥१०१॥ नाभिप्रभृतीनिदशप्राणस्यस्थानानि समाननाम्नःपवनस्यसकलशरीरसंचारित्वेपिनाभ्यादिस्थानविशेषवाचोयुक्तिः प्राचुर्याभिप्रायाप्राणायतनानिप्रपंचयितुमाह ॥ वपावसावहननंनाभिस्त्रोमयकृत्पिहा ॥ क्षुद्रांत्रंवृक्कौवस्तिःपुरीषाधानमेवच ॥१०२॥ आमाशयोपक्वहृदयंस्थूलांत्रंगुदमेवच ॥ उदरंचगुदेकोष्ठोविस्तारोयमुरुद्वयं ॥१०३॥ वपाप्रसिद्धावसामांसस्नेहः नाभिःप्रसिद्धा अवहननंकुंफुसः प्लीहान्नायुर्युवेरप्रसिद्धः स्तोचमांसपिंडाकारोसव्यकुक्षिगतोयकृत्कालिकाख्यो मांसपिंडस्तोचदक्षिणपार्श्वकुक्षिगतोक्षुद्रांत्रं हस्वांत्रं वृक्कौहृदयसमीपस्थौमांसपिंडौ वस्तिर्मूत्राशयः पुरीषाधानपुरीषाशयः आमाशयोपक्वान्नस्थानंहृदयंहृत्पुंडरीकं स्थूलांत्रंगुदोदरंप्रसिद्धानि वाद्यान्गुदवलयादंतर्गुदवलयंयावत्स्तोचगुदोकोष्ठोकोष्ठेनामेरधःप्रदेशभवोत्रयंचप्राणायतनस्यविस्तारउक्तः पूर्वश्लोकेतुसंक्षेपः अतएवपूर्वश्लोकोक्तानांकेषांचिद्विहायाः पुनःप्राणायतनप्रपंचार्थमाह ॥ कनीनिकेचाक्षिकूटेशष्कुलीकर्णपत्रकौकर्णशंखौभ्रुवौदृष्टीभ्रुकुंदरे ॥१०४॥ वंक्षणौवृषणौवृद्धोभ्लोष्मसंघातिकोस्त्रियौ ॥ उपजिह्विकास्फिजौवाहूजंघोरुषुचपिंडिका ॥१०५॥ तालहरंवस्तिशीर्षंचिबुकंगलमुंडिकाश्चदशैवमेतानिस्थानान्यत्रशरीरके ॥१०६॥ अक्षिकर्णाचतुष्कंचयच्चस्रङ्नासिकाद्वयानिच ॥ नवछिद्राणिनान्येवप्राणस्यायतनानितु ॥१००॥ कनीनिकेअक्षितारोअक्षिकूटेअक्षिनाशयोःसंधीशष्कुलीकर्णौशष्कुलीकर्णपत्रकौकर्णपल्यौकर्णौप्रसिद्धौ भ्रुवावेस्त्रियांतपाल्यौभ्रुष्टीप्रसिद्धौ ककुंदरेजघनकूपकौवंक्षणौजघनोरुसंधी

दक्षोपरिवर्तिकौ। स्तनौचक्लेष्मसंघातजौउपजिह्विका। घंटिका स्फिजौकटिप्रोथौ। जंघोरुषुचपिंडिका। तंघयोरूर्वोश्चपिंडिका। मांस
लप्रदेशः। गलशुंडिके। हनुमस्तकगलयोः संधी। शीर्षं शिरः। अवटः शरीरयः कश्चननिम्नोदेशः [redacted]
[redacted] कंठमूलकक्षाहित्रअवटोरितिपाठेकुकाटिका। तथाश्रोणीः कनीनिकयोंः प्र
येकंचेतंपार्श्वद्वयमितिवर्णाचतुष्टयं। यच्चास्फिगुदंचतुष्टयंशेषंप्रसिद्धमेवमेतानिकुत्सितेशरीरस्थानानि। तथास्फि
गुगलंकर्णयुग्मंनासाविवरद्वयमास्यंपायुपुरुषस्थमित्येतानिनवस्रोतांसिचप्राणास्यायतनान्येव। किंच॥ शिराःशतानि
सप्तैवनवस्नायुशतानिच॥ धमनीनांशतेद्वेतुपंचयेशीशतानिच॥१०२॥ शिराभिसंबद्धाःचत्वारिंशत्संख्यावातपित्तश्लेष्म
वाहिन्यासकलकलेवरव्यापिन्योनानाशाखाःसप्तशतसंख्याभवंतितथांगप्रत्यंगसंधिबंधनाःस्नायवोनवश
तानिधमन्योनामनाभेरूर्द्धताश्चतुर्विंशतिसंख्याःप्राणाहिवायुवाहिन्यःशाखाभेदेननवशतंभवंति। येश्यःपुनर्मांसला
कारुरुपिंडिकावंगप्रत्यंगसंबंधिन्यःपंचशतानिभवंति [redacted]
[redacted] पुनश्चासामेवशिराहीनांशाखांप्राचुर्यंपरिसंख्यांतरमाह॥ एकोनत्रिंशन्नाडीशतानितथानवशतानिच। षट्
पंचाशच्चजानीतशिराधमनिसंज्ञिता॥१०३॥ शिराधमन्योमिलिताःशाखोपशाखाभेदेननवविंशतिलक्षाणि। तथा एम
नवशतानिचाषट्पंचाशच्चभवंतीत्येवंहेसामश्रवःप्रभृतयोमुनयोजानीताः। किंच॥ त्रयोलक्षास्त्रिविज्ञेयाःस्नायूनांकेशः ३६
शिरसां॥ सप्तोत्तरंमर्मशतंद्वेचसंधिशतेतथा॥१०३॥ शरीरिणांश्मश्रूणांकेशानामिलिताःसंतस्त्रयोलक्षाविज्ञेयाःममी

रोमराजयःपिप्पलकेशकराणिचस्थानंतेषांसप्तोत्तरंशतंविज्ञेयं। अस्थ्नांतुद्वेसंधिशतेस्नायुशिराहिसंधयःपुनरनेता
सकलशरीरसुषिरहिसंख्यामाह॥ रोम्णांकोट्यस्त्रपंचाशच्चतस्रःकोट्यश्चवच॥ सप्तषष्टिस्तथालक्षाःसार्धाःस्वेदव
हेनेःसह॥१०४॥ वायवीयैर्विगणयंतेविभक्ताःपरमाणवः। यद्यप्येकोनुवेदैषांभावानांचैवमंस्थितिः॥१०५॥ पूर्वोदितशिराकेशा
स्नहिताःनीरोमाणःपरमाणवःसूक्ष्मसूक्ष्मतररूपाभागाःस्वेदस्रवणासुषिरैःसहचतुःपंचाशत्कोट्यःतथासप्तोत्तरषष्टि
र्लक्षाः। सार्धाःपंचाशत्सहस्रसहिताःवायवीयैर्विभक्ताःपवनपरमाणुभिःपृथक्कृतोविगणयंतेएतच्चशास्त्रदृष्ट्याअ
भिहितंचक्षुरादिकरणपथगोचरत्वाभावादस्यार्थस्य। एवमतिगहनमर्थंशिराद्यवयवसंस्थानरूपंहेमुनयोभवतां
मध्येयःकश्चिदनुवेत्ति। सोपिमहाश्चर्यायोद्धिमतांश्रुतोयत्नतोवृद्धिमतांबोध्यभावमेस्थितिः॥ शारीरस्यादिय
रिमाणमाह॥ रसस्यनवविज्ञेयाजत्रोस्थ्नजलयोदशसैवतुपुरीषस्यरक्तस्याष्टौप्रकीर्त्तिता॥१०६॥ षट्श्लेष्मापंचपित्तं
वचत्वारोमूत्रएवच॥ वसात्रयोद्वेतुमेदोमज्ज्ञोर्द्वेतुमस्तके॥१०७॥ श्लेष्मौजसस्तावद्द्वेरेतसस्तावदेवतु स्त्रैयंतरस्थि
रंवर्ष्मणस्यमोक्षायकुर्यसौ॥१०८॥ सम्यक्परिणताहारसारोरसस्यपरिमाणंनवौजलयः। पार्थिवपरमाणुसंश्लेष
शनिमित्तस्यजत्रूर्ध्वस्यौजलयोदशविज्ञेयाःपुरीषस्यवर्चस्कस्यसप्तैव। रक्तस्यजाठरानलपरिपाकापादितलौहित्यस्यान्न
सारस्याष्टावंजलयःप्रकीर्त्तिताः। श्लेष्मणाःकफस्यषडंजलयः। पित्तस्येतिमंपंचमत्रयोष्मणःस्वचत्वारः। वसायामांस
स्नेहस्यत्रयः। मेदसोमोसरस्यद्वावंजलौ। मज्जात्वस्थिसुषिरगतस्यैकोंजलिः। मस्तकेपुनरर्द्धांजलिर्मज्ञा। श्लेष्मो

ऽसृग्श्लेष्मसारस्यप्तधारेत सञ्चरमधातोस्त्वावहेवाङ्गजलिरेवाण्तच्चसमधातुपुरुषाभिप्रायेणोक्तंविषमधातोस्त्कनतियमः
वेलक्षणयाछरीरणा मस्छ यित्वा नर्थैवचाहोषधातुमत्तानांचयंप्रापांनविद्धतेऽत्यायुर्वेदस्मरणात्। इतीदृशमस्थि
स्नायाधारस्नेमतदशुचिनिधानंवर्ष्मास्थिरमितियस्यबुद्धिरसोकृतीपंडितोमोक्षायसमर्थोभवेदितिवैराग्यनि
त्यानित्यविवेकयोर्मोक्षोपायत्वात्। अस्थिमत्रपरीक्षादिप्राचुर्यज्ञानस्यवैराग्यहेतुत्वात्॥ ॥अत्रश्लोकव्याख्या॥ ॥
॥सर्वाःशुचिनिधानस्यकृतघ्नस्यविनाशिनः।शरीरकस्यापिकृतेमूढाःपापानिकुर्वतेयद्हिनामास्यकायस्ययदंतस्त
द्वर्हिभवेत्। इंडमाहायलोकोयंपुनःकाकाश्ववारयेदितितस्मादीदृशकुत्सितशरीरस्यास्थैर्यकविनिवृत्यर्थमात्मोपा
सनेप्रयतितव्यउपासनीयात्मस्वरूपमाह॥ द्वासप्तसिरहस्राणिशरीरेऽस्मिन्निःसृता॥ ॥हितानामाहिताना द्यस्तासां
मध्येशशिप्रभं॥१०९॥ मंडलंतस्यमध्यस्थआत्मादीपइवाचलः॥सतेयस्तंविदित्वेहपुनर्जायतेनरः॥११०॥हृदयप्र
देशादभिनिःसृताःकरंडकुसुमकेसरवत्सर्वतोनिर्गताहिताहितकरत्वेनहिताहितसंज्ञाद्वासप्ततिसहस्राणिनाड्यो भवं
ति। अयंतासांनाड्यानाद्यस्तासामिडापिंगलाख्येद्वेनाड्यौसव्यदक्षिणपार्श्वगतेहृदिविपर्यस्तेनासाविवरसंबद्धेप्राणापा
नायतने। सुषुम्नाख्यापुनस्तृतीयाइंडवन्मध्येब्रह्मरंध्रविनिर्गतातासांनाडीनांमध्येमंडलंचंद्रप्रभंतस्मिन्नात्मानिवातस्थ एम
दीपइवाचलःप्रकाशमानश्चास्ते। सएवंभूतोज्ञातव्यायतस्तत्साक्षात्करणाद्धिसंसारेनपुनःसंसरत्यमृतत्वंचप्राप्नोति॥ ॥ ३१
किंचतेयंचारण्यकमहंयदाहित्यादिवाक्यानां॥वेदशास्त्रंचमत्तोऽन्यत्तेयंयोगमभीप्सता॥१११॥चित्तस्यनेर्विषयांतरनिरस्कारे

न्न मात्माचतस्मिन्नजगतिकश्चिन्नित्यंनरस्तस्यादिशरीरंभवतीत्येतस्मिन्नर्थेविमुह्यामः। अतोमोहापनुत्यर्थं
मस्माकंविलयोवदत्च॥एवंमुनिभिरुक्तःप्रत्युत्तरमाह॥ मोहजालमपास्येहपुरुषादृश्यतेहियः॥सहस्रकरपत्रे
त्रःसूर्यवर्चाःसहस्रकः।सत्रआत्माचैवयत्तश्चविश्वरूपःप्रजापतिः।विराजःसोन्नरूपेणायत्तत्वमुपगच्छति॥१२॥
इहजगतियद्दृश्यंस्थूलकलेवरंतावन्नात्मन्यात्माभिमाननरूपंमोहजालंतदपास्यतद्व्यतिरिक्तोयपुरुषोनेककरचर
णालोचनःसूर्यवर्चाअनंतरश्मिःसहस्रकःबहुशिरादृश्यते। एतच्चतन्नेत्रोचरशास्त्राधारतोवगम्यतेतत्प्रसाक्षात्काराद्हि
हिसंबंधाभावात्। सएवआत्मायतःप्रजापतिश्चायतोसौविश्वरूपसर्वात्मकःवैश्वरूपमेवकृत्स्नमभिनिर्वर्तयति। यस्माद्सौ
विराजःपुरोडाशाद्यन्नरूपेणायत्तत्वमुपगच्छति। यतश्चदृष्टस्माद्द्वारेणप्रजासृष्टिरित्येवंवैश्वरूप्यं। एतदेवप्रपंच
यति।। योऽन्यदेवतात्यागसंभ्रमेणसउत्तमः।देवान्सतर्पयत्यग्नौयजमानेफलेनवै॥११३॥संयोज्यवायुनासोमंनीय
तेऽग्निभिरुत्तमैः॥ऋग्यजुःसामविहितंसोरंध्रामोपनीयते॥११४॥स्वमंडलाद्दृश्यःसूर्यःस्रजत्यमृतमुत्तमं॥यज्ञान्नसर्वभू
तानामशनात्तशनात्मनां॥११५॥तस्मिन्नात्युत्तरयतःपुनरन्नंपुनःक्रतुः॥एवमेतद्घटंनेवचक्रंसंपरिवर्तते॥११६॥ऊ
ष्मणश्चपुरोडाशाद्देवतोद्देशतस्त्यागात्तयोरसोदृष्टरूपमात्मनःपरिणामेत्यंतरमुत्तमः सकलजगज्जन्मबीजतयोक्त
ष्टतमःसंभूतःसदेवान्संप्रहर्तुंकारकमूलान्सम्यक्प्रीणयित्वायजमानंचाभिलषितफलेनसंयोज्यपवनेनप्रेर्य
मानश्चंद्रमंडलंप्रतिनीयते। ततःशशिमंडलाद्रश्मिभिर्भानुमंडलंसेषान्नघेवविघातपतीत्यभेदाभिधानाद्रश्य

जुसाममयंप्रत्यक्षनीयतोऽतस्वमंडलात्सोसूर्योऽमरनरसंदृष्टिरूपमुन्मंथयत्सकलभूतानामशनाद्यशनात्मनांचाव
रणांजननिमित्तंतत्रजंतितस्माद्दृष्टिसंपादितौषधिमयात्मजोत्पत्तिहेतोरन्नास्युनर्यज्ञोयताश्चपूर्वोभिहितभंगपा
तेनक्रमेणात्मनःसकाशाद्दखिलजगद्दृत्पत्तिस्तत्रचात्मनःस्वकर्मानुरूपविग्रहपरिग्रहः॥ ॥ननुयद्यात्मनःस
र्वकर्मजः॥१२६॥यद्यथात्मनोनादिस्वात्संभूतिर्नविद्यतेऽतरात्मनः।शरीरव्यापिनसाद्यापिपुरुषःशरीरंगमवा
प्तीभवतिभोगायतनंसुखदुःखात्मकंभोग्यजातमुपभुंक्तइत्येवंभूतेनसंबंधेनसंबंधीभवत्येवासचसमवायोमो
क्षेच्छद्वेषजनितकर्मनिरोधोयोनतुनिसर्गजातःतस्यकार्यत्वेनविनाशोपपत्तेर्नानिर्मुक्तिः॥ ॥आत्मनोऽगजः
मेत्यत्रकंतत्पंचयितुमाह॥सहस्रात्मामयायावन्मादृश्येवदुरात्मनः॥सुखवाकनुपज्ञोस्यसत्यवाग्यथाक्रमं॥१२७॥
पृथिवीपादतस्तस्यशिरसोद्यौरजायत॥मनःप्राणादिशःश्रोत्रात्स्यशाद्वायुमुखाच्छिखी॥१२८॥मनसश्चंद्रमाजा
तःश्वक्षुषश्चक्षुषश्चदिवाकरः॥तद्यनाहंनत्वंचजगच्चसचराचरं॥१२९॥योसौसकलजीवात्मकतयाप्रपंचात्म
कतयाचसहस्रात्मावदुरूपस्तथासकलजगद्वपुतयाद्रष्टेवोमयायुष्माकमुद्दाहृतस्तस्यवदनभुजसक्थिचरणाज्ञा
तायथाक्रममयजन्मास्यश्चत्वारोवर्णास्तथातस्यपादाद्भूमिर्मस्तकात्सुरसद्यद्यौर्नाभेराकाशःकुक्षेःकुंभःस्यशीत्य

वनोवधरनाद्भुतवहोमनसःशशांकोनेत्राद्भानुर्जथनाद्गगनंजंघमाद्भंगमात्मकंजगच्चात्रचोद्यंति॥यद्येवंसक
लंतत्रस्तत्पयोनिषुजायते॥ईश्वरःसकर्यमावैरनिष्टैःसंप्रयुज्यते॥१३०॥हिब्रह्मस्थागीश्वरायद्यात्मवज्जीवात्तस्माद्दिहः
शकुत्सितशरीरस्थायंतिकविनिवृत्त्यर्थमात्मोपासनेप्रयतितव्यं॥उपासनीयात्मस्वरूपमाह॥द्वासुपर्णासयु
क्तासखायासमानंवृक्षंपरिषस्वजाते॥तयोरन्यःपिप्पलंस्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्योभिचाकशीति॥१३१॥मंडलंतस्यमध्यस्थ
मात्मानंपरिपश्यति॥सहस्रेयंविनिश्चित्यपुनर्जायतेनरः॥१३२॥हृदयंपद्मशाकाभिनिःसृताःकंदवत्सुमके॥सर्वत्सर्वतोनिर्ग
ताहिनाहितकरत्वेनहिताहितसंज्ञाघासहांतिसहस्रशोनाड्योभवंति॥अथरात्रिरूपाणांप्रसादाभिडापिंगला
ख्येद्वेनाड्यौसव्यदक्षिणपार्श्वगतेहृदिविपर्ययेणनासाविवरसंबद्धेप्राणापानायतनेसुषुम्नाख्यापुनरन्यतीय
हृदयमध्येब्रह्मरंध्रविनिर्गतानानाडीनांमध्येमंडलंचंद्रप्रभंतस्मिन्नात्मानिवातस्यहीपरंवाचलनःप्रकाश
मानआस्ते॥सएवंभूतोज्ञातव्योयतस्तत्साक्षात्कारेणहिसंसारेनपुनःसंसरत्यमृतत्वंचप्राप्नोति॥ ॥किंच
हियंचारण्यकमहंयहस्त्यश्वसवान्॥वेदशास्त्रंचहिभावंभजतेतर्हिकथमसौपायोनिषुसगपक्ष्यादि
षुतायतेऽथमोहरागद्वेषादिदोषदुष्टत्वात्॥तत्रजन्मत्यक्ष्यतेतिचेन्नायस्मादसावीश्वरः॥श्रुतंत्रःकथमनिष्टै
र्मोहरागादिभावैःसंप्रयुज्यते॥ ॥किंच॥ ॥करोतिबन्धितस्यास्यपूर्वज्ञानंकथंचनवेत्तिसर्वगोकस्मात्सर्वग
श्चनवेत्तिनो॥१३३॥तथेदमप्यत्रदूषणंमनःप्रभृतिहानोपायैःसहितस्यापितस्यात्मनःपूर्वज्ञानंजन्मांतरानु

भि प्र
३९

भूतविषयं कस्मान्नोत्पद्यते। तथा सर्वप्राणिगतां वेदनां सुखादिरूपां स्वयं सर्वगोपि सर्वदेहागतोपि कस्मान्न वेत्ति। त
न्न वेत्ति। तस्मादात्मैवेश्वरो जीवादिभावं भजत इत्ययुक्तं॥ अत्र पूर्ववोद्यसौ नरमाह॥ अंत्यपक्षिस्थावरतां मनोवाक्का
यकर्मजैः॥ दोषैः प्रयाति जीवोयं भवं योनिशतेषु च॥१३२॥ यद्यपीश्वरः स्वरूपेण सत्यज्ञानादनलक्षणस्तथाप्यवि
द्यासमावेशवशात् मोहरागादिभावैः। अभिभूयमानो नानाहीनयोनिजननसाधनं मानसादित्रिविधं कर्मनि
चयमाचरति तेन चांत्यादिहीनयोनितामापद्यते। अंत्याश्चांडालादयः। पक्षिणः काकादयः स्थावरा वृक्षादयः तेषां
भावोंत्यपक्षिस्थावरतां तां यथाक्रमेण मनोवाक्कायारब्धदोषैर्जन्मसहस्रेष्वथ यं जीवः प्राप्नोति किंच॥ अनंताश्च
यथाभावाः शरीरेषु शरीरिणां॥ रूपाण्यपि तथैवेह सर्वयोनिषु देहिनां॥१३३॥ शरीरिणां जीवानां शारीरेच्छुभा
वा अभिप्रायविशेषाः। सत्त्वाद्युद्रेकतारतम्याद्यथानंतास्तथा तत्कार्याण्यपि रूपाणि कुजचामनत्वादीनि दे
हिनां सर्वयोनिषु भवंति। ननु यदि कर्मजन्यानि कुजत्वादीनि तर्हि कर्मानंतरमेव तैर्भवितव्यमित्याशंक्याह। विपा
कः कर्मणां प्रेत्य केषांचिदिह जायते॥ इह वा मुत्र वै केषांभावस्तत्र प्रयोजनं॥१३४॥ केषांचित् ज्योतिष्टोमादिकर्म
णां विपाकः फलं प्रेत्य देहांतरे भवति केषांचित् कारीर्यादिकर्मणां वृष्ट्यादिफलमिहैव भवति। केषांचिच्चित्रादीनां
फलं पश्वादिकमिह देहांतरे चेत्यनियंतं॥ न ह्यनंतरमेव कर्मफलेन। भवितव्यमिति शास्त्रार्थः। अत्र च कर्मणां शुभा
शुभफलजनकत्वे सत्त्वादिभाव एव प्रयोजकभूतस्तदापक्षत्वात्फलतारतम्यस्य॥ मनोवाक्कायकर्मजैरंत्यादियोनितां

एम
३९

प्राप्नोमीत्युक्तं तत्प्रपंचयितुमाह परद्रव्याण्यभिध्यायंस्तथानिष्टानि चिंतयन्। वितथाभिनिवेशी च जायतेंत्यसुयोनिषु॥१३५॥
परधनानि कथमहमपहरेयमित्याभिमुख्येन ध्यायंस्तथाऽनिष्टानि ब्रह्महत्यादीनि हिंसात्मकानि करिष्यामीति चिंत
यन् वितथे असत्यभूते वस्तुनि अभिनिवेशः पुनः संकल्पस्तद्वांश्चांडालाद्यंत्ययोनिषु जायते। किंच॥ पुरुषोनृतवा
दी च पिशुनः पुरुषस्तथा॥ अनिबद्धप्रलापी च मृगपक्षिषु जायते॥१३६॥ यस्तु अनृतवदनशीलः पुरुषः। पिशुनः कर्णे
जपः पुरुषः परोद्वेगकरभाषी। अनिबद्धप्रलापी प्रकृताऽसंगतार्थवादी च। बुद्धिपूर्वाऽनृतादितारतम्यात् हीमोत्कृष्टे
षु मृगपक्षिषु जायते। किंच॥ अदत्तादाननिरतः परदारोपसेवकः॥ हिंसकश्चाऽविधानेन स्थावरेष्वभिजायते॥१३७॥
अदत्तपरधनापहारप्रसक्तः परदारप्रसक्तश्चाऽविधानेन स्थावरेष्वहितमार्गेण प्राणिनां घातकश्च दोषगुरुलघुभा
वतारतम्यात् तरुलताप्रतानादिस्थावरेषु च जायते॥ सत्त्वादिगुणपरिपाकमाह॥ आत्मज्ञः शौचवान् दांतस्तपस्वी विः
जितेंद्रियः। धर्मकृद्वेदविद्याति सात्त्विको देवयोनितां॥१३८॥ आत्मज्ञो विद्याधनकुलीनाद्यभिमानरहितः। शौचवा
न् बाह्याभ्यंतरशौचयुक्तः। दांतः उपशमान्वितः। तपस्वी कृच्छ्रादितपोयुक्तः। तथेंद्रियार्थेष्वप्रसक्तो नित्यनैमित्तिकः
धर्मानुष्ठाननिरतो वेदार्थवेदी च यः स सात्त्विकः स च सत्त्वोद्रेकतारतम्यवशादुत्कृष्टोत्कृष्टतरसुरयोनिं वा प्राप्नोति। किं
च॥ असत्कार्यरतो धीर आरंभी विषयी च यः॥ स राजसे मनुष्येषु मृतो जन्माधिगच्छति॥१३९॥ असत्कार्येषु तूर्यवा
दित्रनृत्यादिष्वभिरतो यस्तथा व्यग्रचित्तः सदा कार्याकुलो विषयेष्वतिप्रसक्तश्च। स रजोगुणयुक्तस्तद्गुणतारतम्या

मि व्या
५०

द्धीनोकृष्टमनुष्यजातिष्टमरणानंतरमुत्पत्तिंप्राप्नोतितथानिद्रालुःक्रूरकृल्लुब्धोनास्तिकोयाचकस्तथा॥प्रमादवान्
भिन्नवृत्तोभवेतिर्यक्षुतामस॥१४०॥यःपुनर्निद्राशीलःप्राणिपीडाकरोलोभयुक्तश्चतथनास्तिकोधर्मादेर्निंदको
याचनशीलप्रमादवान्कार्याकार्यविवेकशून्योविरुद्धाचारश्चासौतमोगुणयुक्तस्तारतम्याद्धीनहीनतरपश्वा
दियोनिषुजायते॥ ॥फर्वोक्तमुपसंहरति॥ ॥रजसातमसाचैवंसमाविष्टोभ्रमन्निह॥भावैरनिष्टैःसंयुक्तःसंसारं
प्रतिपद्यते॥१४१॥एवमविद्याविद्योयमात्मारजस्तमोभ्यांसम्यगाविष्टइहसंसारेपर्यटन्नानाविधदुःखप्रदैर्भावैरभिभू
तःपुनःपुनःसंसारंदेहग्रहणंप्राप्नोति।इतीश्वरःसकथंभावैरनिष्टैःसंप्रयुज्यतइत्यस्यचोद्यस्यानवकाशः।यदपिकरणै
रन्वितस्यापिइतीश्वरःसकथंभावैरद्वितीयंचोद्यंतस्योत्तरमाह॥मलिनोहियथादर्शोरूपालोकस्यनक्षमः॥तथाऽवि
पक्वकरणआत्माज्ञानस्यनक्षमः॥१४२॥यद्यपिआत्मांतःकरणादिज्ञानसाधनसंपन्नस्तथापिजन्मांतरानुभूतार्थाव
बोधोनसमर्थःअविपक्वकरणोरागादिमलाक्रांतचित्तोयस्माद्यथादर्पणोमलच्छन्नोरूपज्ञानोत्पादनसमर्थोन
भवति।ननुप्राग्भवीयज्ञानस्याप्यात्मप्रकाशत्वात्तस्यचस्वतःसिद्धत्वान्नाऽनुपलंभोयुक्तइत्याशंक्याह॥कद्वे
र्वारौयथाऽपक्वेमधुरःसन्नसोपिन॥प्राप्यतेचात्मनितथानापक्वकरणोज्ञता॥१४३॥अपक्वेकद्वेर्वारौतिकक
र्कटिकायांविद्यमानोपिमधुरोरसोयथानोपलभ्यतेतथात्मन्यपक्वकरणेविद्यमानापिज्ञाताऽज्ञातृतांप्राग्भवीयवस्तुगोचरोन
प्राप्यते।वेत्तिसर्वगतांकस्मात्सर्वगोपिनवेदनाभितिनदुक्तंतत्रोत्तरमाह॥ ॥सर्वाश्रयोनिजेदेहेहीविंदतिवेदनां॥योगीमुक्तश्च

राम
५०

सर्वासांयोनचाप्नोतिवेदनां॥१४४॥यःपुनर्देहीदेहाभिमानयुक्तःससर्वश्रियांसाध्यात्मिकादिरूपांवेदनांस्वकर्मोपार्जितएवदे
हेप्राप्नोति।नदेहांतरगतांभोगायतनारंभादृष्टवैलक्षण्यादेव।यस्तुयोगीमुक्तोमुक्ताहंकारादिःससकलक्षेत्रज्ञगनानांसुखदु
खादिसंविदांवेदिताभवति।परिपक्वकरणत्वात्।नन्वेकस्मिन्नात्मनिसुरनरादिदेहेषुभेदप्रत्ययोनघटतइत्याशंक्याह
॥आकाशमेकमेवगगनंकूपकुंभाद्युपाधिभेदभिन्नंनानानुभूयते।यथावाभानुरेकोपिभिन्नेषुजलभाजनेषुकरकमणि
कमल्लिकादिषुनानेवानुभूयते।तथैकोप्यात्मांतःकरणोपाधिभेदेननानाप्रतीयते।द्वितीयदृष्टांतोपादानमात्मभेदस्या
ऽपारमार्थिकत्वद्योतनार्थं॥ ॥पंचधातून्स्वयंषष्ठआदत्तेयुगपत्प्रभुरित्याद्युक्तमर्थमुपसंहृत्याह॥ ॥ब्रह्मस्वानिलते
जांसिजलंभूश्चेतिधातवः॥इमेलोकाएषचात्मातस्माच्चसचराचरं॥१४६॥ब्रह्मआत्मा।स्वंगगनमनिलोवायुस्तेजोग्निर्ज
लंप्रसिद्धंभूश्चेत्येतेवातादिधातवइवशरीरंव्याप्यधारयंतीतिधातवोभिधीयंतेतत्रस्वादयपंचधातवोलोक्यंते
दृश्यंतइतिलोकाजडाइतियावत्॥एवंचिद्धातुरात्मा।एतस्माज्जडाजडसमुदायात्स्थावरजंगमात्मकंसर्वंजगदुत्पद्य
तेकथमसावात्माजगत्॥सृजतीत्यतआह॥मृद्दंडचक्रसेयोगात्कुंभकारोयथाघटं॥करोतितृपामृत्काष्ठैर्गृहंवागृहका
रकः॥१४७॥हेममात्रमुपादायरूपंवाहेमकारकः॥निजलालासमायोगात्कौशंवाकोशकारकः॥१४८॥करणान्येवमादा
यतासुतास्विहयोनिषु॥सृजत्यात्मानमात्माचसंभूयकरणानिच॥१४९॥यथाहिकुलालोभृच्चक्रचीवरादिकंकरणजा
तामुपादायकरकशरावादिकंनानाविधंकार्यजातंरचयति।यथावा।वर्द्धकिस्तृपामृत्काष्ठैःपरस्परसाक्षेपैरेकंगृहाख्यं

कार्यकरोतिः। यथावाहेप्रकारकः स्वर्णाकारकःकेवलेहेमोपादायहेमानुगतमेवकारकमुकुरकुंडलादिकार्यमुत्पादयतीय
थावाकोशकारकः कीटविशेषानिजनालयारचनामात्रबंधनंकोशाख्यमारभते। तथात्मापिपृथिव्यादीनिसाधनानियत्
स्यसापेक्षाणितथाकरणानिचक्षुरादीन्युपादायास्मिन्संसारेतामुतामुतादियोनिषुस्वयमेवात्मानंनिजकर्मबंधवद्ध
शरीरितयासृजति॥ ॥किंपुनर्यथाधिकृतानींद्रियव्यतिरिक्तात्मसद्भावेप्रमाणमित्याशंक्याह॥ महाभूतानिमत्स्यानिवधात्मापित
थेवाह॥ कोन्यथैकेननेत्रेणादृष्टमन्येनपश्यति॥१५०॥ वाचंवाकोविजानातिपुनःसेऽक्षयसंस्कृतं॥ यथाहिपृथिव्यादिमहा
भूतानिमत्स्यानिप्रमाणागम्यत्वात्तथात्मापिमत्स्यो। यस्मात्तत्रान्यथार्थादिबुद्धींद्रियव्यतिरिक्तोज्ञाताअक्रोतानास्तद्धर्मेकनच
क्षुरिंद्रियेणादृष्टंरूपंमनस्यतींद्रियेनकोविजानाति। यमहमद्राक्षंतमहंस्पर्शामीति। तथाकस्यचित्पुरुषस्यवाचंपरंवक्ष्य
त्तापुनरक्षयमाणांवाचंतस्यवागियमितिकःप्रत्यभिज्ञानाति। तस्मात्तज्ञानेंद्रियातिरिक्तोज्ञाताअक्रोवर्तति प्रसिद्धं॥ किंच॥ अती
तार्थःस्मृतिःकस्यकोवास्वप्नस्यकोरकाप॥ जातिरूपवयोज्ञानविद्ययाभिरहंकृतः। शब्दादिविषयोद्योगंकरोतिमनसागिरा
॥१५२॥ यद्यात्माअक्रोवर्तनस्यात्तर्ह्यनुभूतार्थगोचरास्मृतिः। एवंनानुभवभावितसंस्कारोबोधविनोपपद्यते॥ तथाकः स्वप्नतानस्यकारकः। नहींद्रियाणांउपरतव्यापारा णम
णांतत्कारकत्वंतथाहेमवास्त्रिजनत्वादिसंपन्नइत्येवंविधोऽनुसंधानप्रत्ययःकस्यभवतिस्थिरात्मव्यतिरिक्तस्य। तथाश ३८
ब्दस्पर्शादिविषयोपभोगसिध्यर्थमुद्योगमनोवाक्कायैःकःकुर्यात्। तस्मादयंबुद्धींद्रियव्यतिरिक्तआत्मास्थित॥ ॥उपा

सनादिशेषविध्यर्थंसंसारस्वरूपंविवृण्वन्नाह॥ समंदिग्धमतिःकर्मफलमस्तिनवेतिवा॥ विच्छिन्नःसिद्धमात्मानमसि
द्धेपिहिमन्यते॥१५३॥ योमोपूर्वोक्तआत्माविच्छिन्नाहंकारयुक्तःससकलकर्मसुफलमस्तिनवेतिसंदिग्धमतिर्भवति।
र्भवति। तथासिद्धोप्यकृतार्थोपिसिद्धमिवकृतार्थमिवात्मानमन्यतेकिंच॥ ममाहंगतामात्याग्रहमेषामित्यस्थिरमतिः
:हिताहितेषुभावेषुविपरीतमतिःसदा॥१५४॥ तस्यविच्छिन्नमेतन्ममकलत्रपुत्रप्रेव्यादयोत्रहमेषामित्यतीवममता
कुलास्थितिर्भवति॥ तथाहिताहितकरेकार्यप्रकारेसंविच्छिन्नमतिर्विपरीतमतिःसदाभवेत्॥ किंच॥ तेयंतेप्रकृतो
वैवविकारेचाविशेषवान्॥ अनोशकानलापातज्ज्वलप्रपतनोद्यमी॥१५५॥ एवंहतोगवनीतात्मावितथाभिनिवेश
वान्॥ कर्मणाद्वेषमोहभ्यांरुच्छयाचैवबध्यते॥१५६॥ तेयंजानातीतितेयंतस्मिन्नात्मनिप्रकृतोचात्मनोगुणासाम्या
वस्थायांविकारेचाहंकारावविशेषवान्। विवेकानभिज्ञोभवति। तथोऽनशनहुताशनांबुप्रवेशनादिषुविप्लव
वशात्कृतप्रयत्नोभवेद्रंजनाप्रकारकार्यप्रवृत्तोऽविनीतात्मात्रसत्कार्यप्रतिनिवेशयुक्तः। सतत्कृतकर्मजाते
नारागद्वेषाभ्यांमोहेनचबध्यते। शरीरयहणाद्योगाः॥ कथंपुनरस्यविघ्नोभवतीत्यतआह॥ आचार्योपासनं
वेदशास्त्रार्थेषुविवेकिता॥ तत्कर्मणामनघानांसंगःसद्भिर्गिरःशुभाः॥१५७॥ आलोकालंभचिगमःसर्वेभूतात्मद
र्शनं॥ त्यागःपरिग्रहाणांचस्त्रीणांकाषायधारणं॥१५८॥ विषयेंद्रियसंरोधस्तत्प्रयत्नस्यविवर्जनं॥ शरीरपरिसंख्या
नंप्रव्रज्याविधदर्शनं॥१५९॥ नीरजस्कमतासत्वशुद्धिनिःस्पृहताशमः॥ एतेरूपायेःसंशुद्धःसत्वयोग्यमनीभवेत्

॥१६०॥ विद्यार्थमाचार्यसेवा। वेदांतार्थेषु। पातंजलादियोगशास्त्रार्थेषु च विवेकित्वं तत्प्रतिपादितध्यानादिकर्मणामनु
ष्ठानं सत्पुरुषप्रसंगः। प्रियहितवचनत्वं ललनालोकनालंभयोः परित्यागः। सर्वभूतेष्वात्मवद्दर्शनं समत्वदर्शनं प
रिग्रहाणां च पुत्रक्षेत्रकलत्रादीनां त्यागो जीर्णकाषायधारणं तथा शब्दस्पर्शादिविषयेषु श्रोत्रादींद्रियाणां प्रवृत्ति
निरोधं स्तंद्रीनिद्रानुसारिणी आलस्यमनुत्साहस्तयोर्विशेषेण त्यागः। शरीरकस्य परिसंख्यानमच्छिराशुचित्वादि
दोषानुसंधानं। तथा सकलगमनादिषु प्रवृत्तिषु सूक्ष्मप्राणिवधादिदोषपरामर्शस्तथा रजस्तमोविध्वंसता। प्राणाया
मादिभिर्भावशुद्धिः। निःस्पृहता विषयेष्वनभिलाषः। शमो बाह्यांतःकरणसंयमः। एतैराचार्योपासनादिभिरुपायै
ः सम्यक्शुद्धः केवलसत्वयुक्तो ब्रह्मोपासनेनामृतीभवेन्मुक्तो भवति कथममृतत्वप्राप्तिरित आह॥ तत्वस्मृतेरुप
स्थानात्सत्वयोगात्परिक्षयात्कर्मणामन्निकर्षाच्च सतां योगः प्रवर्तते॥१६१॥ आत्माख्यतत्वस्मृतेरात्मनि निश्चल
तयोपस्थानात्सत्वशुद्धियोगात्केवलसत्वगुणयोगात्कर्मबीजानां परिक्षयात्सत्पुरुषाणां च संबंधादात्मयोगः प्र
वर्तते॥ किंच॥ शरीरसंक्षये यस्य मनः सत्वस्थमीश्वरं॥ अविप्लुतमतिः सम्यक्स जातिस्मरतामियात्॥१६२॥ यस्य
पुनर्योगिनोऽविप्लुतमतेः शरीरसंक्षयसमये मनः सत्वयुक्तं सम्यगेकाग्रतयेश्वरप्रतिव्याप्रियते स यद्युपासनाऽ
प्रयोगाऽप्रवीणपालत्मानं नाधिगच्छति। तर्हि विशिष्टसंस्कारपाटववसेन जात्यंतरानुभूतक्रिमिकीटादिनानागर्भवा
सादिसमुद्भूतदुःखस्मरत्वं प्रक्रियात्स्मरपो न च जातोद्वेगस्तद्विक्षेदकारिणि मोक्षे प्रवर्तते। यस्त्वपटुसंस्कारतया पूर्व

जातिं न स्मरति तस्य का गतिरित्याह॥ यथा हि भरतो वर्णैर्वर्णानत्यात्मनस्तनुं॥ नानारूपाणि कुर्वाणः स्तथात्मा क
र्मजास्तनूः॥१६३॥ भरतो नटः। स यथा रामरावणादिनानारूपाणि कुर्वाणः स्तथात्मा कर्मजः॥ सितासितपीता
दिभिर्वर्णैरात्मनस्तनुं वर्णयति तथैवात्मा तत्तत्कर्मफलोपभोगार्थं कुब्जवामनादिनानारूपाणि कर्मनिमित्तानि क
लेवरान्यादत्ते॥ किंच॥ कालकर्मात्मबीजानां दोषैर्मातुस्तथैव च॥ गर्भस्य वैकृतं दृष्टमंगहीनादिजन्मतः॥१६४॥ ज
न्मतः न केवलं कर्मैव कुब्जवामनत्वादिनिमित्तं किंतु कालकर्मणी स्वपितृकारणबीजदोषो मातृदोषश्चेति स
र्वमेतत्सहकारिकारणमेतेन दृष्टादृष्टरूपेण कारणकलापेन गर्भस्यांगहीनत्वादिविकारो जन्मत आरभ्या
नियतकालो दृष्टः। ननु प्राकृतिकः प्रलयावसरे महदाद्यखिलविकारविनाशे कर्मणां नाशात्कथं तन्निबंध
नः प्रथमपिंडपरिग्रह इत्याशंक्याह॥ अहंकारेण मनसा गत्या कर्मफलेन च॥ शरीरेण च नात्मायं मुक्तपूर्वे कथं
चन॥१६५॥ मनोहंकारौ प्रसिद्धौ। गतिः संसरणहेतुभूतो दोषाहेतुः। कर्मफलं धर्माधर्मरूपं। शरीरं लिंगात्मकं
। एतैरहंकारादिभिरयमात्मा कदाचिदपि न विमुच्यते मावन्मोक्षः। ननु प्रतिनियतकर्मणां जीवानां प्रतिनियतका
लमेवोपरितिर्युक्ता न पुनः संग्रामादौ युगपदकाले प्राणसंक्षय इत्याशंक्याह॥ वर्त्याधारस्नेहयोगाद्यथा दीपस्या
संस्थितिः॥ विक्रियापि च दृष्टैवमकाले प्राणसंक्षयः॥१६६॥ यथा हि खलु तैलक्लिन्नानेकवर्त्तिवार्त्तिनीनां नानाज्वा
लानां युगपत्स्थितिस्तासां च स्थितानां पटुतरं पोपूयमानपवनाहतिरूपविपक्षहेतूपनिपातयोगपद्याद्युग

प्रहपरतियथाभवति।तथैवरथिसारथिवाजिकुंजरादिशरीरानांयुद्धास्योपरतिहेतुर्योगपद्याद्कालेपिप्रापापूरिश्न
योनानुपपन्नः एतदुक्तं भवतिप्रतिनियतकालविपक्षिहेतुभूताऽदृष्टस्यतद्विरुद्धकार्यकरादृष्टहेतूपनिपातेतत्प्र
तिबंधइति।मोक्षमार्गमाह।।अनंतारमयस्तस्यदीपवद्यःस्थितोहृदि।।मिताभिताःकदुनीलाःकपिलायीतलो
हिता।।१६९।।ऊर्ध्वमेकस्थितस्तेषांयोभित्वास्तूर्यमंडलं।।ब्रह्मलोकमतिक्रम्यातेनयातिपरांगतिं।।१६२।।योसौहृदि
प्रदीपवत्स्थितोजीवस्तस्यानंतारमयोनाड्यः सुखदुःखहेतुभूताद्यासप्रतिसहस्राणीत्याहितोक्तेः।मिताभिन
कर्बुरनीलादिरूपाःसर्वतस्थितास्तेषामेकोरश्मिरूर्ध्वं व्यवस्थितोयोसोमार्गोऽमंडलंनिर्भिद्यहिरण्मयंमंडलं
चातिक्रम्यवर्तते तेनजीवःपरांगतिमपुनरावृत्तिलक्षणांप्राप्नोति।स्वर्गमार्गमाह।यस्तस्यान्यऽश्मिशतमूर्ध्वमे
वव्यवस्थितं।तेनऽर्ध्वशरीरांणिसधामानिप्रपद्यते।।१६३।।यस्तस्यात्मनोमुक्तिमार्गोभूतांतुरश्मेरन्यऽश्मिशतमू
र्ध्वंकारमेवव्यवस्थितंतेनसुरशरीरांणितेजसानिसुखैकभोगाधिकरणानिसधामानिकनकरत्नतरत्नरचिताम
रपुरवरसहितानिप्रपद्यते।संसरणमार्गमाह।।येनैकपाश्वाश्वस्थाऽश्मयोरूक्मऽइत्रभाःहेहकर्मोपिभोगापते
संसरतिसोऽवशः।।१७०।।येपुनस्तस्याश्वस्थाऽश्मयोमऽइत्रभास्तैरिहफलोपभोगार्थंसंसारेसंसरतिनाऽवशःस्वक
र्मपरतंत्रः।मूर्तचैतन्यवादिपक्षंपरिजिहीर्षुराह।।वेदैःशास्त्रैःसविज्ञानैर्जन्मनामरणेनच।।आत्मगीत्यातथा
मत्यास्त्येनघ्नन्तेनच।।१७१।।श्रेयसासुखदुःखाभ्यांकर्मभिश्चशुभाशुभैः।निमित्तशाकुनज्ञानयहसंयोगजैःफलै

।।१७३।।तीरानक्षत्रसंधारैर्जागरैःस्वप्नजैरपि।।आकाशपवनज्योतिर्जलभूनिमिरैस्तथा।।१७३।।मन्वंतरैर्युगप्राप्तामंत्रौषधा
फलैरपि।।विज्ञात्मानंवेद्यमानंकारणांतरगंतथा।।१७४।।वेदैःसएषनेतिनेत्यात्मेतिश्रुस्छत्रमपान्वद्रस्वमपाणि
पादंक्यादिभिः।।शास्त्रैश्चमीमांसान्वीक्षिक्यादिभिः।।विज्ञानेश्चमममेदंशरीरमित्यादिहेयव्यतिरिक्तात्मरूपानुभवै
स्तथाजन्ममरणाभ्यांजन्मांतरानुष्ठितधर्माधर्मनियताभ्यांहेयव्यतिरिक्तात्मानुमानंआत्मर्त्विजन्मा।नरगतकः
र्मानुष्ठाननियततया।तथागमनागमनाभ्यांज्ञानेच्छाप्रयत्नाधारनियताभ्यांअपिमैक्रिकरेहेतिरिक्तात्मानुमा
नं।नहिरेहस्यचैतन्यादिसमवायःसंभवतियतःकारणगुणाप्रक्रमेणाकार्यद्रव्येवैशेषिकेगुणानंभरेषुनवत
कारणभूतपार्थिवपरमाणुषुचैतन्यादिसमवायःसंभवतितद्वारब्धस्यंभकुंभादौमौक्रिकेष्वनुषलंभात्।नचमरण
क्रियादुरदृष्टाद्विद्यांतरसंयोगजन्यतिवाच्यं।शक्तेःसाधारणगुणत्वात्।अतोमौक्रिकरेहेतिरिक्तश्चेतन्यादिसमवा
यीगीकर्तव्यः।सत्यान्यतेप्रसिद्धेश्चयोहितप्राप्तिः।सुखदुःखेऐहिकामुष्मिकेतथाशुभकर्मानुष्ठानसमशुभकर्मयुरि
त्याद्यतेप्रसिद्धेश्चयोहितगः।एतेश्चज्ञानेतियतेरेहेतिरिक्तात्मानुमानं।निमित्तमरकंपादि।शाकुनज्ञानंपिंगलादि
तत्रिचेष्टालिंगकंतज्ज्ञानंग्रहाःसूर्योऽस्यःतत्संयोगजैःफलैः।तारास्त्रश्विन्यादिव्यतिरिक्तानिऽयोंतीतिनक्षत्रान्यश्वयु
क्प्रभृतीनिएतेषांसंचारैःशुभाशुभफलद्योतनैर्जीवरागवत्स्थाजन्येश्चसच्छ्रद्रादित्यादिदर्शनैःतथास्वप्नजैः।स्वरव
रोहयुक्तरथारोहणादिज्ञानेनयथाकाशाद्यैश्चजीवोपभोगार्थंतयासृष्टैस्तथामंवंतरप्राप्तायुगाद्युगांतरप्राप्तायुगे

हेऽनुपपद्यमानया। तथा मंत्रौषधिफलैः। प्रेक्षापूर्वकैः क्षुद्रकर्माद्यैः साक्षात्परंपरया वा देहेनुपपद्यमानैः वेद्यमानं हे
मुनयो वित्तजानीता॥ किंच॥ अहंकारस्मृतिर्मेधा द्वेषो बुद्धिः सुखं धृतिः॥ इंद्रियांतरसंचार इच्छा धारणजीविते॥१७५॥
स्वर्गस्वप्नश्च भावानां प्रेरणं मनसो गतिः॥ निमेषश्चेतनायत्न आदानं पांचभौतिकं॥१७६॥ यत एतानि दृश्यंते लिं
गानि परमात्मनः॥ तस्मादस्ति परो देहादात्मा सर्वगईश्वरः॥१७७॥ अहंकृतिरहंकारः। स्मृतिः प्राग्भवीयानुभवभावि
यीनुभवभावितसंस्कारो देहादात्मा सर्वगईश्वरः धनिबंधनास्तन्यपानादिगोचरा। सुखमैहिकं। धृतिर्धैर्यमिंद्रियांत
रेणादृष्टेर्थे इंद्रियांतरस्य तत्संचारोयमहमद्राक्षं तमहं स्पृशामि इत्येवानुसंधानरूपइंद्रियांतरसंचारः। अत्रेच्छाप्रय
त्नचैतन्यानां स्वरूपेण लिंगत्वं पूर्वश्लोकेनुगमनसत्यवचनादिहेतुतयार्थिकं लिंगत्वमित्यपौनरुक्त्यं तिथाधारणं
शरीरस्य जीवितं प्राणधारणं। स्वर्गो नियतदेहांतरोपभोग्यः सुखविशेषः। स्वप्नः प्रसिद्धः। पूर्वश्लोके तु स्वप्नस्य शुभाशु
भफलद्योतनकतया लिंगत्वमत्र स्वरूपेणोत्पपौनरुक्त्यं। भावानामिंद्रियादीनां प्रेरणं मनसो गतिः चेतनाधिष्ठानव्या
प्ता। निमेषः प्रसिद्धः। तथा पंचभूतानामुपादानं यस्मादेतानि लिंगानि भूतेष्वनुपपन्नानि साक्षात्परंपरया वा परमा
त्मनो द्योतकानि दृश्यंते। तस्मादस्ति देहातिरिक्त आत्मा सर्वगईश्वर इति प्रसिद्धं। क्षेत्रस्वरूपमाह॥ बुद्धींद्रियाणि सा
र्थानि मनः कर्मेंद्रियाणि च॥ अहंकारश्च बुद्धिश्च पृथिव्यादीनि चैव हि॥१७८॥ अव्यक्तमात्मा क्षेत्रज्ञ क्षेत्रस्या
स्य निगद्यते॥ ईश्वरः सर्वभूतस्थः सन्नसत्सदसंश्चयः॥१७९॥ बुद्धींद्रियाणि श्रोत्रादीनि। सार्थानि शब्दादिविषयसहि

तानि। मनः कर्मेंद्रियाणि वागादीनि। तथाहंकारो बुद्धिश्च निश्चयात्मिका पृथिव्यादीनि पंचभूतानि अव्यक्तं प्रकृतिरि
त्येतत्क्षेत्रमस्य क्षेत्रस्य योसावीश्वरः। सर्वगतोऽत एव सत्सद्रूपः। प्रमाणांतराग्राह्यत्वादसन्नस्य छप्रतीतिकत्वात्स
दसद्रूपोसावात्मा क्षेत्रज्ञ इति निगद्यते। बुध्यादेरुत्पत्तिमाह॥ बुद्धेरुत्पत्तिरव्यक्तात्ततोहंकारसंभवः। तन्मात्रादीन्या
हंकारादेकोत्तरगुणानि च॥१८०॥ सत्वादिगुणसाम्यमव्यक्तं च। ततस्त्रिप्रकारायाः सत्वरजस्तमोमय्या बुद्धेरुत्पत्ति
स्तस्याश्च त्रैकारिकस्तैजसो भूतादिरिति त्रिविधोहंकार उच्यते। तन्मात्रादीनि शब्दादीनि तत्र तामसाद्भूतादिसंज्ञका
दहंकारात्तन्मात्राणि आदिग्रहणाद्गुणादीनि तानि चैकोत्तरगुणान्युत्पद्यंते। च शब्दाद्वैकारिकतैजसाभ्यां बुद्धिक
र्मेंद्रियाणां उत्पत्तिः। गुणस्वरूपमाह॥ शब्दस्पर्शश्च रूपं च रसो गंधश्च तद्गुणाः॥ यो यस्मान्निसृतश्चैषां स तस्मिन्नेव
लीयते॥१८१॥ तेषां गगनादिपंचभूतानां एकोत्तरदध्या पंचशब्दादयो गुणा वेदितव्याः। एषां बुध्यादिविकाराणां मध्ये
यो यस्मात्प्रकृत्यादेरुत्पन्नः स तस्मिन्नेव सूक्ष्मरूपेण प्रलयसमये प्रलीयते॥ प्रकरणार्थमुपसंहरन्नाह॥ यथात्मानं सृ
जत्यात्मा तथा वः कथितो मया। विपाकात्त्रिः प्रकाराणां कर्मणामीश्वरोपि सन्॥१८२॥ सत्वं रजस्तमश्चैव गुणास्तस्यैव की
र्तिताः। रजस्तमोभ्यामाविष्टश्चक्रवद्भ्राम्यते ह्यसौ॥१८३॥ अनादिरादिमांश्चैव स एव पुरुषः परः। लिंगेंद्रियग्राह्यरूपः स वि
कार उदाहृतः॥१८४॥ मानसादित्रिः प्रकारकर्मणां विपाकादीश्वरोपि सन्नात्मा यथात्मानं सृजति तथा युष्माकं कथि
तः। सत्वादयश्च गुणाः तस्यैवाऽविद्ययाविष्टस्य कीर्तिताः। तथा स एव रजस्तमोभ्यामाविष्टश्चक्रवदिह संसारे भ्राम्यतीः

त्यपि कथितं। सर्ववानाहिः। परमपुरुषः शरीरग्रहणानाहिमानकुब्जवामनत्वादिविकारसहितस्त्रीपुंस्त्वाद्यवस्थालोकाख्यापरिणामौलिंगेरिड्येष्वस्त्रीत्वाद्यवस्थाहेतुः। स्वर्गिमार्गेण अग्निहोत्रिणः स्वर्गकामाः स्वर्गं प्राप्नुवंति। किंच। येचज्ञानपरः सम्यगंभरणहेतुः। तथाष्टाभिरात्मगुणैरेयाक्षांत्रि+सम्यगष्टभिश्चगुणैर्युक्तः। तैपात्तेनैवमार्गेणास्त्यब्रतपरायणाः। १८६। येचज्ञानादिस्मार्तकर्मपरा नसत्यशौचमनायासोऽमंगलमकार्पण्यमस्पृहेतिगो तेमादिप्रतिपादितैर्युक्तास्तथायेचसत्यवस्त्रनिरतास्तेपितेनैवपितपानेनसुरसरनमाप्नुवंतिननुतेमिश्रिकाद्विप्रतिसंचरंस्विलाध्यापकप्रलयाश्चविहितवेदास्त्यक्तपरिचितज्ञानाः कथमिवाग्निहोत्रादिककर्मकरिष्यंतिकथंतेरंचाकृतकर्माणः। स्वर्गमार्गं प्रश्नेरोछरंतीत्यतघ्रीह। तत्राष्टाशीतिसाहस्रामुनयोगृहमेधिनः। पुनरावर्तिनोबीजभूताधर्मप्रवर्तकाः। १८७। तत्रापित्यानेऽष्टाशीतिसहस्रसंख्यामुनयोगृहेच्छाभिमाणः पुनरावृत्तिधर्माणः स्वर्गहेवैरस्योपदेशकृतयाधर्मतरुप्रादुर्भावेबीजभूताः संतोग्निहोत्रादिधर्मप्रवर्तकाः। अतोनप्रादुरितदोसमासंगः। किंच। सप्तर्षिनागवीथ्यंतरेवलोकसमाश्रिताः। तावंतएवमुनयर्वारंभविवर्जिताः। १८८। तपसाब्रह्मचर्येणपाराशर्यागमेनमधया। तत्रगत्वावतिष्ठंतेयावद्भूतसंप्लवं। १८९। सप्तर्षयः प्रसिद्धाः। नागवीथ्येरावतपथः। सदृतत्वेतावंतएवाष्टाशीतिसहस्रसंख्यामुनयः। सर्ववारंभविवर्जिताः। केवलज्ञाननिष्ठास्तपोब्रह्मचर्ययुक्तास्तथासंगत्यागिनोदेवलोकंसंप्राप्तिणाः। आभूतसंप्लवंप्राकृतप्रलययंतमवतिष्ठंतोतत्रस्थिताः सस्थाद्वाध्यात्मिकधर्माणांप्रवर्तकाकथंभूतास्ता

मुनयइत्यत्राह। यतोवेदाःपुराणानिविद्योपनिषदस्तथा। श्लोकासूत्राणिभाष्याणियच्चकिंचनवाङ्मयं। १९०। यतोहिविधाश्रयिमुनिसमूहाश्चत्वारोवेदाःपुराणंगविद्योपनिषदश्चनित्यभूताधेवाध्येतृपरंपरयाताःप्रवक्तारस्तथाश्लोकाइतिहासात्मकाःसूत्राणिचशब्दानुशासनमीमांसागोचराणि। भाष्याणिचसूत्रव्याख्यानरूपाणि। यद्न्यद्वायुर्विद्यादिकंवाङ्मयंतद्यियत्सकाशात्प्रवृत्तं। तथाविधास्तेमुनयोधर्मप्रवर्तकाः। एवंसतिवेदस्यापिनानित्यतादोषप्रसंगः। ॥ ततकिमित्याह। वेदानुवचनंयज्ञोब्रह्मचर्यंतप्रोहमः। आद्यंपदंवामःस्वातंत्र्यमात्मनोज्ञानहेतवः। १९१। वेदःस्यनित्यत्वेसतितत्प्रामाण्यबलाद्वेदानुवचनाद्यःसर्वमुध्यापारन्नद्योरणात्मज्ञानस्यहेतवइत्यर्थोपपन्नोभवति। किंच। ॥ सद्भाभूतमेविज्ञातास्यःसम्प्रत्यैरवमेवतु। द्रष्टव्यश्चयमंतव्यःश्रोतव्यश्चद्विजातिभिः। १९२। तएतमेवंविदंहंतियेचारण्यकमाश्रिताः। उपासतेद्विजाःसत्यंब्रह्मप्रायापरायुताः। १९३। यस्मान्नित्यतयाप्रमोणाभूतोवेदस्तस्माद्वसाकुक्रमार्गेणसकलाश्रमिभिर्नानाप्रकारंजिज्ञासितव्यस्तमेवप्रकारंदर्शयतिद्विजातिभिरवेष्योऽपरोक्षीकर्तव्यस्तत्रोपायंदर्शयन्नाह। श्रोतव्योयमंतव्यइतिपथमतोवेदांतश्रवणंनिर्णेतव्यस्तदनंतव्योयुक्तिभिर्विचारयितव्यस्ततोसौध्यानेनापरोक्षीभवतियेद्विजातयोजितिशयश्रद्धायुक्ताःसतोर्जनप्रदेशमाश्रिताःसवमुक्तेनमार्गेणोवमात्मानंसंपरमार्थभूतमुपासते। तत्रात्मानंविदंतिलभंतेप्राप्नुवंति। प्राप्तिमार्गदेवयानमाह। क्रमात्तेसंभवंस्वर्चिरहःशुक्लंतथोत्तरं। अयनंदेवलोकंचसवितारंसवैद्धते। १९४। ततस्तान्पुरुषोभ्येत्यमानसोब्रह्मलोककान्। करोतियुनरावृत्तिस्ते

मामिहनविद्यते ॥१९५॥तेविरिंचात्मानःक्रमाद्ब्रह्माद्यभिमानिदेवतास्थानेषुमुक्तिमार्गभूतेषुविघ्नभ्यस्तैःप्रस्थापिताःपरम
पदंमाप्नुवंति। अर्चिर्वद्भिरहर्दिनशुक्लषण्मासउत्तरायणंदेवलोकंसुरसंघासविताःसूर्यःवैद्युतंचतेजस्थाने
वैकुंठमार्चिरादिस्थानंगतानमानसःपुरुषोब्रह्मलोकभाजःकरोति।तेषामिहसंसारेपुनरावृत्तिर्नविद्यते।किंतुप्राकृ
तप्रतिसंचरवन्मरेत्यक्तलिंगशरीराःपरमात्मनेकीभवंति।एवोक्तपितयाणमाह॥ ॥यज्ञेनतपसाहानेर्यहिस्वर्गजितो
नराःध्रुवंनिशांकृष्णपक्षंसक्षिणायनमेवच॥१९६॥पितृलोकंचंद्रमसंवायुंवृष्टिंक्षणमहीं।क्रमात्तेसंभवंतीहपुनरे
वव्रजंतिच॥१९७॥एतेद्योनविदानातिमार्गद्वितयमात्मवान्॥इष्ट्वाकःपतंगोवाभावेत्कीटोथवाकृमिः॥१९८॥येपु
नर्विहितेर्यहानतपोभिःस्वर्गफलभोक्तारःस्तेक्रमान्नब्रह्माद्यिचंद्रपर्यंतपदार्थाभिमानिनीदेवताःप्राप्यपुनरेववा
युवृष्टिजलभूमीःप्राप्यव्रीह्याद्यन्नरूपेणासृक्त्वमवाप्यसंसारिणोयोनिंव्रजंतिएतन्मार्गद्वयंप्रमत्तोयोनविजाना
तिमार्गद्वितयोपायभूतधर्मानुष्ठानंनकरोत्यासोदृष्टकोमुडंगःपतंगःशलभःकृमिःकीटोवाभवेत्।उपासनाप्रका
रमाह॥ऊरूस्थोज्ञानचरणःसव्येनपस्येतरंकरंउत्तानंकिंचिदुन्नास्यमुखविष्टभ्यचोरसा॥१९९॥निमीलिताक्षःसत्वस्थो एम
हृतेहृतानसंस्पर्शनान्॥तालुस्थाचलजिह्वाग्रसंहतास्यःसुनिश्चलः॥२००॥संनिरुध्येंद्रियग्रामंनातिनीचोच्छ्रितासनः।द्वि ५४
गुणांत्रिगुणांत्रिगुणांवापिप्राणायामाभ्यासमुपक्रमेत्॥२०१॥ततोध्वयुःस्थितोयोसौहृदयेदीपवत्प्रकंपःप्रभुःस्थितो॥ध्यातव्यतत्र
चहृद्यात्मानमनोगोचरतयाधारयेत्तधाधारणाबधारयेहारणास्वरूपंवक्ष्यामहेनच्छोटिकास्फानकालोमात्रा
भिःपंचदशमात्राभिरधमःप्राणायामस्त्रिंशद्भिर्मध्यमःपंचचत्वारिंशद्भिरुत्तमइत्येवंप्राणायामत्रयात्मकेकाधा
रणातास्तोयोगशब्दवाच्यास्ताश्चधारयेद्यथोक्तमन्त्रसंभ्रांम्पछोटिकाद्यास्फोटनंत्रजानुमंडलमात्राभिःपंचदश
भिःधारणायामोधमःस्मृतः।मध्यमोद्विगुणःप्रोक्तस्त्रिगुणोधारणात्तथात्रिभिस्त्रिभिःस्मृतैरेकैकास्ताभिर्योगस्तथैवचे
ति॥धारणात्मकयोगाभ्यासेप्रयोजनमाह॥अंतर्धानिस्मृतिःकोतिर्दृष्टिःश्रीस्तत्तत्तथागतिंशरीरमुत्सृज्यपरकाय
प्रवेशनं॥२०३॥अर्थानोछंदतःसृष्टिर्योगस्यैश्वर्यलक्षणं।सिद्धयोगेत्यजन्देहंमुक्तत्वायकल्पते॥२०४॥अरिष्टमप्रा
ह्यापरैरदृश्यत्वंमनर्थानं।स्मृतिर्नींद्रियेषूपर्यर्थेषुमन्वाद्देरिवस्मरणंकृतिः।कमनीयतादृष्टिरतीतानागतेष्वप्य
र्थेषु।तथाश्रोत्रहृताअतिदूरीयसिदेशेभिव्यज्यमानतयाश्रोत्रपथमनासेदुःखामपिशब्दानाहृतानिजशरीरस्या
गेनपरशरीरप्रवेशनंस्ववांछावशेनार्थानांकरणानिरपेक्षतयासृष्टिरियंतंयोगस्यसिद्धेर्लक्षणंलिंगं।नचैतावं

रेवप्रयोजनं॥किंच॥सिद्धेयोगेसुज्ञानस्यमोक्षस्यकल्पते॥ब्रह्मत्वनाप्रयेच्चभावतियत्नज्ञानायसंभवेत्सत्यमुक्षवुपायांतर
माह॥अथवाप्यभ्यसनवेदंन्यस्तकर्मावनेवसन्॥अयाचिताशीमितभुक्परंसिद्धेमवाप्नुयात्॥२०५॥अथवायत्रक्व
म्यनिषिद्धकर्मान्यतमवेदमभ्यस्यन्नेकांतशीलशीलोऽयाचितमिताशेनापादितसत्वशुद्धिरात्मोपासनेनपरंमु
क्तिलक्षणांसिद्धिंप्राप्नोति।किंच॥न्यायागतधनस्तत्वज्ञाननिष्ठोतिथिप्रियः॥स्नाद्धकृत्सत्यवादीचगृहस्थोपिहिमु
च्यते॥२०६॥सत्यंतिथिंहादिन्यायेनोपार्जितधनोतिथिंपूजयन्नित्यंनैमित्तिकंश्राद्धानुष्ठाननिरतः॥सत्यवदनशीलःस
न्नात्मतत्वध्याननिरतोगृहस्थोपिहियस्मान्मुक्तिमाप्नोतितस्मान्नकेवलंमेहिकपारिव्राज्यपरियहएवमुक्तिसाधनं॥
॥इत्यध्यात्मप्रकरणं॥वर्णोत्तमेतरांनोक्त्वाहिधर्मानशेषतइत्यत्रप्रतिपाद्यतयाप्रतिज्ञातषड्विधधर्ममध्येपंच
प्रकारंधर्ममभिधायाधुनावशिष्टंनैमित्तिकंधर्मजातंप्रायश्चित्तपदाभिलषितंप्रतिपिपादयिषुःप्रथमंतत्प्रयोजनार्थमधिका
रिविशेषणप्रदर्शनार्थंचार्थवादरूपंकर्मविपाकंतावदाहमहापातकज्ञानघोरान्नरकान्प्राप्यहारुणान्॥कर्मक्षयात्त
तायंतेमहापातकिनस्तेकिंनाप्नुवंतीत्यपेक्षायामाह॥२०७॥ब्रह्महत्यादिपंचकस्यमहापातकसंज्ञाब्रह्महामद्यपत्रव्रतेतत्संघो
गोमहापातकिनस्तेमहापातकज्ञानितांस्तामिस्रादिनरकान्स्वज्ञानितदुष्कृतानुरूपान्घोरान्प्राप्यतितीव्रवेदनापादन एम
त्वेनातिभयंकरान्दारुणान्दुःखैकभोगनिलयान्घोरान्प्राप्यकर्मक्षयात्कर्मजन्यनरकदुःखावापभोगेनक्षयादनंतरंकर्मशेषात्पुनर्गृहसंसार

दुःखबहुलंस्थावरशरीरादितिर्यग्योनिषुप्रकर्षेणभृशंयोजायंते।महापातकिनश्चैतेमितरेषांप्रत्युपपातक्यादीनामु
पलक्षणार्थं।तेषांचतिर्यगादियोनिप्राप्तेर्वक्ष्यमाणत्वात्।महापातकिनांसंसारप्राप्तिमुक्त्वातद्विशेषकथनमाह॥सू
करोष्ट्रखरश्वानांवस्तहारोनिषेवते॥खरःपुल्कसवेनानांसुरापानात्रसंशयः॥२०८॥कृमिकीटपतंगत्वंस्थावरांहा
रीसमाक्रयाते॥तरागुल्मलतात्वंचक्रमशोगुरुतल्पगः॥२०९॥मृगाहरिणाद्दयः।श्वसूकरोष्ट्राःप्रसिद्धाःतेषायोनिं
ब्रह्महास्वकर्मशेषेणाप्नोति।खरोरासभःपुल्कसःप्रतिलोमनिषादेनशूद्रायांजातः।वेदेहिकेनांवध्यांजातोवेनः
स्तेषांयोनिंसुरापःप्राप्नोति॥कृमयःसजातीयसंभोगनिरपेक्षामांसविष्ठागोमयादिजन्यास्ततःकिंचित्स्थूलत
राःपक्षास्थिरहिताः।सजातीयसंभोगरहितापिपीलिकाद्दयःकीटाःपतंगःशलभस्तेषांयोनिंब्रह्मरागःस्वर्णहा
रीप्राप्नुयात्।तरांकाशकुशादिगुल्मलतेप्रागुक्ते।तज्जातीयतांक्रमेणगुरुतल्पगःप्राप्नोति।एतज्ज्ञापकमकृतवि
षयंकामकारकृतेत्वन्यास्वपिदुःखबहुलायोनिषुसंसरंतिति॥यथाहमनुः॥श्वसूकरखरोष्ट्राणांगोजाविमृगपक्षिणां॥वां
जातपुल्कसानांसुरापोब्रह्मणोव्रजेत्तलतां॥हिंस्राणांचैवपिशाचानांस्तेनोविप्रसहस्र
शः।लतोर्णनाभिःसरटःकृकलासश्चतांस्मरेत्॥तरागुल्मलतानांचक्व्यादांद्दंष्ट्रिणामपिक्रूरकर्मकृतांचैवशतसोगुरुत
ल्पगःव्रजतीति॥किंच॥ब्रह्महाक्षयरोगीस्यात्सुरापःश्यावदंतकः॥हेमहारीतुकुनखीदुःश्वमीगुरुतल्पगः॥२१०॥यायेनसंवस
त्येषांसतत्तिर्यग्योनिमाप्नोति॥एवंशैरवीष्वनिरकेषुश्वकरखरादियोनिषुचहारुणंदुःखमनुभूयानंतरंदुरितशेषेणाज

गव्यंविडुजोवेवपक्षिणं॥हिंस्राणांचैवसत्वानां॥

ननसमयएवक्षयरोगाद्यैस्सशायुक्तदुःखप्रचुरेषुमानुषशरीरेषुसंसरति।तत्रब्रह्महाक्षयरोगीराजयक्ष्मीभवेत्।
निषिद्धसुरापानस्वभावतःसुरांसुरशनःब्राह्मणाहेम्नोहर्त्ताकुत्सितनखत्वे।गुरुदारगामीदुःश्वर्मत्वेकुष्ठित्वे।एतेषांब्रह्महणांमध्येयेनपतितेनयःपुरुषःसंवत्सरंतप्तांग्नेयीमिज्यायते।किंवा।अन्नहनीमयावीस्यान्मकोवागपहारकः।यावीस्यान्मकोवागपहारकः॥२११॥धान्यामिश्रोतिरिक्तांगःपिशुनःप्रतिनामिकःतैलहेतैलपायीस्यात्तिक्तरसस्य
क्तकः॥२१२॥अन्नस्यायहनीत्रामयावीअजीर्णान्नःवागपहारकोअननुज्ञाताध्यायीपुत्रकोपकरीचम
कोवागिंद्रियविकलोभवेत्।धान्यमिश्रोतिरिक्तांगःषडंगुल्यादिःपिशुनोन्यविद्यमानपरदोषप्रख्यापनशीलो
दुर्गंधिनासिकःतैलस्यहनीतैलपायीकिटविशेषोभवति।सचकीटोषमकीटोनिःदुर्गंधिवस्तुजायते।एत
द्वातियैकत्वप्राप्युत्तरकालंमानुषशरीरप्राप्तोद्रव्य।यद्वातद्वापरद्रव्यमयहत्यबलान्नरः।अवश्यंया
तिनिर्यक्कुलस्थांवाकुरुतेहविःइतिमनुस्मरणात्।किंच॥परस्ययोषितंहत्वाब्रह्मस्वमपहृत्यच।अरण्येनिर्जलेदेशेभवतिब्रह्मराक्षसः॥२१३॥यःपरद्रव्यंनापहरति।ब्रह्मस्वंवासुवर्णंव्यतिरिक्तमपहरति।अमावरायेनि
र्जलेप्रदेशेब्रह्मराक्षसोभूतविशेषोजायते॥किंच॥कीनाशोप्रजायेतपररत्नापहारकः॥पत्रशाकंशिखींहृत्वा गंधान्नछुछुंदरीशुभान्॥२१४॥हीनतांतोहमकांस्यायांपक्षितांतोपुररत्नापहारकोजायते॥यथाहमनुः
मणिमुक्ताप्रवालान्यहृत्वालोभेनमानवः॥विविधानिचरत्नानिजायतेहेमकर्त्रिषु॥तथापत्रात्मकंशाकं

हृत्वामयूरःशुभानगंधानपहृत्यछुछुंदरीगोजडुहिंत्रास्यामूषिकाजायतेकिंच॥मत्वकोधान्यहारीस्याद्घानमुद्गं
फलंकपिःजलंभ्रुवःपयःकाकोगंधकारीक्षपस्करः॥२१५॥मधुदंशःपलंगृध्रोगोधाग्निबकस्तथा॥क्षीरंवत्स
स्यारसंतुवीरलवणाहारकः॥२१६॥धान्यमहार्यासुर्यानंहत्वाउष्ट्रःफलंकपिःवानरःजलंभ्रुवःशकटविलाभूक्षः प
क्षीक्षीरंध्वांक्षोगंधहोपस्करंमुशलादिहृत्वागंधकारीवरटाक्षःकीटविशेषः।मधुहृत्वादंशमत्कुणःकीटःपलंमां
संहृत्वागृध्रोरक्षः पक्षी।गांहृत्वागोधाख्यःप्राणिविशेषः।अग्निंहृत्वाबकाख्यःपक्षीवस्त्रंहृत्वाभिक्षीक्ष
वोहिरण्यंहृत्वासारमेयःलवणहारीवीर्याख्यःउच्चैस्वरःकीटः।स्वंग्रहणेनार्थंकिंचिद्वस्तुप्रतिद्रव्यंपशवो
दैनवक्रमशस्तत्तेकोपाधिताकर्मविपाकंदर्शयितुमाह॥प्रदर्शनार्थमेतन्मयोक्तंस्तेयकर्मणि॥द्रव्य
प्रकारहियथाघातयेवप्राणिजातयः॥२१७॥द्रव्यस्यापक्रियानस्ययादृशाःप्रकारास्तादृशाएवप्राणिजातयस्ते
यकर्मण्यपहर्त्तारोभवंति।यथाकांस्यहरीहंसइति।अथवायत्कृतमाधनंद्रव्यमपहरतितत्साधनविक
लोयथापंगुर्नाम्नवहारकइति।शेषेनकृचिद्विशेषादर्शितः।ब्रह्महाकुष्ठीतेजसापहारीमंडलीरेवब्रा
ह्मणस्वर्णोशकःस्वर्णतिर्यग्रहाग्निरोउन्मत्तोगुरुंप्रतिहंतापस्मारीगोघ्नश्चांधोधर्मपत्नीमुक्तान्यपत्रप्रहृतःश
रेवधीप्राणिविशेषःकुंडाशीभगभक्षोरेवब्राह्मणास्वापहारीपांडुरोगीन्यासापहारीचकाणःस्त्रीपरस्वापजी
वीषंढःकौमारहारत्यागीदुर्भगोमिथ्याभिशस्तोवातगुल्मीअभक्ष्यभक्षकोगंडमालीब्राह्मणगामीनिर्वीजः।क्रू

रकर्मीवामनोवस्त्रापहारीपूतंगःशय्यापहारीक्षपणाकःशेरवसुन्यायहारीर्कपात्रीहीपापहारीकोशिकोमित्रघ्नक्षयीमातापित्रोराक्रोशकःखंडकारइति।गोतमोपिकृच्छ्रविशेषमाह॥अनृतंवाकृत्स्वाद्वोमुहुर्मुहुःमेलनंवाकृत्वोरोद्वारत्यागीकूटसाक्षीप्लीपदीउच्छ्रनजंघचरणः।विवाहविघ्नकर्त्ताछिन्नोष्ठः अवगीरणाःछिन्नाहस्तोमातृघ्नोधः स्रुषागामीवातवृषणाःचतुष्पथविण्मूत्रविसर्जनीमूत्रकृच्छ्री कन्यादूषकःषंढःईर्ष्यालुर्मशकःपित्रा विवदमानोऽपस्मारीन्यासापहार्यनपत्यःस्त्रीपहार्यस्यंतरश्चिद्वाविक्रयीपुरुषमृगोवरविक्रयीस्त्रीपीवहयाडँचकोजलप्लवः।अयाज्ययाजकोवाहोऽनिमंत्रितभोजीवायसःमिष्टकभोजीवानग्नेयतस्तोऽन्नमाजीरःकक्षवनस्रुनातरक्षाकावायोमुखविगंधिःपर्युषितभोजीक्रिमिरक्तादापीबलीवर्दोमत्सरीभ्रमरोऽमृतादीमंडलकुष्टीसूद्राचार्यःश्वपाकोगोहर्तामर्कःस्नेहापहारीक्षयीअन्नापहार्यजीर्णान्नःतानापहारीमत्कुंडाशीपुष्पफलीगमनेऽजगरःप्रव्रजितागमनेमनुष्यादःचःभल्लीगमनेदीर्घकीटःसर्ववर्णाभिगामीरिड्डोजलहारीमत्स्यःक्षीरहारीबलाकोवार्धुषीकांगहीनोऽविक्रयीक्रयीगृध्रोराजमहिषीगामीनपुंसकोराजाक्रोशकोगर्दभोगोगामीमंडूकोऽनध्यायाध्यायनेऽगालःपरद्रव्यापहारीपरप्रेष्यामन्यवधेगर्भवासीत्येतेऽनर्थ्यगमनाइतिस्त्रियोप्येतेष्वनिमित्तेषुपूर्वोक्तास्वेवजातिषुस्त्रीत्वमनुभवंति॥ ॥यथाहमनुः।स्त्रियोप्येतेनकर्त्त्ये

~~नचोत्पन्नमात्रेरागद्वेषकारणापूर्वनाशोजन्यतेमंथनजन्यतेजन्यसुखशानेवा~~

नहत्वाशेषमवाप्नुयुस्तेषामेवतंतूनांभार्यात्वमुपयांतिताःस्मृतिः।एतच्चक्षयित्वादित्यक्षरायकथनं प्रायश्चित्तोन्मुखीभूतब्रह्महाद्यंगजननाथेनपुनःक्षयित्वादित्यक्षरायुक्तानांद्वादशवार्षिकादिव्रतप्रायश्चित्तस्यार्थंसंसर्गनिवृत्त्यर्थंवा।तथाहिपापक्षयार्थंप्रायश्चित्तेनचप्रारब्धफलपापाऽपूर्वविनाशेकिंचनप्रयोजनमस्तिनहिकार्मुकनिर्मुक्तोबाणोलक्ष्यवेधेव्यापारस्यवासत्तांपुनरपेक्षते।नचतद्वारब्धफलनाशार्थीपूर्वनाशान्वेषणीयःनहिनिमित्तकारणाभ्यांचक्रचीवरादिविनाशेनतद्वारककारकादिविनाशःनचनैसर्गिकंकोनरक्षादिकंप्रत्यानेतुंशक्यतेकिंचनरकतिर्यग्योन्यादिदुःखपरंपरामनुभवतःकोनरक्षादिकोविकारश्चरमंफलंते ~~नचोत्पन्नमात्रेरागद्वेषकारणापूर्वनाशोजन्यतेमंथनजन्यतेजन्यसुखशानेवा~~ वारणाक्षपणस्तस्मान्नपापविनाशार्थंव्रतचर्यानापिसंव्यवहारार्थंनहिशिष्टाःकुनरक्षादिभिःसहसंबंधंपरिहरंतिप्राचीननिरयात्यापनाशेनसंव्यवहार्यार्थंलक्ष्यतेसिद्धेनोर्थोव्रतचर्यया॥पक्षवमिश्रेणोक्तंकुनखीश्यावदितश्चक्रद्वाद्दशरात्रंचरेदिति।तक्षामवत्यादिवन्नैमित्तिकमात्रेनपुनःपापक्षयार्थंसंव्यवहार्यत्वसिध्यर्थंचेतिमंतव्यं॥किंच॥यथाकर्मफलंप्राप्यतिर्यक्कंकालपर्ययात्॥जायंतेतेक्षयेणाशुहरिद्राःपुरुषाधमाः॥२९॥यथाकर्मचदुःकृतानतिक्रमेनुतदनुरूपंनरकादिफलंतिर्यग्त्वंचप्राप्यकालक्रमेणाक्षीणे

मि प्र ५०

कर्मणोदुष्टलक्षणा ह्रीड्राश्वपुरुषेषुनिंदकषाड्डायंते॥ किंचातत्तोनिःकल्मषीभूतः कलेमहतिभोगिनःडायं
तेविधयोवेतांश्चानधान्यसमन्विता॥२८॥ ततोदुर्लक्षणा मनुष्यजन्मानंतरंनिःकल्मषीभूतानरकाद्यपभोग
क्षयेराक्षीणापापाः प्राग्भवीयशुभशेषतोमहाकुलेभोगसंपन्नाविद्याधनधान्यसंपन्नाजायंते॥एवंप्राया
श्चित्तेषुप्रोक्षणंनार्थकर्मविपाकमभिधायाधुनातेषांवाधिकारिणांनिरूपयितुमाह॥विहितस्यानुष्ठानान्नि
षिद्धस्यचसेवनात्॥अनिग्रहाच्चेंद्रियाणांनरःपतनमृच्छति॥२९॥तस्मात्तेनेहकर्त्तव्यंप्रायश्चित्तंविशुद्धये
स्वप्नस्यांतरात्मावलोकयेवप्रसीदति॥३०॥विहितमितियावश्यकंसंध्योपासनाग्निहोत्रादिकंनित्यंशुचिरशु
चिनैमित्तिकेनचोदितस्तानाहिकंचतद्उभयमुच्यते॥तस्याकरणात् निंदितस्यनिषिद्धस्यसुरापानादेःकरणा
ताच्चेंद्रियाणामनियहाच्चनरःपतनमृच्छतिप्रायेणप्रायश्चित्तप्रत्ययवायीभवतीतियावत्॥नत्विंद्रियार्थेषुसर्वेषुनप्रसज्य
तकामतइतिचेंद्रियप्रसक्तेरपिनिषिद्धत्वान्निंदितग्रहणेनैवगतार्थत्वात्किमर्थमनियहाच्चेंद्रियाणामितिएव
मुपादानं॥अत्रोच्यतेइंद्रियप्रसक्तिर्निषिद्धत्वेनैकांततःप्रतिषेधरूपतयात्मकंधर्ममध्यस्यपाठात्तत्रचव्रतानी
मानिधारयेदितिव्रतशब्दाश्चिकारान्नत्रश्चश्रवणाच्चेंद्रियप्रसक्तिःप्रतिषेधकैःसंकल्पोविधीयतेसचोभयरूपइ एम
तिएथगुपादानं॥ननुविहितकरणान्नप्रत्यवैतीतिकुतोवसिष्ठेनतावद्अग्निहोत्रादिचोदनापुरुषप्रवर्त्तनात्मिका ५०
ननुष्ठानस्यप्रत्यवायहेतुनामाक्षिपतिविषयानुष्ठानस्यपुरुषार्थत्वावगतिमात्रपर्यवसायिनीहिसा॥तावन्मात्रेण

प्रवृत्तरूपपत्तेर्नपुनरकरणस्यप्रत्यवायहेतुत्वमपिवक्तुंशक्यंतथाहनुपपत्तेः॥किंच॥ ॥यद्यनुपपत्तुँश
मेपिप्रवृत्तिसिध्यर्थमर्थात्तत्कल्प्यते॥नहिनिषिद्धमानाक्रियाजन्यप्रत्यवायपरिहारार्थंतयैवतद्भजनस्यपुरुषा
र्थत्वसिध्यावपिफलांतरंकल्पितानेवतत्कर्त्तुरिदमिसमंतं॥ननुयथानिषिद्धेष्वर्थवादाःवगतप्रत्यवायपरिहारार्थं
तयैवपुरुषार्थत्वंतथाविहितेष्वपर्थवादावगताःकरणजन्यप्रत्यवायपरिहारार्थताकस्मान्नस्यात्॥मैवंनाहिम
वंत्राग्निहोत्रादिषुतादृग्निषेधार्थवादाःसंतिननुविहितस्याननुष्ठान्नरःपतनमृच्छतीतीयंस्मृतिरेववाक्यशेष
स्थानीयेतिचेन्न॥नहिवाक्यांतरप्रमितेकार्यवाक्यांतरेणार्थवादःसंभवतिभवतुवाकथंचिद्वाक्यां
तरार्थवादेनतत्सारेचलीघनंपरमौषधमित्यापुर्वेरवचनाद्रोगनिरासायापिनाऽभावरूपंविहितंकरणंका
र्यांतरंजनयितुंक्षमते॥ननुज्वरेचेत्यनाभावरूपंलंघनंज्वरशांतिंजनयतीतियथावगम्यतेतथात्रापिभवतु॥
॥मैवं॥यतोनात्रापिलंघनातज्ज्वरशांतिंकिंतर्हिज्वरनाशप्रतिबंधकभोजनाभावसंतत्याठरानलपरिकपाज
नितामग्नातुसाम्यास्थितिमंतव्यं॥तस्माद्विहितस्याननुष्ठानात्यतनमृच्छतीतिकथमस्याःस्मृतेर्गतिरितिवाच्यं॥उ
च्यते॥अग्निहोत्रादिविषयाश्चिकारासिद्धरूपप्रत्यवायाभिप्रायेणतिनदोषः॥ननुवांताशुक्लामुखःप्रेतोविप्रो
भवतिविच्युतःशूमेध्यकुणपाशीशुक्षत्रियःकटपूतनःमैत्राक्षज्योतिकःप्रेतोवैश्योभवतिपूयभुक्चैलाशक
लभवतिशूद्रोधमोत्स्वकाक्षुतरंतिएतानिविहिताकरणप्रत्यवायपरिणामनुवचनानिकथंघटंते॥उच्य

तोऽयथावांतमश्नतउत्कयाऽद्यमानमुखस्यदुःखंतथास्यापिविहितमकुर्वतःपुरुषस्यपुरुषार्थांमिद्धैरित्यकरणा
निरूनमनुष्ठानप्रयोचनार्थमित्यविरोधश्यकृत्प्रागभवीयनिषिद्धाचरणाश्लिष्टविहितानुष्ठानविरोधिरागालस्यादि
जन्यैवांतायुल्कोमुखप्रेतत्वादिरूपमितिनक्तंचिद्भावस्यकारणंतन्निमंतव्यानतुपुंश्चल्यौवानरखरदृष्टमि
त्यभिशस्तादोविहिताकरणादिनिमित्तानामन्यतमस्याप्यभावात्कथंप्रत्यवायितोकथंचतद्भावेप्रायश्चि
त्तविधानंउच्यतेऽस्माद्देवपाप्रेयार्थंप्रायश्चित्तविधानाज्ज्ञन्मांतराचरितनिषिद्धमेवाद्दिजन्यंपापापूर्वसः
माक्षिसमिथ्याभिशापास्किंतन्निमित्तप्रायश्चित्तायनोद्यमनेनानुष्ठितमितिकल्प्यतेपुरुषप्रयत्नैरपेक्षेणाका
र्यरूपपापोत्पत्तेःनचपुंश्चल्यादिगतप्रयत्नेनपुरुषांतरेपापोत्पत्तिःकर्तृसमवायित्वनियमाद्धर्मा
धर्मयोरसमाधिकेवप्रायश्चित्तेनिमित्तत्वपरिगणना॥ ॥तथाचमनुः॥अकामतोकृतेपापेविहितेकर्मनिंदितेचसमा
चरन्प्रमत्तश्चेंद्रियार्थेषुप्रायश्चित्तीयतेनरैरिति॥नरयहरणाप्रतिलोमजातानामपिप्रायश्चित्ताधिकारप्रा
प्त्यर्थंतेषामपिहिंसाहिंसाधारणधर्मव्यतिरिक्तेसंभवात्॥यस्मादेवंनिषिद्धाचरणादिनाप्रत्यवैतिततस्मात्ते
नकृतनिषिद्धसेवादिनापुरुषेणप्रायश्चित्तंकर्तव्यंरुत्वाकेपरत्रचविमुध्यर्थंप्रायश्चित्तशब्दप्रायपापक्षु
यार्थेनैमित्तिकेकर्मविशेषरूपएवप्रायश्चित्तंकृतोऽस्यातरात्मासुकृतयाप्रसीदतिलोकस्वंव्यवहर्तुंप्रसी
दतिएवंचतदृष्टिंतेनैमित्तिकोयंप्रायश्चित्ताधिकारः॥तत्रार्थवादिगऽदुरितक्षयोपिज्ञातेहिन्यायेनसाध्य

तयाश्चिक्रियतेनचदुरितपरिहासेनानुष्ठीयतइत्येतावतोकामाधिकारशंकाकार्यायस्माच्चरितव्यमतोनित्यंप्राय
श्चित्तंविशुद्धयेनिषेधहिलक्षणरोर्युक्तोजायंतेऽनिःकृतैनसइत्यकरणेदोषस्मरणेनावश्यकत्वावगमात्॥प्रायः
श्चित्तोकरणेदोषमाहप्रायश्चित्तमकुर्वाणाःपापेषुनिरतानराःअयश्चित्तापिनःकृष्णान्नरकानयांतिहारुणान्
॥२२३॥पापेषुशास्त्रार्थव्यतिक्रमजनितेषुप्रसक्ताःपुरुषाःअपश्चात्तापिनोमयाहुःकृतमित्येवमुद्वेगरहिताःप्रा
यश्चित्तमकुर्वाणाःदुःसहान्नरकान्माक्रवंतीनरकस्वरूपेविदूरवर्त्याह॥तामिस्रंलोकशंकुंचमहानिरयशा
ल्मली॥रौरवंकुड्मलंपूतिमृत्तिकंकालसूत्रकं॥२२३॥संघातंलोहितोदंचसविषंसंप्रपातनं॥महातरुकाकोले
संजीवनमहापथं॥२२४॥अवीचिमंधतामिस्रकुंभीपाकंतथैवच॥असिपत्रवनंचैवतपनंचैकविंशकं
॥२२५॥महापातकजेघोरेरुपपातकजेनृणां[redacted]रुधा॥अन्वितायांत्यश्चरितप्रायश्चित्तानराध
माः॥२२६॥तामिस्रप्रभृतीन्तपनपर्यंतानेकविंशतिनरकान्कर्मार्थसंज्ञाद्योतितान्नैवांतरमेत्यमहापात
कोपपातकजनितभयंकरहरितेरन्विताचरितप्रायश्चित्ताःपुरुषाधमाःप्राप्नुवंतिउपपातदुरितनिरास
र्थंप्रायश्चित्तमित्यत्रैविशेषार्थमाह॥प्रायश्चित्तेरपेक्षेयेनोयद्दानकृतमवेत्॥कामतोव्यवहार्यस्मृवचना
द्दिहजायते॥२२७॥प्रायश्चित्तैरवैरूपमाणोरहानाघैरनःपापंकृतंतरत्यैतिगच्छतिज्ञानकामतःकृतंकिंतु
त्रप्रायश्चित्तं[redacted]विधायकवचनबलाद्दिहलोकेव्यवहार्योजायतेअत्रचप्रायश्चित्तेरपेक्षेयेनो

यदज्ञानकृतमित्युपक्रमात्तत्प्रतियोगितयाज्ञानत इति वक्तव्ये यत्कामत इत्युक्तं तत्ज्ञानं कामनयोस्तुल्यत्वप्रदर्शना
र्थं। तथा हि। विहितं यदकामानां कामात्तद्विगुणं भवेत्। तथा। अबुद्धिपूर्वं क्रियायामर्धं प्रायश्चित्तं। तथा। म्लेच्छेना
धिगतः शूद्रस्त्वज्ञानात्तु कथंचन। कृच्छ्रत्रयं प्रकुर्वीत ज्ञानात्तद्विगुणं भवेत्। इत्यादिभिर्वचनैर्ज्ञानकामनयोस्तुल्यप्रा
यश्चित्तदर्शनात्तुल्यफलतैव। किंच॥ स्वतंत्रप्रवृत्तिविषयज्ञानकामनाभ्यां नियतातयोरन्यतराभावेपि तस्यासं
भवादतः कामत इत्युक्तं ज्ञानं ज्ञानत इत्युक्तेपि कामप्राप्तेरविनाभावात्॥ नच चौरादिभिर्बलात्प्रवर्त्यमान
स्य सत्यपि विषयज्ञानेपि कामनाभावान्नाविनाभाव इति वाच्यं। यतोत्र विद्यमानस्यापि ज्ञानस्य प्रवृत्तिहेतु
त्वाभावेनासत्समत्वं। यत्तु शुष्केपि यतिषोर्भ्रात्याकर्दमपतनं। तत्रापि वास्तवज्ञानाभावात्तद्विषयकाम
नायाश्चाभाव एव। एवमज्ञानाकामनयोरव्यभिचार एव। ननु प्रायश्चित्तैरपैत्येन इति न युक्तं। फलविनाश्य
त्वात्कर्मणां। मैवं॥ यथा पापोत्पत्तिः शास्त्रगम्या तथा तत्परिक्षयोपीति नात्र प्रमाणांतरक्रमतेऽत एव पूर्वो
त्तरगौतमेन पक्षभंग्या अयमर्थो दर्शितस्तत्र प्रायश्चित्तं कुर्यान्न कुर्यादिति मीमांसंते। न कुर्यादित्याहुर्न
हि कर्म क्षीयत इति। कुर्यादित्यपरे। पुनस्तोमेनेष्ट्वा पुनः सवनमायंतीति विज्ञायंते। व्रात्यस्त्वोमेनेष्ट्वा तरति स
र्वपाप्माणं तरति भ्रूणहत्यां योश्वमेधेन यजत इति। पुनः सवनमायंतीति सवनं संपाद्य ज्योतिष्टोमादिद्विजा
तिकर्माणि योग्यो भवतीत्यर्थः। न वेदमर्थवादमात्रं। अधिकारिविशेषणाकांक्षायां। रात्रिसत्रन्यायेनार्थवादिकफ

लस्यैव कल्पनायान्याय्यत्वादतो युक्तं प्रायश्चित्तैरपैत्येन इति। ननु कामकृते प्रायश्चित्ताभावात्कथं व्यवहार्यत्वं तदभा
वश्चाऽनभिसंधिकृते पराधे प्रायश्चित्तमिति वसिष्ठवचनादियं विशुद्धिरुदिता प्रामाण्या कामतो द्विजं। कामतो ब्राह्म
णवधे निःकृतिर्न विधीयत इति मनुवचनाच्चावगम्यते। नैतत्। यः कामतो महापापं नरः कुर्यात्कथंचन। न तस्य
निःकृतिर्दृष्टा भृग्वग्निपतनादृते इति। तथा। विहितं यदकामानां कामात्तद्विगुणं भवेदिति च। कामकृतेपि प्रायश्चि
त्तदर्शनात्। यत्तु वसिष्ठवचनं तस्याप्यकामकृते पराधे प्रायश्चित्तं शुद्धिकरमित्यभिप्रायेण पुनः कामकृते प्रा
यश्चित्ताभाव इति। यच्च मनुवचनं। इयं विशुद्धिरुदितेत्यादि तदयीयमिति सर्वनाम्ना परामृष्टद्वादशवार्षिकादि
व्रतचर्याया एव। कामतो ब्राह्मणवधे निःकृतिर्न विधीयत इत्यनेन प्रतिषेधो न पुनः प्रायश्चित्तमात्रस्य। मर
णांतिकादेः प्रायश्चित्तस्य दर्शितत्वात्। ननु यदि कामकृतेपि प्रायश्चित्तमस्ति तर्हि पापक्षयोपि कस्मान्न स्या
दविशेषाद्यदि पापक्षयोपि नास्ति तर्हि व्यवहार्यतापि कथं भवति। उच्यते। उभयत्र प्रायश्चित्ताविशेषेपि फ
लविशेषः शास्त्रतोऽवगम्यते। अज्ञानकृते सर्वत्रापापक्षयः। यत्र तु ब्रह्महासुरापौ गुरुतल्पगमातृपितृयोनि
संबंधगस्तेन नास्तिकनिंदितकर्माभ्यां पतितात्याग्यपतितत्यागिनः पतिताः पातकसंयोजकाश्चेति गौत
मोक्तमहापातकादौ व्यवहार्यत्वं निषिद्धं। तस्मिन्पतनीये कर्मणि कामतः कृते व्यवहार्यत्वमात्रं न पापक्ष
य इति। न च पापक्षयाभावे व्यवहार्यत्वमनुपपन्नं। द्वे हि पापस्य शक्ती नरकोत्पादिका व्यवहारनिरोधिका

मि प्र
५३

चा। तत्रेतरशक्त्यऽविनाशेपि व्यवहारनिरोधिकायाः शक्तेर्विनाशो नानुपपन्नस्तस्मात्पापाऽनपगमेपि व्यवहार्यत्वं
नानुपपन्नं॥ यत्तु मनुवचनं॥ अकामतः कृते पापे प्रायश्चित्तं विदुर्बुधाः। कामचारकृते प्याहुरेके श्रुतिनिदर्शनादि
ति। तदपि कामकृतेपि प्रायश्चित्तप्राप्त्यर्थं न पुनः पापक्षयप्रतिपादनपरं। अपतनीये पुनः कामकृतेपि प्राय
श्चित्तेन पापक्षयो भवत्येव। अकामतः कृतं पापं वेदाभ्यासेन शुध्यति। कामतस्तु कृतं मोहात्प्रायश्चित्तैः पृथ
ग्विधैरिति मनुस्मरणात्॥ पतनीयेपि कर्मणि कामकृते मरणांतिकप्रायश्चित्तेषु कल्मषक्षयो भवत्येव। फ
लांतराभावात्॥ नास्यास्मिन् लोके प्रत्याप्तिर्विद्यते कल्मषं तु निहंत्यत इत्यायस्तंबस्मरणात्। निषिद्धाचः
रणादिकं प्रायश्चित्ते निमित्तमित्युक्तं तत्प्रपंचयितुमाह॥ ब्रह्महा मद्यपस्तेनस्तथैव गुरुतल्पगः। एते महापातकि
नो यश्चैतैः सह संवसेत्॥ २२८॥ हंतिरयं प्राणवियोगकरे व्यापारे रूढः। यद्व्यापारसमनंतरं कालांतरे वाकार
णांतरनिरपेक्षः प्राणवियोगो भवति स ब्राह्मणं हतवानिति ब्रह्महा। मद्यपो निषिद्धसुरायाः पाता। स्तेनो ब्राह्म
णसुवर्णस्य हर्ता ब्राह्मणसुवर्णापहारणं महापातकमित्यापस्तंबस्मरणात्। गुरुतल्पगो गुरुभार्यागामी त
ल्पशब्देन शयनवाचिना साहचर्यात्तद्भार्या लक्ष्यते। एते ब्रह्महादयो महापातकिनः पातयंतीति पातकानि
ब्रह्महत्यादीनि। महच्छब्देन तेषां गुरुत्वं ख्याप्यते। तद्योगिनो महापातकिन इति। लाघवार्थं संज्ञाकारणं। यश्चैतै
र्ब्रह्महादिभिः प्रत्येकं सह संवसति। एभिस्तु संवसेद्यो वै वत्सरं सोपि तत्समः इति वक्ष्यमाणन्यायेन सोपि महापात

राम
५३

की। तथा शब्दः प्रकारवचनोऽनुग्राहकप्रयोजकादिकर्तृसंग्रहार्थः। अनुग्राहकश्च यः पलायमानममित्रमुप
रुंधन परेभ्यश्च हंतारं परिरक्षन् हंतुर्द्रढिमानमुपजनयन्नुपकरोति स उच्यते। अत एव मनुना अनुग्राहक
स्य हिंसाफलसंबंधो दर्शितः। बहूनामेककार्याणां सर्वेषां शस्त्रधारिणां। यद्येको घातयेत्तत्र सर्वे ते घातकाः
स्मृता इति। तथा प्रयोजकादीनामप्यापस्तंबेन फलसंबंध उक्तः। प्रयोजयिता अनुमंता कर्ता चेति स्वर्गनर
कफलेषु कर्मसु भागिनो यो भूय आरभते तस्मिन् फलविशेष इति। तत्राऽप्रवृत्तस्य प्रवर्तकः प्रयोजकः
। स च त्रिः प्रकारः। आज्ञापयिताः। अभ्यर्थयिता उपदेष्टेति। तत्राज्ञापयिता नाम स्वयमुच्चः सन्नीचं भृत्यादिकं
यः प्रेरयति मदीयममित्रं जहीति स उच्यते। अभ्यर्थयमानस्तु यः स्वयमसमर्थः प्रार्थनादिना मच्छत्रुं व्यापा
दयेत्युच्चं प्रेरयति सोभिधीयते। अनयोश्च स्वार्थसिध्यर्थमेव प्रयोक्तृत्वं। उपदेष्टा पुनः त्वं शत्रुमित्थं व्यापादयेति
मर्मोद्घाटनाद्युपदेशपुरःसरं प्रेरयन् कथ्यते। तत्र च प्रयोज्यगतमेव फलमिति तेषां भेदः। अनुमंता तु प्रवृ
त्तस्य प्रवर्तकः स च द्विः प्रकारः। कश्चित्स्वार्थसिध्यर्थमनुजानाति कश्चित्परार्थमिति। नन्वऽनुमननस्य कथं हिं
साहेतुत्वं। न तावत्प्राणवियोगोत्पादनेन तस्य साक्षात्कर्तृव्यापारजन्यत्वात्। नापि प्रयोजकस्येव साक्षात्कर्तृः
प्रवृत्त्युत्पादनद्वारेण प्रवृत्तस्य प्रवर्तकत्वात्। न च साधुत्वया व्यवसितमिति प्रवृत्तमेवानुमन्यत इति शंकनीयं
तादृशस्यानुमननस्य हिंसां प्रत्यहेतुत्वाद्व्यर्थत्वाच्च॥ उच्यते॥ यत्र हि राजादिपारतंत्र्यात्स्वयं मनसा प्रवृत्तो

पि प्रवृत्तिंविच्छेदभयात्सरागमिरंडभयाद्वाशिथिलप्रयत्नोराजाद्यनुमतिमपेक्षते।तत्रानुमतिर्हेतुःप्रवृत्तिमुपोद्ब
लयंतीहिसाफलंप्रतिहेतुतांप्रतिपद्यते।तथायोपिमर्त्सनताडनधनापहारणैर्नापरानुकोपयतिसोपिम
रणाहेतुभूतमन्यथाऽनुमन्वानोरणहिंसाहेतुर्भवत्येवतस्यचविरुद्धोनाम।आकुट्टस्तादितोवापिधनैर्वाविप्रयोजितः।
ज्ञायतेदृश्यतेजैर्मारणास्त्रमाहुर्ब्रह्मघातकं॥तथाज्ञातिमित्रकलत्रार्थेसुतक्षेत्रार्थमेवचायमुद्दिश्यत्यज्येत्मारणा
स्त्रमाहुर्ब्रह्मघातकंइति।नचकृतेषुयाक्रोशनादिषुकस्यचिन्मन्युत्यज्यतेऽहंनाहंकारणतेतिशक्यंवक्तुं।पुरु
षस्वभावैर्विचित्र्याद्दृश्यतेरणापितिमित्तेनयज्ञातमन्यवोभवंति।तेष्वव्यभिचारेणहिंनाकारणतां।एतेषां
चानुग्राहकप्रयोजकाहीनोप्रत्यासन्नित्यवधानाऽपेक्षयाव्यापारगतगुरुत्वाद्यवापेक्षयाचफलगुरुत्वा
द्यात्मायश्चित्तगुरुत्वाद्यवबोद्धव्यायोभूयश्चारंभतेतुस्मिन्फलविशेषदृष्टिर्निबंधना।तथाह्यनुग्राहकस्य
तावत्स्वयमेवहिंसायांप्रवृत्तस्यैव।स्वतंत्रकर्तृत्वेसत्यपिसाक्षात्मारणवियोगफलस्वड्गप्रहारादिव्यापरयो
गित्वाभावेनसाक्षात्कर्तृवद्बहोर्हिंसारंभकत्वाभावाद्दृश्यफलत्वंमस्यप्रायश्चित्तंचाप्रयोजकस्यनुस्व
तंत्रकर्तृप्रवृत्तिजनकत्वेनव्यवहितत्वान्नतोऽल्पफलत्वं।प्रयोजकाहीनामध्येपरार्थप्रवृत्तत्वेनापरे ४५
ष्टरल्पफलत्वंननुप्रयोजकहेतुस्थानीयत्वात्प्रयोज्यस्यनफलसंबंधायुक्तः।यदिपरप्रयुक्त्याप्रवर्त्तमा
नस्यापिफलसंबंधस्तर्हिस्थपतितडागखनित्रभृतीनामपिमूल्येनप्रवर्त्तमानानांस्वर्गादिफलप्रसंगः॥

उच्यते॥शास्त्रफलंप्रतियोक्तृरीतिन्यायेनाधिकारिकर्तृगतफलजनकोहेवकुलतडागनिर्माणादयःस्वस्व
यंतितडागकर्तृहियोहेवकुलतडागकरणादिष्वधिकारिणोऽस्वर्गाप्तित्वात्।अत्रपुनःपरप्रयुक्त्याप्रवर्त्तमा
नामप्यहिंसायामधिकारित्वाद्भवत्येवतद्व्यतिरिक्तक्रमनिबंधनोदोषः।अनुमंतुस्तुप्रयोजकादप्यल्पफलत्वं।
प्रयोजकव्यापाराद्बहिरंगत्वाद्धुत्वाद्वानुमननस्यनिमित्तकर्तुःपुनराक्रोशकादेःप्रवृत्तिहेतुभूतमन्यजनक
त्वेनव्यवहितत्वात्मरणानुसाधनंविनाप्रवृत्तत्वाच्चानुमंतुःसकाशादल्पफलत्वं।ननुयद्यव्यवहितस्यापिका
रणत्वंतर्हिमातापित्रोरपिहंतपुरुषोत्पादनद्वारेणाहंतृनकर्तृत्वप्रसंगः॥ ॥उच्यते॥ ॥नहिपूर्वभावि
त्वमात्रेणकारणत्वंकारणकारणत्वंयापितथाभावित्वोपपत्तेःयत्तूक्तंस्वरूपातिरिक्तकार्योत्पत्त्यनुगु
णव्यापरयोगिभवतितन्हिकारणं।यदिह्यंतरसामासोमःस्यादेवंवायवायत्नयहान्तरङ्गीपाहिति
ह्यंतरंसामंतेचक्रुरेवंवायवायत्नाकारणांतहिनत्रसोमयागःस्वरूपेणाकारणांव्यभिचारात्॥
नवपित्रोस्तादृग्विधकारणलक्षणयोगित्वमितिनातिप्रसंगः।अनेनैवन्यायेनधर्मार्थमसंख्यिनानिर्मितकूपवाप्या
दौप्रमादपतितब्राह्मणादिमरणेवानयितुर्दोषाभावः नहिकूपोनेनखानितः।अतोहमात्मानंव्यापादयामीत्येव
कूपखननेनिमित्तंव्यापादनायाक्रोशेवा।अतःकूपकर्तुरपिकारणकारणत्वमेवनपुनर्हिंसाहेतुत्वमितिमाना
पितुल्यत्वेवातथाक्वचिन्मरणस्थायिहिंसानिमित्तयोमित्त्वेपरोपकारार्थंप्रवृत्तौवचनादोषाभावः।यथाहसंवर्त्तः।वंधने

मि प्र
५५

गोचिकित्सार्थे गूढगर्भविमोचने यत्नेकृते विपत्तिश्चेत्प्रायश्चित्तं न विद्यते। औषधं स्नेहमाहारं ददद्गोब्राह्मणादिषु। दीयमा
ने विपत्तिः स्यान्न सपापेन लिप्यते। दाहच्छेदशिराभेदप्रयत्नैरुपकुर्वतां। प्राणिसंत्राणसिध्यर्थं प्रायश्चित्तं न विद्यते इति
एतच्चादाननिदाननिरूपणानिपुणभिषग्विषयं। इतरस्य तु भिषग्मिथ्याचरत्दोष इत्यत्र दोषो दर्शितः। यत्र तु मन्त्रनि
मित्ताक्रोशनादिकमकुर्वतोपि नामगृहीत्वोन्मादादिनात्मानं व्यापादयति तत्रापि न दोषः। अकारणं तु यः कश्चित्तद्विजः
प्राणान्परित्यजेत्। तस्यैव तत्र दोषस्यान्ननुयं परिकीर्तयेदिति स्मरणात्। तथा यत्राप्याक्रोशकादिजनितत्रदो
षस्यानुयं परिकीर्तयेदिति स्मरणात्। तथा यत्राप्याक्रोशकादिजनितममुरात्मानं खड्गादिना प्रहृत्य मरणादर्वागाक्रो
शनादिकर्ता धनदानादिना संतोषितो यदि जनः समक्षमुच्चैः श्रावयति नात्राक्रोशकस्यापराध इति तत्रापि च वचनान्न
न दोषः॥ यथाह विष्णुः॥ ॥उद्दिश्य कुपितो हत्वा तोषितः श्रावयेत्पुनः। तस्मिन्मृते न दोषोस्ति द्वयोरुच्छ्रावणे कृत इति
। एतेषां च प्रयोजकादीनां दोषगुरुलघुभावपर्यालोचनया प्रायश्चित्तविशेषं वक्ष्यामः। ब्रह्महत्यासमान्याह गुरू
णामध्यधिक्षेपो वेदनिंदा सुहृद्वधः॥ ब्रह्महत्यासमं ज्ञेयमधीतस्य च नाशनं॥ २२९० गुरूणामाधिक्येनाधिक्षेपः
अनृताभिशंसनं। गुरोरनृताभिशंसनमिति महापातकसमानीति गौतमस्मरणात्। एतच्च लोकाविदितदोषाभि
शंसनविषयं। दोषं बुध्वा न पूर्वः परेषां समाख्याता स्यादित्यापस्तंबस्मरणात्। नास्तिक्याभिनिवेशेन वेदकुत्सनं
। सुहृन्मित्रं तस्याऽब्राह्मणस्यापि वधः। अधीतस्य वेदस्यात्सच्छास्त्रविनोदेनालस्यादिना वा नाशने विस्मरणं

एम
५५

९ विशेषणत्वेन हविरुभयत्वकदविवक्षितत्वेपि अग्निद्वयनिष्पादकपुनराधेयरूपनैमित्तिक ९

एतानि प्रत्येकं ब्रह्महत्यासमानि। यत्पुनः स्वाध्यायाग्निसुतत्याग इत्यधीतत्यागस्योपपातकमध्ये परिगणनं तत्कथं
चित्कुटुंबभरणाकुलतया सच्छास्त्रश्रवणव्यग्रतया वा विस्मरणे द्रष्टव्यं सुरापानसमान्याह निषिद्धभक्षणं
जैह्म्यमुत्कर्षे च वचोनृतं रजस्वलामुखास्वादः सुरापानसमानि तु २३० निषिद्धं लशुनादिकं। तस्य मतिपूर्वं
भक्षणं अत एव मनुः छत्राकं विड्वराहं च लशुनं ग्रामकुक्कुटं। पलांडुं गृंजनं चैव मत्या जग्ध्वा पतेन्नर इति। अम
तिपूर्वे तु प्रायश्चित्तांतरं अमत्यैतानि षट् जग्ध्वा कृच्छ्रं सांतपनं चरेत्। यतिचांद्रायणं वापि शेषेषूपवसेदहरिति
तेनैवोक्तत्वात्। जैह्म्यं कौटिल्यं। अन्याभिसंधानेनान्यवादित्वमन्यकर्तृकत्वं च। अत्र जैह्म्यमिति। यद्यपि सामान्ये
नोक्तं। तथापि प्रायश्चित्तस्य गुरुत्वान्निमित्तस्यापि गुरुविषयं जैह्म्यमिति गुरुविषयतावगम्यते। अस्ति च नैमि
त्तिकपर्यालोचनया निमित्तस्य विशेषावगतिः यथा यस्योऽभावग्नी नैगतौ स्यातां दुष्टौ भवेतां निष्प्लोचेतां
वा पुनराधेयं। तत्र प्रायश्चित्तिरित्यत्रोभावित्यस्य निमित्तविधिबलादग्निद्वयानुगतिरेव निमित्तमिति कल्प्य
ते। तथात्रापीति। युक्तं निमित्तगौरवकल्पनं तथा समुत्कर्षनिमित्तं राजकुलादावऽचतुर्वेद एव चतुर्वेदोहमि
त्यत्रानृतभाषणं। रजस्वलायावक्त्रासवसेवनमेतानि सुरापानसमानि सुवर्णस्तेयसमान्याह॥ अश्वरत्नम
नुष्यस्त्रीभूधेनुहरणं तथा॥ निक्षेपस्य च सर्वं हि सुवर्णस्तेयसंमितं॥ २३१॥ अश्वादीनां ब्राह्मणसंबंधिनां निक्षे
पस्य च वा सुवर्णव्यतिरिक्तस्यापहरणमेतत्सुवर्णस्तेयसमं वेदितव्यं गुरुतल्पसमान्याह। सखिभार्याकुमा

यत्र उभौ चरुं बोधितौ तत्रैकस्याऽसत्त्वे विशिष्टे न हो

ननुवेदानंदरोदोषस्सलघुत्वाऽऽदुरुत्वंब्रह्महत्यादिप्रायश्चित्तंनयुज्यते॥मैवं॥गुरुत्वेप्रायश्चित्तोपदेशवलादेवदोष

रीषुसयोनिषुचैत्यजासुचसगोत्रासुसुतस्त्रीषुगुरुतल्यसमंस्मृतं॥२३३॥सखामित्रंतस्यभार्या।कुमार्युन्मत्तजातीयाकन्य
काःतासु।सकामासवनुलोमासुनदोषस्तत्रन्यथाऽमरदोषोनुकरछेदउत्तमार्यावधस्तथेति।तत्रैवेदंविशेषप्रतिपा
दनात्प्रायश्चित्तंगुरुत्वेयुक्तंसयोनिर्भगिनी।अन्यजाचांडाली।सगोत्रासमानगोत्रा।सुतस्त्रीस्नुषा।एतासांग
मनंप्रत्येकंगुरुतल्यसमम्।एतच्चैरंतःसेकाद्यर्थंवेदितव्यं।अत्रवांडिदृष्टौनुनगुरुतल्यसमत्वंकिंतुतुल्यमेवप्रायो
श्चित्तंरेतःसेकस्वयोनिवुकुमारीषंढत्यजासुचोसख्युःपुत्रस्यचस्त्रीषुगुरुतल्यसमंविदुरितिमानवैरेतःसेकादिवि
शेषोपादानात्।सगोत्रायहरणेनैवसिद्धेपुनःसुतस्त्रीग्रहणंप्रायश्चित्तगौरवप्रतिपादनार्थं।अत्रब्रह्महत्या
दिसमत्ववचनंगुर्वधिक्षेपादेरुक्तत्वान्निमित्तप्रायश्चित्तोपदेशार्थं।ननुवेदानंदरोदोषस्तत्सुरापीत्वाऽऽदुरुत्वंब्रह्मह
त्यादिप्रायश्चित्तंनयुज्यतेमैवं गुरुप्रायश्चित्तोपदेशबलादेवदोषागुरुत्वावगतेः।नचब्रह्महत्यादिप्राय
श्चित्तानिर्देशार्थमेवेदंवचनंनभवतिकंनुदोषंरेवमात्रप्रतिपादनपरमित्याशंकनीयं।यतस्तावन्मात्र
प्रतिपादनपरत्वेब्रह्महत्यासमम्इदं — गुरुतल्यसममित्यादि — मैदंनसमत्वाभिधानंनोपपद्य
तेतच्चप्रायश्चित्तसमशब्देनोपदिश्यमाणंब्रह्महत्यादिप्रायश्चित्तेभ्यः।किंचिन्न्यूनमेवोपदिश्यते।तो एम
केराजसमोमंत्रीत्यादिवाक्येषुसमशब्दस्यकिंचिद्धीनेप्रयोगदर्शनात्महतःपातकस्येतरस्यचतुल्यत्व पृ ६
स्याऽयुक्तत्वाच्च।एवंसतियाहवल्क्येनब्रह्महत्यासमत्वेनोक्तानामपिब्रह्मोद्धवनिंदासुहृद्धधानांमनु

नायत्सुरापानसाम्यंब्रह्मोद्धवंवेदनिंदाकोरसाक्षंसुहृद्वधंगर्हितान्नाद्योर्जाधिःसुरापानसमानि
षेद्धित्यत्रोक्तंतत्प्रायश्चित्तविकल्पार्थमेवमन्येष्वपिवचनेषुविरोधःपरिहर्तव्यः।हरणीयः।यत्तुवसिष्ठेन
गुरोर्लीकनिर्वंधेकृच्छ्रंद्वादशरात्रंचपित्वासचैलस्नातोगुरुप्रसादात्सूतोभवतीतिलघुप्रायश्चित्तमुक्तं
तदतिपूर्वंसकृत्करणेचवेदितव्यं॥गुरुतल्यादिदेशमाह॥ ॥पितुःस्वसारंमातुश्चमातुलानींस्नुषामपि
॥मातुःसपत्नीभगिनीमाचार्यतनयांतथा॥२३३॥आचार्यपत्नीस्वसुतांगच्छंस्तुगुरुतल्पगः।लिंगंछित्त्वाव
धस्तस्यसकामायास्त्रियाअपि॥२३४॥पितृष्वसादयःप्रसिद्धाः।ताःगच्छन्गुरुतल्पगः।तस्यलिंगंछित्त्वाग
तोवधकर्तव्योऽन्यार्थंप्रायश्चित्तंचतस्येवाचक्षतेप्रव्रजितास्त्रीनांग्रहणं।यश्चाहनारदः।माताभार्य
स्वसाप्वश्रूर्मातुलानीपितृष्वसापितृव्यसखिशिष्यस्त्रीभगिनीतत्सखीस्नुषाहिहिताचार्यभार्याचसगो
त्राशरणागताप्रव्रजिताधात्रीसाध्वीवर्णोत्तमाचया॥आसामन्यतमांगच्छन्गुरुतल्पगउच्यते।
शिश्नस्योत्कर्तनात्तत्रनान्योऽस्तीहाभिधीपतइति।स्त्रीराजस्यकर्तुश्चभार्यातक्षत्रियैवंतत्रमनेप्रायश्चित्तांत
रंपरेणोक्तं।धात्रीमातृव्यतिरिक्तास्वन्यत्रानिनापीयमिनीसाध्वीब्रह्मचारिणी।वर्णोत्तमाब्राह्मणी।अत्र
चमातृग्रहणंदृष्टांतार्थं।अयंचलिंगछेदवधात्मकोदंडोब्राह्मणीव्यतिरिक्तस्य।तंनातुब्राह्मणींहन्या

मि प्र
५७

[redacted] त्सर्वपापेष्ववस्थितामतितस्यवधनिषेधात्। वधस्यैवप्रायश्चित्तत्वात्। अस्यचविषयंगुरुतल्पप्रायश्चित्तप्रक
रणेप्रपंचयिष्यामः। अत्रस्नुषाभगिन्योः पूर्वश्लोकेनगुरुतल्पसमीकृतयोः पुनर्ग्रहणंप्रायश्चित्तविकल्पा
र्थं। यदापुनरेताः स्त्रियः सकामाः सत्यः एतानेवपुरुषान्स्वीकृत्योपभुंजते तदातासामपिपुरुषवद्वधएव
दंडः प्रायश्चित्तंच। एतान्येवगुर्वधिक्षेपादितनयागमनपर्यंतानिमहापातकातिदेशविषयीणासद्यःपत
नहेतुत्वात्पातकान्युच्यंते। यथाहयमः। मातृष्वसामातृसखीदुहितांचपितृष्वसामातुलानीश्वसाष्वश्रु
र्गत्वासद्यःपतेद्विजः इति गौतमेनपुनरन्येषामपिपातकत्वमुक्तं। मातृपितृयोनिसंबद्धागस्तेननास्तिक
निंदितकर्माभ्यासिपतितात्यागिपतितत्यागिनः पतिताः पातकसंयोजकाश्चेति। एतेषांचमहापातको
पपातकमध्यपाठात्। महापातकान्यूनत्वमुपपातकाच्चगुरुत्वमवगम्यते। तदुक्तं। महापातकतुल्या
निपापान्युक्तानियानितु॥ तानिपातकसंज्ञानितन्यूनमुपपातकमिति। तथाचांगिराः। पातकेतुसहस्रंस्या
न्महत्सु [redacted] द्विगुणंतथा। उपपाते तुरीयंस्यान्नरकंवर्षसंख्ययेति। एवंमहातकानितत्समानिच।
पातकानिपरिगणय्योपपातकानिपरिगणयितुमाह॥ गोवधोव्रात्यतास्तेयमृणानांचानपक्रिया॥ अ
नाहिताग्नितापरापविक्रयः परिवेदनं॥२३४॥ भृतादध्ययनादानंभृतकाध्यापनंतथा॥ पारदार्यंपारवित्यंवार्द्धुष्यं

राम
५७

लवणक्रिया॥२३५॥ स्त्रीशूद्रविट्क्षत्रवधोनिंदितार्थोपजीवनं। नास्तिक्यंव्रतलोपश्चसुतानांचैवविक्रयः॥२३६॥
धान्यकुप्यपशुस्तेयमयाज्यानांचयाजनं। पितृमातृषुतत्यागस्तडागारामविक्रया॥२३७॥ कन्यासंदूषणंचैवप
रिविंदकयाजनं॥ कन्याप्रदानंतस्यैवकौटिल्यंव्रतलोपनं॥२३८॥ आत्मनोर्थेक्रियारंभोमद्यपस्त्रीनिषेवनं॥
स्वाध्यायाग्निसुतत्यागोबांधवत्यागएवच॥२३९॥ इंधनार्थंद्रुमच्छेदः स्त्रीहिंसौषधजीवनं॥ हिंस्रयंत्रविधानं
चव्यसनान्यात्मविक्रय॥२४०॥ शूद्रप्रेष्यंहीनसख्यंहीनयोनिनिषेवणं। तथैवानाश्रमेवासः परान्नप
रिनिष्ठिता॥२४१॥ असच्छास्त्राधिगमनमाकरेष्वधिकारिता॥ भार्यायाविक्रयश्चैषामेकैकमुपपातकं
॥२४२॥ गोवधोगोपिंडव्यापादनं। कालेऽनुपनीतत्वंव्रात्यता। ब्राह्मणसुवर्णतत्समव्यतिरिक्तपरद्रव्याप
हरणंस्तेयं। गृहीतस्यसुवर्णादेरप्रदानमृणानामनपाकरणं। तथादेवर्षिपितृणांसंबंध्यृणानपा
करणं। सत्यधिकारेअनाहिताग्नित्वं। ननुज्योतिष्टमादिकामश्रुतयः स्वांगभूताग्निनिष्पत्त्यर्थमा
धानंप्रयुंजतइतिमीमांसकप्रसिद्धिरतश्चयस्याग्निभिः प्रयोजनंतस्यतदुपायभूताधानेप्रवृत्तिर्व्रीह्या
द्यर्थिनइवधनार्जनोयस्यपुनरग्निभिः प्रयोजनंनास्तितस्याप्रवृत्तिरितिकथमनाहितानाग्निदोषः। उ
च्यते॥ अस्मादेवाधानस्यावश्यकत्ववचनान्नित्यश्रुतयोपिसाधिकारित्वाविशेषादाधानस्यप्रयोजि

विध्यधिविशेषात्

कारतिस्मृतिकाराणामभिप्रायोलक्ष्यतइतिनदोषः।तथाश्रपरण्यस्यचलवणादेर्विक्रयः।सहोदरस्यज्येष्ठस्यमृतः कनीयसोभ्रातुर्हाराग्निसंयोगः पतितेदत्तं।पुराणपूर्वाध्यापकाध्ययनयज्ञहोमपूर्वाध्यायव्रतस्नातकेवनंगुरुहारक्षत्रमव्यतिरेकेतं।पारिवित्यंकनीयसिकृतविवाहेज्येष्ठस्यविवाहराहित्यं।वाङ्मयंप्रतिषिद्धव्युपजीवित्वंलवणास्योत्याहनं।स्त्रियावधः ब्राह्मणाया त्रेयीव्यतिरेकेसाम्रूद्रवधः।अग्नदीक्षितविद्रुक्षत्रवधःनिहितार्थापजीवनमराजस्थापितार्थोपजीवनंनास्तिवयंनास्तिपरलोकइत्याद्यभिनिवेशः।व्रतलोपोव्रतचारिणःस्त्रीप्रसंगः।सुतानामपत्यानांविक्रयःधान्यंव्रीह्यादिकुप्यमसारद्रव्यंत्रपुसीसादिपशवोगवाद्यास्तेषामपहरणं।गोवधोव्रात्यतासत्यमित्यनेनस्तेयग्रहणेनैवसिद्धेःपुनर्धान्यकुप्यादिग्रहणंनिरर्थकमतोधान्यादिव्यतिरिक्तद्रव्यस्तेयेनावश्यमेतद्वप्रायश्चित्तंपितृततोन्यूनमवत्येतेनबांधवत्यागग्रहणेनैवसिद्धेःपुनःपित्र्यादित्यागग्रहणंव्यास्यानं।अयाज्यानांजातिकर्मदुष्टानांश्रद्रव्रात्यादीनांयाजनंपितृमातृसुतानामपतितानांत्यागोगृहान्निष्कासनं।तडागस्यारामस्यचोद्यानोपवनादेर्विक्रयः।कन्यासंदूषणमंगुल्यादिनायोनिविरोधः।ननुसंभोगस्तस्यस्वभार्याकुमारीष्वितिगुरुतल्पसमत्वस्योक्तत्वात्यरिविद्रुकन्यायाजनंतस्यचकन्याप्रहणंकौटिल्यंगुरोरप्यवलिप्तस्यकौटिल्यस्यसुरापानस्य

मलमुक्तं।पुनर्व्रतलोपयहणमशिष्टप्रतिषिद्धेष्वपिहरिचरणकमलप्रेक्षणात्माकृतांबूलादिकंनभक्षयामित्येवरूपेषुप्रायश्चित्तार्थंनतुस्नातकव्रतप्रायश्चित्तार्थं।तत्रस्नातकव्रतलोपेचप्रायश्चित्तमेतदनंरत्निमनुनालघुप्रायश्चित्तस्यप्रतिपादितत्वात्तथात्मार्थंचपाकलक्षणाक्रियारंभणं।अघंसकेवलंमुंक्रेयःपंचसात्मकारणादितिसैवप्रतिषिद्धत्वात्क्रियामात्रविषयत्वेनुप्रतिषेधकल्पनानागौरवस्यरणात्।मद्यपायास्त्रियाजायायास्त्रपिनिषेवणमुपभोगःस्वाध्यायस्यागोव्याख्यातः।अग्नीनांचश्रौतस्मार्त्तानांत्यागः।सुतत्यागःसंस्काराद्यकरणं बांधवानांयितव्यमातुलादीनांत्यागःसतिविभवेत्रपरिरक्षणं।याकाहिंसप्रयोजनमित्यर्थमार्द्रमत्स्यादेरनत्याहवनीयपरिरक्षणार्थमपि।स्त्रियाहिंसयौषधेनचजीवनंवर्त्तनंस्त्रीहिंसौषधजीवनं।तत्रस्त्रीजीवनंनामभार्यापरयभावेनप्रयोज्यतल्लवृत्त्योपजीवनं।स्त्रीधनोपजीवनंवा।हिंसयाजीवनंप्राणिवधेनजीवनं।औषधजीवनंवशीकरणादिनाहिंस्रयंत्रस्थतिलेक्षुपीडाकरस्यप्रवर्त्तनं।व्यसनानिमृगयादीन्प[illegible]ष्टाहश।आत्मविक्रयोद्रव्यग्रहणेनपरस्य

करणं अङ्गसेवनं हीनेषु मैत्रीकरणं अनूढसवर्णाद्वारस्य केवलहीनवर्णाद्वारोपगमनं मासोपवासपारस्त्री
भोगश्च अगर्हितोऽन्नमिलवपरपाकरतिलं असच्छास्त्रस्पचार्वाकादिग्रंथस्याधिगमः मद्यकरेषु सु
वर्णाद्युत्पत्तिस्थानेषु राजाद्ययाधिकारिलं भार्यायाविक्रयः वशदासत्वाद्यकर्मभिचारम
तिपूर्वलभुनादिभक्षणादैर्यहरणं एतेषां गोवधादीनां प्रत्येकमुपयातकसंज्ञा वेदिनव्या मनुनामु
नरत्यादपिनिमित्तानिजातिभ्रंशकरसंकरीकरणापात्रीकरणमलिनीकरणसंज्ञानिपरिगणिताता
तिव्राक्षणास्थरजःकृत्यघातिरघेपमघयोः जैमेपुंसिचमैथुन्यंजातिभ्रंशकरेस्मृताःखरोष्ट्रमृगेभा
नामजाविकवधलक्षणासंकरीकरणंतेयंमीनाहिमहिषस्यचनिंद्यैस्तैर्धनादानंवाणिज्यंअङ्गमे
दनं अपात्रीकरणंतेयमसत्यस्यचभाषणंकृमिकीटवपाहत्यामद्यानुगतभोजनंफ एम
लेधः कुसुमस्तेयमधैर्यंचमलावहमितिअतोन्यन्निमित्तजातंप्रकीर्णकंकथ्यते बृहद्विष्णु ना ६०
चासमस्तानिप्रायश्चित्तनिमित्तान्युक्तानिरलघीयांसिपृथक्संज्ञाभेदभिन्नानिदर्शितानिव्रह्महत्यासुरापानंब्रह्म

५००

णस्ववर्णापहरणंगुरुदारगमनमितिमहापातकानितत्संयोगश्चात्मातगमनंदुहितृगमनंस्नुषागमनमित्यतिपातकानिपागुरुत्वक्ष
त्रियवधोवैश्यस्यचरजस्वलायाश्चानवेक्षाश्वात्रिगोत्रापाश्वाविज्ञानगर्भस्यशरणागतस्यचघातनंवज्रसूचीसमानिकोटस
क्षेसदृङ्मक्षइत्येतोसुरापानसमौ ब्राह्मणस्यभूमिहरणं सुवर्णस्तेयसमंविज्ञेयमप्राप्तामहापातकसमानि गुरुदारग
मनसमंपितुःसमात्तल्पस्त्रीगमनंश्रोत्रियपत्न्यतिगुरुपाध्यायमित्रपत्न्यभिगमनंचस्वसृसखीसगोत्रापाउत्तमव र्णायाः रज
स्वलायाः शरणागतायाः प्रव्रजितायानिक्षिप्तायाश्चगमनमितेनाप्यनुपातकानि अत्रान्यवचनंसमुत्कर्षेराजगामिचयैश्च
नैगुरोश्चालीकनिर्बंधोवेद निंदाब्रह्मधीनस्त्यागोग्निपितृमातृसुतदाराणांचत्रभोज्यानांभक्षणंपरस्वापहरणंपरदाराभि
गमनमयाज्ययाजनंवाप्रजननंब्राह्मणाभ्यूतकाध्यापनंभृत्याध्यापनादानंमद्यकरेष्वधिकरोमहायंत्रप्रवर्तनंनदुमगुल्मलतौषधी
नांहिंसयाजीवनमभिचारश्चलकर्मसुचमद्यं स्त्रियाःमार्थक्रियारंभोनाहिताग्निताद्वयविवित्तरणामृणस्यानपाक्रियाअसच्छा
स्त्राधिगमनंनास्तिक्यंकुशीलवतांमद्यपस्त्रीनिषेवनमितिकृपणपातकानि ब्राह्मणस्यभृत्यःकरणंमद्यपाद्योभिजेत्यपशुषु मद्येय५
मिथ्यामैथुनाचरणमित्येतानियानिभंशकरणीयान्याख्यायन्तेहिंसनंसंकरीकरणंनिंदितैर्धनादानंवाणिज्यंसंकुसी
दृजीवनमसत्यभाषणंअङ्गसेवनमित्यपात्रीकरणानिपक्षिणांजलचराणांचजलजानांवधानंवृकमिकीटवधानुगतभोज
नमितिनिमित्तानि स्नानंदानंजपोहोमोव्रतमुपवासोनक्तंयवाकोणकमित्तिकाकायक्लेशनमंतर्महापातकसमानिविज्ञेयानि
संज्ञाविधिना महापापंचेतिपापंतथापातकमेवचप्रसंगिकंचोपपापमित्येवंपंचकोगोघ्नइतिनत्वेपपातकादीनांकथं

यातकत्वंयतनहेतुत्वाभावात्पतितेषामपिपतनहेतुत्वंन हिमातृपित्रोर्यानिसंबंधंगाइत्यादिपरिगणा नमनर्थकंस्यादेवमुच्यते। यद्यपि
महापातकत्वंतेषांचिरसेवयाऽतिपातित्यहेतुत्वमविसह्यं। निंदितकर्माभ्यासादितिगौत
मवचनादिति। तेषांचाभ्यासस्यानिरूप्यमाणत्वाद्धिंशत्कृत्वोवेतिनत्वाविशेषेगोस्त्रिपमाणेयोपिदृष्टिंदिवास्वपितिनिपेधःशतकृत्वो
वागोवधंकरोतितयोरविशेषेणापातित्वंस्यात्। अत्रोच्यतेय त्रार्थवादप्रसवायविशेषः प्रपंतेप्रायश्चित्तवद्भूत्वंवातस्मिन्नि
दितकर्मणिशतावृत्त्यभ्यस्यमानेमहापातकतुल्यत्वंभवति। नावानभ्यासःपातिसंहेतुः। दिवास्वप्नादौनुसहस्रकृत्वोप्यभ्यस्य
मानेनमहापातकतुल्यत्वंभवतीतिनतत्रपतितसमतोयुक्तमुपपातकादेरभ्यासापेक्षयापतनहेतुत्वे। एवंसंवत्सरादूर्ध्वंसंज्ञा
भेदसहितंप्रायश्चित्तनिमित्तत्वेरिगयानंरू त्वानिमित्तिकानिवदर्शयितुमाह। शिरःकपालीध्वजवानभिक्षाशीकर्मवैदयन्
व्रह्महास्मीतिशब्दान्निमित्तमुक्त्वाभिक्षामाश्नीयात् २५२ शिरसःकपालमस्योस्तीतिशिरःकपालीतथाध्वजवान्। कृत्वाग्रव
शिरोध्वजइतिमनुस्मरणात्। त्रसच्छिद्रकपालंदंडाग्रेसमारोपितंध्वजशब्दवाच्यंगृहीत्वातत्कपालंस्वयंपतितंब्राह्म
णशिरःसंवेष्टियात्। ब्राह्मणोब्राह्मणंधानपित्तात्तस्यैवशिरःकपालमादायतीर्थान्यनुसंचरेत्तिशातातपस्मरणात्॥ न
नदलाभेध्वजसंव्राणस्य [redacted] यात्। एतदुभयंपाणिनैवग्राह्यं। खट्वांगकपालपाणिरित्यंगोत्तमस्य
रणात्॥ खट्वांगशब्देनदंडाग्रेस्थितशिरःकपालात्मकोध्वजोगृह्यते। नयुनःखट्वंकदेशः। महोक्षःखट्वांगपरश्वरित्यादिष्वव
हारेष्वनन्वयप्रसिद्धेः एतच्चकपालधारणंचिह्नार्थंनयुनर्भोजनार्थंभिक्षार्थंवा। मन्मपकपालयो[illegible] भिक्षेयेयामंप्रविशेदि

त्तिगौतमस्मरणात्॥ तथावनवासिनाचतेनभवितव्यं। व्रह्महाद्दशाद्यनिकुटीकृत्यवनेवसेद्दितिमनुस्मरणात्। यामसमीपेवाक्ष
तवापीवानिवसेद्ग्रामांतेगोव्रजेपिवात्राश्रमेवृक्षमूलेवासर्वेभूतहितेरतइतिनेवोक्तत्वात्कृत्वावेतिविकल्पाभिधानात्कृतौ
वेतिगम्यते॥ ॥ अत्तएवर्तनः॥ ॥ व्रह्महाद्दशाद्यनिवालवासाजटीध्वजीनतथाभिक्षाशनशीलश्चभवेन्नभिक्षेचलो हितकेन
मन्मथस्वद्दशरावेणग्रात्वालोहितकेनस्वद्दशरावेणग्रामंभिक्षार्थंप्रविशेदितिस्मृत्यायस्तवस्मरणात्। समागारंण्यवा मरुत्त
प्यतेत्रेत्रेसंवसंकल्पितानिभिक्षार्थंप्रविशेत्। समागारंण्यसंकल्पितानिचरेद्वैक्षमित्रिवसिष्ठस्मरणात्। नथैककालसव
साग्रहार्थंकककालाहारइतिनैवोक्तत्वात्तत्रभैक्षेवाह्मणादिवर्णेष्वेवकार्यं। चातुर्वर्ण्यंचरेद्वैक्षंवडुर्गीसंयतःपुमान्दतिसंव
र्तस्मरणात्। तथाव्रह्महास्मीतिस्वकर्म ख्यापयन्दद्यात्। स्त्रियोभिक्षांपाचेनावेश्मनाहूतानिष्टामिभिक्षार्थंव्रह्मचारीकइत्यं
राणस्मरणात्। अयंचभिक्षासित्तनिपमावन्मेजीवनाशंकोदरस्यभिक्षायैप्रविशद्ग्रामंवन्मेयंहिनजीवतिइतिसंवर्तस्मरणा
त्। तथाव्रह्मचर्यादिपुक्तेनचेतनभाविनाभिक्षार्थंसर्वखट्वांगकपालंपाणिर्दद्दशंसंवत्सरानव्रह्मचारीभिक्षार्थंग्रामंप्रविशेत्कमो
क्षाणांयथोपक्रमेसंदर्शनाद्यावेसंस्थानासनोष्योविहरन्सर्वनेष्टकोपशर्णीमुद्रेतिगौतमस्मरणात्॥ व्रह्मचा
र्यग्रहणंचवर्जयेन्मधुमांसगंधमाल्यादिवासस्प्रांजनाभ्यंजनोपानच्छत्रकामक्रीधलोभमोहहर्षनृत्तगीतपरिवा दन
भयानीतिव्रह्मचारिप्रकरणेक्त्वाद्विस्तरधर्मंप्रायश्चित्तंत्रतसंवशवदः॥ स्नानंवीरासनंमौनंमौंजीदंडकमंडलुः। भिक्षा
चर्याग्निकार्यंचकूष्माद्याभिःसहाजपइतिसम्यग्वेदितव्यः। त्रतंचसर्वनेष्टदक्षमर्शीनित्तानविधानान्तरगम्भूतमंत्रादि

४ उत्थितस्तुदिवातिष्ठेदुपविष्टस्तथानिशि। स्नानंहरासनंनाम सर्वपापप्रणाशनं ४

बीजमालाभिः

५९
२

मि॰ना॰ प्राक्शिरस्य वगम्यते नया । श्रुतिनाकर्मे कर्त्रत्वमितस्य सर्वकर्मसाधारणत्वाद्धुत वर्यांगभ्यते शौचसंपत्स्थैस्नानवसंध्योपासनमधि
कार्ये । तस्मा विशेषाचापाद्‌ नह्वारेणासर्वकर्मशेषत्वात् तयाचरक्षः । संध्याहीनोशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु । यत्किंचित्कुरु
॥ ५४ तेकर्मनतस्य फलभाग्भवेत् इतिनच द्विजातिकर्मभ्यो हानिः पतनमिति वचनं संध्योपासनायाश्च द्विजातिकर्मत्वाद् प्राप्ति
रिति शक्यं नीयैस्मामनितनं स्पैवब्रतचयोप देशात् । नदंगतयैवसंध्योयासनादि प्राप्तिरतो द्विजातीनामध्ययनमिज्यादानं
५९ ब्राह्मणस्याधिकाः प्रवचनयाजनप्रतिग्रहाइत्यादौ नामेव द्विजातिकर्मणं व्रतचर्यानंगक्षत्रानांहा निर्नसर्वेतावन्मात्रवाधे यं५
नहानिवचनस्य चरितार्थ्यवचित्ता ध्यायानंयचमनुयपात्तवल्पयगोतमादिप्रतिपादितानां शावपिकवतचर्यकेव्रत-
६२ चर्येकेवनपुनर्षि त्रापरस्परसायेक्षत्वाद विरोधाच्च ॥ तथाहि भिक्षाणीकमेवैवेदय त्रास्क न्केकिं भक्षापात्रे केषांवाग
हेषुकेति सुवेसाकांक्षाजायतेनेव तुत्रलाहितके नरवेड्याश्च वैपोशायसतं वादिवचनैः परिपूरयाम्या विरुद्धं त्वन्नः सर्वेरक
कल्पोपदेशाद्युन्केविरुद्धं कमनुगोतमाद्युक्तेतिक न्नेमतायाः स परस्परसारसापेक्षपत्वे विकल्पइतितदनिस्तृष्यैवाक्रमि
तिपंतनं । सर्वद्वारशावधाराणिव्रतचर्याभाव न्स्यवह्युहाशुद्धिमामक्याना । इयंचाकामकृतब्रह्मवधविषमा । इयंविशुद्धिरु धर
दिता । प्रमायया कामतो द्विजं कामतोवाह्मपावधेनिःकृतिर्नविधीयतइतिमनुस्मरणात् ॥ अत्रेदंविंतनीयां किंचिद्वि
त्रिब्राह्मणवधेप्रायश्चित्तस्यतत्रत्वमुताकृतिरिति त्रिकेविन्मनते ब्रह्महाद्वादशाव्दानि रात्रवृत्यशरस्येककस्मिन्नद्व
योवेहुसुसाधारणत्वादेकस्मिन्ब्राह्मणवधेप्रायश्चित्तंतदेवहितीपेतृतीयेपतत्रैकब्राह्मणवधनिमित्तेकप्रायश्चित्तानु ४ रा॰
२

यं२ ५२

ष्ठानेसतीदृक्कृतमिदं नेतितनशक्यतेवक्तुंदेशकालकर्तृयोगाद्ब्रयोगानुवंधभूतनामभेदेनागृह्यमाणविशेषत्वात्तंत्रानुष्ठानेनैव
वयापक्षयलक्षणाकारलक्षणाकार्पार्णनिष्पत्तिः । नचैवंबोद्वित्रिब्राह्मणवधेपापस्यगुरुत्वादेनस्मिगुरुणिगुरुतिशालघुनित्यघु
नेनिवचनाद्धतद्‌प्रायश्चित्तानुष्ठानं युक्तमविलक्षणकार्ययोस्तंत्रेणनिष्पत्तत्वनुपपत्तेरिति यतो नेदंवचनमाह त्रिविधाय
कं किंतुपरिदृष्टानां गुरुलघुकृत्यानांव्यवस्थाप्रतिपादनपरं । नच द्वितीयत्वे ब्राह्मणवधेपापस्य गुरुत्वं प्रमाणाभा
वात्तयत्वमनुरेवलाभ्यामुक्तं विशेषः प्राप्यमिर्कंदस्मा द्विलोपेपद्विगुणोचरेत्तृतीये त्रिगुणोप्रोक्तंचतुर्थेनास्तिनिःकृतिइ
ति । तदपि प्रतिनिमित्तंनैमित्तिकशास्त्रमावर्ततइतिन्यायेन हि द्वित्रिब्राह्मणवधगोचरनैमित्तिकशास्त्राव्यनु[redacted]
येतदभावविक्षिपरं न पुनर्द्वितीयब्रह्मवधप्रायश्चित्तानुष्ठानं हि गुणपविक्षिपरमेववाक्यपनेइपसंगात् नस्माद्विविब्राह्म
पावधेनिःकृतिर्नविधीयतइतिविशुद्धिसमनुस्मरणात् । अत्रेदंविंतनीयां किंचिद्विश्रिब्राह्मणवधेप्रायश्चित्तस्यतंत्रत्वमुतावृत्ति
रिति । तत्रकेचिन्मन्यंते ब्रह्महाद्वादशाब्दानिइत्यत्रब्रह्मशरस्येककस्मिन्द्वयोर्बहुषु साधारणत्वादेकस्मिन्ब्राह्मणवधेयत्प्रायश्चि
त्तंतदेव द्वितीये तृतीयेपितत्रैकब्राह्मणवधनिमित्तैकप्रायश्चित्तानुष्ठानेसतीदृक्कृतमिदं नेतिनशक्यतेवक्तुंदेशकालकर्तृ
णांप्रयोगानुवंधभूतानां नामभेदेनागृह्यमाणविशेषत्वात्तंत्रानुष्ठानेनैवयापक्षयलक्षणाकार्येनिष्पत्तियुक्तापथातंत्रानुष्ठेतेः प्र
याजादिभिराग्नेयादिषुतंत्रेणोपावानेकोपकारलक्षणाकार्पोणानिष्पत्तिः । नचैवंबोद्वित्रिब्राह्मणवधेपापस्यगुरुत्वादेन
स्मिगुरुणिगुरुण्यगुरुणि । तदपिप्रतिनिमित्तंनैमित्तिकशास्त्रमावर्ततइतिन्यायेनहिद्वित्रिब्राह्मणवधगोचरनैमित्तिकशास्त्रावर्तने

ctms. 5 10 15 20 25 30

वादेनचतुर्थेनरभावविधिरं॥नयुनर्हितीयपञ्चमवधेप्रायश्चित्तानुष्ठानंदेगुण्यविधिपरमेववाक्यभेदप्रसंगात्तस्माद्दित्रिवा
ह्मणवधेपिसकृत्स्वद्वारश्ववधादनुष्ठानंयुक्तमपथाप्रेक्षामवेत्युशनाशमष्टाक्षरयालंतिवर्षेयेतिसादिग्रहदाहादिनिमित्तघृतो
हितानांक्षाम्रवत्सादीनांपुनर्गपदनेकेषुपिग्रहदाहादिनिमित्तघृतसक्तदेवानुष्ठानं॥अत्रोच्यते॥नाहिवचनविरोधेन्यायः
यःप्रभवति।वचनंचविधेःप्राथमिकादित्सादिकंहित्रिब्राह्मणवधेप्रायश्चित्तानुष्ठानावृत्तिविधिपरमेवमस्तिन्यायलभ्य
तंत्रानुष्ठानबाधेनाहित्रिविधाविदंवचनंप्रवृत्तिविशेषकरंस्यात्।इतरथाशास्त्रतःप्राप्तानुवादक[illegible]त्वनिर्नियं
कंस्यात्।अथवास्मभेदकचतुर्थादिब्राह्मणवधयोर्यद्यसेनंतरंत्वावृत्तिप्रायश्चित्तविधानेनकाष्ठत्वात्।किंचचतुर्थेनास्ति
निःकृतिरितिलिंगदर्शनाद्भ्रूणमानवब्राह्मणसंख्योक्तदोषगोरक्षवगम्यतानथादेवलादिवचनात्पपत्तिर्नाभ्युपायः
यांयकर्मसकृत्कृतंतत्स्यंनिःकृतिर्दृष्टाधर्मोविद्मिनोभिर्भिन्नविलक्षणयागुरुद्युलघुदोषयोःस्वपस्तेयेनिर्व्यूढते।अतएवंविधेगुरुत्वेनकार्यवैलक्षण्यादपिप्रतिनिमित्तनैमित्तिकत्वाद्वित्रिपुनःक्षाम्रवत्सादिषुयुनः का
र्यस्यवैलक्षण्याद्धकृत्कृतंत्वभावस्तमलपपंचनापचेदचतुर्थेनास्तिनिःकृतिरितिदर्शनंमहापातकविषयेयास्यतिगुरु
त्वेनप्रायश्चित्ताभावप्रतिपादनपरत्वात्।अतःभ्रूहत्यासवनादौवहशोप्यम्पस्तेनंदनुगुणप्रायश्चित्तावृत्तिःकृत्स्न
शोधानयुनःप्रायश्चित्ताभावः॥अतएवोक्तमनुनाहत्यैवानस्यनस्त्रीनुष्ट्रदृहमाक्षवत्तत्तचरेदिति।इदंचहारशवार्षिये
कंत्रनेसाक्षाद्वृत्तुरेवाग्रस्तेहितिनस्पेवाधिकानात्।अत्रनुग्राहप्रयोजकादेस्तुत्तदोषानुसारेणप्रायश्चित्ततार[illegible]त

पंकाल्पनीयं॥अनुग्रहकोयत्रायश्चित्तमाजंयुरुषमनुरुह्यतितत्रायश्चित्तयोदानंकुर्यात्।अतस्तस्माद्दशवार्षिकंनववार्षि
कंप्रयोजकस्तस्मैदद्यात्।षड्वार्षिकंकुर्यात्।अनुमंतायुनःसाहस्रंपादंचतुर्वा[illegible]षिकंनिमित्तीत्येकपादंत्रैवार्षिक॥
अतएवमनुनोक्तंपरविप्रोहत्वात्मानंनस्तेनापत्तिनिर्गुणःसहस्रंकोधाद्रुहेत्राद्विकारणंत्तात्।द्यात्मधेनिर्गुणावाविप्रस्य
त्रैवार्षिकंव्रतंकुर्यात्मनिलोमासरस्वतीगोहत्यापिविशुद्ध्यर्थेनतत्रायस्तिनिमित्तं।अतस्थेनिर्गुणोवायिस्तस्थेनिर्गुणाय[illegible]को
धाद्दित्रियनेयस्कनिर्निमित्तंतुमन्तिमंत्तःवत्सरंत्रिनयंकुर्यात्नरःकृच्छ्रविप्रुत्वयस्तिपरावृत्तनिमित्तस्यत्यंतगुणवानात्मघातीचात्म
तनिर्गुणस्तदेकवर्षमेववह्महत्यावतंकुर्यात्तत्रकेशश्मश्रुनखादीनांकृत्वातुवपनंवनेब्रह्मचर्यंचरन्निपावधेणैकेनभुक्ष्य
नीतिनेनैवेत्तत्वात्।अत्र[illegible]नयैवदिशात्रानुग्राहकप्रयोजकादीनांय[illegible]नुग्राहकप्रयोजकाहर्यस्तेषामपिप्रायश्चित्तंकल्प्याम्
[illegible]त्रसावकल्पनायांप्रयोजयितानुमंतानाकर्त्तोचेन्निस्वर्गनरकफलेषुकर्मसुभागिनोयोह्यन्यारभतेतस्मिन्कर्मविशेष
इत्यायस्तंवचनंसूत्रं।तथाप्योत्साहकादीनामपिदद्यात्प्रायश्चित्तंकल्पं।यथाह्यंदोनिःहतामंत्रापदेष्टाचतथासंप्रतियाद्कः
प्रोत्साहकःसहायश्चतथामार्गानुदेशकः।अ[illegible]षयःशस्त्रदातावभ[illegible]क्तिदातावित्कर्मणाउपेक्षकःशक्तिसोऽश्रद्दोष
वक्तानुमोदकाअत्रकार्यकारिणस्तेषांप्रायश्चित्तंपृकल्पयेत्।यथोशनसानुरूपेचदंडेचैषांप्रकल्पयेदिति।तथाबालहत्यादौ
नासाक्षात्कर्त्तव्येद्वेमयाअत्रश्रोत्रियंपुंसवर्षागिवालोवाषट्नषोडशःमापश्चित्ताधेमर्हतित्रिपोरोगिण[illegible]सर्वचत्सगिर
स्मर[illegible]तथाअवोक्तदशदशादशोत्तरंवृध्वमेववाअर्धमेवभवेत्सुमातुरीयंतत्रयोविनामिति।तथाअत्रु[illegible]नोतस्मापि

मिता० ६५

बालस्यादमात्रमेवप्रायश्चित्तं स्त्रीणामर्धप्रतदाद्यर्धानांरोगिणांतथापादावालेषुदानमः सर्वपापक्षयंविधिरितिविष्णुस्मरणात्॥
व्रतप्रच्छदेन। उनैकादशवर्षमस्यायंचवर्षात्परस्तुचप्राप्तायश्चित्तंचेद्भ्राता पितावाऽनुमन्यतेनदुष्यतिपतिर्वाऽन्यः स्त्रीवा
तत्परस्यानुमतेरपराधेनयातकाराजदंडोनतत्सम्बन्धिप्रायश्चित्तेनविद्यतेनदुष्यतितद्विषयेप्रायश्चित्तभावप्रतिपादनपरं तत्र
पुनः सर्वात्मनातद्भावप्रतिपादनपरं। स्त्रीआश्रमविशेषेनरोगक्षयेणाशुयमानेऽप्यात्मनोनहन्तमः तस्माद्ब्राह्मणा

जन्मोवैश्यपश्चनसुरांपिबेदित्यवमादिस्मृतयश्चिरंवयाविशेषेस
वाधिकारादशुनरीयमपिप्रायश्चित्तंपित्रादिभिरेवाचरणीयंपुत्रानुत्पद्यसंस्कृत्यवेदमध्याप्यहन्तिविद्याद्यर्थंतत्सेवपुत्रा
दिहिनाचाधिकृतत्वात्पत्न्यनुःकस्मिंश्चिद्ब्रह्मवधेप्रयोजकभावमापन्नस्यन्य स्मिन्साक्षात्कर्तृत्वेगुरुलघुप्राय
श्चित्तंसन्निपा तस्तन्नद्वादशवा र्षिकादिगुरुप्रायश्चित्तोपपातिनःप्रयोजकसंवैधिलघुप्रायश्चित्तप्रसंगात्तत्पंक्तिसिद्धिः
नेवंसत्यविशेषाल्लघुकल्पे नमहतोविधिरिष्यादित्याशंक्यनीयं। अत्रस्वतःपातित्यानुक्तेविशेषानवगमात्प्रसंगो
त्तत्पंक्तिसिद्धिरुक्ता। नवत्नछेतःपातीमहान्कल्पइतिकृतःप्रसंगाशंकानत्ववेत्रवधज न्यिनकल्पलक्षणाप्राप्तमनुष्ठितेनकंथं
विद्वन्मित्रवधासाद्यपर्यनिर्वाच्यत्वेचा देशत्वंतत्रत्वात्। अत्रोच्यतेयथाकाम्येनयागेनित्यस्यतंत्रेणसंगार्थंवानुष्ठितेरा
न्तेपादिभिर्नित्येनयागेनित्यस्तद्ब्रह्मवधप्रायश्चित्तस्यापिकार्यं सिद्धिःसमुन्मंथमांसिरोवपनगवासहस्रविधिवत्सा
त्रेभ्यःप्रतिपाद्यतेब्रह्महाविप्रमुच्यतसवैयापेप्यसवचेतितत्सवनस्थेगुणवद्ब्राह्मणविषयेरात्रद्विगुणसवनस्थेतु

६६

ब्रह्म द्वि० तः६

ब्राह्मणेव्रतमादिशेदित्यत्रहाक्यविहितद्विगुणद्वादशवार्षिकव्रतचर्याशक्तस्यैवेदितव्यंप्रायश्चित्तस्यातिगुरुत्वात्। ननुनाद्यत्तद्व
दशवार्षिकविषयंतत्रहिद्वादशद्वादशदिनान्येकैकंप्राजापत्यमितिगणनायाप्रजापत्यानांषट्त्रिंशत्शतत्रयंभवति। पक्षेपि
प्राजापत्यस्यैतेत्र्यहउपवासोधिकस्तथाप्यत्रवनवासजटाधारणवल्कलादि दूषणंतेषांविशेषयुक्तत्वादुपवासाभावेप्ये
केकस्मद्वादशाहसमप्राजापत्यतुल्यंतन्नप्रजापत्यशक्तौधेनुंदद्याद्विचक्षणः॥ गवामभावेदातव्यंतन्मूल्यवानसंश
यइत्यनेनन्यायेनप्रतिप्राजापत्यमेकैकस्यांधेर्न्यूंहीयमानायाधेनूनामपिषष्ट्यधिकंशतत्रयंभवति। नपुनःसहस्रमतोपथ
क्रमेणविषयोयुक्तः। पत्रयिंशद्वचनंविप्रप्रमाद्यद्वादशसंवत्सरान्नष्टस्त्रीनसाधेसंवत्सरंचव्रतमादिशेत्तेषांसंवत्सरं
हस्त्र तद्धेनुस्थाधेःदद्यात्मवैश्यावर्णेनान्यतुपूर्ववेदिद्वादशवार्षिकंगोसहस्रतयाःसम्बन्धिविशिष्टंतदाचार्यो हिहनन
विषयेऽल्पंतत्पतितगुरुत्वात्। तथाचदक्षः। समंमेब्राह्मणेदानेद्विगुणंब्राह्मणेषुच। आचार्येशतमाहस्रंसाद्र्पेदत्तमक्षय्य
मितिप्रतियाद्योक्तवान्। मम द्विगुणसाहस्रमानसचयथाक्रमंदानफलविशेषस्याद्विक्षायानद्वदेवदानं। पक्षेवनद्वादशवा
र्षिकउक्तोक्रमस्तिन्नेवविषयेऽरुहत्वाश्चित्रंवासनदेवव्रतमोक्षमाहुछासाङ्गेरिति। पत्रयावज्जीवमावश्यमानव्रतंयदात्रेयु
क्तंचानुगुणंवासश्चाग्न्यभावेनदानत्रासमर्थस्यवहवन्नस्यायंदानतयाः समुच्चयोद्रष्टव्यः द्वादशवार्षिकमतिरिक्तनानुसंधेन
परांशरोक्तानांप्रायश्चित्तानामुत्तरत्रवक्ष्यमाणत्वेवक्ष्यामःननुचद्वादशवार्षिकादिकल्पानांव्यवस्थाकृतोवसिष्ठेनता
वद्ब्राह्मणवार्षिकादिविधायकवाक्येष्वितियुक्तंतत्राप्रमीतेः। नचवाच्यप्रमाणावगम्यगुरुलघुकल्पानांवाधोमाप्रसाक्षी

६६

नथा५

द्वि० ५८

१ वीप्सार्थेवैवोऽपदेष्टाऽतिदिष्टयोरेकत्रसमवेतयोः यत्सशेषत्वंविकल्पसमुच्चयांगांगीभावानां १

वि३ नत्र२ नु२

दितिसंवत्सरोक्तानइतिविकल्पसमुच्चयांगांगीभावानामत्यंतमाश्रयणेनापिबाधस्यसमुपरिहरत्वात् अत्रेत्युच्यते। नन्वादहादशवा
र्षिकेसत्रेनरदेवसमागमेस्नात्वाहयमेधेविमुध्यतीत्यादीनांविषमकल्पानांविकल्पोवाकल्प्यतेविकल्पाश्रयेणागुरुकल्पानामदृष्टनाशसंभवेना
नर्थक्यप्रसंगात्। सवयोऽग्निग्रहणाग्रहणवद्विषमंपारायणिकत्वेनापपत्तिरपीत्यपिशब्दात्। सतिसंभवियद्यप्यमेवेतियुक्तंकल्पु
यित्वेदंवाक्यंयोजयितुंतेनातिरात्रेणयक्ष्यमाणोदीक्षितस्वर्गंप्रतिकल्पनीयेत्यादिनेतरथाग्रहणविधे
रानर्थक्यप्रसंगात्। नापिसमुच्चयः उपदेशातिदेशयोसिमंतरेणासमुच्चयानुसंभवति। उपदेशावगतेनैरपेक्ष्यस्यबाधप्रसंगात्
। नवांगांगिभावः मुख्यादिविनियोगकाणामश्रावणात् श्रुतिलिंग [redacted]
[redacted] वाक्यप्रकरणस्थानसमाख्याभिर्विनियोजकानि। अत्रतुयस्यैवोपमर्देपरिहारार्थंविधया अवस्थाकल्प
नेवोक्तासाचजातिशक्तिगुणाद्यपेक्षयाकल्पनीयाजातिशक्तिगुणापेक्षसकृद्बुद्धिकृतेनतयाऽनुबंधादिविज्ञायया
यस्मिंस्तत्प्रकल्पयेदितिदेवलस्मरणात्। एवंचोक्तसत्रसहस्रसाध्यस्यचित्रनस्यनैमित्तिकसमाख्यस्यचक्षिमाह। ब्राह्मणस्यपरिचा
णाद्वादशकस्यवा। तथाऽश्वमेधावभृथस्नानाद्वाप्युद्दिमाक्रयात्। २५४ "भ्रौरयाद्वादिभि [redacted] मापाद्यमा
नस्यब्राह्मयासैकस्याप्यात्मप्राणानतेरुत्वाश्रा णत्राणकरोनिगवांवाद्वादशकस्यासावयदिएणपिद्वादशवार्षि
केष्वध्येते। यद्यपिप्राणात्राणपद्द नस्तदकृत्वैवम्त्रियतेनथापिमुध्यत्येव॥ त्रसएवम नृना॥ ब्राह्मरक्षेणतदर्थमरणंचदृष्टगुपात्तानथापिकीया

एग यत्

२ यथासारस्तनेत्रेलाक्षंशस्त्रवर्णायोत्थानमश्वमेधैकयातानांवागवांसहस्रभावे २

श्वमेधस्यावभृथकर्मांगभूतस्नानसमयेस्वपमपिस्नात्वाब्रह्महत्यायाःस्थविंपाक्रयात्। स्नानेचस्वकल्पं विस्मार्यकुर्या
न्नथाचमनुः। शिष्ट्वाभूमिंदद्वानोनरदेवसमागमे। स्नात्वाहयमेधेविमुध्यतिहत्यां। भूमिंदत्वाब्राह्मणायक्रतिंलब्धे
वानरदेवसमागमे। स्नात्वाहयमेधेविमुध्यतिहत्यां। भूमिंदत्वाब्राह्मणायक्रतिंलब्धे वानरदेवनरशोयज्ञमानेनसम्म
वापेस्तोयमनः शिष्ट्वास्वाप्याश्वमेधावभृथेस्नात्वाप्रमुच्यतेसायंदितेरनुज्ञातोभवति। अश्व [redacted] श्वमेधावभृथ
गतानेस्नुज्ञातः स्नातः सद्यःपूतोभवतीतिशंखस्मरणात्। अश्वमेधावभृथयज्ञसमाप्तिं। ग्निष्टुत्समाप्तिकानांवासवेमेधादीनामुपलक्षणं। अश्वमेधावभृथवान्सयज्ञैम्पृष्टदंतइतिगौतमस्मरणात्। अश्व
पंचपक्षोनद्वादशवार्षिकस्यकर्त्रेविद्वाब्राह्मण [redacted] प्राणपरित्राणादिकुर्वतोव्रतसमाप्तेर्वविरुद्धत्वात्तंसर्वस्वदानेनग्रहयन्निम
त्तेवेतिनपुनः स्वतंत्रंप्रायश्चित्तांतरं। तथाचशंखंद्वादशवर्षेभ्रूहिंपाक्रयात्। तस्मरणवाब्राह्मणंप्रात्रियित्वागवांवाद्वादशानां [redacted] परि
त्राणात्सद्यएवाश्वमेधावभृथस्नाद्वाहूतोभवतीतिश्रुतत्वमनुना। कृतवापावानिवसेदितिद्वादशवार्षिकस्यगुणाविधिं
प्रक्रम्यब्राह्मणार्थंगवार्थेवासद्यःप्राणात्ययेतामुच्यतेब्रह्महत्यायागात्रागोब्राह्मणस्यचेत्यादिनाऽध्येब्राह्मणत्राणादिकम
भिधायसंवेहदृष्ट्वातोनिसंव्रत्यचरीसमाहितःसमाद्वादशवर्षंवेब्रह्महत्यांव्यपोहतीतिद्वादशवार्षिकमेवोपसंहृत्यनन्वश्वब्रह्मह
त्यायाःस्थविंपाक्रयादितिब्राह्मणत्राणादीनांद्वादशवार्षिकेनसहैकफलत्वावगमात्स्वाम्नायमेवयुक्तंनपुनरग्न्वाधेयवा
धानविरोधित्वादपिनांगत्वंश्रुत्यानुयाहकत्वंगम [redacted] भवतिनवप्रायश्चद्वादशवार्षिकस्यदेवविधानपनन्तत्कार्यविधानगम्य

ते। यथासत्राया यूर्यविश्वजिताय जेतेतिसत्रप्रयोगग्रहणंतत्रसमायनाक्ष मस्यविश्वजिद्विधान मनोपिस्वातंत्र्येणप्रवेशलक्ष्यभावादेनांन वेषामपिदृष्टादृशवार्षिकोपक्रमोयंसहामध्यदीक्षत्वेनतंदंगत्व मिति शंकनीय। पतः समयिम ध्यदीक्षविशेषांतप्रयोजनत्वेनप्रयोजनाकांक्षाविरहात्परस्मैपदंगिति वुक्तं। पथासोमिषेनीप्रकरणमध्यवर्त्तिनोविस्य हाना मग्निसमिंधनप्रकाशकत्वेन सोमिषेनीमिः सहैककार्यांगानसोमिषेनंगत्वं नवैकांतनीय्याग्निषवशादीनांदृदृशवा र्षिकमध्योपाठः वसिष्ठगोतमादिभिरेवाहादृशवार्षिकप्रक्रमात्सांगेवपरिनत्वादिष्टमेवचस्वातंत्र्यंप्रकटयितुमनेनोल क्षपेशस्त्राभ्नोवास्यात्रास्पेदात्मानमग्रेवेतिप्रतिवा वाशब्दः पठितस्तथाप्रतिप्रायश्चित्तमेवोपसंहृतं। स्वतोमत्त ममाहुत्व मविधिविप्रःसमाहितः। ब्रह्महत्याकृतंपापंव्यपोहत्यात्मतंत्रतेति। त्रनेनाग्निषवशादीनांस्वातंत्र्यमेवयुक्तं।

स्वतस्तुब्राह्मणत्राणादेरप्येककलत्वान्नांगगित्व मिति। उच्यते। परिहृतमेतन्नदंतराब्राह्मणमोचयित्वेत्यादिनाशरववचनेनांगत्वावगमात्। त्रंगस्यैवसतः प्रधानद्वारेणफ लसंबंधः वसधानवि रोधः। यत्तोब्राह्मणत्राणावधिकस्यैवब्रह्महत्यानुष्ठानस्यफलस्यसाधनत्वविधायनइतिनविरोधः किंचदृष्टार्थोत्रायमर्थस्तेब्राह्मणागमयेपिवा। दृष्टार्थेपिनिरात्तंकरूत्वात्तब्रह्महामुचिः २४५ दीर्घेणावटुकालस्यापि नात्तीब्रेणदुःसहनामयेनकुष्ठादिव्याधिनायक्तपोद्दिनंब्राह्मणंगांवात्रात्रविधायथिरस्थानिरात्तंकर्नोरजेक्कृत्वाब्रह्महा मुचिर्भवति। ननुब्राह्मणस्यैपरित्राणादिसत्रयदुक्तंब्राह्मणरक्षणात्तदेवकिमर्थंपुनरुच्यतेब्राह्मणागमयापिवेति।

समेवकिंत्वात्मप्राणपरित्राणेनाधस्तनवाक्यंब्राह्मणरक्षणमुक्तमधुनायुनरोग्रवधानादिनेतिविशेषः। त्रथवेवा मिपोप णात्तंमनुनाविप्रस्यत्रिमित्तेतत्प्राणलाभेविमुच्यतइतिं

किंच त्रनीयविप्रसवेस्वंब्रह्मतेद्यानितएवचा। तानभिमंत्रेक्षतः शस्त्रंनीवत्रापिविभुध्यति २४६ विप्रस्यापहृत सर्वेस्व नेयावसोक्षतःसवधिर्वेमूहिरण्यादिकंचौरैर्हृतंसाकल्पेनानीयरक्षणंपःकरोतिसविभुध्यतीति। त्रानयनेप्र छतःस्वयंचौरेर्योतिनोवायदिवा तानभिमंत्रेब्राह्मणसर्वेस्वानयनायेतत्रयुध्यमानः शस्त्रंक्षेत्रोम्न कल्पोजीवन्न पि विभुध्यतीतिशस्त्रेणेति। वहुवचनंक्षत्रहत्यार्थं। त्रतएवपुनः। त्रवरंप्रतिगृह्यवासर्वस्वप्रदिजिस्वचेति। त्रवरग्रहणं कृतास्तस्मश्लोकत्रयोक्तैकल्पकस्य ब्राह्मणरक्षायरूपत्वेनानरागब्राह्मणोचयित्वेत्तनेनशरववचनेनक्रोडीक्र तंत्रात्रहादृशवार्षिकसमास्यवाधित्वेनविनियोगान्तस्यांतरंग। प्रायश्चित्तान्तमाहलोमभ्यःस्वाहेतेवं हित्वालोमप्रभृतिवै तानुक्त्वानंतरंहुयाद्दापिंतत्रेभियंयाक्रमं। २४७ लोमभ्यःस्वाहेत्यवमादिभिःमंत्रैर्लोमप्रतिमज्ञोनांतानुक्त्वा हु यात्तदनिपदःकरणत्वनिर्देशार्थैःसर्वशब्दःप्रकारस्यचना

स्त्रीहिशरस्तंतनेतरयसिहत्वगस्रोनाप्रमतिशरेनाक्षिप्राणानाद्यांतनाथःतत्रश्लोमादीनिहोम द्रव्याणिचतुर्थ्यानिर्देशंकृत्वास्वाहाकारंयदित्वातेमंत्रेजुहुयात्। तेचरूपमानद्रव्याणिलोमत्वग्लोहितमांसमेदः स्नाय्व

स्थिमज्जानामष्टसंख्यत्वादष्टौमंत्राभवंति। तथाचैवमिष्टः स्त्रुणाहाग्निमुपसमाधायजुहुयात्लोमानिस्वाहेतिजुहोमित्लोमभिर्मेत्सं
वाशयइतिप्रथमं। त्वचंस्वाहेतिजुहोमित्सवामत्सं वाशयइतिद्वितीयं। लोहितंस्वाहेतिजुहोमित्लोहितेनमत्सं वाशयइतितृतीयं॥ मांसा
निमत्सार्जुहोमीमांसैमत्सं वाशयइतिचतुर्थं। मेदोमत्सार्जुहोमिमेदसामत्सं वाशयइतिपंचमं। स्नावभ्योस्नावभिर्मत्सार्जुहोमिस्ना
युभिर्मत्सं वाशयइतिषष्ठीः अस्थीनिमत्सार्जुहोमिअस्थिभिर्मत्सं वाशयइतिसप्तमी। मज्ज्ञोमत्सार्जुहोमिमज्ज्ञाभिर्मत्सं
वाशयइत्यष्टमी। अत्रचलोमप्रभृतीन्वेतनेजुहुयादितिलोमादीनांहोमेऽन्यत्वावगमाद्दोमभ्यः स्वाहेतिसमपि
चतुर्थीनिर्देशेलोमादीनांनानादेवतात्वंकल्पते। इत्यप्रकाशः नैतन्मंत्राणांहोमप्रसाधनत्वोपपत्तेः किंतुलोमभिर्मेत्सं वाश
यइत्यादिरिवमिश्रमंत्रपर्यालोचनयामत्सोद्देवहविः संबंधावगमाद्देवतात्वंकल्पते। अतश्चलोमादीनिसामर्थ्यात्स्वधितिना
नवदानमुत्सृष्टदेशनाशेहोमानंतरंवेतनेनुपस्थियंत्रेतिवाक्योपपत्तेश्चिद्रुक्मनादिष्वदृश्यत्वादाज्यहविष्कोहोमइति
तद्विरुद्ध्यवाक्यमित्यपेक्षणीयमेवंस्तुहयादिभिर्मेध्यैरग्नौसिद्धेस्त्रुगाहाग्निमुपसमाधायेतियुक्तमग्निग्रहणं लोकिकाग्निप्रा
सर्थंपुनर्वेतनसंज्ञिताग्नीनांपतियत्रिविधानात्। आहिताग्निस्त्रुचौविप्रोमहापातकवानश्वेतनायाश्चित्तेनशुध्येत्तद
नानात्वकारणं। वेतनेनपक्षियेतेत्यशास्त्रियमयेद्दुधरंक्षणः स्मरणात्। तथा। महापातकसंयुक्तोरहोवात्स्याद
ग्निमाव्रयहि एत्रादिः यालंपदग्निपुरुक्षत्रेहोषसक्षयात्। प्रायश्चित्तेनकुर्याद्यश्चरुवोत्रियनेयहिरटह्योनिर्वापये

छोतमपुरुषेस्यात्परिछदमित्रकात्मायेनस्मरणात्। तत्पक्षेयश्चेत्पोयोस्यायत्रिरधोनुरुवनकर्तव्यः यथाहमनुः॥ प्रायेदा
त्मानमग्नौवासमिद्धेत्रिरवाकशिरसंतिलैर्गोतमनाप्यत्रविशोदशिनः। प्रायश्चित्तमथोमासंकिल्बिषघ्नंसाक्षाद्देशिरस्त्रिरवज्ञान
स्मृति। अवस्थानस्यश्वपचनशनकशिनकलेवरस्यमथः। तथाचकाचकोक्तिः। अत्रनशनेनकशिनोग्निमागेहेदिति। इदंच
मरणांतिकप्रायश्चित्तंकामकारविषयं। यथाचमध्यमांगिराः॥ प्राणांतिकंवपनंप्रोक्तंप्रापश्चित्तमनीक्षिभिः तत्कामकार
विषयंविज्ञेयंनात्रसंशयइति। तथा। पुःकामतेमहापापंनरः कुपाल्कथंचना। तत्स्यमुंडनंदिष्टंभ्रूनिपत्ननाहतइति। तत
त्रप्रायश्चित्तंचतत्रसेवनंत्वाहयाज्ञवल्क्यः। शवार्थिकांतस्तंतमित्युक्तंपाक्किंचा। सेयामेवाहतोलक्ष्यस्तूष्णीमवाक्प्र
यातामत्तकल्पःप्रहारंनाजीवन्नपिविमुंचति ४५ अथवासंग्रामेसुक्षमस्तावभयकुलपीडितेशस्त्रसंपातस्थानेलक्ष्यस्तूष्णी
मतःअधिंप्राक्षयात्। गाढंमर्मेजनितप्रहारंनीडवदनात्मानंत्यक्तुंतोजोवन्नपिविमुंचतिलक्ष्यमावप्रपायीम्वेत्रिय
मे सर्व विद्यांधनुर्विद्याविदावासेयामेस्वेच्छयाकर्तव्योनतुराज्ञावेलात्कारपितव्यः यथाहमनुः नेक्ष्यशस्त्रभृतांवा
स्याद्दृष्टामिच्छयात्मनोनिर्दिष्टमरणांतिकत्वात्साक्षात्कर्तुःक्षत्रियस्यकामकारविषयेऽपिशब्दोदयश्वमेधादिनापि
शुध्यतिइति। यथाहमनुः॥ यज्ञैरनेकैरश्वमेधैर्नरस्त्वजितोगोसवैरपि॥ अभिजिद्विश्वजिद्भ्यांवात्रिवृताग्निष्टुताऽपिवेति॥ अश्वमेधा
दृष्टानेचसार्वभौमस्यक्षत्रियस्यैव। यज्ञैरनेकैरश्वमेधैर्नक्षत्रियस्तुसहायतइतिपराशरस्मरणात्। नैतत्सार्वभौमेपज्ञेतत्सामा
र्वभौमस्यप्रतिषेधदर्शनात्। इदंचाश्वमेधानुष्ठानंसार्वभौमस्यकामकारकृतेमरणांतिकेस्थानेद्रष्टव्यंमहापातकंचकृतं
रश्यत्वारोहतिप्रवेकं॥ अग्निंप्रविश्यपथुभ्रंतिस्थित्वावामकृतिंकेत्तावितियमेनमरणं फलाग्निप्रवेशोत्तेषत॥ योमहाकृत्तोर

मित्तः
६८

श्रत्रवर्णिकस्याहिताग्नेरिष्टप्रथमयज्ञस्यहादशवार्षिकेण महविकल्पेतेनवत्सर्जिताद्यश्रेमाधानेग्रष्टमेपक्षानुष्ठानेवाका
र्यंयतितस्यहिजातिकर्मस्वनधिकारान्नषसंध्योपासनवद्विरोध इतिचेन्न श्रुत्यैनोदितस्यहिजातिमात्रस्यनाधिका
रानुवत्संध्योपासनवद्विशेषश्रवणात्॥ श्राधानादनन्तरक्रतुशेषत्वाभावान्नातिवदक्षणान्नूनाधिक्याश्रयणेनहादश १ त्रिष्क
वार्षिकद्वादशवार्षिकत्रैवार्षिकोदिष्वमाक्षाद्वादिश्रुत्यवरुद्धपत्नीयाकिंच॥ श्रस्यैनियतोज्ञातीत्वेवेद संहितांमु
ष्यतेवाग्निनाशित्वाप्रतिस्रोतःसरस्वतीं २४९ श्ररण्यनिर्जनप्रदेशेनियतोनियताहारःजपेद्धानिपत्नाहोरात्रंतिमनुस्म
रणान्तत्रिवारंमंत्रब्राह्मणात्मकंवेदंजपित्वाप्रुध्यति संहिताग्रहणपदक्रमव्यदाग्नेयंपदाग्निनाशनोभूत्वाप्लाक्षा
प्रस्रवणादारभ्यपश्चिमोर्ध्वः प्रतिस्रोतःस्रोतःप्रतिसरस्वतीमित्वागत्वाप्रुध्यति श्रशनं चहविष्यान्नकापंहविष्य
मुत्वानवरंप्रतिस्रोतःसरस्वतीमितिमनुस्मरणान्त्रयेचवेदज्ञोविद्वांसंहन्तिहंतस्मात्पंतगुणवतोनिगुणंन्यायादनेनसमा
दक्षतेइत्यः सरस्वतीगमनेनुज्ञादशएवविषयाविद्याविरहिणोद्रव्यनिमित्तप्रतिरस्कृतोयद्यविप्रोनिगुणोम्रियते
पशोत्पादिसु मंत्रवचनस्यदर्शितत्वात्यत्तुनमंत्रवचनं॥ जपेन्नामंतमंवेदंयाजनानोशनंव्रजेदिति॥ तदरण्येनिय
तोजप्यमस्यविषयेश्रविद्यमानान्वयस्यसर्वस्वदानेसान्वयस्यतुसोपस्करंगृहदानमितिव्यवस्था॥ परापिपुराणशरणेनकुंचानुविधोपपन्नस्कविधि
वद्रह्मद्यातकोसमुद्रसेतुगमनेनापश्चित्तेविनिर्दिष्टेना सेतुर्वेक्षपथा भिक्षावातुर्वर्ण्यसमाहरेत्तवनोयंकर्मस्थानइत्रापानद्विजानि
नः॥ श्रहंदुःकृतकर्माद्यमेहापातकारकः॥ गुरुहारयुनिष्टासिमिक्षाथीब्रह्मद्यातकः॥ गोकुलेषुचगोष्ठेषु ग्रामेषुनगरेषुचनपान
नेषुनीथेषुनदीप्रस्रवणेषुच॥ स्नेहेश्वरमापपत्रैः पुण्यगत्वानुसागरे॥ ब्रह्महाविप्रमुच्येतनात्रसंशयतांमम॥ द्वादशाब्दं
प्रायश्चित्तंब्राह्मणभोजनोदत्तावस्त्रपवित्रपाणिरुत्तानाप्रविशेज्ज्वलदग्नौचापिशंतदद्याद्वातुविद्यापदक्षिणोग्नंवंसुहिमवाप्रोक्षि
चान्नेद्यानुमोदितइति॥ तदपिपात्रेधनंवापयेद्यमित्तनेनसमानुविद्यांपत्नमनुवचनं॥ ब्रह्महासंवत्सरंकृच्छ्रंचरेदक्षुरंकाघी
त्रिषवणंकमीवदकीमेक्षाहारोदिव्यनदीपुलिनसंगमाश्रमगोष्ठपद्मप्रस्रवणान्तपोवनविहारीस्यात्स्थानवीरासनीसंवत्सरंग्रा
णेहिंसणिगोधान्यतिलमृत्तिसर्पीक्षिब्राह्मणेभ्योदद्यंस्तोभवतीतिनदीपहेतुस्तस्यधनवतोज्ञातिमात्रापादनेनदृष्टत्वा॥ पशुनवं
सिष्टवचनं॥ द्वादशरात्रंबभक्षीहादशरात्रमुपसेवेतितन्मूनसाध्यवसितव्रह्महनंस्वतंत्रंवापरंजिघांसस्यवेदितंवा॥ पशु
नःसंदंशब्राह्मणंहत्वाप्रदहमाव्रतंचरेत्॥ चोदायणोवाकुर्वीतपराकंहयमेववेति॥ षड्विंशन्मनवचनं॥ ॥तदप्रमाणेनयंपस्त्व

१५१

मिता० ६६ व५

स्यसंप्रत्ययवधेरुक्तं। अत्रैवविषये अत्रप्रत्ययवधेरहस्पतिराह। अरुणायाः सरस्वत्याः संगमेलोकविश्रुते। प्रयुध्येत्रिषवणात्स्नायी त्रि
रात्रोपोषितोद्विजः॥ नाम्नापिस्मृतिवचनान्निश्चयेविषमाणांव्यवस्थाविज्ञेया। समानोत्तुविकल्पः। एतानिचद्वादशवार्षिका
ण्यनदानपर्यंतानिब्राह्मणस्यैवक्षत्रियादेस्तुद्विगुणादिकं। यथाह। गौतमः। पंचैद्याब्राह्मणानांतुसमाज्ञो द्विगुणामता॥ वै
श्यानांत्रिगुणाप्रोक्तापंचैवक्षत्रबंधुषु॥ इति। एवंब्राह्मणानांयेनहतेभ्यो नगतगुणविशेषेणयः प्राय श्चित्तविशेषोव्यव
स्थितः सएतद्गुणविशिष्टेक्षत्रियादेर्हंतरिद्विगुणः त्रिगुणोवेदितव्यः॥ अत्रयेवदिशक्षत्रियवैश्यादावविहितेनैनोरूढ्यवशेष
गौरवान्न प्रायश्चित्तस्मृतिर्द्विगुणादिकल्पनीयादासगौरवंचदंडगौरवादवगम्यतेयथोक्तं॥ प्रतिलोमायवादेर्द्विगुणः॥
त्रिगुणेरमः वर्णानामानुलोम्येनतस्मादेद्वादेर्हानितः इति। पंचचत्वारिंशत्तमंवचनं। प्रायश्चित्तंपठित्वाब्राह्मणस्यमहर्षिभि
:। पादोनक्षत्रियः कुर्यादर्धवैश्यः समाचरेत्। न प्रभुः समाचरत्यादशेषेद्विपथाद्यर्धावसिक्तादीनाप्यनुलोमान्नानां
दंडवसायश्चित्तंयेहनीयादर्शितंचदंडतारतम्यं। देशप्रणयनेकार्यवर्णजात्यन्नगर्वेतिनतत्रमहर्षावसिक्तस्यब्राह्मणव
धेब्राह्मणादतिरिक्तक्षत्रियान्नतमधीयहेद्वादशवार्षिकंभवति। अत्रयेवदिशाप्रतिलोमास्वपिप्रायश्चित्तंगौरवमुद्दि
श्यतथाभ्रमिणामपिन्नेगिरसाविशेषादर्शितः। गृहस्थोक्तानिपापानिकर्तव्याश्रमिणापदि। शौचवद्धोधनंकुर्यादवा
रजसानिदर्शनादिति। शौचवदितिरणद्धौ। वैगृहस्थानांद्विगुणंब्रह्मचारिणांत्रिगुणंतुवनस्थानांपतनीनांतुचतुर्गुणमि
तिवचनाद्यथाब्रह्मचर्यादीनांशौचंद्विगुणादिकल्पेनावद्धंतेतथाशोधनंप्रायश्चित्तमपिभवतीतिसर्वत्रब्रह्मचारिणस्तुप्रायश्चि

पापमुद्दिश्यतत्प्रातिलोम्यानुष्ठितबहुविधसाहस्यतिरिक्तविषयं॥ त ६

राम० ६५

त्तेर्द्विगुणंषोडशवर्षादूर्ध्वमेव। अर्वाक्पुनर्बालोयावन्नातंद्वादशवार्षिकेचतुर्गुणेक्रियमाणेमध्येविपत्तिशंकयासमासमुपपन्नेः
पत्तावपियापक्षयोभवत्येव॥ यथाह गौतमः॥ प्रायश्चित्तेव्यवसितेकर्तायदिविपद्यते। एतत्तद्धेरवासाविहलोकेपरत्रचेति॥ व्या
सोप्याह। धर्मोयंयत्नमानस्तुकुर्वन्नेच्छक्रोतिमानवः। प्राप्नोभवतितत्पुण्यं मत्रैवेनास्तिसंशय इति। अत्रपुनर्निमित्तानेद्वुद्ध्यहमा
प्रश्चित्तस्यात्तिर्दशमाहयागस्थक्षत्रविट्शूद्रानीचरेद्धस्यहणिजंतं। तर्हिहारीतयथावर्णंतथात्रैयीनिरूढकः २५१ दोसणोपोष्य
र्यंतेसामयागप्रयोगवक्तेमानोक्षत्रियवैश्योयायात्ययसोब्रह्महनिपुरुषेषडुत्तमुपरिष्टाद्द्वादशवार्षिकादित्तत्र एतत्पक्षेपियागश
द्दःसामान्यवचनस्तथाप्यत्रसामयागमभिधत्ते॥ सवनगतौचेरान्नत्यवैश्यावितिवासिष्ठे। सवनत्रयसंपाद्यस्यसोमयागस्यैवनि
र्दिष्टत्वात्। अत्रवत्सगुरुत्वद्युक्तानांद्वादशवार्षिकादिब्रह्महत्याव्रतानांज्ञानेशक्तिगुणापक्षयाप्राग्वद्यवस्थावेदितव्या॥ एवंग
र्भवधाद्विषयेपिमरणेनिर्बंधुनातिदिष्टेनाव्रतयद्यणा तेत्रेतः कामतोयागस्थक्षत्रियादिवधेत्रैवास्यद्वैगुण्यंएतच्चजंतंसंपू
र्णंनवकैर्नवपूर्वेयावद्वर्षंयावर्वादशाप्यनेहसे ति प्रक्रम्यापस्तंबेनद्वादशवार्षिकाभिधा नाद्गर्भेचविन्नासुसंभूतेहत्वायथावर्णं
यद्वर्णापुरुषवधेयत्प्रायश्चित्तमुक्तंतद्वर्णगर्भेवधेतद्वरेत्। एतज्ज्ञानुपज्ञातस्त्रीपुंनपुंसकज्ञाननगर्भविषयंपाहत्यागमेमविज्ञातमित्तिमान
वेतिशंखदर्शनात्। अत्रवयंद्यपिब्राह्मणगर्भंमजाब्राह्मणाद्देवतहदृक्षनिमित्तवतेप्राज्ञिरुक्तापिस्त्रीत्वस्यादिसंभवात्स्त्रीत्वस्मृदविदुषि
दृक्षत्रवधदृक्षपपातकत्वेनतत्प्रायश्चित्तप्राप्तिरपिसादृतः स्त्रीपुंनपुंसकत्वेनापिज्ञातगर्भेपिब्राह्मणगर्भंतमात्रेणपुनस्तद्धत्यावृत्तं
कुर्यादित्यथवदतिदेशवचनोपज्ञातनुस्त्रीपुंसादिविशेषवंजनेयथायथमेवप्रायश्चित्तमुक्तंपश्चात्रैप्यानिरूढकोन्यायादकः

पुं४

मिता० सोपितथावृतंचरेत्। हस्मसानात्रेयीवर्णानुरुपंव्रतंचेरिरन्यथा॥ स्त्रीचेपीशब्देनक्लुप्तकल्पेनोक्तस्तुलाद्दतुल्यातामात्रेयीप्राह्मत्रत्रेषुयद्
यत्संभवतीतिवृद्धिसंस्मरणात्। स्त्रीत्रिगोत्रजाद्यापि॥ स्त्रीत्रिगोत्राजाद्यानारीमितिविष्णुस्मरणात्। पतद्ग्रहनंभवति॥ बालब्राह्मणभवधेत्रा
ह्मणीत्रेयीवधेचब्रह्महत्रावतं। क्षत्रियगमंवधेक्षत्रियात्रेयीवधेचक्षत्रहत्राव्रतं। स्वमन्त्रोयीति। चशब्दात्साक्षेपनन्तवचनादि
घृषि॥ पणाहमनुः॥ उक्तोचैवानृतेसाक्ष्येप्रतिरुपगुरुक्रतथा॥ स्त्रीपहसवनिक्षेपंयद्वास्याचस्त्रीसहदुधमिति। यत्रव्यवहारेत्र
सत्यवचनेनप्राणिनांवधप्राप्तिस्तद्विषयमेतत्। प्रायश्चित्तसमानिगुरुत्वात्। प्रतिरूपः कोधावेशः निक्षेपश्चब्राह्मणसंबंधीस्त्री
चात्राहिनाग्निभार्योपपत्तिव्रतत्वादिगुणपुक्तो व्रतसवनस्थाच॥ पथाहागिरः॥१॥ स्त्राहिताग्नेर्द्विजाग्र्यस्यतथापत्नीमनिदि
तांब्रह्महमाव्रतंकुर्यादाचरेदिति पराशरस्मरणात्। स्वकसवनस्थाग्निहोत्रिणपात्रेपावधेब्रह्महत्रायाश्चित्तानि
निर्देशात्तद्व्यतिरिक्तस्त्रीवधस्तुस्त्रीपुंक्षत्रवधसमकल्पयापातकमध्यपाठादुप पातकात्तेसवनत्वात्प्रेतनहेतव्यस्यतन्निषेधः
नपहेपगतत्वेनलिंगवचनपारिवक्षित्तत्वाद्ब्राह्मणजातेश्चस्त्रीपुंसयोरविशेषात्तदतिक्रमनिमित्तप्रायश्चित्तमिवेब्रह्महाहाद
दशाब्दानीत्यस्यापत्रप्राप्तत्वात्किंप्रथंनयात्रेपीनिहन्यकइति — स्त्रतिदेशवचनं। उच्यतेसत्यपिब्राह्मणत्वेनात्रेप्यावधे
महापातकप्रायश्चित्तनिरुपणार्थंमतस्तस्यापपातकमध्यपाठादुपपातकप्रायश्चित्तमेवस्त्रतिदेशिकेनुचप्राप श्चित्तस्ये
वातिदेशेनयात्तिस्मात्तःपतितसागादिकार्यमात्रेनभवति। किंच॥ चरेद्व्रतमहत्यापिब्राह्मणार्थेचसंगतः॥ पथावर्षासि

स्मनुवर्त्तते। ब्राह्मणदिसवनेनक्लृप्तनिक्षेपस्तद्व्यायादनार्थेसम्पर्कागमसंस्कारादिप्रहोरक्लृप्तेकल्पेचित्वतिद्व्यात्तादियुक्तिबंधवधणा दशोनमुक्तस्त
दाहत्वाप्यथावृतंब्रह्महत्यादिव्रतंचरेत्तथाचगौतमः स्त्रष्टश्चेद्ब्राह्मणवधेस्त्रहत्वापीति। तद्ब्रह्मननेतरभावेत्वेकपापश्चित्तत्वेनयुक्तो
समसवनएवाएदशेकेसम्मतत्वादतिदेशिकानांपापोनामेवब्रह्महत्यादिव्रतानातिदेशगर्षिकादीतिभवतिनएतत्सूत्रपर्यवेचनंप्रयुक्तं॥ किंच
द्विगुणेसवनस्थेतुब्राह्मणेव्रतमादिशेत्॥ २५२॥ यस्तु सवनेसपाद्यंसोमयागमनु ष्ठितवान्ब्राह्मणंव्यापादयतितस्मिन्दृष्टादृश
वार्षिकादिव्रतंद्विगुणंसमादिशेत्। तेषांचव्रतानांगुरुलघुभूतानाजातिशा स्त्रिगुणद्यपेक्षयासम्पूर्णसव नस्थत्वाविशेषेएवंवय
वस्थावृंतव्याब्रह्महत्यासमानांतएवविक्षेपादिनात्रनिर्देशिकेभ्योपिन्यूनत्वाद्दृष्टादृश्वार्षिकादिप्राप्तप्रायश्चित्तमिस्कृतानिर्व्रह्म
त्यापायश्चित्तप्रकरणे। स्वयंकृतमद्य॥ प्रसुरायानप्रापश्चित्तंषड्व्रतानि॥ सुरांतुब्राह्मणोमोहात्पीत्वासंस्कृतांद्विजः। सुरापोमंत्रपूतांत्वाम्रियेणाग्निसंनिभां॥ सुरापोमंत्रपूतांपीत्वाम्रियेणाग्निवर्णांद्विज
म्रच्छति॥ २५३॥ सुरादीनांमध्येमद्यमग्निसंनिभंकस्मात्पापाहितान्निस्पर्शंदाहशक्तिकल्पत्वेपीत्वासुरापोमरणाद्गुरुद्विप्राप्नोति। गोमूत्र
साहचर्यात्गव्यस्यवधूतपयसीयाद्यावत्तयः साहचर्याच्चस्त्रेणप्रघोमृत्। एवाद्यावसाकार्यं। सुरापस्त्रादेवासाक्षाग्निवर्णा
सुरांपिवेदितिपैठीनसिस्मरणात्॥ तथालौहेनयात्रेपासुरापोग्निवर्णांप्रापसेनतात्रेपावासुरांपिवेदितिपचेतससंस्मरणा
त्। एतच्चसंस्कृतमानप्रत्रसुरापारामेकृत्वाग्निवर्णंसुरांपिवेदितिस्त्रेगिरस्मरणात्। यत्तुवसिष्ठवचनं॥ स्त्र
ग्गंधसंतुसुरायास्त्रग्निवर्णांतांपिवेद्विजः। तत्सुराव्यतिरिक्तमद्यापानविषयंतद्यकोमकारविविक्तंसुरापानकोमकृतेज्वलंतीं
तांविनिक्षिपेत्पतंमुखेतयाविनिर्दग्धोम्रियतेसुधीर्भवाफ्रयात्। इतिवसिष्ठस्मरणात्। यत्तुसुरांपीत्वाद्विजोमोहादग्निवर्णांस

प्रिंटो० संपिवे दिति मनुनोपोह्यसंज्ञकेनतच्छास्त्राधीयरिज्ञानमिषोषणात्रेत्रिनयोगः किंसुराशब्दोमद्यमात्रेरूढः॥उतातिरेषुवेगो डीमाध्वीपेष्टीमध्वोस्विन्मेरेयमस्तोमैवेति ॥तत्रकश्चिन्मद्यमात्रेरूढइतिवर्णयंतिस्मश्यामेतुसुराइतिवासिष्ठेपैष्टपोदित्रयमप्यभिरिक्ते पिमद्यमात्रेसुराशब्दप्रयोगदर्शनात्॥नचासौगौणप्रयोग

इतिशंकनीयंमरज्ञाननशक्तिमत्वोपाधिकतयासवेत्रमुख्यत्वोपपत्तेर्नागौ णत्वकल्पनोयात्रमाण्यतादितिन्तदयुक्तं॥पा नंसंद्राक्षमाधूकंखार्जूरंतालमैक्षवंमधूच्छिष्टमित्यमरमाविष्टमेरेपनालिकेरन्ना॥ समानाभिविज्ञानोपान्मद्येषुकादशेवत्॥द्वादशंतुसुरामद्यंसर्वेषामधमेसमंइतिपुलस्त्यनेमद्यविशेषेणासुरापाभिहिष्टत्वा त्॥ततश्चमद्यमात्रेसुराशब्दप्रयोगोगौणः॥नैवंपुनःपेष्टयाहिष्टतिस्रःसुराशब्दस्पष्टंमनुनातथाहियद्यप्यनेकत्रसुराशब्दप्र योगोदृश्यते॥तथापिकुत्रानातिरिक्तमितिसंदेहेगौडीमाध्वीचपेष्टीचविज्ञे यात्रिविधासुरापेयेकाचिन्नथासर्वान्यत्नव्याहिंसोन्नमेरिनिगौडीमाध्वीः पेष्टीसुरामप्यस्मयतिरे हितनिर्धारणान्नेत्रेवमुख्यत्वंसुरानचानेकत्रशक्तिकल्पनादोषः॥मद्यशक्तेरुपाधित्वात्सयणेनतस्यसुरोहरत्वात्तन्नचतालहि तेसेषुपक्वपोषेविद्यमानत्वादतिप्रसंगः॥पंकजादिशब्दवत्तयोगरूढत्वात्त्रयणात्॥अतएवत्रयंत्रेवेकातथासर्वानयात्तमाहिंसोन्न मेरिनितिसंज्ञासुराणासमानदोषत्वप्रतिपादनपरानयुनरसुरामुख्योगौडीमाध्वीःपेष्टीसुरामप्रत्यपादनपरंहिंसोन्नमग्रहण हितात्मपलक्षणंज्ञाप्यमुक्तं॥द्वादशंतुसुरामद्यंसर्वेषामधमेसमंमिनिपुलस्त्यवचनेगौडीमाध्वीभ्यामपिसुरामद्यस्यतिरे कदर्शनात्॥तथा॥

सुरावैमलमन्नानांपाण्याचमलमु

च्यतइत्यन्नविकारस्यैवसुरात्वनिर्देशात्॥ननुशब्दस्यचान्नेनलंजनमित्यादिषुव्रीह्यादिविकारेप्रयोगदर्शनाद्गुड मधुनोश्चरसस्यपनात्तथासौत्रामण्यांग्रहेषुचान्नविकारएवसुराशब्दस्यश्रूयमाणत्वात्तयैवसुरामुत्पाद्यतेदुनरग्रास्यसुराशब्दोगौणः॥पक्व कंगौडंपैष्टंमाध्वीतिमनुवचनानिसंज्ञाभ्योसन्निकृष्टत्वनिर्धारणेनि॥नह्येषयुक्तं॥यत्नेनेदंशास्त्रानुशासनंवच्छक्यमवधारयितुं यतिपादनपरं॥किंतुकार्यप्रतिपादनपरमतोगुरुप्रायश्चित्तनिमित्ततयागौडीमाध्वीगौणःसुराशब्दप्रयोगः॥एवंचनानेकशक्तिक ल्पनादोषोनाप्युपाध्यात्रपेणाश्रीयते॥नचात्रहिंसोन्नमग्रहणंसोपलक्षणत्वाच्चतत्रसुरावैमलमन्नानांपाण्याचमलमु च्यतेतस्माद्व्रीह्यादिविकारेप्वपिसुरांपिवेदितिनिषेध्यारूढत्वंत्रयसंबंधित्वेननिषेधः॥

गौड्यादिनात्तमद्यानांब्राह्मणासंवेधित्वेनैवनिषेधोनक्षत्रियवैश्ययोःपक्षरक्षःपि शाचान्नंह्येतन्मेध्यमेतत्सुरासवंतद्ब्राह्मणेननात्तव्यंदेवानामप्रत्यक्षंहविरितिमानवब्राह्मणेनेतिविशेषाद्दानात्॥तद्हिद्व्युना पिब्राह्मणायेवमद्यप्रतिषेधोदर्शितः॥माधूकंमैक्षवंतालखार्जूरंपानसंमद्वच्छैवमाध्वीकमैरेयंनालिकेरंचान्नमेध्या निदर्शनानिमद्यानिब्राह्मणस्यविहितादृष्टद्यात्रवक्रूपेनापिक्षत्रियवैश्ययोर्दोषाभावाद्विहितः॥कामादपिहिगव्यंमैरेयंवा पिकश्चैवनामद्यमेवसुरांपीत्वानरोब्रह्मप्रतिपद्यतइति॥व्यासेनापितयोर्माध्वीकयानमनुज्ञातं॥उभेमाध्वासवक्षौद्रेउभेचरत्न चर्चितौरुकपर्यंकशर्पिर्मैरेयेकेशवार्जुनाविति॥एवंब्राह्मयासंवेधित्वेनमद्यमात्रनिषेधसत्त्वेगौडीमाध्वीचपेष्टीचविज्ञे यात्रिविधासुरापेयेकाचिन्नथासर्वान्यत्नव्याहिंसोन्नमेरिनिगौडीमाध्वीःपेष्टीत्यग्निष्टोमवचनंदोषगुरुत्वेनसुरासमत्व

युक्तिपादनपरं । अपंचसूनानिषेधोनुपनीतस्या न्टाया श्चकमायाश्चवसवा॥ तस्माद्ब्राह्मणराजन्यौवैश्यश्चमद्यंनसुरांपिवेदिति निज्ञा
तिमात्रावच्छेदेननिषेधात्ब्राह्मत्वसुरापीलाहिजोमोहात्पीतप्रायश्चित्तविधिवाक्येमनुनापद्विज्ञयहणं तत्तद्वर्णत्वेयापनक्षणा
र्थंनिमित्तभूतनिषेधसमाप्तेरुक्तत्वान्नैमित्तिकविधिनिषेधवद्वर्णमात्रावच्छेदकत्वात्। पथायस्मद्विनिर्मुक्तंपुरस्तात्चंद्रमात्र
भ्युदेतीतिनिमित्तवाक्येह विमात्राभ्युदयस्यनिमित्तत्वावगतौतत्मात्रेक्षा नैमित्तिकवाक्येभ्रूयमाणमपित्रेवातदुलानिभजेदिति
तदुलयहणंतदुत्पाद्यरूपहविर्मात्रोपलक्षणद्वारकंविशेषः। पादोवालेषुदातव्यः सर्वपा पेष्वयंविधिरितिचनात्कामकारे
पिनप्रत्यवायेतिकेचित्पादमेवहिगुणीकृत्यषड्भिर्वदेविहितंयत्कामानांकाम्यानांहिगुणंचरेदितिगिरमणात्। एवंद्वधा
तुराद्विषपियोज्ञानथानद्ब्राह्मणोनानाब्रंदेवानामभ्यनाहविरितिमद्यस्यापियानिमात्रावच्छेदेन निषिद्धत्वादनुपनीते
तनद्येयानुकथमनुपनीतेसदोषःप्रागुपनयनात्कामचारवादभक्षदनिगोनमवचनात्तथामद्यमत्रपुरीषाणाभक्ष्यो
नास्तिकम्ब्रुवन्रिषभ्रांपंचमाहर्षादद्वैपित्रोःसुहृद्गुरोःइतिकुमारवचनाच्चदोषाभावावगतेः उच्यते।सुरामद्ययोर्निषेध
वाक्येज्ञातिमात्रस्यावच्छेदकत्वेप्रवृणाद्यनिद्दनेवनिषेधप्रवृत्तिः व्रतादावस्मद्गंतेर्निषेधवचनात्सुरापाणेनिषेधस्यज्ञा
त्याश्रयइतिस्थितिः। अतःपादोवालेषुदातव्यःसर्वपापेषुयंविधिरितिसर्वपापेषुसुरापानादिद्वयं पित्रेवचनमात्सादृश्यस्
रापानेप्रायश्चित्तंतथाज्ञातुकर्मोनचमद्यपानेपिप्रायश्चित्तमुक्तंव्रतनुपनस्कृपोवालोमद्यंमोहात्पिबेद्द्विजोनस्मस्कृच्छ्रत्रयं

कुर्यान्माताश्रातातथापितेति। अतोगौतमवचनंसुरा दिव्यतिरिक्तशुक्तपर्युषितादिविषयंकुमारवचनंतुखल्वेराघरव्यापनपरं
।व्रतादावप्रागुपनयनात्तूत्तदोषस्योपनयनमेवप्रायश्चित्तमित्युक्तंमनुरागोमोहोमैजोतकर्मचूडामौञ्जी निबंधनैःवेजि
कंगार्भिकंचैनोद्विजा नामपमज्जतेतदिति॥ ॥अथमंत्रार्थः॥ ॥त्रिवापैकाताम्रेनिप्र श्रुतियेष्टिप्रतिषेधः।ब्राह्मणस्यतुमद्य
मात्रंप्रतिषेधोफल्गुत्वंप्रश्नेनवराजन्यवैश्ययोरुक्तनकदाचिदपिगोद्ध्यस्मिन्द्यप्रतिषेधः भूडसतुनसुराप्र तिषेधोनापिमद्य
प्रतिषेधः॥ प्रायश्चित्तावरमाह॥वालवासाजटोवापिव्रतेचरेत्पिण्याकेवाकणान्वापिभक्षयेत्रिसमानिशी श्यंगोछा
गाश्चित्तोमतिर्मितंवस्त्रंप्रावृतः।वालवासोयहणंशीर्षवत्कलोपलक्षणार्थंसुरापगुरुतल्पगोचीरवल्कलंवास
सोवह्यहस्राव्रतंचरेदात्। मितिप्रचेतसमरणात्। जटियहणंमुंडत्वनिराकरणार्थंब्रह्महत्याव्रतंचरदिमनेवनेवसिद्ध। पद्म
लवसनादियहणंतदभावसंभवनिखयमारिनशिरःकपालादिनिष्ठ पर्यग्निकामतोजलबुध्यापःसुरां पिबन्तिद्विषयंत्रेय
विष्णुर्दिरुक्तोप्रमाद्याकामतोद्विज मि सकामापधित्वेनविहितस्यैवद्वादशवार्षिकस्यातिदेशात्। अत्रचसुरापानस्य
महापातकत्वात्तस्यप्रतिदेशिकत्वेसंपूर्णमेवद्वादशवार्षिकंकुर्यान्नपादोनंव्रतएकस्मिन्द्वादशाब्दिवर्षेसंद्वापा
तकिनःएवंतत्रतिस्रश्चवापिण्याकंपिडितंत्रिसमाःकवर्षत्रयंरात्रौभक्षयेत्। कणाःस्नुतुलतलवास्तानवाष्टवर्षभूतेत्ता
नद्वसकृदेवकार्यं। कणाश्चाभक्षयेद्वर्षेपिण्याकंवासकृत्त्रिशीतिमनुस्मरणात्। त्रसरेणवःपिण्याकादिभक्षणासमोजने
कार्यंविहितत्वादशनान्तरपरिमाणं। एतद्द्वादशवुध्यासुरापनिष्कृतेनोत्तरकालेवर्तितव्यमेतदेवव्रतंकुर्यान्मद्यपःछर्दने

यद्वा

क्तेनोपचर्यतेऽतस्तेनोक्तम्सहकापशोधनमित्यासवचनान्नचसुरासंसृष्टेमद्यपलभ्यमानतद्धरेसादकपानविषयप्रतिषेधसंदृ
रक्षणासंसर्गेपिसुरात्वस्यानपायात्। पथाऽऽपत्त्वस्यष्टद्राज्ये। अत्रतण्डुलाम्लपाइतिनिगमाःकार्यानिष्पादान्पणाइत्येवमुक्तन्यायवि
द्भिःयमुनरापस्तंबवचनेनतेयद्धत्वासुरापीत्यागुरुदारागमनत्वावह्महत्यांवद्धत्वाचतुर्थेकालमितप्रायश्चित्तेनायोत्सुपेयात्सवना
नुक्तमंस्थानासनाभ्यांविहरन्त्रिभिर्वर्षैःपापंव्यपनुदतीतिनायंशिरोवचनोमहापातकसंयुक्तावर्षैःशुध्यतिनेत्रिभिरि
तिनतद्भुमपमपिपिण्याकवाक्यंएवंस्वेसनेनैकविषयंपहरिपमेनपापंश्चित्तद्वयमुक्तं। दृहस्पतिसवनेत्वासुरापाद्विजात्मपा
पुनःसंस्कारार्हत्वंप्राह्मणेगछेदिसंघोवैदिकीश्रुतिः। अग्निप्रदानेपक्वंयत्सुरापीत्वाद्विजोनरः पुनर्नेचपिवेन्मोहात्संस्कृतः
संविशुध्यतीतिनतद्भुमपमपिपिण्याकेनसहैकविषयं। श्रुतिरिक्तदक्षिणाकल्पाश्रयणेतद्दाराधिकेयासहैकिकल्पते। त्र
त्रापिवालद्वद्धादीनांसाद्वैकवर्षेपंचनुपनीतानांनवमासिकमितिसंवत्सराकरणं। पत्नुमनुवचनेकरणनाभ्रक्षयेदद्यं
पिण्याकंवासकृन्त्रिरिसुरापानापनुत्सर्थेवालवासाज्ञदोध्वं। जीर्णतन्तालमात्रसंयोगेसुरायात्रवृद्धिरेवंद्रव्येननुच
इवद्रव्यस्याभ्यवहरणंचकटादक्षोनयनेनाल्पादिसंयोगमात्रमतः कथंतत्रपाननिमि
नेपापश्चित्तेनोद्धरेत्। पेनतालादिसंयोगेनविनायानक्रियानिर्वर्तनेसोपिपानक्रियाप्रतिषेधेनप्रतिषिद्धः। अतोपद्यपि
सुरयपानाभावान्नमहापातकत्वंतथापितत्प्रतिषेधननदंगभूतावयभिचारितालादिसंयोगस्यापिप्रतिषिद्धत्वेनदोषस्य
विद्यमानत्वान्नभवत्येवपाय श्चित्तं। चरेद्व्रतंमहत्वापियातायंचेसमागतइति। पथाहननप्र तिषेधेनतद्दोषतावसाया

देरपिप्रतिषिद्धत्वात्सायश्चित्तविधानांपत्नुक्तोवायनीयं। त्रैमासिकेत्वमतासुरापानेकृच्छ्राब्दंचरित्वापुनरुपनयनमिति।
यज्ञपाम्पु॥ ॥सुरापीत्वाद्विजोहत्यारुक्महत्वाद्विजन्मनः सयोगयतिनैगेत्वाद्विजम्ब्राह्मायणंचरेदिति। यदिपिवाहस्यत्यंगौरी
माब्दीसंपेष्टांपीत्वाविप्रःसमाचरेत्। तप्तंकृच्छ्रंपराकंचवाद्रु। यण मनुक्तमादिति। तन्त्रयमप्यनेनौषधसाध्यमाधुक्तपशमा
र्थमनेविदितम्। प्रापश्चित्तस्यान्त्यत्वात्तदात्सुरासंस्रष्टमुक्तरसंस्रष्टमुक्तरसमेवान्नमश्नतिनतदापुनरुपनयनं॥ पथाहम
मनुः॥ त्रज्ञानात्प्राश्यविण्मूत्रंसुरासंस्रष्टमेववा॥ पुनःसंस्कारमर्हन्तित्रयोवर्णाद्विजातयइति। पदाचमुक्तसुराआइस्थो
दकंपिबतिनतदाशानात्पापंक्षुकुर्यात्। सुराआइादकयोनिछर्दनेघृतप्राशनमहोरात्रोपवासश्चेति॥ यत्तुवोधायनीयं॥ सु
राधानस्थोभ्राष्टवपःपयुषितःपिबेत्। शस्तपुष्पीविपक्वंतुक्षीरंपिबेत्र्यहमितितत्पयुषितत्वाद्धिकाब्रह्मकामतोभ्या
सेपुनर्मनुनोक्तंत्रपःसुराभाजनस्थाःमद्यभाइस्थितास्तथापयश्चापिबन्पीत्वाणेवयुष्योभ्रूणं पपदतिपत्नुविस्मृतं॥ त्रपः
सुराभाजनस्थाःपीत्वासप्त त्र शस्तपुष्पीपपः पिबेदितितन्मतिपूर्वकपानेत्र
तोप्यासतृद्दह्यमान्याहासराभांडेस्थितानोपपःपिबेत्तिनिषेद्धिजः महादशाहंक्षीरेणपिबेद्ब्राह्मीसुवर्चलामितिस्म
रणस्यमुख्यगंधघ्राणान्नमानंब्राह्मणश्चसुराएयस्यगंधमाघ्रापसोपपाः। प्राणानसुस्त्रिरावम्यहृत्तप्राण्यविप्रुध्यतीति
नत्तस्योभयोर्निरुक्तावमतिपूर्वमतिएवंतु द्विगुणमपीतिसोप्रसानुकल्पंसात्सुरागंधमाघ्राणस्यतुद्वात्रिरब्दंयमद्यपिधि
तिर्ब्राह्मणस्यकल्पोक्तः। जानितत्रशकरंकर्मकृत्वात्मनमभिछेपा। चरेत्सांतपनंकृछ्रंप्राजापत्यमनिछयेतिमनूक्तद्रष्टव्यं। ए

वेत्यादिसुरापानप्रायश्चित्तमुक्तमधुनोपनयनप्रायश्चित्तमाह ॥ अज्ञानादनुसुरांपीत्वारेतोविण्मूत्रमेववच्च ॥ पुनःसंस्कारमर्हति त्रयो वर्णा हिजातयः ॥ ४४ ॥ पुनरज्ञानादुदकबुध्यासुरांमद्यब्राह्मणः पिबति [redacted] पेचब्राह्मणस्यारेतोविण्मूत्रमेवाणिपा त्रेतित्रयोपिहिजातयोवर्णास्तत्सकृच्छ्रएवंकायनरुद्रयनपनंप्रायश्चित्तमर्हंति ॥ अत्रमद्यपानेपोयंपुनःसंस्कारःसब्राह्मण क्षत्रियविशोस्तदभ्यनुज्ञानमस्यदर्शनब्राह्मणशब्दान्मद्यपराःपाप [illegible] श्चितस्मात्तिल्यद्युत्तान ॥ अज्ञानतोसुरा सुरापानेहादश्वार्षिकस्यविहितत्वाच्च ॥ अत्रापिगौडेनात्रमद्यशब्दःप्रयुक्तः ॥ अत्रमद्यमद्यपानयोर्दुष्टमुदकंवापंचनखानि म हतश्चनिपिवेत्तप्तकृच्छ्रस्तनोस्यसंस्कारोमद्यपेरक्षणपोनसाग्राशनेवनिपत्यसिलेवचिसर्पमनुनोक्तं ॥ अज्ञानाद्दशुंगोपीत्वासंस्का रेणविशुध्यति ॥ वपनमेधाजननंचानिरुक्तपरिहानंकालश्चतत्रविनैतद्गोमूत्रहरितासावित्रीमितिमंत्रद्वयमनेनविधिनाकृच्छ्रंकुर्यात्तस्मा मद्यपानेत्वसुरायाःसुरायाश्चज्ञानेकृच्छ्रातिकृच्छ्रौचप्रश्नःपुनःसंस्कारश्चेति ॥ बोधायणवचनंवाक्यं ॥ अथसुरामद्यपायी चोदायणंचरेदिति ॥ मुखमात्रप्रवेशेतमद्यस्यापस्तंबीयंवचनं ॥ अभक्ष्याणामपेयानामलेह्यानांचभक्षणेरेतोविण्मूत्रभक्षणेचैव मूत्र पायश्चित्तंकथंभवेत् ॥ पद्मोदंबरबिल्वानांपलाशस्यकुशस्यचाष्टानामेषांहृदकंपीत्वात्रिरात्रेणविशुध्यतीति ज्ञानतोमद्यविषयंगौडीमाध्वीः पुनरज्ञानतःपानेसुरापाश्चज्ञानेदुक्तविशिष्टोक्तकृच्छ्रातिकृच्छ्रसहितःपुनःसंस्कारोपनयनश्च ४४ प्रवुद्धव्यः ॥ तयोर्मध्येमद्यपानेतुपिण्याकंवाकुणपान्नेतिविशेषार्थंकं ॥ कामतस्तुसमाश्यासम्भोमेनुसुरायाब्रह्मिवर्णोसुरां पिबेन्मारणात्सूतोभवतीतिवाक्यशिष्टंमरणान्तिकंद्रष्टव्यं ॥ तयोर्मध्येमद्यशब्दःपेष्यायिप्रायःतस्माःसकृज्ज्ञानेपिसर

णेतिकस्यदर्शनात्तन्मद्यवाक्यंशुक्लंभांडस्थेदकस्याज्ञानतःपानेदृढव्रतेनोक्तंमद्यभांडस्थितंतोयंपयोदधिकृष्णेसिवेद्विजाः कुशमूलविपक्वेनभक्ष्यंक्षीरेणवर्त्तयेदिति ॥ अज्ञानतोप्यासनुवमिश्रेनोक्तं ॥ मद्यभांडीस्थितंतोयंपयोदधिकृष्णेसिवेद्विजः ॥ पद्मोदंब रबिल्वानांपलाशस्यकुशस्यच ॥ एतेषामुदकंपीत्वात्रिरात्रेणविशुध्यतीतिज्ञानतः पानेतु विशेषः ॥ मद्यभांडस्थितंतोयंपीत्वापं चरात्रंशंखपुष्पीमूलेनपयःपिबेदिति ॥ ज्ञानतोभ्यासतएवोक्तं ॥ मद्यभांडस्थितंतोयंपयोदधिकृष्णेसिवेद्विजः ॥ द्वादशाहमुपयुंजानोपिवेद्धाक्षीसुवर्चलामिति ॥ शंखपुष्यवावयेद्विजग्रहणंब्राह्मणाभिप्रायं ॥ क्षत्रियवैश्ययोरितिमेधातिथिदर्शनंप्राकृतंद्रष्टव्यं ॥ गौडीमाध्वीश्चांड स्थजलपानविषये गुरुस्तात्रापश्चित्तस्यतोला दिमद्यभांडोदकपानेतुकल्पद्विजातिभ्रार्यपसाह ॥ पतितोलोकन मायाति ब्राह्मणोयासुरांपिबेत् ॥ इहैवसाम्नुनीरध्रोसुकृतीचोपजायते ॥ २५६ ॥ योद्विजातिर्भ्रांत्वासुरांपिबतिसाकृतपुण्यापिसप्तजन्मानियति लोकंनयातिकिंत्विहैवलोकेम्लेच्छभूकरलक्षितोतिपंगुरिति ॥ निरुक्तमेणग्राम्यप्रतिषेधात्रणीग्रहणंवात्रनिरुक्तोग्राम्योनएवेणेतिग्रा म्येनयस्यद्विजातेर्यावल्लोमग्राम्यंतत्सामोपलक्षणं ॥ अत्रैवमनुः ॥ तस्यधर्मशरीरस्यक्षयसंभार्यांसुरापिवेत्तांपतितांत्यजेत् ॥ अथशरीरस्यनि कृतिर्नाविधीपतइतिनिषेधाद्यकामेष्वसहाधिकारद्दश्यशरीरकं शरीरंत्यजेत्प्रायोनास्यद्विजातेर्भार्यासुरापिवेत्तिसभार्यान्यूनमधि शरीरं यतेतिसच्चभार्यान्यूनसाधर्मशरीरस्यनिःकृतेर्नाविधीपतनस्याद्विजातिभा पासुरानपानस्य ॥ तस्माद्ब्राह्मणराजन्यौवै श्यस्त्रीनसुरांपिबेदितिप्रतिषेधविधौलिंगस्याविवक्षितत्वेनवर्णत्रयस्यापिप्रतिषेधेसिद्धेपुनर्वचनंद्विजातिभ्रापो याःस्त्रीद्वारायाश्चतिसुरापतिषेधशास्त्रार्थंअतोद्विजातिभार्याभिःसुरापानपापश्चित्तस्याहंकार्यंप्रायश्चित्तावरेवनपतिषेधः

मित्ता० सुरापानसमंपुनर्निषिद्धभक्षणादिषुसुरापानप्रायश्चित्ताद्देमित्यंकेप्राहुः॥ इतिसुरापानप्रायश्चित्तप्रकरणं॥ क्रमश्राप्तंसुव
र्णस्तेयप्रायश्चित्तमाह॥ब्राह्मं स्वयंहरित्वर्णंरत्नमुच्चतमंयदि। राज्ञास्वकर्मआपयस्तेनहस्तोमुक्तोथवाप्युचिः॥ २५० ग्रो
ह्यंस्वामिकंसुवर्णंयोपहरत्समोमुवर्णस्तेयेनयाद्दृत्तमित्येवंस्वकर्मख्यापनराज्ञेमुशलंसमर्पयेत्॥ मुशलसमर्पणमस्यदृश्या
र्थंस्वानेनमुशलेनराजाहत्यइतेनराज्ञाहतोमुक्तोवाप्युद्धोभवति॥ त्रप्रहरणशब्देनचसमक्षंपरोक्षंवलाद्धोर्येणवाकृताद्दिसत्व
हेतुविनाग्रहणामुच्यतेमुशलेत्यसमर्पयेदितिपदंपापसमाप्तेनोक्तंतथापित्तस्पहननाथंतत्तत्समर्थस्ययोमयन्तादृग्ग्रह
णं॥ अतएवमनुनोक्तं॥ स्कंधेनादायमुशलंलकुटंवापिखादिरं। श्वसिंवोभयतस्तीक्ष्णंसकृदेवचेतिं॥ शस्त्रंवायत्रविशेष
उक्तः॥मुक्तकेशोनः प्रकीर्णकेशश्चाद्देवासाः॥ त्रायमोराज्ञाशिष्टः सन्दृष्टोभवतीतिं॥ हननंचाद्यतिविधानाभावात्संकृदेवका
र्यान्यतरंवपतुनोक्तं॥ ततोमुशलमादायसकृद्धत्याच्चनंस्वयमिति॥ एवंसकृत्ताडनेनराज्ञाहतोमनुः शुध्यैनमुक्तोवमरणात्तत्रो
वत्रपिक्रुध्यतीतियाज्ञ॥ तथासंवर्तेनोक्तं॥ ततोमुशलमादायसकृन्मान्नत्तस्वयं॥ पश्चिज्जीवतिसंस्तेनःस्ततस्तेयाद्विमुच्य
तइति॥पथाकंचस्मृतौ॥ मृतकल्पःप्रहारार्तोजीवन्त्रपिविशुध्यतीति॥ नन्वनाहितेनराज्ञामुक्तःशुध्यतीत्ययमर्थःकस्मान्ने
ष्यतेउच्यते॥ अशुद्धत्वेनस्वीकृतेगौतमीयेनाऽनमकुर्वतोदोषाभिधानात्॥ भवत्वराज्ञादोषस्तथाप्यतिक्रान्तनिष्ठेवे
राज्ञास्नेहादिनामुक्तःस्तेनःकथंनशुध्येदितिचेत्॥ एवंचसत्यकारणेकामुद्विग्नपतेत्॥ त्रत्रोच्यते॥ मोक्षोत्तरकालंहा
दशवर्षिकोघनुष्टानेनशुध्यंगीकरणात्राकारणेकेति॥ नन्यमुद्वेगेमुक्तःशुचिरितिमोक्षसंबन्धुद्वेहतुत्वाभिधानात्

अतःप्राच्येवार्ष्यन्यायसीदंस्तमरणंनिकंसार्ववर्णिकस्याप्यहर्नुवब्राह्म
स्वर्णहरीतिनिमित्तवाक्येविशेषानुपादानात्॥ क्षत्रियादीनांचमहापातकित्वाविशेषात्प्रायश्चित्तस्यान
न्यात्॥ पसुनमानवसुवर्णस्तेयकृद्विप्रइतिविषयहपोक्ततत्तत्रमात्रायल्लक्षणंयेप्रायश्चित्तापतेनरइतिनसंवयकृत्तत्वात
ब्रह्महत्यासुरापानं॥ तल्पगुरुवंगनागमइतिनिमित्तवाक्येविशेषानुपादानात्॥ तत्सापेक्षत्वेमितिकवाक्येघुसुवर्णस्तेयकृद्विप्र
इत्यत्रस्तूपमाणमप्युपलक्षणमवयुक्तं॥ पथास्मृतिनेष्वंपापस्यहविशेषनिवाक्येनंडुलग्रहणंहविषोमात्रंस्वहरंराज्ञाहननंब्राह्मण
व्यतिरिक्तस्यनजातुब्राह्मणंहन्यात्सर्वपापेषुहिस्थितमितिमानवेब्राह्मणवधस्यनिषिद्धत्वात्॥ यदिकथंचिदतिक्रांतनिषिद्धेन
राज्ञाहतेतथापिशुद्धोभवतिं॥ वधनमुध्यतिस्तेनोब्राह्मणः स्तपसेववेतिब्राह्मणस्यापिवधनमुध्यभिधानात्तनवतपसेवेत्येवक
रेणवधनिषेधःतस्मकेवलतपसापिशुध्यभिधानरत्वात्॥ स्त्रिवधनिषेधपरस्तर्हिस्तपसेववेति विकल्पाभिधानमनुपपन्नंनचद
ग्निप्राग्वैविकल्पाभिधानेतस्मान्निषिद्धत्वात्किंच॥ एकार्थास्त्रिकल्पेरन्निमित्तापेक्षेकार्थानापेक्षेविकल्पाद्योहिपक्षयोरिवन
चैतपसारकार्थेनारंडस्यदमनार्थत्वात्तपसश्चपापक्षयहेतुत्वात्॥ नन्ववधनमुध्यतिस्तेनइतिसामान्याभिधानेनवधनब्राह्म
णस्यादविदीपतेतत्रकोडिण्यायवेतिविकल्पस्तस्माद्वोरपिसामान्यविषयत्वेनब्राह्मणस्त्रिपस्यापिनिषेधः॥ मनुनास्व
र्णस्तेय यकृद्विप्रइत्यभिधाय॥ गृहीत्वामुशलंराजासकृद्धन्यात्सुनस्त्वपमितिसर्वनाम्नाब्राह्मणापरामर्शंनै
वहननविधानात्॥ नजातुब्राह्मणंहन्यादित्येतस्यप्रायश्चित्तव्यतिरिक्तंहत्यहननविषयस्तेनाप्यपपन्नेः॥ एतच्चमरणा

मिता०

तिकं मतिर्दत्वसुवर्णस्तेपविधयं मरणं तेहियस्तोक्तंप्रायश्चित्तंमनीषिभिः॥तन्नकामकृतेपापेविज्ञेयं नात्रशंशयइतिमध्यमोगिरः स्मरणा
त्॥ त्रयस्सुवर्णशब्दः॥परिमाणविशिष्टहेमद्रव्यवचनोनजातिमात्रवचनः॥ ज्वलत्सूपेमरीचिसंस्पृष्टत्वमरेणुत्व स्मृ तेषोडशिक्षातेतास्ति
स्रोमात्रसमेपञ्चमेगोरक्तकेत्रयः षट्तेपवोमध्यस्तेनत्रय॥ कृष्णलःपंचतेमाषस्तेसुवर्णोक्त षोडशेति षोडशमाषपरिमिते
हेमनिसुवर्णशब्दस्यापिप्रसिद्धत्वात्॥ स्तेनाब्राह्मणसुवर्णंपहरणंमहापातकमित्यादिप्रत्ययागोस्वरूपपरिमाणेसेवसुवर्ण
स्यग्रहणंयुक्तंपरिमाणकरणस्पष्टार्थत्वात्॥ नस्पष्टार्थंपरिमाणस्मरणंनायिलोक — अवहारार्थं॥ स्वतन्त्रस्यात्मतिकार
णत्वेन॥ अतएवोक्तंव्यासविष्णिः॥ — कार्यकालेसंज्ञायोरापणेरूपस्यानिर्णितिः॥तथाचामापिगुणाकृतोयत्तिंबधेनाष्ट
वस्त्रिकृतंपंचदशान्योजानीतमत्र॥ नचदृष्टमात्रोपयोगिपरिमाणस्मरणमितिपुनरुक्तावन्नान्यार्थत्वेप्रमाणाभावात्॥ स्तेनवि
शेषात्सवेशेषत्वमेवयुक्तमिति॥ दृष्टस्यदृष्टमार्थत्वाद्दृष्टमनसंचपरिमाणविशेषमन्तरेणापिसिद्धेनातीवपरिमाणस्मरणमुप
पुनरुक्तं॥ शब्देकसमधिगम्येतुमहापातकत्वादावेकांतेतत्तत्स्मरणमुपपद्यतेतेन॥ व्रततः षोडशमाषात्मक सुवर्णपरिमितहेमहर
ण एवमहापातकमित्येवं॥ तत्रिमित्तंमरणंतिकादिप्रायश्चित्तविधानंचहिंस्राहिंसाधात्मकहेमहरणान्नक्षत्रियहिहेमहरणवदुपपा
तकमेवेतियुक्तं॥ किंचसुवर्णन्यूनपरिमाणहेमहरणेप्रायश्चित्तान्तरंयद्दृश्यतेतत्सीरमाणमेवहेमोरणमरणंतिकादिप्राय
श्चित्तमितियुक्तं॥ तथाचोक्तंपरिवृत्तान्नतंवालोमप्रमात्रंपदहतेप्राणायामंसमाचरेत्॥ तिलिक्षामात्रेपिचतथाप्रापामत्रयंबुधःस्ना

राजसूयमात्रेचशरणंयानंचतद्दद्यं॥ गायत्र्यष्टसहस्रंवजेयंतत्तापविप्रमुक्तयेगोस्सर्वपमात्रंतत्सावित्रीवैदिकंजेयंतत्प्रवमात्रसुवर्णो
त्पायश्चित्तेतस्मिन्हेयंसुवर्णंकृष्णलेसंकल्पहरणादि॥ तत्रकृष्णलमानंयत्रकुत्रचित्तत्पयस्यविप्रमुक्तेप्रपतत्यसंवर्तयस्सप्तरात्रमाषमात्रेहि
ज्ञाधमगोमूत्रयावकाहारस्त्रिभिर्मासैर्विमुच्यतिसुवर्णस्यापहरणेवत्सरंयावकीभवेत्॥ ऊर्ध्वंशरीरयोतिकेज्ञेयमथवाबृहद्व्रतंदद्यात्सव
रायावकाग्नेकिंवित्यूनसुवर्णंयहारदिषु॥ [redacted] सुवर्णंपहा
रेमासादिमहासंत्रिषुद्वादशवार्षिकविधानावलोक्यैकाप्रकैरयोगस्तितुनरथमाः॥ नेषांतुक्लेहत्रैर्योगापाणांतिकमिहोच्यते॥ सु
वर्णपरिमाणादवांगपोक्तश्चित्रं॥ इदंवक्ष्येयप्रायश्चित्तमयहृत्वधनंनत्वाभिनेदत्तेवकाम्यंपदत्वास्वस्तस्यसुवर्णेः कृतैः पुनःस्वा
मिनेपहृतदेपेहतीलैकादशाधिकमितिस्मरणात्॥ तथा चरेत्सांतपनंकृच्छ्रंत्रितीयंत्रात्मशुद्धयइतिमनुस्मरणाच्चंद्रउपकरणेष्वक्तं॥
शेषेषुकादशगुणोदायस्तस्यचतद्दुनमितिपराशवशक्त्यागोजाहंतुप्रसमर्थस्तदावसिष्ठोक्तंद्रष्टव्यं॥ स्तेनः प्रकीर्योकेशंराजानमभी
याच्चतस्मैराजादण्डंशस्त्रंदद्यातेनात्मानंप्रमापयेन्मरणात्तूष्णीमवतीतिविज्ञापनइतिउदुंबरत्नाम्नयं॥ पदविधिर्तीयंप्रायश्चित्तंते
नोक्तंविनिष्कालेकोद्यनाक्तोगोमपाग्निनापाद्यप्रभासात्मानंप्रमापयेन्मरणात्तूष्णीमवतीतिविज्ञापनइतिदधिगुरुश्चात्रियायागस्छ
दित्विप्रद्व्यापहारविषयेक्षत्रियाद्यपहर्तृविषयेवा॥ तत्रनिष्कालकरणेनिगंतकेशश्मश्रुलोमाग्निधीपतेनथाश्वमेधाद्यनुष्ठा
नेनवा॥ यथामचेतसामरणांतिकमांसभक्षणोक्तं॥ दृष्ट्वाश्वमेधेनगोसवेनवाभ्यधेतिरात्रेक्षत्रियाद्ययहर्तृविषयं॥ प्राय
श्चित्तांतरमाह॥ त्रनिवेद्यनृपेमुख्यात्पुरापत्तनमाचरेत्॥ त्रात्मतुल्यसुवर्णंवाकृत्वादाविप्रतुष्टिकृत्॥ ४५८ स्तेनंनेतंपराजानम्

मिता०

निक्षेपसमापवर्त्तनेद्वादशवार्षिकमाचरेत्सुधेनुः॥ शवशिरोभ्युक्षणतत्स्पर्शालंधारणनिराकरणार्थंसुवर्णयज्ञतमित्यनुक्तं। रूप्यस्यकामतः
विषयेदंवचनमुद्दिश्यप्रवृत्तिरुदितास्यात्याकामतोद्विजमित्यकामतोविधिरुदितस्यवद्वादशवार्षिकस्यात्रिदशानामत्वकामतोपहारएवत
संभवतीतिकथंतद्विषयत्वं॥ उच्यते॥पदार्थस्यप्रधानस्यधिक्तसुवर्णादिकमज्ञानादपहरन्निरजतादिद्रव्यांतरंवध्यावाहनाचानं
तरमेवधामस्मदनेनाग्निंवानयुनःस्वामिनेप्रयच्छेतानदासंभवेसेवाकामतोपहारः॥पक्तुंतामाद्रिकस्यरूपंवेधाद्यायदि
त्तसुवर्णान्रूपस्यापहारेनानत्रेदंप्रायश्चित्तंमुख्यजातिसंभवायाम्नावात्रनवमुख्यमाहरूपमात्रेणगौणेमुख्यक्षमाश्रवे
तिपक्षेपीदृशमेवासुवर्णेषु [redacted] वर्णेत्रेत्यापहरन्निनथापिनेदंप्रायश्चित्तं॥त्रसुवर्णापहा
रेत्वदेवानवसरेब्राह्मणावक्षेत्रेहत्वापीतिवदस्यापिरोजनंइति। वाच्यं॥त्रसुवर्णंपहृत्यत्वादेवंन ब्राह्मणःसप्तम्यैरि
त्यस्मिन्विषयेपञ्चरंमनसापोपंध्यात्वाप्रणवपूर्वंमाहरन्तीर्मनसाजपेत्॥माहसाप्राणायामंचिरा चरेत्॥पहृत्यैकछंछ्रादि
शेत्रचरेदितिनदविसम्यगर्थंपहृत्यनिविशेषेपतीनेदृशमज्ञानतःस्वर्णाहारंप्रायश्चित्तस्य निमित्तं किंतुरजतादिद्रव्याप
र्वैकरूपवस्वर्णापहारःस्मृतिषुनेवविषयेयदायहृत्यैतंमहाधनस्तन्मात्रतुलितंसुवर्णंदद्यात्॥त्रथतावद्धनेनास्तिनपश्च
यांपावाशक्नुयात्तदाविप्रतुष्टिकृद्विप्रस्यपावज्जीवंकुटुंबभरणपर्याप्तनयातुष्टिकरंधवंनंदद्यात्॥पश्चात्तुनिर्गुणस्वामि
कद्रव्यमपहरन्निनत्रादृष्टंतदेवव्रतंतस्यनःपादन्यूनं [redacted] समाचरेदितिव्यासेनोक्तंनववार्षिकंव्र
तंद्रव्यक्षयदायुनरीदृक्षमेवक्षतुक्षामकुटुंबयोरिक्षणार्थंत्रपहरन्निनदान्त्रित्रिप्रातेपातिनमनुर्निकस्तजिदाकिंकावाक्रतुंकु

यातीर्थयात्रांवाषडब्दंवाचेत्कृच्छंपञ्चहाक्रतुनाहिनःतीर्थानिवाग्नमन्नद्विहांस्तत्तेन्नेयाहिसुव्रतेइतिपदात्पहारस्यनेत्रमे
वहाकृष्टेपयाहृतमितिज्ञानानुनाथःप्रत्ययेपतिमज्ञानिवांतस्यापत्नंवापंचतुर्थकालमितांशतेनत्रिवर्षंभवस्यानृमागिरस्य [redacted] व
चनात्रंथेत्रेवार्षिकंइत्यनुक्तंपरंगतागेवापहारधात्वर्थस्यनिष्पन्नत्वाकृत्यप्रापश्चितानांत्रयाणांनिष्पन्नस्तदाप्रायश्चि
त्ताभावस्तस्मान्नतुप्रापश्चित्तानांसंनिधेरेव॥त्रथपहारस्यापभोगादिफलपर्यंतत्वादुपभोगात्प्रागेवपुष्कलस्यापहारेथस्यापभो
गाधिक्यमेवप्रायश्चित्तात्यल्पेपीतवातेइवापंपत्र्येनन्वेवंसतिचोरेहस्तादिहृत्वादाकृष्यहरणेयिनस्यापभोगेनस्वपाकृलाश्रावे
त्यापश्चित्तात्यल्पप्रसंगः॥एवं॥ तस्मात्प्रागेवतः प्रवृत्तस्यभावात्कृलपर्यंतेपहारेसतःप्रवृत्तत्वात्॥पक्तुंस्वरजतताम्रादिसंस्कृत
वर्णापहारेनानत्रेदंलघुप्रापश्चित्तंपतः संस्कृतेपिसुवर्णत्वेनोपनिन्द्यात्मत्वमिवपृथग्दृश्यं॥त्रतस्तत्रब्रह्मदेयवार्षिकमेवेतिपक्षेत्रसुव
र्णसदृशेद्रव्यांतरमेवेतिलघुप्रायश्चित्तमुचितंतहि तंरात्रेवार्षिकादित्यप्रापश्चितादिविषयत्वात्त्रसुवर्णत्वादविकारूपयाते
कप्रामश्चित्तमेवापद्व्यपभोपलक्षणत्वान्नंस्तेपंकृत्वासरापीत्वाकृच्छ्रसंवत्सरंचरेदितत्सुवर्णपारिमाणाद्वाह्मणपरिक्षपरिमाण
इत्यविरोधः॥ पक्तुंस्तेयेनतु॥ सुवर्णस्तेयीमासंसावित्र्याष्टसहस्रमाज्याहुतीर्जुहुयात्यसहस्रत्रिरात्रंपयोव्रतंप्रकृच्छ्रंवाचरेत्
वृर्णस्तेयीद्वादशरात्रंवायुभक्षःपूतोभवतीतिनत्मनसापहारेपक्तुंतस्यस्वतस्तुल्योपनतोहोमस्यवैदिकत्वात्त्रत्रापिस्त्रीबालहद्ध
दिष्वधमेवप्रायश्चित्तंवोत्तमं॥ यानिच त्रश्वरत्नमद्गुस्त्रीक्षुनृहरणेतथेतादिनात्र सुवर्णस्तेयसमत्वेनपीत्यादिनानि
त्यैष्वधमेवकर्मापपत्पुनप्रत्तुविशेषनिमत्तवचनैर्द्रव्यंहत्वाद्विगोलोमाश्चेरन्द्वादशंवत्सरंव्रतं॥गद्यायादशकाद्द्वौमाशनाद्विगुणं

चरेत॥ श्वासहस्वान्तुत्रिगुणम्दुंहेमविधिस्मृतंमसर्वेषांधातुलोहानांपरंकेतुसमाचरेत्तेषामानाहरणेकृच्छ्रंत्रिरात्रोपवासंस्मृतं॥
त्रानाहरणेविप्र ——— चोद्वापणव्रतमिति॥ तद्विपरीद्वापणसहस्वाधिकरजतहरणेसुवर्णस्तेयसमप्रायश्चित्तप्रतिपा
दनार्थंनसूत्रितम्॥ इहसर्वेषांपरस्वापहारेचोद्वापणमुक्तंतद्विपरीद्वापणसहस्वाद्हीनमूल्यरत्नापहारेद्वादशकृच्छ्रंपुनःसुवर्णस्तेय
समंप्रतिसुवर्णस्तेयप्रायश्चित्तप्रकरणे॥ उद्वेगक्रमप्राप्तंगुरुतल्पप्रायश्चित्तमाह॥ न त्रयःशयनेमार्ज्जारस्त्रीयोवितास्वयं
नागृह्णीन्नोक्तसुप्तश्चगौतमेनक्रतौचात्रजेज्जनैः॥ श्लोo समावागुरुतल्पगइतिवक्ष्यु —— माणश्लोकगतगुरुतल्पगोय
दत्रसंबध्यतेसप्तःशयनेयथामरणक्षमम्भवतितथासंतप्तेत्रभिर्वर्णकृतेकाष्ठैर्यःशयनेत्रपोमर्य्यस्त्रियंप्रतिहन्यात्
सयासहगुरुतल्पगः स्वर्यंतत्रगंसुप्तान्दहेदुत्तरजैतमियंतेतियावत्॥ शयनेचरांवगमनागमनेमयाकृतमित्येवंसकलंविधाप्य
कुर्यात्तगोतत्स्त्रीभिःपृष्टोभवतीतिकृतहरीतस्मरणान्तथामुहितलोमकोशेनघृताभ्यक्तेनचकेशनिर्लुंठकोघृताभ्य
क्तस्तप्तायस्मंपिण्डन्यमरणात्स्तोभवतीतिनिर्विज्ञापनइतिवसिष्ठस्म ——— णान्॥ नचगुरुस्त्री
भिरालिंगनेचभिन्नेक्षेप्रायश्चित्तमाहयाज्ञिकाः ——— मयेसमंज्वलंतीवश्लिष्यतस्तरुणासनासविमुंचतीतिमनुवाक्यंनुरोधेनास्यलोहमयंन
तप्तलोहयोषिदालिंगनेचभिन्नेक्षेप्रायश्चित्तमदयाप्रियमाशंकनीयास्त्रीपुंस्त्वायोषितास्वयं॥ कुत्रेत्याकांक्षायांतत्तत्रपःशपथं
तिपरस्परसापेक्षत्वेकत्वावगमोदेककर्मत्वमेवपुंस्त्वं॥ त्रणवाव्रणोसलिंगोस्वयमुत्कृत्यछित्वांजलिनागृहीत्वानैर्ऋतीं
दक्षिणाप्रतीच्यादिदिशंदेहयातांतामकुटिलगतिंगत्वातत्तमुत्सृजेत्॥ यथाहमनुःस्वयंवाशिश्नंवृषणावुत्कृत्यसोधापञ्चाञ्ज

लौ॥ नैर्ऋतीदिग्यामितिऐदानिपातादजिस्रंगइतिगमनंचपरेतनिरीक्षमायेनकर्तव्यं॥ क्षेप्रेणशिश्नंवृषणावुत्कृत्यानवेक्षमाणाव
जेदितिशंखलिखितस्मरणात्॥ स्वंगृह्यनकुर्य्यादिनाथत्रप्रतिवध्यतेतत्रैवमरणांतंनिष्टतासरुषंशिश्नमुत्कृत्यांजलावाधायदक्षि
णांदिशमुत्सृजेच्छ्वत्रैवपतिहन्तस्तत्रैवनिष्टतांप्रलयादितिवसिष्ठस्मरणात्॥ दंडोग्यत्रायंवापदाहनादः॥ श्वासामसंतमांग
छनगुरुतल्पगउच्यतेशिश्नस्योत्तरतेनात्र ——— त्रनामादंडोभिधीयतइति॥ एवंचदंडार्थंमपिलिंगाद्गृह्यकर्तनंपापक्षपार्थमपिश्र
वणिस्थमेवचमरणांतिकंदंडमभिप्रेत्योक्तंमनुना॥ राज्ञाभिघ्नेतदंडात्कृत्वापापानिमासतानिर्मलाःस्वर्गमायांतिसंतःसुकृ
तिनोपथेति॥ धनदंड्यनःप्रायश्चित्तमवश्यं॥ ——— प्रायश्चित्तमकुर्वाणःसर्ववर्णायथेदंनोक्त्वागच्छेत्तल्ला
ठस्योदाहरन्ति॥ तत्रसाहसमितिनैवोक्त्वा॥ त्रनयोःस्त्रीमरणांतिकघोरसंतापानुष्ठानेनगुरुतल्पगः प्रायश्चित्तमुक्तंश्रु
तत्रमुख्यया वृत्त्यापितरिवर्त्तेतेनिषेकादिनिकर्मोणिपः करोतिपथाविधिः॥ संप्रावृपतिचान्नेनसविप्रोगुरुरुच्यतेति॥ मनुनागु
रुत्वपतियादनपरावाक्यंनिषेकादिकर्त्तुंजनकस्येवगुरुत्वाभिधानात्॥ पाणिग्रहणेचनिषेकादिकर्मोणिप्रायशोनोक्तंगुरु
यैःक्रियाःकृत्वोद्वहनंसंप्रयच्छतीतिननुगुरुशब्दस्यामन्त्रापिप्रयोगोदृश्यतेउपनीयगुरुःशिष्यमित्यादिनाचोपेत्यबलंवाव
हवापस्पृक्त्वनस्यापकरोतिपुरःनतुपाणिग्रहणंविद्याद्वित्फलपाणेपेत्यादिनासंनाप्यन्यत्रप्रयोगोदर्शनात्॥ गुरवोमातृपितृपचापिवि
द्याद्दाढ्यंदृष्टभ्रातरक्तेतिनोभयत्रा ——— नात्रदातावेति॥ नचानेकाधिकरणनायेगुरुणवहतिनिमित्तमूलापाः ———
एताहेतापाःसर्वत्रानुसृताःदृश्यंतेचतत्साःपक्षेत्तिनिमित्तत्वयोगीस्मरणाएतेमान्यायथाद्वेमेध्यामानागरीपसीति

प्रितो०

म्यादुत्कृष्टपक्षस्यगरीयसोत्कृष्टपक्षेहास्कुर्वतानचोपाध्यायादशाचार्योणगतेपितेत्कृपाध्यायादधिकादाचार्य्यासिनुनतिशपितत्व
वचनात्सएवमुख्यइतिवाच्यं। आचार्येप्यतिशपितत्वस्याविशिष्टत्वात्।। उस्मादकब्रह्मदात्रोर्गरीयानब्रह्मदःपितेति।गौतमेना
त्तात्तस्मात्सर्वगुरुवः।तेनतत्सत्नीगमनेनगुर्वंगनागमनमितियुक्तं। उच्यते।। नियकादीनोतिनिषेकादिकर्तुर्जनकस्यगुरुत्वप
त्रशिष्यभार्यासुचैवमिमाचार्यदारेष्वतिदेशिकेगुरुतल्पव्रतापाश्चित्तमुक्तं।तथाजाबालकर्णपादिभिरप्युक्तं।आचार्यादेस्तुमा
मेवपित्रादिग्रहणंकृतंपित्रादीनांसमत्वज्ञानेनतद्भार्यासुविज्ञायसवर्णायो
धिगच्छतीतिश्रुतोयिनियेकादिकर्तापितेवमुख्योगुरुः।तद्गुरुत्वंचतुष्टयेप्यविशिष्टंनियकादिकर्तृत्वसाम्याविशेषात्।श्र
तःसविशेषगुरूच्यतइतिविप्रयहणमुपलक्षणं।अतःपितृपत्नीगमनमेवहायान्यकगमनंचचरमधातुविसर्गपर्यंतंकथ्यते।अतः
स्तेनावद्विनिष्टत्रैवार्षिकंजननीपातुकामतःपुत्रस्यरेतःसेकात्याङ्निष्टत्तोद्वादशवार्षिकंब्रह्मचर्यं।तत्रजननीमातृकामक
र्तृकेतुसवर्णापांक्तेयेकामकृतेद्वादशवार्षिकंपितृभार्यांतुविज्ञायसवर्णांयोधिगच्छतिनिज्ञननींचाप्यविज्ञापनात्

नःप्रहिमाक्रयतिनिषादिंशन्मतेमिवानाज्जननंतुकामकृतेवसिष्ठ
उजगंमोनकामकृतेवसिष्ठःनिष्कालकोद्यनक्तंगोमयाग्निनायादप्रश्नंसात्मानमवदाहयेदितिहरीतः।अकामतोभ्यासेप्यनेन
वचनेनमातुःसपत्नीभागनैमाचार्यतनयात्तथा।आचार्यपत्नीस्वमुताद्गुरुतल्पगहणनिर्देशाभिधानान्मातुसपत्नीग
मनेनोपदेशिकंप्राय श्चित्तमुक्तं। उच्यतेतल्लघुत्वज्ञानेनेतिवाच्यं।तत्रापत्नीगमनेनोपदेशिकं प्रायश्चित्तमुक्तं।कृच्छ्रं
पित्रभार्यासवर्णाभावेसमावर्तनयुक्तेनसवर्णायहणाद्धीनवर्णसपत्नीविषयमिदमातिदेशिकमितिनविरोधः।इदंचमुख्यस्यवपुत्रस्यइत्त
रस्यापुनःपुत्रकापक्षेत्वमेवनयुक्तं।।यथोक्तंनःक्षेत्रजादीनामेतानेकादशयथोदितान्पुत्रप्रतिनिधीनाहःक्रियो
लोपान्मनोर्विज्ञानादिति।तत्रौभयेछातःपुत्रस्यैतावतैवःशयनइतिप्रथमंप्रायश्चित्तंतेनप्रात्साहनंतुगृहीत्वोत्सादसवर्णाविति
द्वितीयं।अत्रतुबंधात्तिशयनप्रायश्चित्तस्यगुरुत्वमेष्टव्यंतेनयाप्रात्साहिनस्यानुमानवैतन्नलोहशयनेज्वलत्सूर्म्यालिंगनयो
रमत्तरतद्दष्टव्यंतुशंखेनहादशवार्षिकमुक्तंऋधःशायीजटाधारीपर्णमूलफलाशनःएककालंसमश्नन्वर्षंवसेत्तु
हादशंगोरुक्मस्तेयीसुरापब्रह्महागुरुतल्पगःव्रतेनैतेनसुध्यतिमहापातकिनस्तिमहति।तत्सवर्णा
सवर्णापित्रादिगमनेअकामकृतेद्विषोडशिकंजननीपातुकामतःपुत्रस्यरेतःसेकात्याङ्निष्टत्तोद्वादशवार्षिकंब्रह्मचर्यं।अका
मतस्तुषड्वार्षिकमितिकल्पः।पत्नीसवर्णेन।गुरुदारात्समासंघ्रमाज्ञंवजनरक्षमश्नन्हिनासमारोहणमात्रेनदासंछुद्धक्तः।स
हीनवर्णेगुरुदारेषुरेतःसेकादर्वाक्दृष्टव्यः।। ।।प्रायश्चित्तांतरमाह।।प्रजापतेश्चरेत्कृच्छ्रंमहापातकिनांव्रतं।।चांद्र

स्त्रिमनिपादहान्माद्दशवार्षिकमेवान्यवर्णास्त्रिति॥ अयमर्थः॥ ब्राह्मणीपुत्रस्य क्षत्रियायामात्तरि ९

मिता० ८० ...प्रणंवात्रीन्मासान्त्र्यहमेकरात्रं वेदसंहितां॥ १८॥ अथवायाज्ञापसेकृच्छ्रंवत्सरमायुत्तक्षाणसमाः वर्षत्रयंचरेत्॥ गत्वब्राह्मणीपुत्रस्यभ्रद्रजातीयगुरुभार्यागमनेनप्रतिकृच्छ्रषट्कं॥ क्षत्रियादातुगुरुपत्नीसवर्णायामिक्षाणिमद्र चतुर्विंशतिवर्षाणिचरेत्॥ तदर्धंवैश्यायां॥ तदर्धंशूद्रायां॥ कृच्छ्रेणैकेनवाभुक्तानोब्रह्मचारीमद्यावलीढोनासनाभ्योविहरेत्त्रिरह्नोमुपर्य च पुंसः शुनःशाकेत्रिभिर्वर्षैस्तदर्धाहतयाने कीमति॥ अत्रापासिद्धोवन्मनुरपिवेति॥ वैश्यापात्वकामतोगमनेप्राजापत्यंचरेत्कृच्छ्रं मिश्रतद्वयाज्ञवल्क्योपि॥ तथाचशङ्खमनुः॥ गमनेगुरुभार्यायाःपितृभार्यागमनेतथा॥ त्रिवर्त्रयमकामादुकृच्छ्रंनिसमाचरेत्॥ इति॥ तत्रवाप्यासिद्धारीतोक्तमरणेनिकेवहत्वर्यंत्रभ्यस्यविप्रोवैश्यायांगुरोरज्ञानमोहितस्तदंगत्वस्यचर्यंत्रसंचरेद्यावद्दायुर्मिति गुरुभार्यायाभ्रूद्रायांत्वप्रतिपूर्वंमानवद्वागीचीरवासावाप्यसंवृतोविजनेवने॥ प्राजापत्यंचरेत्कृच्छ्रमब्दमेकंसमाहितइति॥ अथवा ...नुरुद्वाभिगामीसंवत्सरंकृच्छ्रंकिलीशवापरिवृज्याधःशायीत्रीषवणोमेक्षाहारःघृताप्लवीतिसमंतत्कृच्छ्रंकुर्यात्तत्रवाभ्यासे मानवंचाद्रापर्णावात्रीन्मासानभ्यस्यत्रिपदंद्विपदंक्षत्रियायांकामतःप्रकृत्तस्मरेतःसकृदूर्वंनिष्टतोब्राह्मणकृच्छ्रंकृच्छ्रंचैवानिकृच्छ्रंनैथाकृच्छ्रंनिकृच्छ्रंकांचस्मासत्रेपविप्रःक्षत्रियागमनेगुरोरिति॥ त्रिपदंपमस्थानत्रयाप्रान्महितस्पत्रेमासिकंप्राजाप त्यावरणंउभयेछातःप्रकृत्तस्यानिकृच्छ्रंचरणंनावदेवस्वेनप्रोक्षाहितायापुनःकृच्छ्रं त्रिकृच्छ्रंतुस्थानंचत्तावदेवानित्तत्रैवा ३३ कामतःप्रकृत्तस्मरेतःसकास्मूर्वंकरणंवत्कृच्छ्रंचांद्रापर्णंतप्रकृच्छ्रमनिकृच्छ्रंतथैव॥ सकृद्ब्राह्मणीगमनेनाक्षत्रियोहिन्त इतित्तयाप्रोक्षाहितस्यानिकृच्छ्रंउभयेछातःप्रकृत्तस्मरतःसकृच्छ्रंसनयोःस्नाहिनापंतुचाद्रायणंवैश्यायांकामतःम हृतस्मरेतःसकास्मूर्वंत्रनिष्टतोकरणंकृत्तस्यसकृच्छ्रपरांकंचत्तथासान्नपनंगुरोःभार्यांवैश्यासकृत्वाबुध्यासंचरेद्विप्रइति॥

एका॥

नम॥

[illegible]

[illegible] अथैवमकामतः प्रवृत्तं तमेवप्रजापतिराह ॥ पंचरात्रव्रतेना श्रोपात्मसाद्दे वाते थैवचवेदो भोपो गुरोर्गत्ना सकृदस्नान
ताद्विजुह्यति ॥ तपापोत्महितस्यतुपंचरात्रं उभयेछतः प्रवृत्तोसरात्रंस्वेनपोत्माहितापामश्वरात्रमूढायतुकंचत्तथैवचागुरो:
प्रदोसकृत्वाचुध्याविप्रः समाचरेद्विनां तयापोहत्माहितस्यातिकृच्छ्रः उभयेछतः प्रवृत्तोनतुकृच्छ्रः स्वेनपोत्माहि
तायंपापकः ॥ तत्रैवाकामतः प्रवृत्तस्यदेवृत्तमसपर्जापत्यंसांतपनंसमंरात्रोपवासकागुरोः प्रदोसकृत्वाचरेद्विप्रः
समाहितस्यतिनातयापोत्माहितस्यप्राजापत्यंउभयेछतः प्रवृत्तोसांतपनस्वेनपोत्माहितापोसरात्रोपकावासमेति ॥
अनयैवदिशामेधामापिस्मृतिवचसाविषयव्यवस्थोहनीयापुरुषयवस्त्रीणामप्ययंत्रमहापापमकिंत्वमविशिष्टंतथा
हिकामापनः ॥ एषदोषस्त्रयाणांद्विस्त्रयपतितानामुदाहृतं स्त्रीणामपिप्रसक्तानामेषएवविधिस्मृतइति ॥ अतः सस्पृ
ष्ट्वापिकामतः प्रवृत्तैरेणांतिकंप्रविशिष्टेनव्रतेनत्वपुत्रंसमरणांतिकमुक्तास्त्विपाश्चपियोगीश्वरेणामरणांतिकंशिंश
छित्वालिंगंवधस्तस्यसकामायां हिकल्पनपाकार्य्यात्यनिपुनंगुरुतल्पसमानविनि ॥ सीस्वमायोकुमारीयुस्वजोनिंवेस
न्नासुचसुगोत्रासमनस्त्रीषगुरुतल्पसमंस्मृतमितिप्रतिषिद्धाविषानिश्चातिदेशविषयश्चनानिषिद्धः स्वसारंमातृ
ष्वसारंमातुलानींस्नुषामभिवादिनीमातुःसपत्नीं भगिनीमाचार्यतनयांतथा ॥ आचार्यपत्नीस्वसृतांगछं [illegible] गुरुतल्पगइति

एतदेवव्रतंकार्य्योषित्सुपतितासुपीतिद्वादशवार्षिकमेवा ३

प्रतिपादितानिनेषकरात्राद्दुःसकामतोभ्यस्तेषुयथाक्रमेणाब्दार्द्धिकंचवत्सरिकंचप्रायश्चित्तंविदेयं ॥ अस्मिन्नेवविषयेकाम
तोसंतप्तापासमरणांतिक ॥ तथाचहारीतः स्तेयंसिल्वकुमारीषुस्वयंनिष्क्रम्यासुचसपिंडायसदोसपाणासागोविधाय
पुनरितिश्रुतेसाध्वचंडालस्यपचःक्षत्ता [illegible] सत्तावैदहकःस्तथामागधायोगवोचैव
समेनैतेत्रावसायिनइतिमृधासागिरोदर्शिताद्दश्याः ॥ ननुरजकश्चर्मकारश्चेत्यादिप्रतिपादिताः नेषुलघुप्रायश्चित्तस्या
कृत्वात् ॥ यावा चंडालीत्यादिपोगत्वाभुक्त्वाचप्रनिगृह्यचपतत्यज्ञानतोविप्रोज्ञानात्सांपत्तुगछतीतिवाडांलादिसांपत्प्रतियाद्
यतामनुनापिकामतोभ्यासेमरणांतिकंदर्शितंतथाहि ॥ अज्ञानतश्चांडालीगमनाभ्यासेपतनंततःपतितप्रायश्चित्तंद्वादशवार्षि
कंकुर्यात् ॥ कामतोसतांभ्यासेचांडालीःसांपरागछतीत्यत्रतोद्वादशवार्षिकानुष्ठिकारणमरणांतिकंकृच्छ्रंतपश्चचवक्ष्यतीत्यतः
सविषयं ॥ एकरात्राभ्यासेत्ववर्षत्रयं ॥ पथात्मनुः ॥ युक्तरात्रेकरात्रंपादग्धलीसेवनेद्विजः ॥ नष्टेक्षप्तुनयत्रिंसंत्रिभिर्वर्षैर्यथोक्तवीति ॥ अ
त्रद्वयलीशब्दनचांडाल्यस्त्रियांयतश्चेडालीवृषलीवेश्याशूद्रस्त्रीयाचकमकाबुद्धायाचमगोत्रास्याद्वयल्पः चवक्तिनाद्दश्यंसंपत्त
रोचंडाल्यादग्धलीशब्दप्रयोगदर्शनात्तावृषलीवेश्यारिणी ॥ कथंपुनरत्राभ्यासावगमः उच्यते ॥ यत्करोमिकरात्रयंतिनसंयोगा यवगंवादि
नास्तत्रीयायादर्शनात् ॥ एकरात्रेणचात्यंत • संयोगाग [illegible] गमनाभ्यंसोवगम्यते ॥ अतएवक
• रात्राद्दुःलाभ्यासविषयं ॥ पायुक्तंद्वादशवार्षिकास्त्रियुरुतल्पव्रतानिर्देशिकंमरणांतिकंचापद् ॥ युनर्ज्ञानतोवाचेडाल्या
द्यासकृऊछति ॥ तदा चांडालपुल्कसामांतुभुक्त्वागत्वाचयोयतिर्नकृच्छ्रंसमाचरेत्तस्यज्ञानाद्दृष्टव्यमितियमाद्युक्तं

॥

ज्ञा २ तीनतो ३ २

संवत्सरंकृच्छ्रानुष्ठानंचोद्दायपाहृत्यंयथाक्रमेपाद्यंस्वयोनिसंसर्गसमासूचेमेकवाक्यसमभिव्याहारात्तीर्थगमादिव्यपोपमेवयव ह्या
वेतिचेन्॥मरणेनिष्कंवात्रापिप्रवेशनंजनमगाचभगिमोचत्सुनायोन्तेथवचत्सकपायोगमनंचैवविन्नपमतिपातकं।न्यूतिपात
किनस्तेनप्रविशेपुहृत्ताशनभिक्षितिनिष्कृतमायनस्मरणात्तज्जनसंगाहकृच्छ्रमनेभगिम्यादिसुवासकृच्छ्रमनेन्यूषिप्रवेणइतिहृत्ये
महापातकसंज्ञनमीगमनस्यनदृत्तिदेशविषयत्वात्तिपातकस्यचभागिनींमखीमातापित्रोःस्वसारंवनिक्षि
साश्रमणागतंना।मातुलानीप्रव्रजितासगोत्रान्त्यप्रयोषितं।शिष्यभार्यांगुरोर्भार्यांगत्वाचांद्रायणंचरेदितिपद्मोगिरिवचना।पति
तांमत्स्त्रियागतानाम्नकाचप्रतिगृह्यस्वमासायवासकुर्वतचांद्रायणप्रथापेवेति।तद्व्ययमपिगुरुतल्पसंनिदर्शनविषयेवकामत
:प्रवृत्तस्यरेतःसेकादूर्वाङ्निष्टनोद्दृष्ट्वापदापिसंवत्सरंवचनेभगिनींमातुर्गमंचस्वसारंवात्मजांगत्वास्त्रियोमोहा
तूनस्कृच्छ्रसमाकरिष्यन्तदनेनरोक्रमेणविषयंव्रजकामतःप्रवृत्तस्यरेतःसेकादर्वाक्कृष्ट्वापदापनेरन्नाएवामेध्यमिचा
रिणीगंछन्तिनदायादमेवप्रायश्चित्तयुगलंचांद्रायणान्तमकृच्छ्रमकंक्रमेणकामतोकामतश्चप्रवृत्तोद्दृष्ट्वे।साधारण
स्त्रीष्वनुगुरु • णायमुक्तास्वयोनिगमनेगुरुतल्पगत्वदोषोनास्तित्तात्मकृतयारदोषवकन्याद्वषत्रमेवच।साधारणास्त्रियोना
स्तिगुरुतल्पमेवचेतिन्यायस्मरणात्तद्यमन्यापिसगोत्रवचनान्फल्गावपायोयश्चित्तंपतियंपरणंस्वम्यविषयवावस्था
नीयाग्रंथगौरवभयान्नलिंख्यते॥ ॥इतिगुरुतल्पगप्रायश्चित्तप्रकरणं॥ एवंबह्महादिमहापातकप्रायश्चित्तमभिधाया
वसरप्राप्तंतत्समगिप्रायश्चित्तमाह।एभिर्ब्रह्मवधसंसर्गेतत्संसर्गिणोमहापातकिनो

नि ४

तेसंवत्सरंसहाचरन्तिसोपितत्समोयोयेनसहाचरतिसापिनदीयमवप्रायश्चित्तंकुर्यादितिदृष्टप्रायश्चित्तनिर्देशार्थंतत्समग्रहणं।न
पुनःपातकिनोनिर्देशार्थंतत्स्पपञ्चतेःसहसंवसेदित्यत्रपदेशतएवसिद्धत्वात्।अत्रचसमप्ययनिर्देशेकृतत्रमवद्दश्यावा।किंकापे
क्षान्महापातेकिलाक्षसंगिणः। ब्राह्मणश्चाकेवलंमहापातकिनासयोगीतत्समःकिंवा निपातक्षयपातकयहिनामध्ये
योऽतसहसंसर्गकरोतिसोपितत्समइति।तदीयमवप्रायश्चित्तंकुर्यादितिनिर्देश्यंति। अतएवमनुनासकलेप्रायश्चित्तजातमभिधा
यातेभिहितंयायुनयतिनतेषांसंसर्गयातिमानवः।तथाचसंसर्गविशुद्धयर्थंविदुषापिसामान्येनोपयातकप्रा
श्चित्तंसिमात्रेसंसर्गेतत्प्रायश्चित्तमाहशंखः।तत्तुभक्तादशितेपापात्मनायेनसहयःसंसर्गंतत्तत्स्येवव्रतंकुर्यादिति। अतएवमनुनासामान्येन
नसिमात्रप्रतिषेधःकृतःएनःसिभिरतिथिंकृत्वेत्यर्थकंवित्तमाचरदितिपोयेनपतितेनेषांसंसर्गंयातिमानवःतथा।तसंसर्गे
भजेत्तद्विशुद्धयेतकृतेसतीतिगौतमेनतद्दृष्टणवार्धिकादियतितप्रायश्चित्तेषुविहितेवसंसर्गविषयेपतितेनसहोषित्वाजानन्तं
वत्सरंनरःमिश्चित्तस्तेनसाचांतेसपंचपतितोभवेदितिनिर्देवलस्मरणात्। अज्ञानतःसंसर्गेपुनर्वसिष्टोक्तपतितसंप्रयोगनुब्राह्मण
वायोनेनवायात्तेभ्यःसकाशान्मात्रंफलंव्यास्तासांयात्तिगमनेस्वप्नसंवसेदुदीचीरिशंगत्वंजघन्यंहिनाध्ययनमधीपा
नःपूतोभवतीतिविज्ञायतेऽतिनथा।। ब्रह्महाभद्रायत्तेनन्तंयवागुरुतल्पगःएतेमहापातकिनोपपञ्चतेःसहसंवसेदितितेदि
तिसंवेनामृयरामृष्यश्रृङ्गब्रह्महादिचतुष्टयसमागेणब्रह्मरूपातेकिलवचनात्तत्समगिणोन्तमहापातकिनोत्र। ननुमहापातू
तकिसंसर्गेएवंमहापातकितेरेनुर्नब्रह्महादिविशेषसंसर्गेतत्स्यव्यभिचारात्। अतोब्रह्महादिसंसर्गेसमागिणोमहापातकी

संसर्गोविद्यतेऽनिरस्तस्यापिमहायातकिंतस्यात्रप्रतिषेधउच्यते।स्पष्टंवयंप्रमाणंनरा हुं महायातकिंतस्मात्रण्ढैकस
मधिगस्यतुतस्मिन्नेवेधयितुमहेतितेतिप्रकृतविशेषयन्नाहनाब्रह्महादिविशेषसंसर्गस्यैव महापातकि
नहेतुत्वस्यावगमितत्वात्।एवंचसतिप्रतिषेधाभावोप्यहेतुः।यावच्चश्रवादेवश्रुतःससंगिससर्गिणोहिज्ञातिकर्मण्याहनिभे
दीतिप्रायश्चित्तंनसमुभवत्सवानत्वसंसर्गिससर्गिणः।पतितसाक्षाच्चकथंप्रायश्चित्तमितिवाचंयन्नस्विभिरनिर्णिक्तेनोष्टेके
चित्समाचरेदितिसाक्षान्नेनेनःस्विमात्रसंसर्गेप्रतिषेधेनमहापातकिससर्गिससर्गस्यापिप्रतिषिद्धत्वात्रित्याभावेपि
पुक्तामवप्रपश्चित्तंतत्क्षयादहीनंपापेनसंवसहवेसोपितत्समतामियात्क्षयदहीनंचरत्यापितस्यनस — त्रतद्विज्ञदृनित्या
सोनंदुष्टएव।एवंचतदुभयंचप्रयोरपिचकामतःससर्गिनारहीनं — त्रियादोनंवदेत्स्यं।अतःसाक्षाद्ब्रह्महादिससर्गिणएव
तद्दोषप्रायश्चित्ताधिकारोनससर्गिससर्गिणइतिसिद्धं।अत्रचब्रह्महादिषयद्यपिकामतोमरणान्तिकउपदिष्टस्तथापिससं
र्गिणास्तन्नात्रिस्पृतेःसतस्यैवचवनकुर्योदितिवत्तस्यैवात्रिदेशाद्मरणस्यैवचवतशब्दवाच्यत्वभावात्।अतोयकामकृतेपिसस
र्गेब्रह्मादशवार्षिकंमकामकृतेत्वब्दंधससर्गेचसनिवेधनकर्मभेदादनेकधाभिद्यते।। यथालहहस्मृतिः।सकशय्यासनाय
क्रिभोंडियन्नयनप्रिश्वाणायाजनाध्यायनयोनित्तथाचसहभोजने।नवधासंकरःप्रोक्तोनकर्तव्योधर्मेसहनिरवलोयिसंला
पस्पर्शनिश्वासंसहभोजनं।नवधासंकरःप्रोक्तोनकर्तव्योधर्मेसहनिरवलोयिसंलापस्पर्शनिश्वासंसहयानासनाशना
नायाजनाध्यायनाद्योनासोपसंक्रमेन्नपाग्निहोत्रंकशय्यासनमेकंश्रद्धाध्ययनंयैक्यंरकंपक्तिभोजनंपकमाश्य

[redacted]चनमत्रेनमिश्रणंससर्गेस्तदीयात्रभोजनमितियावत्ता पाजनंपतितस्यस्वस्योचन अध्यापनंतस्यस्वस्यातेनयोनंत
सैकमादानंप्रदानेतत्सकाशाद्वाकन्यायाःप्रतिग्रहःसहभोजनमेकत्रभोजने।संलापःसभाषणं।स्पर्शोगात्रसंमर्दः।निश्वासः
पतितसुखवायुसंपर्कः।सहयानमेकतरगाद्यारूढाणांमध्येकेनैकेनगमनंकिंपताकालेनयातिसमित्यपेक्षायांदृष्टहिस्तनोक्तसंव
त्सरणपतितेनसहैकेयानभोजनासनशयनैर्व्यवहरन्स्वकमुख्येक्तसंबंधेसद्यस्कइति।अत्रैकभोजने।पंक्तिभोजिन।
एकपात्रभोजनेतुसद्यः पतितः।याजनंयानिसंबंधःसाध्यापयःसहभोजने।कृत्वासद्यःपतत्यवपतितेननमत्यइतिहेवत्समरण
नस्त्रीस्वशब्देनपाङ्क्तेयश्चभिधीयतेतस्यैवाध्यापनेयावत्स्त्रीवसुप्रतिपत्तयेहहनिष्टशपसकर्मवत्ने
षासद्यःपतनंहत्वापःपतितेःसहपानमुत्सर्गेतावाणांसंबंधानामनुनमसंबंधकुर्यात्तस्यापत्तदेवप्रायश्चित्तमितिसमनुस्मर
णात्।एकयानादिचतुष्टयसनुसमुद्दिष्टेस्पर्शवपतनहेतुत्वं।एकपात्रभोजनासनशय्यानैरन्तरपुत्रकानानिर्देशनात्पुन
कालुष्टानस्यतुपतनहेतुत्वाभावेपिदोषहेतुत्वमस्त्येवअतोद्यथनाद्यानात्मभाषात्महभोजनानासंकामतिहिसर्वाणिने
लक्ष्विशेषमितियराश्रवचनेननिरपेक्षाणामपि — पापहेतुत्वावगमात्।संलापस्पर्शनिश्वासानांतुपतनादिचतुष्टयेना
नुपगितपासमुचिता नामेवपतनहेतुत्वं।नषष्ठ्यन्तानामसत्वेपापहेतुत्वेपुनरस्मेवासंलापःसहनिःश्वासेतिदेवलवच
नस्मरणात्तत्वात्।अतःसंलापादिरहितेसहयानादिचतुष्टयेकृतेपंचमआगानंहादशवार्षिकंपापाश्चित्तंकुर्यात्तसहितेनुष्ट
पी।एवंचसतिभिन्नसंवत्सरसंपतितस्मरतियोगीश्वरवचसियमहपानादिचतुष्टयपरमवयुक्तंपुनःसंलापादिना

एथकूपतितसहैतुनैनासमतावमतत्व॥ संवत्सरेणायतनिपतितेनसहाचरन्॥ याजनाध्यायनाद्यो नान्नत्वपानासनाशनादिनि॰पा
नादिचनुष्टयस्यैवसंवत्स
रेणपतितसरेत्तेनाक्त्वात्र्त्रासनग्रहणंशयनस्योपलक्षणं॥ अत्रवसंवत्स॰ रेणपतनिपतितेनसहाचरन्॥ यानासनशनादिनित्यव
वहितेनसंवधः शः प्राकृदक्षिनविकृवचनात्तुराधतत॥ यासंवत्सरेणापनपिपतितेनसहावरनुभोजनासमण्याद्यिकुवीणः सावं
कालिकमितिदवलवचनात्॥ नचानन्त्यदोषःपानासनाशनादिहेतोरवश्नाचरंकुर्वनितिभेदविक्षयासंवधोयपनेः॥
यथायतव्यायुनरोक्षेयसंमितयेक्षेष्टनिवहाश्चरन्नितिशस्त्राहत्वंधसगमिनत्वात्यानासनाशनादिनिहेतोपापंचमी
याजनाध्यापनाद्यो नान्त्रत्वसंवत्सरेणायतनि॥ ॥ कितुसत्वएव॥ ॥ प्राचीनवचनविषयानुरोधादेव॥ अत्रोपानास्त्रिचनुष्टयन
नसद्यःपतनि॥ पानादिचनुष्टयेनतुसंवत्सरंनिरंतरंभ्यस्तेनैतिपुनस्तवत्सरंसंपिनसमदनित्रतसंयोगवोचिनाहिनोपापादर्शनत
त्रैनरिनदिवसगणनाकार्या॥ पथाषष्ट्यधिकशतत्रगदिवसमायित्तसंसर्गत्वेमवे ॥ तनोनूनेपिन ॰ पतितप्रयश्चित्तेनैवकृत्व
मदेवापाद्यावशरःसंसर्गमाचसन्विप्रःपतितादिभिकामतःपंचाहेवा ॰ दशाहंद्वादशाहमथापिवा॥ मासाद्यंमास
मेकंवामासत्रयमथापिवा॥ अत्रद्वेमदमेकंवाभवेद्वै तुनत्समः॥ चिरात्रंपण्मेवदेहिनोयेकृछ्रमाचरेन॥
मार्चरहिनाकामतःसंगंपुनर्विप्रोऽसमतरेमिहितापंचाहेनुचरेकृछ्रशाद्देनदकृछ्रकोपराकस्तदूर्ध्वमासस्यान्मासेचां
ज्ञापयाचरेन॥ मासत्रयंतुकुर्वीतकृछ्रंवाद्वयंणानरं॥ यावमासिकेनुसंसर्गेकृछ्रंत्वदा॥ धर्माकं

तांसंसर्गेत्वाब्दिकेकुर्यादसंवत्सरेत्वाब्दिकेसंसर्गइतिकिंचिन्यूनइतिद्रष्टव्यंपूर्ववत्संवत्सरेमन्वादिभिर्द्वादशवार्षिककर्म
णाप्रायश्चित्तमुक्तंसंवत्सरेणापतितसंसर्गेयाजनाध्यापनाद्यो॥ एकत्रासनशय्याभिःप्रायश्चित्तमाचष्टेतिनायाजनाध्याय
पनेयोनकृत्वात्रयाजनानंषण्मासंसंसर्गात्पतितसंवचनमेतद्दकामेतानतायदियवमहापत्नाभिप्रायेणयाजनत्रगाध्यापनेनद्
हितेनभागिनीव्यतिरिक्तेचयोनिसंबंधद्वयेनाकृत्वायाजनादिभिः॥ सद्यःपतितस्पोक्तत्वात्॥ एतद्दिगवलवचनेनेदंहितेनभागिनी
कृत्वागाम्पतियानकिंसंसर्गिणंकामतेनवृवार्षिकमकामतः सार्धचतुर्वार्षिकंकल्पनीयमितिविप्रतिषेधादागद्दियातकिंसंस
र्गिणं॥ कामतः षड्वार्षिकमकामतस्त्रिवार्षिकंतथापयातत्वादिसंसर्गिणामपिकामतस्तदीयमेवत्रमासिकमकामतो द्वै
मासिकंनीपंपुरुषवत्स्त्रीणामपिमहापातकादिसंसर्गेतावतिलमविशिष्टं॥ पथाहशौनकः॥ पुरुषस्यपानिपतननिमित्तानिस्त्रीणा
मपितान्येवब्राह्मणीहानवर्णसेवापापधिकंयतनेति॥ अतस्तासामपिमहापातकि ॰ भमत्तीनांमध्ययनसहसंसर्गस्तदीयमेवप्रा
यश्चितमर्धकृच्छ्रायाजनीयोसवेबालवधातुएणामपिकामतोधेमकामतःपादःतथानुपनीतस्यापिबालस्यकामतःपादःका
मतस्तदर्धमित्यादिस्मृत्यादिकृपतितसंसर्गप्रतिषेधेनप्रतिपिद्धसंसर्गोनसंबंधस्यकुचित्सवमाहा॥ किंत्वासमुद्दहेद्यासोप
वासमकिंचनां॥ २६१ एषापतितानोकन्यापतित्वावस्थायामुत्तरासोपवासाद्दतसंसर्गकालेचित्तप्रायश्चित्तमकिंचनाम
रहीनवस्त्रातकारादिचित्तधनामद्दहेच्चकन्यांसमुद्दहेद्धितेनवत्नत्वपमवकन्यासक्तेतितसंसर्गेसमुद्दहे न्यूनःपतितहस्ता
त्तिगृह्णीयादिति द्द संसर्गप्रतिषेध विरोधोपपरिहतोभवति॥ त्रयंचाथोद्वहरहितेनसंसृष्टेक

नः॥ पतितस्यकुमारीविवस्त्रा महोरात्रमुपोषितापतेःप्रेतकेनाहतेनवासप्राच्छादितोभाहमेवानमेतेइतित्रिरुच्चैरभिदधानोनीचै
र्यस्यगृहेचोद्वहेदिति॥ तथैवाकंनासमुद्वहेदितिवचनान्तस्त्रीव्यतिरिक्तदायादसम्बन्धसमर्गोनर्हतोदर्शयति। अतएव
शिष्टःपतितेनोनत्रःपतितोभवतनत्रस्त्रियाःसाहित्यरगामिनोतामरिक्थामुपेयादितिहिसमर्गिप्रायश्चित्तपरेण॥ निषिद्धसं
सर्गेपापश्चित्तप्रसंगेनिषिद्धसंसर्गोनत्रप्रतिलोमवधेप्रायश्चित्तमाह॥ चांद्रायणंचरेत्सवानवक्रुष्टान्निहत्यतु॥ अवक्रुष्टस्त्र
तमागधान्ययःप्रतिलोमास्तन्त्रान्तिषोप्रतेकेहननेचांद्रायणं॥ तथाचशंखः॥ सर्वेषामवक्रुष्टानांवधेप्रतेकचांद्रायणमितियदा
गिरसोक्तंसर्वोसज्ञानागमनेभोजनेसपमापणेपरकंयाविष्युद्विस्पर्शेसंगेसभाषितमितिपराकंकुर्यात॥ नवकामतःस्त्रा
दिवधेचांद्रायणंत्रकामस्तुस्त्रादिवधेपरकंवेदेहकत्वेपादोनंचांडालवधेद्विपादेमागधेपादोनंःपराकःक्षत्रियादिस्त्रा
योगवेचयादृक्षमस्त्रं नयेवंदिशांभोज्यान्नंपरिणामेत्यादिनारतसंकल्प्यतत्तत्प्रायश्चित्तंवक्ष्यतिप्रतिलोमप्रसूतानांस्त्रीणांमासाव
धिसप्तनःस्त्रेतरप्रभवानांचस्त्रीणांचतुर्णांषडितिनिदाहनिविषयंतत्रस्त्रेनवधषण्मासोःवैदेहवधेचत्वारःचंडालवधेद्वावि
तिपेठीनसिपान्वयः॥ तथामागधवधेचत्वारःक्षत्रियेहमासिकमायोगवेचद्वेमासिकमितिव्यवस्थां॥ ॥ नैमित्तिकव्रतानां
जपादिसाध्यत्वादिक्षाविरहिणांभ्रूणहादीनांतदनुपपत्तेरुत्पातेक्षणादिसाध्येष्विवाधादीनामनधिकारमाशंक्याह॥ अङ्गेषि
कारहीनोपिकालेनानेनशुध्यति॥ २८३॥ अशुचिर्भ्रूणहात्रापाधिकार रहीनस्तथाव्यंगनखदंतश्मश्रुवार्षिकादिकालसंपा
द्यनव्रतेनशुध्यति॥ भ्रूणहणंस्त्रीपौंसंतिलोमजन्मनोर्वापतक्षणं॥ पक्षद्वयेपि स्मृगापत्र्यदिनयासंभवस्तथापिनमस्का

रमंत्रजपेयाभवति॥ अतएवमंत्रपूतेनहविषाहुतंउच्छिष्टंवास्मभोजनंनुज्ञातास्यनमस्कारमंत्रइतियद्वचनबलाज्जपादिवर्जितमेववृत्तं
कुर्यात्तेनस्नाछुद्धसमासाद्यसदाधर्मपथेस्थितइति॥ प्रायश्चित्तेप्रदातव्यंनयदोषविवर्जितमित्यत्रगिरांस्मरणात्॥ तथापरमपितनेवोक्तं॥
भ्रूहःकालेनशुध्यतघोषाखणद्विजेतरः॥ दानेवांप्युपवासेवाद्विजभुश्रूषयातथा॥ पतुमानवेनचास्मोपदिशहमेनचास्यव्रत
नमादिशेदितिभ्रूहस्यव्रतोपदेशनिषेधपरवचनंतदनुपपन्नभ्रूहोपिप्रायश्चित्तस्मरणेसतिप्रायश्चित्तानिकार्यायिस्मृताव
योत्रयेयातुकथितेषुभ्रूहस्यनाधिकारोविधीयतइतितत्कोम्पकृच्छ्राभिप्रायं॥ अतःस्त्रीभ्रूहयोःप्रतिलोमजा नाच
नेवार्षाकवतव्रताधिकारइतिसिध्यं॥ पतुगोतमवचनंप्रातिलोमाधर्महीनाइतितदुपनयनादिविशिष्टधर्माभिप्रायं॥ ॥इति
महापातकप्रायश्चित्तप्रकरणं॥ ॥महापातकादियंचकमध्येमहापातकानियातकानुपपातकप्रायश्चित्तान्युक्तानुपपा
तकप्रायश्चित्तानिवाचक्षाणःयाज्ञवल्क्यःक्रमप्राप्तं गोवधप्रायश्चित्तमाह॥ पंचगव्येपिबेद्गोघ्नोमासमासीनसंयतः॥ गो
शतंयोगवांहत्वाक्रोशेयोगोप्रदोनभ्रूध्यति॥ २८२॥ कृच्छ्रेचैवंनिकृच्छ्रंचचरेद्वापिसमोहितः॥ दद्याद्विरात्रंवापोष्यद्वयमेकादशात्
• रुकगवां॥ २८४॥ गोहंतानिगोमांसविभुजादिवाक्प्रसंगः॥ त्रसोमासंसमाहितः त्रासोत्तर्किकुर्वन्पंचगव्यंपिबन्पंचच
न्नानिगव्यानिगोमुत्रंगोमयक्षीरंदधिघृतानिपश्चाद्विधिमिश्रितानिपिबन्नाहारांतरमभ्यवहरेन्नभोजनकालेतत्संविधानात्॥
तथागोष्ठेशयःप्राग्गोशयनादुत्थायैनंगोष्ठविधानाद्विवाचस्वापप्रतिषेधाद्वात्रोगोशब्दोपलक्षणंतेनगोशालायांशयानः॥ गां त्रनुगच्छतितिव्र
स्यव्रत्तमितिगोनुगोव्रत्तेणिनिः॥ त्रतभ्रष्टयासोगोष्ठेशेतेसन्निधानात्तासवगःप्रावर्त्तेनप्रतिचरंतीरनुगच्छेन् त्रनुग

मिता० ८६

द्येस्तिवत्सायसगोद्यतित्वेवस्वयमनुगच्छद्यदातुनिर्दिष्टसामनेवान्तद्यापश्चाद्भक्षनस्याशक्यकरणात्वत्स्वयमपितिदेद्यासोत्
नवेतिगम्यते। अत्रगमनविधानादेवतानिःसायंगोष्ठंव्रजंतीभिःसहगोष्ठप्रवेशाप्यर्थसिद्धःस्वकुर्वन्मासंतेगोप्रदानेनसकृ
गोदत्तात्तावताशास्त्रार्थस्यसम्पत्तेर्नगोर्हमायाःमुच्यतीसेकंव्रतंमासंगोष्टशयोगानुगामीतिचानुवर्तनेपंचगव्याहारस्य
नुनिहनिःक्षुद्विषानादेवान्नंभ्रमासंनिरंनरक्षुसमाहितश्चरेदिनपंचव्रतमेवज्ञावालिनमासंप्राजापत्यंचरेद्यकुप्राय
श्चित्तत्वमुक्तं। प्राजापत्यंचरेन्मासंगोहंनाचेदकामतः। गोहिनोगोनुगामीस्याकोपदोनप्रमुध्यतीं। अतिकृच्छ्रंवातत्रैकस
मांचरेदितिमन्यन्तेकृच्छ्रातिकृच्छ्रयोर्लक्षणमुत्तरत्रवक्ष्यते। अथवात्रिरात्रमुपवासस्त्वारश्चभरणकादशगायासागर्वान्तादद्यादि
तिव्रतंचवक्ष्यतेतत्राकामकृतेजातिमात्यः विशिष्टस्वामिकायाविशिष्टगुणवत्साप्रवधेगुरुप्रायश्चित्तस्यवक्ष्यमाणत्वात्
क्षत्रियसंबंधिमासकृत्साह्निवधेव्यायादनेमासंपंचगव्याशिस्वपयसेप्रायश्चित्ते। अत्रमासंपंचगव्याशनस्मातिस्वल्पत्वा
मासोपवासतुल्यत्वतत्प्रमाणेः षड्रूपवासैरेकैकपाजापत्यकल्पनयायंचकृच्छ्राणांप्रसाद्यायेनपंचधेनवोमासान्त
रदीयमानागोरकेतिषड्धेनवोअवंतीतिदयमेकादश। गोदानसहितत्रिरात्रव्रतंत्रैद्यायस्मृतिकथंपुनर्ब्राह्मणगवीनां
प्रायश्चित्तकरणंदेवब्राह्मणगवांज्ञानुचित्तेयंदृष्टमुनमभिप्रेतिनारदेनतत्तद्व्यवस्थानमस्माभिरुक्तागोषुब्राह्मणसंस्थासु
तिदंडभ्रष्यस्तदृशंनाच्चवैश्यसंबंधिमासकृत्साह्निवधेव्यायादनेमासमितिकृच्छ्रंकुर्यात्। अतिकृच्छ्रेत्वाद्यत्रिरात्रत्रयंयाग
एणन्नभोजनमुक्तं। अंतेत्रिरात्रेनशनं। अतिकृच्छ्रेधेनोर्यामासंव्रतंक्रियमाणेपयसोद्वेचायवागूभवतिचतुर्विंशत्यहंयागि ८६

धेनोः७

पूर्णान्नभोजनंनक्तंभक्तंकृच्छ्रप्रशान्तायकल्पनयाकिंचिन्न्यूनधेनुपंचकंभवतीतिपूर्वमाहुतद्दुष्यात्स्वाध्यिष्टुत्वेनवेश्यस्वामिका
गावश्चविक्रयतामुक्तानादृशंगवांविषयेश्रुद्रस्वामिकगोहत्ययोर्मासप्राजापत्यंव्रतंहितीयेतत्रचमाहप्राजापत्यंहव्यात्मक
नपुनर्मासायनकिंचिदधिकंधेनुहव्यंभवतीति। एवंम्लेच्छद्युत्तमजातमुद्रस्वामिकगोवधविषयेतोचितं। अथचत्रह्मायश्चि
त्तंत्रयंगोघ्नसंचयेनमासमेकंपलन्नपंप्रसहेत्यत्रकोवाविशेषइत्यत्रयमर्थोविवक्षितः। यच्चकाश्यपीयंगोहत्वाच्चमेणाप
हेनोमासंगोदृशंत्रिरात्रंवयास्तायीनित्यंपंचगव्याहरेदिति। यच्चशंखनातयोर्मासंपंचगव्याहरेदितितत्रैवकमपियाज्ञव
ल्कीयंपंचगव्याहारसमानविषयंपश्चात्तापवतोग्रामंक्रमेणगच्छेःपंचगव्याहारःपंचविंशतिरात्रमुपवसेत्तत्रशिष्टंवयनं
कृत्वागोवधेमेणप्राकृतेगाश्चानुगच्छन्गोदृशंयोगादद्यादिति। यत्तुपाराशर्यंवत्सैकोयंमासानिकृच्छ्रव्रतसमानविषयंद्वि
तीयंकाश्यपीयंमासंपंचगव्येनेतिप्रतिपाद्यषष्ठकालंयथाभ्रश्चावागच्छन्तीमनुगच्छन्तासुसुखंपविष्टासुचार्यविशेषोनिष्प्रयोजनत्वान्नातिविषमंगा
ह्मस्यगोप्रदानंगोदृशंनहादशरात्रंयंचगव्याशनंगवामनुगमनंतत्तिपश्चसंवत्सरंनोक्तं। सकृत्पावकंभक्षयीयंयादृष्टिष्ट
नशक्तस्तत्रानिक्रमशोभ्रीयान्मासार्द्धंतुसमाहितः। वाल्मेशंगोभाजपित्वोतंगादद्यात्तमस्मुवयंतिं। यच्चवाहंस्मरंमह

२ नज्ञानितस्यावधितोमरणविषयेवावेदितव्यं॥तदिदंसर्वमागुप्तकामविषयं॥यदापुनरीदृ२

ह४(तनियतोवि६

मित्ता० ६२

दृशरात्रंयंचगव्याहारइतितत्त्रितयमपियाज्ञवल्क्योपमासप्राजायत्यैनममानविषयेमत्तकल्पेगोहत्याविषयंवाविषमयदेश
त्रासंग्विधामविशिष्टविषत्वामिकामविशिष्टांगकामतःपमायतितन्नामतेनाभासंयवागुपानेमामहत्यंहविष्टोपाचनुर्थ
कालभोजनंमगमत्रयंदृषमेकादशगोदानयुक्तंशकादिनावतंनइतिव्रतत्रितयमाम्नातंएषाहि।उपयाज्ञकसपुत्नोगो
गोघ्नोमासंयावाहपिवतक्तवायावसेऽहरेचमेणंहेणमेतः।चन्द्रस्यकालमभोयाद्दशारत्नवर्णमितंगोमत्रेण चन्द्रस्नाने
द्वेपासेनियतेंद्रियःदिवानुगच्छन्नागारुतिष्ठन्कर्षेरजःपिवन्नाभुम्प्रित्वानमस्कुत्यरात्रौवीरासवंसवत्सतिष्ठतीमनु
तिष्ठत्रजंतीमयनुव्रजेत्यात्मानामुतथासीतावीतमत्सरंत्यात्तरामश्रिषकावाचोव्याहारिभिर्भवेत्पतितो
पकल्पनंवासवपायोविमोक्षयेत्।उष्मवर्षेतिसीतेवासक्तेवातिवाहसेनिवृ द्वीत्यात्मनस्तापागोरक्तस्यात्रश
क्तिनःत्रात्मनोपस्थान्मयागहेक्षेत्रेथवाखलेमक्षयतीनकथयेत्सिवंतंचेववत्सकंत्रनेनविधिनापक्वंगोघ्नोगा
म्नुगच्छेत्सगोहत्याकृत्तपापंत्रिभिर्मासैर्व्ययोहति।एकादशगाश्चदद्यात्सुचरितव्रतः।स्त्रविद्यमानेसवैस्तवे
दविज्ञोनिवेदयेदिति।एतत्त्रितयंयाज्ञवल्क्योयमासप्राजायत्यैनममासंयंचगमाशंकएभेकादशगोदानयुक्तत्रिरात्रायवा
सरूपव्रतत्रितयविषयंयाकृतेनदृष्टयापत्तिगिरसामानवतिकृतेव्रतायुक्तत्रमासिकमप्यिभाषाधिकमाभिहित।त्र
क्षारत्नवनेक्षषष्टकालंभोजनंगोमतीवाजपेहद्याश्रोकारवेदमवच्चेन्नवधारयेदेनममंत्रोचैवमस्वलाइतितन्ना
नर्वावि परावपुष्टिनारुण्यादिकंचित्तगुणातिशययोगिमाहृदयं।त्र

एउ२

१२

२१ गोसहस्रंसदानवापिदद्यात्सुचरितव्रतं॥ अविदुषानेतत्सर्वंवेदविज्ञोनिवेदयेदिति २१

तिवालामतिकृशामतिकृष्णांचरोगिणींहत्तास्त्रविधवेनचरेद्दहेवंतंहिजइतिपुष्टनारुण्यादिरहितांपुंगवंहृष्टापुष्टि
नरशंनाद्यपसत्यायाज्ञवल्क्योयंमासातिकृच्छ्रव्रतनि • मित्तभूतंगोमत्रिशिष्टस्वामिकंकृत्तातिमात्रयोगिनीकामतोव्याध
दपतितस्यविहितंपदकामानाकामान्नहिगुणवेदितिमत्वेनएवोक्तमेवाकामविहितंमासातिकृच्छ्रव्रतहिगुणकृगंत
यतुरुपोत्तनगोघ्नस्नत्रमोहेवालंपरिधोयसहिनामानवोमितिकृत्वतामभिधायोत्तरंषभैकादशगाम्त्रगादत्वात्रयो
दशमासेएनोभवतीतिवनस्थश्चोत्रियगोवधेत्रकामकृतेदृषमायत्वसिष्टेनोक्तगावेहुत्पाःनस्याश्रमणांयपिवे
ष्टितःषण्मासान्कृच्छ्रचरकृच्छावातिष्टदृषभंवेहतावद्द्यादितिव्यापन्नमासिककृच्छ्रचरकृच्छ्रानुयान्मुक्तापदपिहेवले
नगोघ्नःषण्मासान्तत्रमेपरिहृत्तागोयासा हरिगोघ्नेनिवासीगोभिरेवंसरुचरंप्रसुप्तंतिनटृयमपिहा
रीतीयेनसमानविषयात्तत्रैवकामकारकृतकात्सापनोयत्रैवाग्निकंगोघ्नस्नत्रमेवातिवसेऽहोरात्रंवासनःगोघ्नानुग
च्छेत्सनत्तमोनीविरासनादिभिःवर्षेणातप्तपरशवङ्गिपेकभयादिनाः।मोक्षयेत्सवंयत्नेनटृयतेवत्सरेस्त्रिभिरितिदृष्ट
यागवशास्त्रंचेवाग्निकंपस्तुस्मृदृहत्यायादुदक्यागमनेनत्थागोवधेचनष्टंकृ यासरूपीगमनेनथानानदपिकामा
यनीपव्रतसमानविषयात्पत्तपमेनागोसगमित्तिकृतेव्रतामभिधायुगोसहस्रयुक्तंगोसहस्रयुक्तंवहमासिकव्रतहत्यमभिहि
तंतत्रपरासवनस्थश्रोत्रियोत्तिदुर्गतवद्कुटुंबिब्राह्मत्यसंवधनैकचित्तंकमागस्तागमिणीवहुक्षीरतरुणिमादि
गुणशालिनीनिर्गुणोधनवान्संपतिज्ञषड्गादिनाव्यायास्यतितदागसहस्रयुक्तंहमासिककृच्छ्रंयात्तागमिणीकि

पिलंसोधीहोमक्षेनंचमुक्तंतत्रस्नात्वाद्विगुणंव्रतमाचरेदितिविशिष्टायांगविवाहेप्रायश्चित्तविशेषदर्शना
त्स्नातएवंपवित्रेतस्मात्स्त्रीगमिणीगागमिणीवालवत्सेघुम्रणहाभवतीतितद्विधमवगोवधुभिसंधायब्रह्महत्याव्रतम
निर्दिष्टंहितांपतुयात्संगोशतदानपुरुंहेमासिकव्रतंकात्स्नाप्नव्रतविषयेभवतोऽल्पायपतुगातमनत्ययंकंशतगोदा
नस्यमुचितंत्रिवार्षिकंप्राहुस्तेब्रह्मचर्यंवाऽपवधंभिधायगोवधंनिर्दिशेत्गोवहन्तेवेऽपवर्तितगतत्रिवार्षिकवत्प्रमाण्या
पश्चत्तनवतिवेनुभिःसोवेसूत्रमेकंशतागोवानवस्तूनेद्विशतंचभवतीतिगोसहस्रपुरुंहेमासिकव्रतान्यूनत्वात्स्वीकृएव
विषयःकामतोवक्षेयहतंत्रेवविषयेगर्भरहितायाःकामतोवधेद्रव्यंतद्विधायास्त्वगर्भरहितायास्तुकामतोहनने
धिक्तसायनीमेवत्रिरात्रिकंकल्पंपतुमेनोत्रेत्काष्ठं ——— स्नोष्मा श्मभिर्गोवृशस्त्रैर्वेनिहता
स्नायदिप्रायश्चित्तंकर्णेनत्रशस्त्रविधोपतंकोष्ठसातयनेकुर्यात्प्राक्षपंसंतुलाष्टकंतत्प्रकृच्छ्रंतुपाषाणशस्त्रक्षाण्यति
कृच्छ्रंकंप्रायश्चित्तेततश्चैवंकुर्याद्ब्राह्मणभोजनंत्रिंशद्गोदक्षिणांप्रदद्यात्तेभ्यश्चदक्षिणा।इति।तत्पूर्वोक्तगोसह
स्रशतार्द्धदानंत्रिवार्षिकादिव्रतविषयेद्यावत्काष्ठादिसाधनविशेषजन्यंनिमित्तंसातयनादिष्टंकालप्राप्तियादृनपरंनत
निरयेक्षत्वाद्व्रतस्य।

व्रतस्यातयावयोविशेषाद्दप्रायश्चित्तविशेषउक्तः।स्त्रीतिकृच्छ्रामतिकृच्छ्रोमतिवालोचरोगिणीस्त्वाधूवविधानेन
चरेद्दहनेद्विजःब्राह्मणभोजयेच्छक्तावद्यात्क्षेमंतिलोरत्नंचेतिगोरगादिविषयेहिहितंतस्माद्दहसवेनसाध्यत्रवि

स्तेयेगर्भिणीवधेपदागर्भोपिपतस्तोभवतिनदाप्तिनिमित्तंनैमित्तिकप्रावर्त्ततेइति

प्रोक्तःस्मृत्यर्थहेतवेसकृच्छ्रपादोविधीयतेस्त्रस्त्रीहृद्यहस्तद्विहापनेत्रिहापनेत्रिपादस्माप्राजापत्यम
तःपरंनिष्पापतांविशेषपादिगुणव्रतप्रायोपवेशंगम्यतेविशेषउक्तः।पादंगत्वन्नमाचरेत्तुहोपादोहृतंगतेपादानवत्तमुद्दिश्यह
त्यागेमम्चेतनाश्रुगपत्संगसंपोगंमचेतःसमन्वितंद्विगुणंगोरतंकुर्यादेषागोप्रसनिःक्रान्तिरितिबहुकाष्ठंकंतुहननमवतोप
स्तवोविशेषमाहुः।सकाष्ठंहृभिःकाष्ठंहवाव्यापादितंकृत्तापादंपादंतत्साधारणंस्त्रीपुंसेष्वकृष्टपच्यकृष्टपच्येतियाहविसंगो
हत्यायांयद्व्रतंतत्तुपादंपादंप्रत्येकंकुर्यादेवंचनानाएकाचेदिक्फलंलक्षणं।व्रतेतावद्भिर्हयोवत्सैर्नाचरणापादनंप्रतिपुरुषंपा
रंहृत्यपारेनवाकल्पेनायंतत्रादिकामतोवधेद्रव्यंदेवातिविशेषणापादानंतत्कामकारेतुवत्सनामपिप्रत्येकंकृच्छ्रंतदाम
संवत्सातकृच्छ्रंव्रतमवधेएतत्।सत्रिगामिवत्सपतिपुरुंकृच्छ्रंव्यापारसमवायेतुएकंद्व्रतावहूनांतुपृथक्तद्विगुणाःसमुदितेय
त्तेकेदंडहृगुण्यदृष्टेनाहायस्त्वेकेनैवंवधनादिव्यापारेणवहवोगावोव्यापादितास्तत्रसंवृतेपस्तवोविशेषमाहुः।व्यापन्ना
नावत्सनातुरोधेनवधेनवा।भिन्नगर्भेमिथ्यापचारेचद्विगुणंगोव्रतंचरेदितिबहुष्वपिव्यापन्नेष्वनुपतिनिमित्तंनैमित्तिकानुष्ठा
नानापिनैवंकिंतुवचनबलाद्विगुणमेवतथाभिन्नगर्भेपिविस्तव्योषधदानेनैकंकस्माच्चएकार्थतावपावनेद्विगुणंगोव्रतंक
र्तव्यं। ——— भिन्नव्यतिरिक्तस्यैकवत्लोपकारार्थं
मपापिभोजनेत्रतिरिक्तंदानंकालंस्वल्पंतुदापयेत्।व्रतिरिक्तोवपतिश्चेत्कृच्छ्रंपादोविधीयतेतिपक्षापस्तवनाकृपा
हमेकचरेद्रोधेद्वोपादोवधनेऽरत्नायांनेपादहानेस्याच्चेरत्नंवेतिपातनेद्वित्रावंत्यवहिनस्यापाणिनिमित्तकंकर्तव्यंनस्या

क्षात्कृतः साक्षात्कर्तृनिमित्तिनोऽभ्युदयस्तेनेवदर्शितः पाशोयोलकुटैर्वापिशस्त्रगणेनवावलातिपातयंतियेगास्तकृत्तंकुर्युरंतहितेनेत्यवधाङ्गेद्यास्तुयोयाम्येयोवा दिमोटनेतिति। रातदुक्तमवनिपाषाणखड्गादिभिर्योवामोठनादिनावा यंगाःनिपातयतितेसाक्षाद्दुमारस्तंषवक्षतत्रायश्चित्तीयंतुप्रवहतेरोधवंधादिप्रायारोगिनस्तेनिमित्तेनस्तेयानक्षत्रत्व नसंवंधःकिंतूत्तदवयवैरवयादृदिभिरितित्रवरोधादीनांप्रवहनमापारस्तविशेषेपिवचनातक्वचिमादः।क्वचिद्दिपादः पादानेकचिदितिपक्ष॥ ॥ अत्राहपराशरः।गवांवधनयोक्तेस्तुभवेन्मूत्रकामतः।म्रक्कामकृतपापस्यप्राजापत्यविनिर्दिशेत्प्रायश्चित्तंमम्वुपोक्तयोर्ह्यात्मणोभोजनंत्रस्तुसहितंगांचदद्याद्विप्रायदक्षिणामिति। अत्रपंचपंजापत्यो पादिरोधादिकंकृत्वातज्जन्यप्रमादपरिजिहीर्षयाप्रतवक्ष्माणंत्रायश्चित्तंदाद्रथः।म्रक्कामकृतपापस्यतिविशेषयोगापा दानात्। यदातुनप्रमादमरक्षणाकरोतितदापादमेकंचरेद्रोधेद्वापादावंधनेचरेत्तयाजनेपादहानम्याचरेत्सवेतिपातन नस्त्यगारादृष्टं त्रिमासिकपादेकिंविंदविकृद्दाविशस्तहरणवधवृत्तंकृपोतात्रपस्तवनापिपिशंगउक्तः।म्रतिदाहातिवाहा म्यांवासिकाछेदनंतथानदीपर्वतमरीक्षेमंतुपादान्माचरेदितिलक्ष्मात्रोपयोगितुदाहरदायः।म्रत्रसंवाकनंलक्ष्म म्यांवाहनंमावनंपिवासायंसेगापनोथंचनदुष्यद्रोधवधनरतियरणरस्मरणात। म्रकनंछिदरचिन्हकरणंलक्षयंसांयत्तत्व तापलक्षणं।वाहनंशस्त्रो कमार्गणारक्षणार्थंमपिनानिकेगादिनावेधनंस्वत्यवदायः।नन्वालिकरणंनयावालनंचा पिमोजननंतत्रश्रवलेःएतेम्रगावाननिवधनीपावश्चानुनिष्ठमरंमृगृहीत्वाकुशेःकोणेभ्रवभ्रीयात्तस्थानदोषविव

इतिविष्णुस्मरणात्॥तथासत्यविद्यापादनेकविधपकारार्थंप्रहतोवचनादोषाभावः६

घ३

जितइतियामस्मरणात्तथान्येपिविशेषास्तत्रैकेकृतः।छेदाभरणदोषणदोषेनविपतियत्रगोभवत्तेगाद्यादृतंभवेत्तत्रस्मरण यंहितत्तस्मरं।म्रतिसाहसात्तिदमनेसद्यात्तत्वयाजनंवस्त्वभ्रंस्वलत्यशेम्रत्तेपादावनमावरतयाजलकर्णंहिनोपक्षायाकृ विसापस्त्रिनविशेषस्तेनैवोक्तः।जलोपल्वलेमग्नोमद्यविद्यूहनापिवा।म्रवम्रवापतितोकृस्मृतम्र्यादेनाविभक्षिता। प्रजायतंचरेच्छृंगास्वामीव्रतमुत्तमंगृहीत्वातदनावासमाहदुःखनमनापिवाम्रुमागारउपक्षायाप्राजापसंविनिर्दि दितिइत्तुकापांतरविरहेप्यपक्षायांवेदितव्यंकिंचिंतरव्ययतपापक्षापांवद्दपलनीवन्मृगमात्रम्र्वापद्दनिपातनेम्रथ प्रयात्तमपाद्यैरनेकछाद्दमाचरेत्। म्रपालनात्वकछेदम्रान्तम्रुमागारउपद्रववः।पथाहसवतः।पत्रमोः विकित्साथंग दृगभंदिमोक्षणेयत्नेरुतेविपतिस्यान्नतथापुननलिपनेरनियत्रणेवाव्याधारिनिपातनाथैसंदशगादिप्रवशनंतथाक्षीषधं लिरुमातारंदरकोजात्मपेहिजः।दीपमानेविपतिम्रेन्नसयायेननियंतेरहितंतथा।दृहदेरुमिगभेदस्यागोस्तयकुर्वतीहि जानंगोहिनाथंवप्रायश्चित्तंनविद्यते।म्रत्रपराशरेण्याह।ग्रामस्थानेशरोद्यपादशमंगानिपातने॥म्रतीतदृष्टिहतानो वपायश्चित्तंनविद्यतेकूपेवातेवधमोयंगृहदाहेवयामतः।म्रनहाहनमरनविषयाइतरन्त्वायतंवाक्तेकोनारेवधद्व गोघ्नगृहदाहेवलेषुचयेदित्तत्रविपत्तिःस्यात्साहसकोविधोयत्तदितितथास्थादिभंगसरणाग्रावेपिकृचिन्नायश्चित्तमुक्तं॥ म्रस्थिभंगंगवांकृत्वालोहलेखदनंतथाणदनंदत्तभंगा णामासाहत्तुपवानपिवेदितिपत्वंगिरसाभ्रंगभंगस्थि भंगवाचमंनिमोचनेपिवा।दशरात्रेपिवद्यत्स्वांछाप्रियदिगोभवेविदितिवस्त्रशब्दवाच्यक्षौणद्वितनमुक्तेनदशक्रवि

४यामदाहेनथाघोरेप्रायश्चित्तंनविद्यतेइति॥इदंतुबंधनरहितस्येवपशोःकथंविधे ४

पयेद्दंडप्रायश्चित्तंगोस्वामिनेमापत्रंगोसहस्रीगादेत्वेवकार्ये॥ यथाहपराशरः। प्रमादेनाशयाभक्षादस्यात्रंतृतिरूपकोत्तमा नुरूपंमूल्यंवादद्यादित्यत्रवीन्मनुरिति मनुरविरोधायस्मृतिः स्यात्दृष्टाणितानेतोज्ञानतोपिवाप्रतिस्रोतास्यंसुरांज्ञेदद्याच्च तत्समामितिएतच्चपूर्वोक्तंपापप्रायश्चित्तंज्ञानतोब्रह्मणस्यवहत्वेदिनंमं। क्षत्रियादेस्तुतदेवहिंस्रत्वेनाविशेषोभिहितः वि प्रानुसकलेदंपादानंक्षत्रियस्मृतौ। विप्रेपहंपादमकल्कंकृच्छ्रंजातिषुशस्यतेतिपराशरवचनापपंदद्याद्ब्राह्म णानांतुसाएजोहिगुणामता। वैश्यानांत्रिगुणोद्वात्रापपंदद्यवत्तस्मृतमितिवत्सात्तिलाम्पनक्षनुमितवारंडपाकुष्मांडविष येतथास्त्रीपाहद्वलादीनांस्वर्हस्त्रनुपनीतस्यतुयादृशत्वपाणुक्तमनुस धर्मं। स्त्रीणापरगृहरणविशेषोभिहितः।वपने नक्नारीणानान्यद्वपात्रयादिकानगोष्ठशयनंनासानवशीरनगवाह्निनोसर्वानुकशान्तमुष्टमछदयगुलिहय।सर्वत्रैवहिना रीणांशिरसोमुंडनंस्मृतमितिपुलस्त्येवविशेषः।सर्वतेनदर्शितः। यदेरागमवपनेहियादेशमश्रूणापिवात्रिपादेनुशिरसावपेयुः। स्त्रस्त्रैप्रायश्चित्तार्हेस्यतुशमश्रूणामपियादेत्तप्रायश्चित्तार्हेस्ययनुशिरोगतानामपिशिरसावंनेमशिरवेत्तनियात्तनइति। पादस्त्रायश्चित्तार्हेस्यकटादधस्तनागरेग्रामेववपनेस्त्रस्त्रैप्रायश्चित्ता

देस्यतुस्मश्रूणाप्रथियादेनप्रायश्चित्तार्हेस्यपुनःशिरोगतानामपिशिरसावंनेत्रि
नानेपादवत्तुष्टयार्हेस्यतुसशिरवस्यमकल्कंकृज्जातस्यैतिएवमत्रहिगवलनेनान्यासुपपातकानांप्रायश्चित्तमाह उ
पपातकभ्रूहिःस्यांचोद्दपंयामनुप्रसावापिमासेनपराकेणाथवापुनः २६५ एवमुक्तेनगोवधव्रतेनमासंपंचगव्याशी

देव॰ मपिस्मृतिवचसाविधयोनिरूपनीयः॥ इतिगोवधप्राय श्चित्तम॥ अथुनाऽन्येषा२

नास्तिनास्तेषांव्रात्यस्तादीनांतुपपातकानांभ्रूहिभ्रवेत्वेवंतुपपातेनवावस्यमाणालक्ष्येनमासंपयोव्रतेनवायरोकेणवाभ्रूहि भ्रवेत॥ त्रात्रविशेषमाहयाज्ञवल्क्यः गोघ्नश्चसुरापश्चभ्रूणहागुरुतल्पगः एतेषांहिभ्रवोक्षसाधारणोकतिपयेनूनत्वमवगम्यते॥ एतच्चव्रतचतुष्टय मकामकारेशक्तपयक्षयादिकल्पितंस्यात्कामतस्तु। एतदेववतंकुर्युरुपपातकिनोहि जाः चक्रकोणिवर्जंभ्रूक्षयेवापि यणमथाविवेतिमन्नंकत्रेमाभिकांक्षेत्यत्रएवचनात्पंप्रायश्चितातिदेशः सर्वेषामुपपातकगपापघ्नानांउक्तप्रायश्चि त्तानामनुक्तप्रायश्चितानांचावकीर्णिवाजिंत्तानामविशेषपावद्धितत्वः। चक्रकीर्णितुक्तपतियोक्तमेवनन्वनुक्तप्रायश्चि त्तविधयेनवातिदेशस्ययुक्तः। एतरथापतितपदोक्तप्रायश्चित्तवावसापेक्षत्वप्रसंगातमैवंतथासतिनिरूक्तानामुपपातकग पापेनथैकः स्यात्। पटिपरमुपपातकमथेसामान्यतःपठितसामान्यविशेषतःप्रायश्चित्तांतरमुच्यतेपथा॥ अथाज्ञानाच्चयाज्ञ नेत्रीनृक्षछ्मवाचरेत्द्वात्तयाजकोभिचरन्नपीतिसएवविषयःकेवलपरिहियतनपुनर्विशेषतः पठितस्यैवामत्रापिविशे षत्तएवंयवप्रायश्चित्तमुच्यतेसोपियथाऽक्षनाचेद्भछदः। दक्षगुल्मलतावीरुत्तछेदनयेष्वप्यकृच्छ्रंतमिति। त्रोत्रासतादि द्वस्मिन्शास्त्रेशास्त्रानुसा। दृष्टेःप्रायश्चितेःसहोपपातकभ्रूहिःस्यादित्यैवमादिनायतिपादितव्रतचतुष्टयस्यसम्मविन मताकल्पनेनविकल्पोविषयविभागोवात्राश्रयणीयः॥ तानिचस्मृत्यंतरदृष्टप्रायश्चित्तानिपाठक्रमेणाव्रात्यस्त्रीहिंस्रयो ज्ञ
ज्ञनयोः।तत्रव्रात्यतायामनुनेदमुक्तं॥ पिताहिज्ञानसावित्रीनाम्कंचनयथाविधिनाध्यापयित्वात्रीन्वृक्षछ्मानपथाविधूपनायप
दिनि॥ पंथमेनाक्ते। सावित्रीपतितापसदृशवधोपिपंचवासशिःक्लेवपनेहुत्वाव्रतंकुर्यात्समाहितः एकविंशतिरात्रंचोपवे

स्मृतियावत्कांहविषेमोज्ञयेद्वेवब्राह्मणानमद्यंतच्चानेतोपावकंशुश्रूषमतेस्मापनयनंस्मर्नामितिनदुभयप्रापियाज्ञवल्क्योपमा
मयायोव्रतेविपर्ययोयनुवर्मिष्टेनाक्रपतितसावित्रीकउद्दालकव्रतेचरहोमासोयावत्कंन्यवनेयुन्नामेयपसापक्षमाभिक्षया
वराचंद्यतेनयद्वात्र मयाचितेनत्रिरात्रमपभक्षोहात्रात्रमुपवसदग्निमधावुदग्गेकेनब्रात्यस्तोमनवायजतेतिनात्रेवपस
वस्थोपस्पापनेत्रोद्यभोजनंतत्कालातिक्रमस्तस्मपाक्षवल्कीपव्रतानामंतमशक्त्यपेक्षयामवतिस्त्रनापद्यतिक्रमेदुमान
चैत्रमासिकोतत्रवर्षंचदशवर्षाद्ध्वमपिकिपत्कालातिक्रमेनूद्दालकव्रतव्रात्यस्तोमो वेतियथानुपिन्नादयोप्यनुपनीतस्ते
ग्रामायस्तेवाक्तापस्मयित्रपितामहावनुपनीतोस्यानांतस्मसंवत्सरंत्रैविद्यकावत्सवर्यंयेसत्रपनंतस्यद्वादशवर्षाणि
त्रैविद्यकंवत्सवर्येमिति इतिब्राह्मणं॥ तथास्तेयेष्यपेयानंकस्मसाधारणपापव्रतंचत्तुष्टयायवाडकंप्रापश्चित्तंमनुनोक्तं॥
धान्यान्नधनंचोर्यित्वाकामाद्द्विजोत्तमः॥ मज्ञातीयगृहाद्वस्तुछागंचैवविशुध्यतीतिद्विजोत्तमस्यमज्ञानोपावाह्म
णस्वानाविपर्ययेरग्रहेणपिंडानुसारेणब्राह्मयास्मरंश्चेदक्षत्रियादिस्त्वलंकृत्यश्वंहरेत्स्वयंकिल्विषंमृदुस्म
द्विगुणोत्तरानोत्तरेषांपि तिवर्णविदुषोतिक्रमेदंडमर्यस्त्वमितिक्षत्रियादेरयहणेदंडाल्पत्वदर्शनात्तथाविद्युनुसक
लरूपंयादानेक्षत्रियेपस्मृतमितिपादयादहान्माप्रायश्चित्तंदर्शनात्तथाक्षत्रियादिपरिग्रहेणापिदंडानुसारेणप्रायश्चि
त्मस्वल्पंवृत्तः क्षत्रियपरियहेचाट्टापयोक्तंस्यात्। एवमुक्तस्त्राप्यहतोपाख्यंचशंकुमधास्मापहारविषयेत्रधिक
तुधामंदशम्पःकुंभेप्राहरतोभ्यधिकेवधेदशनाकुंभस्त्रपंचमहस्त्रपत्नपरिमाणंधोमसाहस्त्रयं

दंडधनेचैतावत्साम्यमितिवदिनत्वंस्त्रशब्देनदुलाक्षिकमभिधीयतेवनगोरनचतामारजतादिकं। रंदवशायश्चि
तकांसत्कारविषयेत्रकामतंत्रं॥ तत्रैमासिकेगोवधव्रतेतथामनुष्यणांचहरणेस्त्रीणांक्षत्रियेरहस्यचकृष्णवर्णोजलार्थकु
पवापीक्षेत्रनाशंचसुधिष्ठाद्रोणेनेति। साधेशतंहयेगवलभ्यजनापहारेदंडायथाप्राप्तमघातेगोवधव्रतंनिवर्त
यंविधीयतेनावत्सूत्र्य जलापहारेयानोपस्तृणास्यचतत्प्रत्यहंहिगुणोदंडइतियंवशतंदंडहयविधानात्तावत्सवि
मायांरंचाट्टायणेगोवधेदोसहचरितत्वात्तथाहृच्छेत्तिकृच्छेद्वयोःपयोपेचशतंतथातिचाट्टायणविषयेपंच
शतंयथादंडविधानात्क्षत्रियादिदृव्यापहारविषयेदृव्यप्रायाल्पमवेक्षितुव्यापहरेत्तिक्षेयस्मापहरणान
ग्रश्वरजतंस्त्रीवस्त्रंपवज्रमणिनोचत्तूस्मस्तेयसंपेस्मृतमितिदृव्यांतथाट्टाणांमत्समाराधेणास्तेयंकृत्वान्यवेश्मनः॥
चरेत्सावत्तयनंकृछ्रंक्षत्रियोत्तात्मशुद्धयइति त्रैवर्णनालंप्रयोक्तृनत्वंत्रैवपुंसीतादिदृव्यापहारविशेषं
सामान्यायपानकृपापश्चित्तापवादःस्यद्वचाट्टायणनिमित्तभूताहरनीयशतमूल्यमवेक्षयत्रपंचदशोणाढ्रेत्रपुसीमा
द्यपहारेप्रापश्चित्तंचाट्टायणायंचदशोणेत्वात्तस्मात्तथाट्टव्यविशेषेणाकृपयोनकृसामान्यप्रायश्चित्तायवाडः। भक्ष्यभोज्यो
पहारणेयानशय्याशनस्यचापुष्पमूलफलानांचयंचगंधमिश्रणंवनमितिएकवारंभोजनंयथाप्रश्नक्षेभोज्योपहारेद्
दृष्टित्रिवारंभोजनंयथाप्रायहारेनुत्रिरात्रंयथाहिपुटानसिः। भक्ष्यभोज्यात्रस्यादरमूरणमात्रापहरणेत्रिरात्रंभक्तरा
रात्रंवायंचयंवाहरेत्तियामादीनामयोत्तमसाहवयोरेतावन्मूल्यापहरणेनावस्थायंश्चित्तंसंवत्सरायक्रियमाणंदु

अन्यूनाधिकभावेन प्रायश्चित्तमापि[ण] रुद्यत्नभावः कल्पनीयः तथा। तत्पाकाष्टमांशविमुक्तकन्तसगुडसर्पितैलचर्मोमि
षाणां चतुस्त्रिद्व्येकभागैः प्रोज्झनमिति। एवं चतुर्दशीदिनाभ्यन्तरे — त्रिगुणत्रिरात्रप्रायश्चित्तदर्शनात् नत्रिगुणमूल्या
द्यापेक्षतत्प्रायश्चित्तं तथा मणिमुक्तापवालानां ताम्रस्यरजतस्य चान्त्रयस्कांस्यलोहानां चतुर्दशाहकर्णत्रितेति। त्रत्रापि
मक्षप्रादिहादशगुणप्रायश्चित्तदर्शनात्तन्मूल्यात्तद्दादशगुणमूल्यमणिमुक्ताद्यपदारप्रायश्चित्तमिदं दृष्ट्वं तथा कांस्यमकी
ढजोर्णानां हिंगुवृक्षकणफलस्य च॥ पक्षिगंधौषधीनां त्वरत्नाश्चिवत्रहं मयदंतिनां त्रत्वाभिभक्षणादि त्रिगुणप्राय श्चित्तदर्शनात
त्रिगुणामूल्यानामयहोरत्वेतत्प्रायश्चित्तं हि यमानेदमन्यूनाधिकभावेन प्रायश्चित्ता त्प्र ल महत्वकल्पमेवा दत्र स्ति
य ग्रायश्चित्तमप्यहं तद्वदानोत्तरकालमकृष्टेषु पथ्याहविधुः। दत्वेवापहृतद्रव्यस्वामिनं व्रतमाचरेदिति इति सर्व
त्रापि कारणं चत्रत्रैकेणेदमिति विहितं तस्यत्रनपाकरणेन तथा वैदिकसत्र ज्ञापमानो वैवाह्मण इत्यनद्वाक्यनर्थो
मस्कृतयज्ञादेश्करणेच्च उपपातकमध्ये स्यादवमित्यादिनोक्तोप यातकसामान्यविहितेवनवत्तुष्टयंशत्रयपक्षयायोज्यप्राय
श्चित्तांतरमणत्रमहनोक्तरसिवैश्वानरीचैवनिवे य दद्यत्पयेकुम्भानापप्रसोमानांनिः रूप्यंमसभ्यवहरंतीत्यत्रपर्य
यहनिसंवत्सरंगते। इतित्रणानत्याकरणे। तथाधिकृतस्यानाहिताग्नित्वप्रेतदेवव्रतचतुष्टयंसवत्सरादूर्ध्वमापदिशत्तत्र
पेक्षयायोज्य त्रनापदितुमानवैत्रैमासिकत्र्वोक्तपुनर्वेतरात्कोहंत्रिनिविशे यमाह॥ कांस्येत्वाधायकमोणिकुर्पाद्दि
पोविधानतः॥ तदकुर्वेस्त्रिरात्रेणमासिमासिविशुध्यति। त्रनाहिताग्नेरपिचाग्निसंस्कारेनैवोक्तः कृतदारोगृह्यहेम्नेष्टायो ना

१ हीयक्षयमाणः सुतोपरि॥ सहित्रात्सेनपशुनाग्नेर्नान्निः कषायस्थिति। एकाग्नि

९ कृतंब्रह्मचर्यमिति। अतएववशिष्ठेनायेदीधीषुपत्यारविदेमवसायश्चित्तमुक्तं॥ अथेदधिषुपतिः ९

दानः परिक्रीणीयेतात्तत्तनूपंचपाणाख्यांत्र्यंसेकृत्वाछत्रिकृछ्रौवहित्वात्र्यंसेऽष्टापंतास्वोढांदत्वाब्रह्मचर्यादृतमेक्षवहरु
परिश्रमपरिहारार्थंनिवेद्यपुनरुद्वहेत्। अत्रकामितयेक्षायामुक्तंनामवायछेतेति। नामवस्वोढांज्येष्ठायविनिवेदितोनेन
दानुज्ञातामुद्वहेन्नायनुहारीनेनोक्तंज्येष्ठेनिविशेकनीयान्निविशमानःपरिवेत्तामवतियपरिक्रीताज्येष्ठःपरिवेदिनीकन्याय दृषि४
स्त्रियैदातायरियष्यायज्ञकस्तमेवयतिनाःसंवत्सरंप्राजापत्यसनकृछ्रेणशय्ययुपनियंशरेवनाक्। यपरिवित्तिःपरिवेत्ताचसंव
सरंब्राह्मणगृहेभुभैक्षंचरेयातामिति। तत्रेष्यमपिकामकारेणकन्यापित्राद्यननुज्ञातेहोढ्वाविषयंप्रायश्चित्तमुपरुत्वात्
पश्चात्पुनरकामतः कन्यापित्रादत्तामेवपरिणायतिनदोषमानवेत्रेमामिकंपूर्वंकृछ्रंनिकृछ्रायाज्यल्कायवृत्तत्र
चतुष्टयंचात्रज्ञानविषयंप्रेमन्यत्रविशेषउक्तः कृछ्रेद्वयोः परिवेद्यकन्यायाःकृछ्रएवचात्रनिकृछ्रवरदानाहेतावुक्त
दणेचरेदितिएतत्त्रयंयथाहितादीनामपिसमानंयथाकथंचिदेशान्तरयथाहरोगेनमः॥ परिवित्तिपरिवेत्तृपयोहितपयोधात्रेय
दीधिषूपतिदीधिषूपत्नीनांसंवत्सरेधाकृछ्रंद्वादशरात्रंचरित्वानिवेशनंतोचवोपयछेतदिधिषूयंतीःकृछ्रंनिकृछ्रोत्तरित्वात्त
सदत्तायुनर्निविशेतेति। अत्रेदीधिषूद्वोढुर्नेक्षणंसमर्थनेऽभि - हितंज्येष्ठायांपद्यनूढायांकन्यायामुद्वहेतनुज्ञायासाग्रदीधि
षूःपौनर्भवोनुदीधिषूःस्मृतइतिसाग्रदीधिषूःपतिः। आज्ञायसंकृत्वातामवज्ञयोपदन्येनोद्वहेत्तदीधिषूपतिस्तत्कृछ्र दृषि३
निकृछ्रौकृत्वास्वोढांज्येष्ठांकनीयस्याःदद्यादितिवोदत्तामुद्वहेत्॥ इतिपारिवेद्यंतथाभूतकाध्यापनंतयोश्चयंयसाग
मंचलोपिवेदितमधिकृत्यसाधितुमोंत। भूतकध्यापनंकाध्यापितस्तथा अग्नानुयोगप्रदानेनन्नीन्यक्षात्रियन्नः पितृदिति

भूतकाध्यापक

श्रुत्कर्षहेतोरधीयानस्यकिंपदमिनामित्तंस्वयंसंपर्यनुयोगानुयोगप्रदानेत्वत्तएवममसंतोदृतानुयोगमधीतुःपतितान्मनुरब्रवीन्न
— नश्रुत्कर्षात्त्वाचार्यादृतेःसहास्यमन्त्रयेक्षयाविकल्पः इतिभूतकाध्यापकभूतकाध्यापितप्रकरणंतथायाद्दार्थंमुथपा
तकमसामान्यप्राप्तमानवत्रेमामिकस्यायत्नव - न्कीयवत्तत्रचतुष्टयस्यापिपुनर्दारादावपवादउक्तः तथान्यत्रापिगोत्तमा
मिः पारस्कारेविशेषेणापवादउक्तः यथादृगौतमः हेपरदारेत्रिणिश्राद्धियस्यतिनथावार्धिकंयाकृतंब्रह्मचर्यंप्रक्रमतेनेवेद
माभिहितउपयातकेचैवमिति। तत्रेयंव्यवस्थाअनुकालेकामतोज्ञातिमात्रब्राह्मण्यागमनवार्धिकेपाकृतंब्रह्मचर्यंतस्मिन्न
वृकालेकर्मसाधनत्वोदितेगुणशालिमाब्राह्मण्यागमनेहेवर्षेपाकृतंब्रह्मचर्यंनाहृत्यास्यवश्यंत्रिरूपापोपागमनत्रीणिवर्षा
णिप्राकृतंब्रह्मचर्यंपहाश्राद्धियपत्नीगुणवंतंब्राह्मण्यंत्रवार्धिकंनाहृत्यविधानमवक्ष - त्रियापादवार्धिकंनाहृत्यमवेदमा
यावार्धिकमितिअवस्थानंतत्समानदृष्ट्या मृदुद्वयोःब्राह्मण्यार्धिकब्रह्मचर्यैकल्पनोपोत्रतएवशूद्रवनवैश्यायामवकीर्णः
संवत्सरंब्रह्मचर्यंविधवणं चानुनिष्टक्षत्रियापादवैश्यांद्राह्मण्यंवैश्यावच्छूद्रायांवाब्राह्मण्यांपरिणीतायामि
तिवणं क्रमेणाद्राहसाहहि — नएवक्षत्रियस्यापिक्षत्रियादिस्त्रीषुक्रमेणद्वार्धिक — वार्धिकषण्मासिकानि
दृवोक्तएवविषयेयोजनी — यानिवैश्यस्यचवैश्याशूद्रायांवार्धिकषाण्मासिकेभद्रसमूद्यायकृत्वेवोक्तएवविषयेयोज
नीयानवैश्यस्यवैश्याशूद्रयोर्वाप्राग्मासिकस्यवयत्वात्तवायंसवर्णागमनमयूथापूर्वानुमहद्वायासकृन्मासिपातेपादःपतसे
वमभ्यासेयादःपादश्चतुर्थिकंपापंश्रित्तविधानादेकस्यामेवरात्रौचगमनाभ्यासनेदंप्रायश्चित्तंकिन्तुपतिगमनेपादश्चा

सावर्णायामन्यपूर्वायांसत्संनिपातेपादःपतसेकमभ्यासेपादःपादश्चतुर्थसर्वमितिनेतीमीयंद्विवार्धिकेणसमानविषय

९६

मिता० द्गमत्संपायश्चित्तंन्नलत्पप्रभनत्तत्संकामकारविषयंत्रकामतः पुनरेतमावेदवाह्निकृभ्यापृवोक्तविषयेपाजनीया। त्रनुकोलेनतुजाति
मात्रब्राह्मणपाक्रमतोगमनेमासंत्रेमासिकं। जातिमात्रक्षत्रियादिसम्बीषुपुनरस्मिन्नेवविषयेत्तदेयामेवद्भूमासिकंचांद्रा
९४ यणमासिकानियेजनी। यानिक्षत्रियादीनांचक्षत्रियादिस्त्रीषुद्धमासिकोदेतवा। त्रकामतःपुनरेतासुत्रैवार्षिका
नायज्ञवल्कीयत्रृषभैका दृशांगोदानं मासंयंच। गव्याशनेमासंप्राजापत्यचरणं। वाद्गायपाचक्रमेपाउ एवंवब्भृद्
गमनेनुकामतोविहितंमासव्रतमेवाद्धिकुरुस्यायोज्ञनीयांत्रनएवसवत्तः भुद्रांनुज्ञालणेगत्वामासमासोधमेवच। गोमूत्र
मेक०१ यावकाहारस्तिष्ठेन्न्यायंमोक्षकअतिकृकृतमतोधेमासिकमित्तस्मिपत्ता। धार्मणभ्रस्पेस्थापवंकंब्राह्मण्यदारान्नाभि
गच्छेन्निवत्तधर्मकर्मपरःकृच्छ्रंनिहत्तधर्मेयोनिकृच्छ्रनितेह्वास्यम्भायोपीभुद्रायोद्गृष्यंहिजातिस्त्रीषुवावि
भोदासहिद्धिक्वर्ष्यभिचारिनास्वबुधिपूर्वंगमनवतयाचसवत्तः विप्रामस्वजनांगत्वाध्रजापसंसमार्चरेदिति। कामतस्तु
राहीवत्तत्रिनेधात्रीसाध्वीवेयोत्तमामपिकृच्छ्रद्वयपकुर्वतसंगोत्रामभिगम्यचेतियमोकृच्छ्रद्वयंएवंवतुराद्यभ्यासेन
सैविण्यावृषत्वामवकीर्णः सचेलस्नानोतदृकुंभेद्वद्याद्ब्राह्मणायपवेश्यायाचतुर्थकालाहारोब्राह्मणानभोजयेत ९४
[redacted]।क्षत्रियायांत्रिरात्रोयोविनीयवेदद्यानवाह्मण्यांत्रहसुयो
ष्पावृत्तयावेदद्यादितिशंवोकृद्गृष्यं। चतुराद्यभ्यासेविषयवंचास्पचतुर्थस्त्रैणीयोक्तापचमेवधकीमतेतिसत्रपेताद
वगम्यते। अत्रैवविषयेषद्त्रिंशन्मतेप्यक्तव्राह्मणींवधकींगत्वाकिंचिद्द्याद्विजातये। रजमांचद्भनुर्दद्याद्वेश्यांगत्वातुचेल

कंमृद्रांगत्वातुवैविप्रत्रकृंभांद्विजातयेदिवसेपोषितोवासा द्याद्विप्रायमोज्ञनमितिस्त्रंवपायश्चित्तजा। नंगभोनुसतिविषयं
नद्रुसत्तैनातुयद्विशेषपायस्त्रायश्चित्तमुक्तंतदेवतत्रद्विगुणंकुर्यात्। गमनेनुवतयंसाऊभेत्तद्विगुणंचरेदिस्कृपानसस्परणात्भृद् त२
रपभैमांदक्षतत्रपत्तुविंशतिमेत्रविशेषउक्तःद्वषत्भामथ्यिजातस्कैत्रीणिवर्षाणिचतुर्थकालसमयेनकृतंभुञ्जीतेति। पतनमनुवचनभू नै२
द्रोरायनमारायेयोनिविप्रत्वशेषानिजनयित्वासुनंतसंध्याब्राह्मण्यादेवकृपोयमेतितस्तस्यगोरत्रवायनपपातिलोमवर्णवायंतुसर्वे
त्रयुत्कृषस्पवर्षस्तव प्रातिलोम्येवधःपुंसोनार्याःकर्णादिकर्तनमितिवचनात्तायनवृहस्पतेलोवचनंभृद्रस्यब्राह्मणीगमहाहता
छत्तःश्रुद्धिमिच्छतःत्रयेमनहुततेदेयमात्मायस्माद्धित्तस्यमापादहासामवर्णमुगच्छतःसर्ववर्णिकमिमिहाद्वादशवार्षिकातिदेशा
कातत्स्वभार्या [redacted] भोस्नागच्छतेवेदिनत्यमोहादितिविशेषणपादानानामनुसवतवचनोकथंचिद्ब्राह्मणी। गच्छेत्सत्रियोवे
श्यएवच कृच्छ्रसांतपानवास्पात्प्रायश्चित्तविशुद्धयेभुद्रस्तुब्राह्मणीगच्छन्कथंचित्कामसोहितः। गोमूत्रयावकाहारोमासे
न५ नैकेनशुध्यतीतिदसंत्रव्यभिचारिणीब्राह्मणीविषयत्रत्सत्रगमनेपिपाय श्चित्तरत्नसवर्त्तेनोक्तेरजकव्याधशैलूषवेणुत्व
मोपजीविनीः स्नात्वाब्राह्मणोगत्वाचरेच्चांद्रायणव्रतमिति। रजकब्राह्मणस्यकामतः सकृद्गमनेविषयक्षत्रियादीनांतुपारस्या
ददीनकल्पनीया। अत्रैवापस्तंव नाप्यरजकलेछीनदीचर्मकारीरजकोवुरुडीनथा। एतास्तुगमनंकृत्वाचरेच्चांद्रायणद्वयं
पमितिअस्पृश्याअत्रेतनेनवरदिशाः रजकश्चर्मकारश्चनटोवुरुडएवचकैवर्तमेदभिल्लाश्चसप्तैतेत्वं जास्मृताः इतिप
तुचंडालादयोप्यावसापिनस्तत्स्त्रीगमनेनयुक्ततरप्रायश्चित्तगुरुतत्ल्पकारणतदशितं। एताश्चाचांत्यजास्त्रिमिथ्यायदेकस्था

सं०१

१त्तमभिहितत्सर्वासुभवतीतिसर्वासांतादृगतात्पर्यात्स्त्रीणामेकवचनम्॥वहूनामेकवचनमेक

प्रिता० ५५ वचनेप्रायश्चित्तमपियदुच्यते।सर्वेषांतत्रैवकार्येमकरणाहितमनाइतिचित्रिकाप्तत्तस्कारणमेव।चंद्रालेमेदश्वपचकन्यालव
तधारिणी।स्त्रकामतस्तियागत्वापराकव्रतमाचरेत्सापस्तंवोक्तेदृश्यो।पत्नुस्मत्तेवचनाद्राजन्यवैश्यकन्या धशोलक्षणवतीचमोपनीवि ५३
नीस्त्रियोविप्रोयद्गच्छेत्कृच्छ्रं चांद्रायणंचरेत्सिन्नदप्यकामविषये।यत्तुगौतमेनयेनांकेवलौराजन्यौचैववैश्यचमोपनीवि
नी॥प्राजापत्यमभिधानेनकृच्छ्रेनकेकेनमुध्यतीतिनैतत्सकामाग्निवृत्तिविषयं।पतत्प्रायश्चित्तमोंकाणलिकान्नभोक्त
णान्नत्रीगामिनातथाज्ञानाकृच्छ्रार्द्धमृदुमज्ञानादेवदद्यमितितदभ्यासविषयं।यदात्वचांद्रायणादिभुगछेत्तोग त
मोमुक्तवति।तस्यचैदंलाभर्मागोप्यमुक्तंतत्स्त्रंतंचरेदित्यशनमोंकारंदशवाविकंदद्यादयंवा।स्त्रीसंज्ञायांयत्समंति
कृतिनेविधीयतेतानिवासनकृत्तोंकसमंतस्यकार्यमरागमयमितिसायंतंवक्ष्यतेनत्सकारविधेः।स्त्रीणामपिसवर्णानुलो
मयवायेयस्तुरुषमोंकृत्रिवाविकादितदेवप्रवर्तति।पत्युमःपरदारेषुनैवास्यदुष्टमितिमनुस्मरणात्।प्रातिलोम्ये
नप्रवर्तयत्रवयरस्त्रियंसपोःप्रायश्चित्तंभरद्वाजमिष्टःस्मृत्वाब्राह्मणोमभिगछेद्वीरणंवेष्टयित्वाप्रदमेनाघ्रास्य
ब्राह्मण्याःशिरसिवापनंकारयित्वासर्पिषाभ्यज्यनग्नोवरमाक्ष्यमहापथमनुसंव्राजयेत्स्त्रीनाप्रवर्तीतिविज्ञायतत्र
वैश्यश्चेत्तवाह्यणीमभिगछेत्तोहितदेवंवृषिभावेप्यमप्रोघ्रास्यब्राह्मण्याःशिरसिवपनंकारयित्वासर्पिषाभ्यज्यनग्नो
वरमाक्ष्यमहापथमनुसंव्राजयेत्स्त्रीनाप्रवर्तीतिविज्ञायतत्रेतिनथारिनम स्मृत्वाह्यणीमभिगछेत्कृच्छ्रंयत्रवेष्टयित्वारा

जन्यमेनाघ्रास्यब्राह्मण्याःशिरसिवपनंकारयित्वासर्पिषाभ्यज्यनग्नंवरमाक्ष्यमहापथमनुसंव्राजयेत्नीप्रवर्तीतिविज्ञायत
इतिशूद्रवैश्यराजन्यायांस्मृत्वब्राह्मणवैश्ययोरिति एतास्मृतीवचनाद्राजन्यौयोपरिव्राजनमवृद्धंरुपप्रायश्चित्तांतरंति ष्यक्षे नो३
ष्टमुद्दिश्यसाधनमितिदृश्यतिब्राह्मण्याःप्रतिलोमेनहिजातिव्यवायप्रायश्चित्तांतरमुक्तंसवर्णेनैवब्राह्मणीकामागछेत्रैनक्षत्रि
यंवैश्यमवृणान्स्त्रियावैकमोसंतदक्षैवविप्रुध्यतीतिकामतस्तुतहिगुणकर्मवाकामातहियाश्रवेदितिवचनात्।यद्विग्रन्म
तोयिब्राह्मणीक्षत्रियंवैश्यसवायामतिकृच्छ्रंकृच्छ्रातिकृच्छ्रंचरेत्क्षत्रियायांपितृब्राह्मणराजन्यवैश्यसेवायांकृच्छ्रंब्रह्मप्राजापत्य न्य०
मति कृच्छ्रंवैश्यायांपितृव्राह्मणराजन्यवैश्यसेवायांकृच्छ्रं पारंकृच्छ्रंशूद्रायांपितृशूद्रायाःप्रदत्तवैनप्राजापत्यंब्राह्मणापात्तवैश्य कृ०
सेवायांत्तहोरात्रंकृच्छ्रार्द्धमिति।शूद्रसवायान्तुविशेषोह्यस्मृतेचेतमाह्रःविप्राशूद्रेणसंह्रकामतस्तस्यांसुतंप्रायश्चित्तमनंतस्मा
कृच्छ्रंचांद्रायणंत्रयंतदर्द्धंस्वपीतश्चासावदितिनयंचांद्रायणंहकृच्छ्रंविप्रायावैश्यसंगमेकृच्छ्रंचांद्रायणंराजन्यायांतस्मा क्ष
त्रियसंगमेक्षत्रियायांशूद्रसंयकेकृच्छ्रंचांद्रायणंत्रयं।चांद्रायणंसकृच्छ्रंतुवरंदद्यन्नसंगतांशूद्रगतांचरंहस्यांकृच्छ्रंचांद्रायणंगतंत
द्वं।स्त्रानुलोम्यनकवंतकृच्छ्रंपरावरौपितमिनिप्रजानासुतंचतुर्विशतिप्रतेविशवरुक्रःत्रियगर्भवधयकःस्यात्क्षत्रियसतथेद
वंकृच्छ्रंवैवंपराकंश्ववैश्यस्यःकामकारतःशूद्रगर्भमेवंसगंःस्त्रंडालोजापनं यतुःगर्भस्त्रावेधानुदावेश्वरेचांद्रायणात्रय
मितिस्त्रकामकारतइतिविशेषणोपादानात्कोमकारेपुनःपराकादिकंहिगुणाकुर्यात्।पदात्वनिस्तनगर्भवदशमासस्थि
त्वायज्ञायंतंतदाप्रापस्त्रिन्नाम्नावब्राह्मणक्षत्रियविशांभार्याःशूद्रेणासंगताः।स्त्रेषुजातेतुविप्रुध्यतिप्रायश्चित्तमनंतरा
इतिवसिष्ठस्मरणात्।परात्वाहिनगर्भवप्रत्राछूद्रादिभिर्यधिचरंतितदागर्भेषातंशकयात्प्रसवोत्तरकालमेवप्रायश्चि

मि०

व्य० ५

मित्ता०

१६ ११२

नंकुर्यात्। व्रतवैकल्यतुल्यानारीसमेनाकर्म्मकार्य्या प्रायश्चित्तंनकुर्यात्प्रायावद्भोनिनिःसृतः जातेगर्भेव्रतंपश्चात्कुर्यान्मासंव्रत
यावत्कंनगर्भदोषस्तत्रैसंस्कार्यःसयथाविधीनिस्मृतंनरदर्शनात्॥ पदान्तोद्वत्सात्प्रायश्चित्तंनकुर्वंति। व्रतानायोःकर्णा
दिकर्तनेनमितिशेषः। स्त्रंसजंमनेपिस्त्रीणांसप्तमेनरेप्रायश्चित्तंदर्शितं। रजकव्यावशेलूषचर्मकायोगीविनःजात्व
पेतान्पदागच्छेदकामादंवहेयातथाद्वज्ञात्वोत्पावसापिगमनेपि

चंडालपुल्कसम्लेच्छश्वपाकैपतितंतथा। स्त्रीकामतोगत्वाचांद्रायणंचरेत्तदर्धमितरत्र
कामदंतिकचनात्कामतोद्विगुणंकृत्यं। तथा। चंडालेनतुसंपर्कंयदिगच्छेत्कथंचन। सशिरश्चैवपनंकृत्वाभुंजीयाद्या
वकोदनंत्रिरात्रमुपवासःस्यादेकरात्रंजलेवसेत्। स्वात्मनासंमितंकृत्वागोमयादकंकदंमतं। त्रीस्त्रिवारानिराहारोमात्रिरात्र
ततः क्षिपेत्तीरवपुष्पीलतामृत्तपत्रंवाकुसुमंफलंक्षीरंसुवर्णोसर्पिरंबुवा। तथापिचरेत्कृ मंकृच्छ्रंचरेत्स्त्रा
द्यावत्पुष्यवतीभवेत्। व्रहित्वावहुसंस्त्रीणांकुर्याद्वात्रयंभोजनंगोदुग्धंदक्षिणा
दद्यात्पठेत्। स्वायंभुवावरात्। शतंतदप्यकामविषयेव्रयावदिगच्छेत्कथंचनेतिवचनात्। अप्यश्नंगेणाप्यं
सज्जयवायेप्रायश्चित्तान्तरमुक्तंसंयतकोस्याद्यांत्येयोर्नाकृच्छ्रादसमश्चरेत्। कोप्रतःसहऊर्ध्वमनरंव्रयादात्रहितगर्भा
यारात्रयस्त्रांस्त्रादिव्यवायस्तदर्तावेवविशेषतः। स्त्रंतवेतीतुपवनासप्तकात्रांत्यपोस्त्रिणा प्रायश्चित्तंन साकुर्या
त्रयावद्भोंननिस्तनःनश्चरेत्कुर्यान्नचागस्तुधूमा धूनंनंगयी तसमंमत्रो
नवाभुंजीतनवाधंवेः प्रायश्चित्तंगतेगर्भेविधिरुक्तोदृकंचरेत्। हिरण्यमथवाधेनुंदद्याद्वाद्वप्रायदक्षिणामिति। पदान्तरा

१६

राम०

११

मनोत्संतसंपर्कंकरोतिसहस्त्रेत्तज्जननंसंपर्केभोजनेनेष्टुनक्तंप्रतिशतंस्प्रदीप्तेग्नौहुत्वा स्त्रीकामतोगत्वाचांद्रायणंचरेत्तदर्धमितरत्र
पक्षात्कृप्राजापत्यंव्रतंनकरोतिस्त्रियंदायुस्त्रिगेनाकृतोयावद्व्याधोभवेत्। होमवर्णोपस्कृतायांसंकल्पेत्यध्यायवा मंवदितिपरशा
रस्मरणात्॥ इतिप्रायश्चित्तप्रकरणं॥ ॥तप्तापरिवित्तिप्रायश्चित्तानामविपरिवेत्तृप्रायश्चित्तवद्व्यवस्थाकिंतोद्यायस्कृविशेष
यःपरिवेत्तरंप्रतिनिषेधेकृच्छ्रोनत्रपरिवित्तेःप्राजापत्यमतिपरिवित्तिःकृच्छ्रद्वादशरात्रंचीरत्वापुनर्निविशेन्ननंचवोढ
यच्छेदितिवसिष्ठस्मरणात्॥ इतिपरिवित्तिप्रकरणं॥ वार्द्धुष्यंतुवणिक्क्रियायोस्कृमनुयोगोश्वरोक्तसामान्यंयत्रानक प्रायश्चित्ता
निज्ञानिशक्तिगुणाद्व्ययेक्षयोज्ञानिवाधर्म्यलवणक्षीरपानंतरस्त्रीप्रद्वि दक्षत्रवधश्चकपपातकमध्येपतिते॥ तत्रापाय
श्चित्तान्तरमाह॥ कृषभैकासहस्रागादद्यात्क्षत्रवधेशतं। ब्रह्महत्यावतंचापिवत्सरत्रितयंचरेत् वैश्यहादंचरेत्त
द्यादेकंशतंगवांषण्मासाच्छुद्ध्यायनक्षत्रैद्यादृशाथवा॥ ॥एकमधिकयस्मिन्सहस्रेतदेकसहस्रंतत्संपूरणं।
एकसहस्रः ऋषभःएकसहस्त्रीयासंगवांनाम्नांपुंभ्येकसहस्रगाः क्षत्रवधेद्यात। अथवावत्सहस्रावतंवधेत्रयंकुर्यात्तदप्य
द्यात्पुनरेतद्ब्रह्महत्यावतंप्रकल्पेचरेत्गवामयुतंवाद्यात्तद्ब्रह्महत्यांतत्रह्महत्यावतंषण्मासाश्चेत्पठेद्दशधेनू
रचिरप्रसूताःसवत्साद्यात्। इदमकाम मतोज्ञातिमात्रक्षत्रादिवधविषये। स्त्रीकामतस्तुराजन्यंविनियास्मितिप्रक्रमा
त्तेषामेवप्रायश्चित्तानामानवे शिक्षानानशनंतपसोम्रशनंचेक्षपाव्यवस्थादृष्टत्तस्थोक्तविद्यद्वयोःनरो
योब्रह्महत्यायाःक्षत्रियस्यवधेमतः। वैश्येष्टमांशोवृत्तस्थेभद्रज्ञेयस्तुयोदशरात्रिमनुक्तंदृष्ट्वयद्वृत्तंस्थक्षत्रियंतुसार्द्धंचनुवो
षिकंकमदृष्टशोधेनचात्मगुणादिकमुद्यतेतपूजाद्यैशौचसमंसिद्ध्यैनयहः। प्रवर्त्तनंहित्वानावर्त्तमुच्यते

इत्यनुस्मरणात्। यत्तु हस्त्यश्वरथीत्यवचनं ब्राह्मणः क्षत्रियंहत्वामद्यो गोव्रतंचरेत्। वैश्यंहत्वाचरेदेवव्रतंत्रैवार्षिकंहि जः शूद्रंहत्वा
चरहूर्वत्रयमेकादशाब्दगा इतितत्कामकारविषयं। स्त्रीत्रियक्षोत्रिणा — दित्यधेतुर्गोयानंक्षत्रियस्यवधेब्रह्म हणिव्रतं।
श्रुतेर्वैश्यवधेकृच्छ्रोयंहयज्ञस्यन्तइतिहहरिणोक्तदृष्टव्यमत्रवसिष्ठेन ब्राह्मणोराजन्महत्वाशोवयोमित्रतंचरेन्मृषद्वै
श्यं त्रीणिमृदमितिव्रतंविहारीतायनसमानविषयं। क्षात्रियस्तीक्ष्णक्रूयान्मृदुस्तावान्विशेषः। परातुस्त्रीत्रियहृत्व
स्त्रस्त्रमथवतित्यादेवं पावेणीयोवेदाध्यायिनहत्वेत्यायत्तनोक्तदोषेवाधिकंदृष्ट्वपरस्त्रयागेत्वस्त्रीत्रियक्षत्रियादेर्वा
यादित्यागस्तुक्षत्रविड्घ्नीचत्रब्रह्महणिव्रतमितिद्वयंस्त्रीत्रियेयनर्यागस्त्रीक्षत्रियादेर्ब्राह्मणस्यस्यराजन्म्यवधे
मद्यौषधिकंप्राक्तंतत्सचर्यमथमेकसहस्त्रास्त्रीगादश्वाद्विपेवधित्रिवार्षिकमथमेकशतास्त्रीगादश्वाच्छूद्रवधेसांवत्सरिक
मथमेकादशास्त्रीगादश्वादितिगोनतमोक्तादानत्रयसोःसमुच्चयोदष्टव्यः एतन्नसमतिष्टवेविषयंत्ववदन्तिष्टवेचनुर्व्रयो
शुप्रमाण्यहादशसुदत्त्वानेकसंवत्सरंचव्रतान्यादिशेन्नयामंतेगमहस्तन्नेनजसाधर्मधंवदद्यात्मवैयामानुदर्वयोनिश
वत्सरणान्तइह स्त्रीद्रव्यंस्त्रीत्रियहविरक्षत्रवधस्त्रकपयान्तकमध्येविशेषतरं उपरिष्टत्तेनोक्तप्रायश्चित्तंगोयवादीनांपयोगीच
रलाक्षावदुपपातकस्यसामान्यप्रायश्चित्तान्यत्रयोजनीयानि। तत्रदुष्टंक्षत्रियादेःकामतोवापादितंमा
नवंद्वैमासिकंद्वैमासिकंवाब्दायंयावत्पंक्तिभेदोनभोक्तृकामतस्तयोर्गीश्वरेणोक्तं त्रिरात्रोपवासःसाहितंमृषभेका
दशगोदानंमासंपंचगव्याशनंमासिकंचपयेव्रतंषष्ठक्रमेणपोनंपेनत्रयागुक्तंव्रतंज्ञानतोब्राह्मणक्रतेकक्षत्रादिवधे
दृष्टव्यंत्रकामतस्तुरत्नन्यविनियातेद्विगोतमः तथाब्राह्मणस्यराज्यन्यवधेमद्यौषधिकंतथाब्राह्मणः क्षत्रियंहत्वेमा
गुरोः क्षत्रियगुणाधिकंयावैश्यशूद्रयो ५ ए३

दृशमनुगोतमहरीतवसिष्ठवाक्येषुब्राह्मणग्रहणात् क्षत्रियादिकर्तृकेतुगव्रियादिवधेपादयादम्रंनेदृष्टंविपेतुसक
लदेयंयावैश्यक्षत्रियसमवर्णेधेयावदस्तुशूद्रजातिपशव्यंतद्दहद्विष्मुत्समर्णान्तंपतुषंद्याद्वाहनात्मारोहणेद्विगु
णमतावैश्यान्त्रिगुणंपाजापत्यंसहस्रंब्रह्मस्वंतुपतित्रैगिरोवचनंतत्प्रतिलाम्पनवाग्दण्डयोरुभयविषयंपित्रु
रंगावधेकृच्छ्रोगावधेकृच्छ्रार्धंवत्सिकादीनावत्सस्यापश्चित्तज्ञानेनप्रवर्तितंयाक्षत्रियादित्वाप्रायश्चित्तं अन्तोदंडानुसारे
णावर्तनंदृष्टएवंक्रूरव्रतकदर्यकर्मदृष्टिक्रामोकल्पनीयोदंडस्यचदृष्टिक्रामोदर्शितोदंडपणयनेकार्यंवर्णाजघन्यपु
रुषस्यैरितत्व॥ इतिक्षत्रियादिवधप्रकरणम्॥ ॥ स्त्रीवधप्रायश्चित्तमाह॥ ॥ दृष्ट्वैतेक्षत्रविड्भ्रूद्रयोषाःप्रमाप्य
तु॥ हत्वीधत्वेवृत्तमिकमाद्यादिहिमऽर्पेण॥ २५८ ब्राह्मणादिभार्यादृष्ट्वा स्त्रीणीःप्रमाप्यकमेयाहतिजलाधारंचर्म
कोशधनुःकार्मुकंबस्त्रंगत्रेतिमेरचविप्रदृष्ट्वेदशास्त्रस्त्रंचपतिलोम्येनसंजातिपुस्त्रतानाब्राह्मणयोनिनामकी
मनोक्तवधविषयंकामतस्तत्रत्यागमंत्राहपतित्वमप्रवृत्तानांस्त्रीणामासावधेस्मृता॥ व्रतंत्र प्रभवानांचसूत्तारीणां
चतुर्हिरितिब्राह्मण्यवधेषण्मासावधेस्मृता। व्रतंरथक्षत्रियायास्त्रत्यागेवैश्यायाहविमेवैपथाहतेत्ययंयेतानवैश
कर्मणाजीवेतीयंयादृपतित्तदाकिंचिद्व्यंवैशिकेनकिंचिदिगोतमस्मरणात्तवैशिकेनवैशकर्मणाजीवेत्सावायादितो
यंकिंचिद्वदंतत्तचब्लकीशकृपथविषवाडवेलपथाःप्रतिपादेपतत्वधेधनुःक्षत्रियायावैश्यावधेस्मृताःशूद्रायो
भविकैवेश्यंहत्वाद्यज्ञलनदेत्यगिरस्मरणात्पुनःक्षत्रियादिभिःप्रतिलोम्येनयमिवाग्निनाब्राह्मण्यद्यावापो

यदपतितदागोवधप्रायश्चित्तमितियथाहंयोज्यानिदृश्यमिचरितब्राह्मणपादिवधेविशेषमाहब्रह्मयदुष्टस्त्रियंहत्वाश्रुद्ध
न्यावर्तनंचेत्तयद्ब्राह्मणकर्षणदुष्टामिषछागमिवाश्रीवाह्मणपादिकंव्यापादयतितदाश्रुद्धहत्यावर्तनंषण्मासिकंकु
र्यादृश्यावधेनूहत्वात्रादृश्यवर्णनमासिकमतोब्राह्मणव्यापादनेक्षत्रियवधेचकामकृतेऽर्धंकामतोवैश्या
वधेश्रुद्रवधेनुदद्यात्तत्कामतःश्रुद्रावधेतुप्रकरणतःसाधारणेप्राप्तेपंचगव्यानायदात्तुकामतोब्राह्मणीव्यापाद
यतितदाहाद्दशमासिकंक्षत्रियादीनात्वकामतोव्यापा
दनेचेमासिकंसार्द्धमासंमासद्वैद्वौविंशतिरहःपाद्याहश्चवेताः। अनुमतौब्राह्मणीहत्वकृच्छ्रंषण्मासांश्चनिःक्षत्रि
यादब्राह्मणमात्मामत्रयेचेतिवैणवाहत्वामासत्रयं मासंचेतिश्रुद्रांहत्वात्रीसार्द्धमासमार्द्धद्वाविंशतिरहानिचेति
पत्नहरिणेनयदृश्यीणिराजन्यप्राकृतंब्राह्मचर्यात्रिविवेण्यसार्द्धंश्रुद्र इतिपतियाद्यात्कंक्षत्रियवद्ब्राह्मणीयुवेश्य
वत्सतित्रियायोश्रुद्रवच्चवैश्यायांश्रुद्राहत्वानवमासिकमित्यकृतत्वापकर्मसाधनत्वाद्गुणयोगिनीकामतोमा
पादनेदृश्यत्रकामतस्तत्सर्वत्रार्द्धकर्त्तव्ये
त्रैयांतुपूर्वोक्तं ॥ ॥इतिस्त्रीवधप्रकरणं॥ ॥हिंसाप्रायश्चित्तंपंचगव्यंकीर्णकपशुमिक्षपानु १८
पपादकप्राणिवधेचिप्रायश्चित्तमाह॥ अश्वमतांसहस्रंतुतथानस्थिमतांशतं। २६० अस्थिमतांप्राणिनां
हस्तिकुलाश्वपश्वादीनांमनुष्यनिःकृतीनांसहस्रंहत्वात्रैवस्थिमतांचैवंकामशूकपश्वादीनांत्रैवर्णिकः शूकरं

तत्सरिसृपंमार्जारंचहत्वाप्रकृतंवत्सतरंचैवंहंसंबभ्रूंचोदद्यात्तत्सहस्रमितिपरिमाणनिपातोधिक
वधेतिरिक्तंकार्य्यं। अवांक्पुनःपशुकंवधेकिंचिन्नास्थिवधेदेयंयथाणायामस्वनस्थिकइतिवक्ष्यतितथानास्थि
मतामनडुन्नपुंसकादिषुस्त्रो दितेषुजंतुषुविशेषस्थविष्टानस्थिमलिनीकरणीयेषुतत्तत्सामान्यावकल्पेमितिनिमनूक्तंइद
मेवकिंच। मार्जारंगोधानकुलमंडूकंश्वपतत्रिणः। हत्वाब्रह्मचारीक्षीरकृच्छ्रंवापादिकंचरेत्॥ २७० मार्जारंश्वपक्षिसर्पः। पतत्रिणंश्ये
नकाकोलूकादिपक्षिणंहत्वा। ८ त्रिरात्रंपयः पिबेदकृच्छ्रंवाचरेन्नवाशौचंतत्रवैनोक्तंनेयोजनगमनादिकंवाकुर्यात्। पया
हमनुः पयः पिबेत्त्रिरात्रंवायोजनंगत्वेत्यनुपसृष्टेनतत्रवैसावासरंकृत्वा देवंतंजपेत्। इतिस्त्रीवधेसंक्षेपविधयं॥
यम् • दितवधेनुमार्जारनकुलोहस्त्यावाधर्मेकमेवचास्वगोधोलूककाकाश्वद्रहस्याज्ञानेचरेदिमंनूक्तंषण्मा
सिकंव्रतंयतुनवमिष्टेनेनक्षमार्जारमंडूकनकुलसर्पदहरमरकान्हत्वाहच्छद्वादश • त्रैवर्णिकःकिंचिच्चदद्यादि
तिनत्कामतोभ्यासविषयंवेदितव्यंदहरोलूपमूषकः श्वछंछदीरवा॥ किंचागनेनोक्तंपंचभ्युकंवत्सोद्विहायनः। व
राजमेषश्चुष्टसेष्यःक्रौंचश्चत्रिहायनः॥ २७१ इतिनित्यायांदितेषुप्रसंगेकमेकोदृश्यक्रौंचंवयास्त्रिणित्रिहायनोवत्सःदृश्यइतिस
र्वत्रानुषंगः मनुनाप्यत्रविशेषउक्तः। वासोदध्याद्घृतंहत्वापंचनीलानलक्षान्गजंव्रजेमेयावनेहस्वरहलेकहापान
मिति। किंचादंशश्येनवपिकध्वांक्षलिंगिगृध्रं। मांसंचहत्वादध्वाजमक्रव्यादस्तथोष्ट्रं। त्रिरात्रं २ ॥
क्रव्यंश्वपक्षभासंतदनीक्रव्यान्व्याघ्रसृगालादिमृगविशेषः वानरंसाहचर्यात्। तथाहंशश्येनसमंविद्याद्गोनकंक

त्रि १ ४ पंचनीलवर्णोदृष्टाः देवाः-शुकेपसिद्धं द्विवर्षोवत्सोरासभछागेडके४

ष्टघ्रादिःपक्षिविशेषश्चग्रगृध्रतेजालपादोनखवन्नलचरः चकादयोगद्यंतेस्थलशयेनचास्यनखवन्नलचरबलाकाद्यः शिखंडीमयूरः मा
सःपक्षिविशेषः पलिहः शशघातसंकरेकृष्णसारकोदष्ट्रानखायुधोक्रव्यादस्कहरिणादिमृगान्खड्गगोधादिपक्षिविशेषान्चाह
तावत्मत्तगोदष्ट्रात नथाचमनुः हत्वाहेसंवत्सरंचरकंवाहिंसयंश्चवानरंश्येनभासौचक्रमणंयद्वात्मणपगः कया
दोस्कस्कृगान्हत्वैकंदद्यात्पयस्विनी श्वक्रमादावत्मतरोमृगं हत्वानुकल्पतलमिति किंच॥ वराहगोधाशशसारसांदराः यइके
चयुसीमकंकोलेदष्ट्रायुधंजाहयंशुकं॥१७२ मेषंस्पेशुमायादितित्तिरयोमयो दंडस्तीक्ष्णाग्रोमोटयः

ः पंडकंनपुंसकचमायादितित्तिरयुसीमकंचमायया मितंदद्यात्पलालभारंवा यइकंहत्वापलालभारंत्रयुसीमकंवा
दद्यादितिस्मृत्यंतरदर्शनात्तायमपि पंडकोलिंगहीनःस्यात्संस्कारहीभ्यनेवमइतिदेवलवचनेनसामान्येनवस्त्री
पुंलिंगरहितोतिहिंस्रःतस्कायिनंगोब्राह्मणंवृथासहविवक्षागोब्राह्मणवधनिषेधसन्नासवद्छेदेनपरुषःलिंगविरहि
णंसर्वेणानिसमवायविशेषात्तन्निमित्तमेवलघुप्रायश्चित्तंनरक्तात्तस्मान्मृगपक्षिणएवविवक्षिताःमृगपक्षिस
मभिव्याहाराच्चकोलेसकंव्यापादितेछ्यतकुंभोदेयः उष्ट्रंगौर्दद्यावाजिनिविनिपातितेतस्यचर्मणिकवस्त्रंस्यात्त
थाचमनुः अविकांछागयंसोदद्यात्सगंहत्वाद्विजोत्तमः पलालभारकंसंडेसेसकंचैवमाषकमितिकिंचात्रि

चित्तोतुतिलद्रोणंगजादीनामशकृवराहानेरतुंचरेत्कृछ्रमेकैकस्यविशुद्धये॥२५४॥त्रिभिरौपतप्तिकैर्व्यापादितेतिलद्रोणं
घातःद्रोणशब्दश्चपरिमाणविशेषवचनः अष्टमुष्टिभवेत्कुंचिस्तेकुंचिरष्टौतुपुष्कलं। पुष्कलानितुचत्वारिआढकःपरि
कीर्तितः चतुरढकंभवेद्द्रोणइत्येतन्मानतश्चरणमितिस्मरणात्। एवंक्रौंचानांगजादीनांव्यापादनेविधूनलेवनीलहंसप
चकादिहननेकर्तुमशक्नुवनप्रत्येकंकृछ्रंचरेद्विशुध्यर्थंकृछ्रश्चकृष्णाजिनस्थाक्रोशमात्रेद्रष्टव्यः।तपांसिचं
द्रोतमेनरर्षितानिसंवत्सरःषण्मासाश्चत्वारस्त्रयाद्वावेकश्चतुर्विंशत्यहोरात्राहःषडहस्त्रयहोरात्रतिकालः।ए
तान्येवानादेशविकल्पेनक्रिपरत्नेनसगुरुणिगुरूणिलघुनिलघूनितियद्विकृछ्रशब्देनमुख्योर्थोगृह्यते।तहिंग
तेभुक्तेवाविशेषेणप्राजापत्यएवस्यान्नचतप्तकृछ्रं।तपोमात्रपरत्वेतुज्ञानलघुभावकल्पनयातप्तोपिगुरुलघुभा
वोस्त्यतेतत्तश्चगतेद्वैमासिकंयावकाशनंभुक्तेतप्तवासरइति।एवमन्यत्रापिदेशानानुसारेणप्रायश्चित्तकल्पंकुं
वाफलपुष्पान्नरसमूलघातेघृताशनं॥श्रोत्रंवराहोष्ट्रकलेमधुकाहोचकुसुमेचिरस्थितभक्षमूलघन्तरमेच
गुरुहोयानिसत्वानिप्राणिनोजायंतेतेषांघातनेघृतप्राशनंशुभसाधनंरत्नघृतप्राशनंभोजनकार्यमेवविधीय
ते।प्रायश्चितानांतपोरूपत्वात्।दर्शितंचतपोरूपत्वंमाणिरमप्रायश्चित्तपदनिर्वचनव्याजेनाप्रायोनामतपःप्रोक्तं
चित्तनिश्चयउच्यतेतपोनिश्चयसंयुक्तंप्रायश्चित्तंतदुच्यतइतिप्राणिप्रायश्चित्तस्यानित्यात्पृष्ठाकोटेनवक्रमश
क्यत्वात्सामान्येनप्रायश्चित्तमाह।किंचित्सास्थिवधेरयंप्राणायामस्तनस्थके॥२७०॥अस्थिमतांकृकलासा

३ वति॥ यथा रुरुणारः॥ हंसतारक्रौंचकुक्कुटधात्तकः॥ मयूरमेषोष्ट्रावरुणभे ३

प्रः प्रा १०० १०१

हिंसाप्राप्तिनांन्यूनमहस्रसंख्याकानांवधेप्रत्येकंकिंचित्स्वल्पंधान्यहिरण्यादिदेयं॥ अनस्थिकेतेकः प्राणायामः तत्रकिंचिद्दि तीयहाहिरण्यंदीयतेतदशपणमात्रं॥ अस्थिमतांवधेपयोदेयमितिस्मृतिसंमतुस्मरणात्॥ यदातुधान्यंतदाऽष्टमुष्टिदेयं॥ अष्ट लेनशुध्यति॥ ९॥ मद्गुचटिट्टिभेचैवशुकंपारावतंतथा॥ आडिकांचबकंकुलालशुध्येद्वैनक्तभोजनात॥ २॥ वाष्पकोक कपोतानांसारीतित्तिरिधातकः॥ अंतर्जलउभेसंध्येप्राणायामेनशुध्यति॥ ३॥ गरुत्मतोविहंगानामुलूकस्यचघातक ः॥ अयक्कोशीदिनंतिष्ठेद्वीकालोमाहताशनः॥ ४॥ हत्वामूषकमार्जारमपीजगरदंदुभानकं॥ शरंभोजयेद्विप्रात्क्रोहरंदु स्वरक्षिणः॥ ५॥ सेधाकच्छपगोधानांशशशल्यकघातकः॥ हंताकपलगुंजाशीअहोरात्रेणशुध्यति॥ ६॥ मृगरोहिष्वरु रुणामविकावत्सघातने॥ वृकतरक्षुकऋक्षाणांतरक्षुणाचघातकः॥ ७॥ तित्तप्रस्थेखरोष्ट्रघाकायुभक्षाहिनत्रयंग जमेषतुरंगोष्ट्रगवांनांनिपातने॥ ८॥ प्रायश्चित्तमहोरात्रंत्रिसंध्यंवावगाहनं॥ खरवानरसिंहानांचित्रकव्याघ्रघा तकः॥ ९॥ भ्रुक्षिमीतित्रिरात्रेणब्राह्मणानांचभोजनेरितिः॥ १०॥ एवमन्येषांस्मृतिवचसांदेशकालाद्यपेक्षयाविषयव्यव स्थाकल्पनीया॥ इतिहिंसाप्रायश्चित्तप्रकरणं॥ इंधनार्थंद्रुमछेदेह्रस्वपपातकोद्देशेपवित्तंहिंसाप्रसंगत्नामेतत्त एम घुत्कल्पंवहितमेषपक्षेष्यतत्रप्रायश्चित्तमाह॥ वृक्षगुल्मलतावीरुत्छेदनेऽप्येमकृशतं॥ औषधीनांवृथाछेदे १०० क्षीरशीगोऽनुगोहिनो॥ २५॥ फलदीनामाम्रपनसादिवृक्षाणां॥ गुल्माद्दीनांचयज्ञाद्यर्थंविनाछेदने॥ अचागाद्यर्थो

दीनांशतंजप्तव्यं॥ ओषधीनांतुग्राम्यारण्यानांवृथैवछेदनेहिनंकृत्वामहर्गवापरिचर्यार्थमनुगत्यांतेक्षीरंपिबेद्दहा णांतरपरित्यागेन॥ पंचयज्ञार्थंचेत्तुतद्दोषएवतद्वत्फलपुष्पाद्दिछेदेरोगापयोगिषुद्रष्टव्यं॥ फलदानांतुदृक्षाणांछेद नेजप्तमेवछृतं॥ गुल्मवल्लीलतानांचपुष्पितानांचवीरुधामितिमनुस्मरणात्॥ दृष्टार्थत्वेपिकक्षीणांगर्भतद्दत्ना द्यर्थत्वे॥ नदोषः॥ फलपुष्पोपभोग्यानपाद्दपान्नहीस्यात्कर्षयाकरणार्थंतत्पद्दत्यादितिचवसिष्ठस्मरणात्॥ यत्र तुस्थानविशेषाद्दाधिक्यंतत्रप्रायश्चित्ताधिक्यमपिकल्पनीयं॥ यथाक्रौंचेत्यश्मशानसीमासुपुरापस्थानेषुरात्रेयोज्ञा स्यद्रुमाणांद्विगुणोद्दमोद्दक्षेथविष्कृतेहतिः॥ अयंचऋकृशतत्तपोद्दिजातिविषयोनपुनः॥ अद्दाद्दिविषयःतेषांजपो नधिकारात्॥ अतस्तेषांद्रुमादुसारद्दिरात्राद्दिकंवत्सनीयंतेषयपातकमध्येविशेषतःपाटस्यानर्थकपरिहारार्थमुपपा तकसाधारणप्रायश्चित्तमप्यत्रभवति॥ तद्यथुक्त्वारभ्यासविषयेकल्पः॥ इतिद्रुमछेदः॥ पुंस्त्रीवानरखरैर्दष्टःपोष्ट्रद्विपायसे॥ प्राणायामंकृत्वाघृतंप्राश्यविशुध्यति॥ पुंस्त्रीत्यादयःप्रसिद्धाएतैर्दष्टःपुमानेतत्संज्ञेनप्राणायामंकृत्वाघृतंप्राश्यविशुध्यती ति॥ आद्दियद्दृणानश्रगात्नाद्दीनांग्रहणांयथाद्दमनुः॥ श्वभ्रगात्नखरैर्दष्टोयामैर्मेध्यःक्रव्याद्दिरेवचनराःश्वोष्ट्रवर्जंश्व प्राणायामेनशुध्यतीति॥ अयंचशुद्धतप्राशोभोजनप्रसाम्नायोद्रष्टव्यः॥ प्रायश्चित्तानांतपोनपत्वेनशरीरसंतापना र्थत्वात्॥ अतश्शूकरविषयेश्वभ्रगात्नश्वगमहिषाजाविकखरकरभनकुलमार्जारमूषिकाश्लेवकाकपुरुषदृष्टानाम्

पोक्षिष्टायाम्निः स्नातं प्राणायामत्रयं चेति यत्तु मनुवचनं तन्नाभेरधः प्रदेशे शरीरावयवविषयं यत्तु गिरोवचनं ब्रह्मचारी मुताद्यु
ष्टस्य हि सायंपयः पिबेत इति रहस्थस्यैव द्विरात्रं तु रात्रिकाहर्योग्निहोत्रवतो नाभेरूर्ध्वं तु रहस्यतरवृद्धिगुणा भवेत स्याद्रत
स्त्रिगुणा वत्सक मस्तके तु चतुर्गुणा मिति तत्सम्यग्विषयं क्षत्रियवैश्ययोस्तूपादानत्वेन कल्पनीयं ब्रह्मचारिणस्तु
ब्रह्मणश्चोपवासेनशुद्धिर्हीनेनवापुनः गवाह्निकाष्टपेचेक ब्राह्मणार्थविशुध्यतीति बृहद्गिरोमूलं द्रष्टव्यं यत्तु
वसिष्ठवचनं ब्राह्मणः स्कन्धमुन्मार्ष्टि मही गत्वा मन्त्रं प्राणायामाशतं कृत्वा घृतं प्राश्यविशुध्यतीति तदुन्मादगृहं
शविषयं स्त्रीणां तु ब्राह्मणीतु मुनाद्रष्टा जंबुकेनवा शरीरतंयहनक्षत्रदृष्टमघःक्षुविभवदिति पराशरो
क्तद्रष्टव्यं क्रुच्छाद्व्रतस्थायाः पुनस्तेनैवविशोधनं शिरोव्रतेभवोपवसेच्छनादृष्टातुसव्रता मघृतंयावकंभु
क्त्वाव्रतशेषमाचरेयुरिति रजस्वलायामपिविशेषः पुलस्त्येनदर्शितः त्रिरात्रेभवोपवसेच्छनादृष्टातुसव्रता मघृतंयावकंभु
क्त्वाव्रतशेषमाचरेयुरिति रजस्वलायामपिविशेषः पुलस्त्येनदर्शितः रजस्वलायदाद्रष्टा मुनाजंबुकगोमृगैः पंचरात्रंनि
राहारापंचगव्येनभुध्यतिऽर्ध्वंतुद्विगुणंना मैर्वत्सकेतुत्रिगुणंतथा चतुर्गुणा स्मृतंभ्रद्धिरदृष्टंन्यग्रोधप्लक्षभर्वादिभिरात्र
न्यूनरजस्वलावच्छायायास्कन्धादिभिर्घ्राणादिनोपहन्यतेतस्यशातातपेनविशेषउक्तः मुनोघ्राणावलोढस्य एम
नरेवर्विलिखितस्यचअद्भिःप्रक्षालनंशौचमग्निनाचोपचलनमितिउपचूलैतापनं यत्तुस्कन्दादिदंशशस्त्रघातादि १०२
जनितव्रणोक्तमयज्ञत्यघंतेतद्रामनाविशेषउक्तः ब्राह्मणास्यव्रणाद्वारेपयोशोणितसंभवोक्रिमिरित्यघंतेयस्यप्राय
श्चित्तंकथंभवेत गवांमत्रपुरीषेणात्रिसंध्यस्नानमाचरेत्रात्रिरात्रंयवगव्याशीस्वधोनाभ्याविशुध्यति नाभिकंढांतरोद्भू

तेव्रणेचोत्पद्यतेक्रिमिः षड्रात्रंतुनरामोक्तं प्राजापत्यंचरेदनुहतितत्रश्वाहिदंशव्रणोत्तदंशप्रायश्चित्तानंतरमिदं
कर्मव्याशस्त्राहिजनितव्रणेत्वतदेवव्यहंपंचगव्याशनादिकमितिविशेषः क्षत्रियादिषुतुप्रतिवर्णोपादानेन
संकल्पनीयः शरीरत्वग्धातुविछेदकदंशप्रायश्चित्तप्रसंगाच्छारीरचरमधातुविछेदकस्कंदंतप्रायश्चित्तमा
हयत्तेमेधरेतइत्याभ्यांस्कन्नरेतोऽभिमंत्रयेत स्तनांतरमुरोर्मध्येतेनाभिकथास्पृशेत २०२ यदिकथंचि
त्स्त्रीसंभोगसंतरेणापिपतद्वरमधातुविस्रष्टस्खलतितत्स्कन्नरेतो यन्मेधरेतः पृथिवीपुनर्मैत्विंद्रियमि
त्याभ्यांयन्मेधरेतः पृथिवींमस्कन्नायरोषधीरप्यसरघृतंयः इदंतत्पुनराददे दीर्घायुलायवर्चसेयन्मेरेतःप्र
सिच्यतेतत्मआजायतेपुनः तेनमामद्यलंकुरुतेनसुप्रजसंकुरु ॥ पुनर्मामैत्विंद्रियं पुनरायुः पुनर्भगः पुनर्द्रवि
णंमैतु मा पुनर्द्रविणंमैतु मा २ मभिमंत्रयेत तेनचाभिमंत्रितेनरेतसास्तनयोर्ध्वंदोष्ठमध्यमुपकनि
ष्टिकयास्पृशेत आत्मेतुस्कंदनेस्परेतसोऽशुचित्वेनतस्यशीकर्मरूपयोग्यत्वात्तेनेत्यनाभिकामाहुर्यातवृद्धिस्थो
गुष्ठपरत्वेनव्याचक्षतेतेनांगुष्ठेनानाभिकयाचेतिश्रुत्यंगुष्ठपर्यंतयोर्हस्तभागप्रसंगात्तेनेतिनिर्दिष्टमितितद्व
तोऽगुष्ठस्याऽबुद्धिस्थत्वात् तच्छब्दसन्निहितपरित्यागेनाधोतर्बुद्धिस्थस्यान्वयोयुक्तः तस्कंदगम्यमा
नस्यचार्थस्यनैवदृष्टविशेषणांशब्दांतरैर्विभक्त्यावाश्रुतेपंचत्वलक्षणेतिवक्ष्यति तद्रेतसोऽशुचित्वेनतस्य
शीयोग्यत्वं विधानादेवप्रायश्चित्तार्थरूपस्यशीयोग्यत्वमवगम्यतां प्रायश्चित्तंस्यपाः स्वप्नेनागरणावस्था

१ पानादव ^ इदंचत्रापिप्रायश्चित्तांग

ctms. 5 10 15 20 25 30

१ देवाःप्राणायामैःस्त्रिभिःस्नेति॥तत्कामकारविषयं।किंत्व।मयितेऽरक्तिस्त्रायांस्त्रो १

यांचगुरुप्रायश्चित्तस्यवक्ष्यमाणत्वात्॥ यनुपमवचनं॥रुरुक्षुःकामितःकुर्याद्वेतमःस्कंदनंभुवि॥सहस्रंतुजपेद्वृद्धो
गतांजपेत्।सावित्रीमशुचौरण्येचापत्सुवान्नतेपिवा॥१७८॥स्वीयप्रतिबिंबमेवुगतंचेदृष्टंतर्हिमयितेऽरक्तिस्त्रा
यमितीमंमंत्रंजपेत्॥अशुचिर्द्रव्यदर्शनेपुनःसावित्रीसवितृदेवत्यांतत्सवितुरित्यादिकामंजपेत्।तथावा
क्याशिरापादहृदयेत्यस्यकरणेतामेवजपेत्॥अन्तर्तेवचनेचागतत्कामकारेद्रष्टव्यं॥अकामकृतेतुसुप्त्वाभुक्त्वा
वक्षुत्वाचनिष्ठीव्योत्कांत्वातानिचापीत्वापोध्येष्यन्नापान्वर्त्यचेत्यत्रमत्यंयतोपिमंनिमंत्रमाचमनंद्रष्टव्यं
यनुसंवर्त्तवचनं॥क्षुतेनिष्ठीवितेचैवरक्तंताम्रिष्टतथान्तेपतितानांचसंभाषेरक्षिणाश्रवणास्यशोणितइत्यत्र
योजनेलाभावेवाद्रष्टव्यं॥स्त्रीस्रविद्रक्तवस्त्रवद्धानंतरंनिंदितार्थोपजीवनंपठितंतत्रमनुयोगीश्वरोक्तान्युपपातक
प्रायश्चित्तानिज्ञानिशक्तिगुरुसाध्येहेयादेहितव्यानिनास्तिक्येयितानिप्रायश्चित्तानितथैवयोज्यानिनास्ति
क्यशब्देनचवेदाहितिहनेनेनचजीवनमुच्यते।तत्रोभयत्रापिवसिष्ठेनप्रायश्चित्तांतरमप्युक्तं।नास्तिकःकृच्छ्रं गम
द्वादशरात्रंचरित्वाविरमेन्नास्तिक्यान्नास्तिकइतिस्मृतिरुच्छ्रमिति।एतद्वसंहारकरणकामकारविषयं।उपपातिन
कप्रायश्चित्तान्यभ्यासविषयाणिएतच्छेषवेनोक्तं।नास्तिकोनास्तिकइतिःकृतघ्नःकूटव्यवहारीमिथ्याभिशंसी १०३
त्येतेपंचसंवत्सरंब्राह्मणगृहेभैक्षंचरेयुरिति।यच्चहारीतेन।नास्तिकोनास्तिकइतिरिक्तेपंचतपोभ्यावक
वकाशजलशयनान्यनुतिष्ठेयुर्ग्रीष्मवर्षाहेमंतेष्विति।तद्भयमप्यस्यतामिनिवेशनबहुकालाभ्यासविषयं॥इतिना

॥नास्तिक्यातंतरंब्रतलोपश्चेत्यत्रोक्तंतत्रावकीर्णिव्रस्यास्मिन्व्रतेनतल्लक्षपाकथनपूर्वकंप्राय
श्चित्तमाह॥ अवकीर्णीभवेत्कृत्वाब्रह्मचारीनुयोषितं॥गर्दभंपशुमालभ्यनैर्ऋतंसविशुध्यति॥२८०॥ब्रह्मचा
र्युपकुर्वाणकोनैष्ठिकश्चासोयोषितंगत्वाऽवकीर्णीभवति।चरमधातोर्विसर्गोऽवकीर्णंतद्यस्यास्तिसोवकी
र्णीसनिर्ऋतिरेवत्येनगर्दभपशुनायागंकृत्वाभुध्यति।गर्दभस्यपशुत्वेहिद्वीपिपुनःपशुग्रहणमथपशुकल्प
इत्याश्वलायनाहिरण्यकेशिपशुधर्म्मप्रश्नार्थंएतच्चारण्येचतुःपथेलोकिकेश्लोकार्थंब्रह्मचारीचेत्स्त्रियमुपेया
दरण्येचतुष्पथेलौकिकेश्लोरश्लोहेवतंगर्दभपशुमालुभेतेतिवसिष्ठस्मरणात्। तथाचबौधायनः अवकीर्णी
व्योनथाचमनुः अवकीर्णीतुकाणेनगर्दभेनचतुष्पथे।पाकयज्ञविधानेनयजेतनिर्ऋतिंनिशीति।पशोरभावे
चरुणायष्टव्यं।नैर्ऋतंचतुंवानिर्वपेत्स्वेऽकुयाल्कामायस्वाहा।कामकामायस्वाहा।नैर्ऋत्येस्वाहा।रक्षोदेवता
भ्यःस्वाहेतिवसिष्ठस्मरणात्।एतच्चाशक्तविषयं।शक्तस्यपुनर्गर्दभेनावकीर्णीनिर्ऋतिंचतुष्पथेयजेततस्याजिन
मूर्ध्वावालंपरिधायत्नोहितपात्रेसंस्थायतान्मेस्थंचरत्कर्मीवक्षाणांसंवत्सरेणाशुध्यतीतिगौतमोक्तोवार्षिकत
पःसमुच्चितःपशुयागश्चत्रुर्वीद्रष्टव्यः।तथात्रिषवणस्नानमेककालभोजनंचद्रष्टव्यं।एतस्मिन्नेनसिप्राप्तेव
सित्वागर्दभाजिनंससागरंचरेद्ग्रस्यस्वकर्मपरिकीर्तयन्ताते भ्योलक्षेन मेधेयावर्तयन्नेककालिकंउपस्पृशं
स्त्रिषवणमहरहर्नमविशुध्यतीतिमनुस्मरणात्।एवंचवार्षिकमश्नात्रियब्राह्मणपत्न्यावेश्यायांवाश्रोत्रिय

मि:प्रा
१०४

पत्यो द्रष्टव्यो यद्यनुगुणवत्तो ब्राह्मणी क्षत्रिययोः श्रोत्रिय भार्ययोः श्रवकीरति तदा त्रिवार्षिकं द्विवार्षिकं वक्रमेणायो
ज्यो यद्यनुशंखलिखितो गुप्तायां वैश्यायां श्रवकीर्णः संवत्सरं त्रिषु पामनुतिष्ठेत क्षत्रियायां द्वे वर्षे ब्राह्मण्यां त्रीणि वर्षा
णीति। यत्तु गौरोवचनं। श्रवकीर्णनिमित्तेनु व्रतहत्यव्रतं न चरेत्। चीरवासा रूक्षशमाश्रुलोमनखधामुव्येतकिल्बिषात् इति
। यदकामतो मानवाद्विकल्पेत्यामवकीर्णः सचेत्तस्मात्। यमीषद्यभिचारिणी विषयंवा। अत्यंतव्यभिचारितासु
पुनः स्वैरिण्यादुष्टं उदकुंभं दद्याद्ब्राह्मणो वेश्यायांचतुर्थकालाहारोब्राह्मणान्भोजयेद्घृतसमारंचगोभ्यो
द्याक्षत्रियायांत्रिरात्रमुपोषितोघृतपात्रं दद्याद्ब्राह्मणायंबद्वात्रमुपोषितोगोभ्योदद्याद्वैश्यवकीर्णः प्राजापत्यंचरेत्
दायामवकीर्णः पत्नात्मारंस्यंसमाषकंचरेद्यादिति शंखलिखितो हितेवेहितव्यं। एतच्चावकीर्णी प्रायश्चित्तेत्रै
वर्णिकस्यापिब्रह्मचारिणः समानं। श्रवकीर्णी द्विजोराज्ञावेश्यस्त्रीरागतुदृष्ट्वा मैथुनाशानोनित्यंशुध्यंत्यब्दा
समाहितोइति शांतित्यस्मरणात्। यत्तु स्त्रीसंभोगमंतरेणकामतश्चरमधातुविसर्जनंस्वप्नेपिवाविस्र
जनंतस्यनैमित्तयागमात्रंद्रष्टव्यं। एतदेवेतमः प्रयत्नोत्सर्गेवास्वप्नेचेतिवसिष्ठेनयागमात्रस्यातिदिष्टत्वात्।
व्रतांतरेषुचक्षुद्व्यायणादिषुतिदिष्टब्रह्मचर्येषुकरणमत्येतदेवयागमात्रं। व्रतांतरेषुचैवमितिनेनेवातिदिष्टत्वात्। स्वप्नेकरणेतुमन्त्रंद्रष्टव्यं। स्वप्नेसिक्तब्रह्मचारी द्विजः शुक्रमकामतः स्नात्वाकर्मचर्यित्वास्त्रि पुनर्मा
मित्यचंत्रयेदिति। वानप्रस्थादीनामिदमेवब्रह्मचर्यखंडनेऽवकीर्णिव्रतंकृच्छ्रत्रयाधिकंभवतीतिवानप्रस्थोयतिश्चैवखं

एम
१०४

डनेसतिकामतः। परकन्ययासंपुरुषमवकीर्णिव्रतंचरेदितिशंखलिखितस्मरणात्। यद्यनुगार्हस्थापरिग्रहेणासंन्यास
त्प्रच्युतो भवतितदासंवर्तोक्तंद्रष्टव्यंसन्यस्यदुर्मतिःकश्चित्यत्यापत्तिव्रतंचरेत्। सकुर्यात्कृच्छ्रमश्नीतः षडहमा
सादुर्मतिरकृच्छ्रेइत्यनंतरंस्मृतिः। प्रत्यापत्तिर्गार्हस्थ्यपरिग्रहः। अतएववसिष्ठः। यस्तुप्रव्रजितोभूत्वापुनः सेवेतमै
थुनं। षष्टिर्वर्षसहस्राणिविष्ठायांजायतेकृमिरिति। तथाचपराशरः। यःप्रत्यवसितोविप्रः प्रव्रज्यातोविनिर्गतः। अना
शकनिवृत्तआगार्हस्थ्यंचेद्विकीर्षति। सचरेत्त्रीणिकृच्छ्राणित्रीणिचांद्रायणानिचेति। जातकर्मादिभिस्तैःसंस्कृतश्च
द्विमाक्रयाद्दिनि। तत्रब्राह्मणस्यचतुरामासिकःकृच्छ्रः। पुनः संन्यासंसंस्कारश्च। क्षत्रियस्यचद्वायणत्रयं। वैश्यस्यकृ
च्छ्रत्रयमितिव्यवस्था। अथवाब्राह्मणोपेक्षयैवशक्तिमत्कृच्छ्राभ्यासाद्यपेक्षयाव्यवस्थितंप्रायश्चित्तत्रयंद्रष्टव्यं। तथामर
णेसंन्यासिनामपियमेनप्रायश्चित्तमुक्तं। जलाग्न्युद्बंधनभ्रष्टाःप्रव्रज्यानाशकच्युताः। विषप्रयतनप्रायं शस्त्रघात
कृताश्चये। नवैतेप्रत्यवसिताः सर्वलोकबहिःकृताः। चांद्रायणेनशुध्यंतितत्सकृच्छ्रद्वयेनचेति। इहचचांद्रायणतप्त
कृच्छ्रद्वयात्मकंप्रायश्चित्तद्वयंशस्त्राद्यपेक्षयाव्यवस्थितंवेदितव्यं। यातुशस्त्रघातहताश्चेतिपाठः। तदात्मत्यागा
द्यतंशस्त्रीयमरणनिमित्तंतत्सूत्रारूढेशोद्रष्टव्यः। यत्पुनर्दमिष्ठेनोक्तं। जीवन्नात्मत्यागी कृच्छ्राद्दशरात्रंचरे
त्त्रिरात्रंचोपवसेदिति। तत्रयःप्रत्यवसिताःशस्त्रीयमरणमेवकथंचिज्जीवनेशास्त्रापेक्षयाद्रष्टव्या। अथवाऽयं
वसायमात्रेत्रिरात्रंशस्त्रादिक्षतस्यद्वादशरात्रमितिव्यवस्थाद्रष्टव्यावकीर्णिप्रायश्चित्तंगुरुगुरुतल्पसमव्य

तिरिक्तागम्यागमनविषयं। तत्रगुरुतरप्रायश्चित्तस्यदर्शितत्वात्। नवत्नघुनावकीर्शीबुलेनद्वादशवर्षाधयनोघमहा
पातकदोषनिर्हरणमुचितं। नवब्रह्मचारिलोपाधिकंलघुप्रायश्चित्तविधातमिति युक्तं। आश्रमांतरागां हे गु
रवादिहंब्रह्महत्यादिप्रकरणेदर्शितत्वात्। नवात्रागम्यागमनप्रायश्चित्तंपृथक्कर्त्तव्यं। ब्रह्मचारिणोयोनि
तिब्रह्मचर्यंसवत्नतस्यागम्यागमननांतरीयकत्वात्। अंतान्यत्रापियस्मिन्निमित्तांतरंसंभवेनवाऽवश्यंभा
वितत्तत्पृथङ्नैमित्तिकंप्रयुंक्ते। यथाश्रवणार्थंचरेत्कृच्छ्रमतिकृच्छ्रंमिपातने। कृच्छ्रातिकृच्छ्रोऽसक्यांतेकृच्छ्रोऽभ्यंत
रशीर्णितरस्यत्रशीर्णितोत्याहेनैमित्तिकंवृणोरणनिपातलक्षणंनिमित्तमवश्यंभावित्वेनस्वनैमित्तिकंकृच्छ्र
मतिकृच्छ्रंचनप्रयुंक्ते। एवमन्यत्रापूहनीयं। यत्रपुननिमित्तानामवश्यंभावनियमोनास्तितत्रपृथङ्नैमित्तिका
[redacted]
निप्रयुंजतेनिमित्तानि। यथायज्ञोपवीतिपरिधायभोजनादिकंकुर्वाणोयज्ञोपवीतंविसृजतेतद्वत्। भार्यारोजस्वलात्वेनाभक्ष्योहिवाजसनेयकेगच्छतीति। ननुब्रह्मचारिणोयोषितिब्रह्मचर्यंसवत्नतस्यागम्यागमन
तरीयकत्वेनास्यवापुत्रिकागमनेऽगम्यागमनदोषाभावात्। तथाहिनतावत्पुत्रिकात्वेशतयानित्यत्वात् राम
नापियरभार्याप्रहानाभावात्। नापिविधवाभर्तुमरणाभावात्। नापिवेश्याऽतद्वृत्तित्वात्। अतःपुत्रिकायाःक्वाप्य १०५
नंतर्भावाद्प्रतिषिद्धेतितत्रैवविप्लुतस्यकेवलमवकीर्णिव्रतं। अन्यत्रापिप्लुतस्यनुनिमित्तांतरंनिपातादवकीर्णि
व्रतंनैमित्तिकांतरमपिप्रयोक्तव्यमिति। तद्वत्पुत्रिकायाअपिपरभार्यात्वंतभावात्। प्रहानाभावेपिविवाहसं

स्कारोरागसंस्कृतत्वात् गांधर्वादिविवाहपरिणीतावत्। नवयस्यास्कन्नभवेद्ज्ञातानविज्ञायेतवापितानोपयच्छेततांमा
तः पुत्रिकाधर्मशंकयेतिप्रतिषेधात्स्वगोत्रासिवभार्यात्वंनोत्यद्योतितिवाच्यं॥ इष्टार्थत्वात्प्रतिषेधस्यसंभवोगादिग्र
~~निषेधवत्तेगोत्रासिवभार्यात्वंनोत्यद्योतितिवाच्यं इष्टार्थत्वात्प्रतिषेधस्यसंभवोगादिग्रहणनिषेधवत्~~। इष्टार्थत्वेचपु
त्रिकाधर्मशंकयेतिहेत्वपाहानात्। नचपुत्रार्थमेवपरिणायनात्रापितुधर्मार्थमपि। अतश्चान्यादत्तपुत्रस्यस
नभार्यस्यधर्मार्थंपुत्रिकापरिणायनेकोविरोधः। प्रपंचितंचैतत्सुरत्नादित्यलंप्रसंगेन। तस्माद्ब्रह्मचारिणोयो
षितिब्रह्मचर्यंसवत्नतस्यागम्यागमननांतरीयकत्वान्नपृथङ्नैमित्तिकंप्रयोक्तव्यमितिसुष्ठूक्तं॥ ब्रह्मचारिप्राय
श्चित्तप्रसंगादन्यइषुपपातकप्रायश्चित्तमाह॥ मैक्षाग्निकार्येत्यकृतुसप्तरात्रमनातुरःकामावकीर्णिहत्या
भ्यांक्रुद्धयाहुतिद्वयंजुह्वन्नंततःकुर्यान्मासिचंवत्नेनतु १९१ यत्नेनातुरएवब्रह्मचारीनिरंतरंसप्त
रात्रंमैक्षमग्निकार्येवाव्यतस्यसोकामावकीर्णीस्यवकीर्णीस्मिकामकामायस्वाहा। कस्मावपन्नोस्मवपन्नो
स्मिकामकामायस्वाहेयेतामभ्यामंत्राभ्यामाज्याहुतीर्हुत्वासमाभिचंतुर्मंत्रेराग्निमुपतिष्ठेत। ततश्चगुरुपरिचर्या
दिगुरुतरकार्यंव्यतयान्नकरोपेक्षेत्यावद्व्यग्रएवभैक्षाग्निकार्येत्यजतितदाप्रकृत्यामौक्षचरणमसमिध
यावदकृत्वाऽनातुरःसप्तरात्रमवकीर्णिव्रतंचरेदितिमानवंद्रष्टव्यं। यज्ञोपवीताद्विनाशेतुहारीतेनप्रायश्चित्त
मुक्तं। मनोव्रतपतीभिश्चतत्सत्याद्याहुतीर्हुत्वापुनर्यथार्थप्रतीयाद्भैक्षभोजनेभक्षितेऽभिनिर्मुक्तोवोतरि

४ समृतःसमिद्धःसंहरत्स्थितिःसमीधमग्निःसिंचंतांयससाब्रह्मवर्चसेनेत्यनेन ४

वास्यप्रेनग्रस्तो दीर्शनेनग्रस्वापेश्मशानसान्निध्यहयाहीश्वारघपूज्यात्रिरात्रमेचैतामिरेवक्रहुयाद्दीप्तमग्निंघनेस्था
वरसरीसपादीनांवधेयद्देवारेवहेडनमितिकृष्णाजीमिराज्यंजुहुयान्मणिवासोगवादीनामतियहेसाविप्रयुक्तस्त्र
जपेद्दितिमिश्रो व्रतपतीभिरितिमनोज्योतिरित्यादिमनोलिंगाभिरस्त्रमंत्रेव्रतपात्रमसीत्यादिभिर्व्रतलिंगाभिरस्त्र
र्थः।यथार्थंप्रतिपादित्यपनयनोक्तमार्गेणास्त्रमंत्रंकृत्वेत्यादित्यर्थः।यज्ञोपवीतंविनाभोजनादिकरयोतुव
स्त्रसूत्रंविनाभुक्तेविगमनंकुरुतेथवा।गायत्र्यष्टसहस्रंजप्त्वाप्राणायामेनशुध्यतीतिमरीच्यंगिरसौव्याक्षिच।
मधुमांसाशनेकार्यःकृच्छ्रःशेषव्रतानिच॥प्रतिकूलेगुरोःकृत्वाप्रसादंविशुध्यति॥२८॥व्रतलोपेचारिष्टाग्र
यंयामधुमांसभक्षणेकृच्छ्रःकार्यः।तदनंतरमवशिष्टानिव्रतानिसमापयेत्।एतच्चशिष्टभोजनादेरशक्त
दिमांसभक्षणविषयं।व्रतलोपीचेत्सर्वमन्नीयाच्छेषभोजनीयंकृच्छ्रद्वादशरात्रंचरित्वाव्रतशेषंसमापयेद्दि
तिवसिष्ठस्मरणात्।द्वादशरात्रंगुरुणानुमतिपूर्वाम्यासापेक्षयातिकृच्छ्रपक्षादेरपिप्रायश्चित्तत्वेपरंतुमांसे
कापनोद्यव्याध्यभिभूतस्यमांसंगुरोरुच्छिष्टंकृत्वाभक्षणीयं।सचेद्व्याधीयतेकामंगुरोरुच्छिष्टंभवत्वार्थं
सर्वंप्राश्नीयादितितेनैवोक्तत्वात्।सर्वंगुरूणांमांसमन्नमुताद्यभक्ष्यमात्रसंग्रहार्थं।तद्बालपोतव्याधिरा
दिग्रयतिष्ठेतातथाचबोधायनः।येनेच्छेच्चिकित्सितंसंशयंवागुरोर्भवतितदोधायादित्यमुपतिष्ठतेसंश्रुचि
षदितिमधुनोपयाचनतःप्राशनोपपत्तौनदोषःअकामतोयदंतमधुवाजमनेयकेनदुष्यतीतिवसिष्ठस्मरणात्।

अन्यत्रस्तकान्नादिभक्षणेप्रायश्चित्तमभक्ष्यप्रायश्चित्तप्रकरणेवक्ष्यामः।आज्ञाप्रतिघातादिनागुरोर्प्रति
कूलमाचरेत्तद्वाप्रणिपातादिनागुरुंप्रसाद्यविशुध्यतीति।व्रतलोपेप्रायश्चित्तप्रसंगेगुरोरपिप्रायश्चित्त
माह।कृच्छ्रत्रयंगुरुःकुर्यान्नित्यंतेप्रहितोयदि।यश्चगुरुश्चोरोगव्याघ्रव्याकुलप्रदेसेसाङ्गतरांधकारकुलि
तनिशीथेवसरेकार्यार्थंशिष्यंप्रेरयतिसचगुरुणाप्रेरितोदेवान्मृतस्तद्दोषगुरुःकृच्छ्रत्रयंप्राजापत्यादीनांत्र
यंकुर्यात्।नपुनस्तस्यःप्राजापत्यात्तथासतिपूर्वकुलनिवेशिनीसंख्याःनुपपन्नास्यात्तानेवैकादशप्रयाजान्प
जतीतिवदाहुत्तिसंख्यायेतिचतुरंतस्यापूर्वस्यैकसंभवत्याःदृश्यपेक्षयाश्रुत्याबाध्यत्वात्।यदीयमुत्पन्नग
तासंख्यास्यात्तदाप्यादिपक्षेचिरादृश्यपेक्षाकिंत्वतिगतेयाश्रुतास्तिस्त्रआज्याहुतीर्जुहोतीतिवत्स्वरूपपूर्
वकृत्वापेक्षयैवत्रित्वसंख्याबाधनायुक्ता सकृत्तुहिंसाप्रायश्चित्तापवादमाह॥क्रियमाणेपुनरेतद्विप्रेण
नपातकं॥२८३॥आयुर्वेदोपदेशानुसारेरोगौषधपथ्यान्नपानादिभिश्चिकित्सकादिनाक्रियमाणेरोगप्रकारेयद्य
स्यव्रह्मणाहैःतस्मिन्कथंचिन्मृतेपिनैवपातकंभवति।विप्रयहणंप्रणिपात्रोपलक्षणं।अतएवायंत्रयोगो
चिकित्सार्थंगूढगर्भविमोचनायलेहनेविपत्तिःस्यान्नसपापेनलिप्यतइत्यादिसंवर्तीद्दष्टंकृ।एतच्चप्रपंचितंप्रा
कृ।मिथ्याभिशंसिनांप्रायश्चित्तंविवक्षयातदुपयोग्यर्थवादतावदाह॥मिथ्याभिशंसिनोद्विःसमोःमृतवा
दिनः।मिथ्याभिशस्तदोषंचमाहेमपावदन्॥२८४॥यस्तुपरोत्कर्षेर्ष्याजनितरोषेणाकलुषितांतःकरणोजनम्

मक्षंमिथ्येवाभिशापेब्रह्महत्यादिकमनेनकृतमिथ्यारोपयतित्यस्यतद्वद्विगुणंभवतिायस्कृिधमानमेवदोषमत्तोक
र्धिर्तंजनसमक्षंप्रकाशयतितस्यापितत्यातेकिसमदोषभाक्। तथाचापस्तंबः। दोषंबुध्यावतत्सर्वंपरेभ्यः पतितश्च
समाख्यानेस्यान्नेत्यरुद्रदत्तेनंधर्मेिष्ठति। नकेवलंमिथ्याभिशंसीद्विगुणादोषभाक्अपितुमिथ्याभिशस्तस्ययदन्यद्ध
रितज्जातंतत्सर्वंपसमाहरेदितिवक्ष्यमाणप्रायश्चित्तेर्थवादः। नपुनःपापद्वैगुण्यादिप्रतिपादनमत्रविवक्षितं। तिमि
त्यलघुत्वाल्लघुप्रायश्चित्तस्योपदेश्यमाणत्वात्। कृतनाशाऽकृतागमप्रसंगाच्च। ॥तत्रप्रायश्चित्तमाह॥महापापो
पपापाभ्यांयोभिशंसेन्मासंषाण्मासमासीतमज्ञापीनियतोऽब्दंयश्चाभिशस्तोमवतांज्यश्चभ्रुवतीनांका
र्यः। ब्राह्मणोमिथ्याभिशंसीपतनीयेनोयपतनीयेनवामासंसमपभक्षःभ्रुवतीरावर्तयेद्घृतमेधावुभमवाग्घेहितिवसि
ष्ठस्मरणात्। महापापोपपापयहणमन्येषामप्यतिपातकादीनांउपलक्षणं। एतच्चब्राह्मणस्यैवब्राह्मणोनाभिशं
सनेकृतेऽन्यत्रतुब्राह्मणाःक्षत्रियादेरभिशंसनंकरोतिक्षत्रियादिर्वाब्राह्मणस्यतद्दोषप्रतिलोम्यापवादेन
सुधिरुपात्रिगुणादेमाः। वर्णानामानुलोम्येनतत्स्माद्दीर्घंहितीतिदंडानुसारेणप्रायश्चित्तद्वैधिक्रासोकल्पनी
यानाभिशंसिनरुद्रोक्तार्थवादानुसारेणदंडानुसारेणचतद्वैकल्पनीयं। तथातिपातकाभिशंसिनरुतद्रेव एम
व्रतंपाहीति। पातकाभिशंसिनरुद्रंउपपातकाभिशंसिनरुद्रंपारः। तुरीयोब्रह्महत्यायाः क्षत्रियस्यवधेस्मृतइत्य १०१
पपातकमतक्षत्रियादिवधेमहापातकप्रायश्चित्ततुरीयांशस्यदर्शनात्। एवंमकीर्णाभिशंसिनोऽपिउपपातः

कात्तत्पनेकल्पनीयं। शक्तिंचावेक्ष्यपापंचप्रायश्चित्तंप्रकल्पयेदितिमनुस्मरणात्। यतुशंखलिखिताभ्यां। ना
स्तिकःकृतघ्नःकूटव्यवहारीब्राह्मणाहत्यिंक्षमस्त्रीयःषण्मासान्नागाअनुगच्छेयुरितिगुरुप्रायश्चित्तमुक्तंतद
भ्यासतारतम्यापेक्षयायोजनीयं। अभिशंसिप्रायश्चित्तमसंगादभिशस्तप्रायश्चित्तमाह। अभिशस्तोमासषा
ण्मासंचरेत्काण्डेयमेववा। निर्वपेत्पुरोडाशंवायव्यंश्वेतमेववा॥९६॥ यःपुनर्मिथ्याभिशस्तःसकृच्छ्रंप्राजाप
त्यंचरेदितिअग्नयेवत्सेनवापुरोडाशंतयजेत्। वायवेवत्सेनवापश्वना। एषांचपक्षाणांशक्तिसंभवापेक्ष
याव्यवस्था। यतुसिध्रेनमासमपभक्षयेत्मुच्यते। एतेनैवाभिसंशकोव्याख्यातइति। तदभिशस्तस्यैवकिंचि
त्कालमकृतप्रायश्चित्तस्यसतोद्रष्टव्यंसंवत्सरादभिशस्तस्यदृष्टस्यद्विगुणादमइतिहोतिरेकदर्शनात्।
यतुपैठीनसिरुद्रं। अन्यतेनाभिशस्यमानःकृच्छ्रंचरन्मासंपातकेषुमहापातकेषुद्विमासिकृ
च्छ्रंतद्दीपवंसिध्रेनसमानविषयंवेतुयोधापनेनोक्तं। पातकाभिशंसनेकृच्छ्रंसएवेतिनेतरपापसंकीर्ण
विषयेवतुयोधापनेनोक्तं। पातकाभिशस्तनेकृच्छ्रंतदुपपातकाभिशंसनेति। तदुपपातकादिविषय
मशक्तविषयंवा। एवमन्येषामप्यूह्यावचैप्रायश्चित्तानामभिशस्तविषयाणांकालशक्त्यायेक्षयाव्य
वस्थाद्रष्टव्या। यथाहमनुः। षण्मासान्वकालनामासंहितानुपरुद्धवा। होमाश्चशाकलानित्यमयांत्रेया
नांविशोधनमिति। अपक्ष्यानामक्षेत्राभिशस्तादयःपठिताः। यश्चैत्राभिशस्तस्यनिषिद्धाचरणानोप

लभ्यतेत थापिमिथ्यमिश स्तलिंगानुमितमाकूतशीयनिषिद्धाचरणापूर्वनिबंधनमिदंप्रायश्चित्तंकृमिहणनार्थमिवे
तिनविरोधः किंतु। अनियुक्तोभ्रातृजायांगच्छंश्चांद्रायणंचरेत। यस्तुनियोगंविनाज्येष्ठस्यभ्रातुःकनिष्ठस्यवाभा
र्यांगच्छतिसचांद्रायणंचरेत। एतच्चसकृदभ्यासविषयंद्रष्टव्यं। यत्तुशंखवचनंपरिविन्नःपरिवेत्ताचसंव
त्सरंब्रह्मणागरहुषुभेक्षंवरेतांज्येष्ठभार्यामनियुक्तोगच्छत्सकृदेवकनिष्ठभार्यांचेतितत्कामकारविषयं। किंच।
त्रिरात्रांतेघृतंप्राश्यगत्वादक्यांविशुध्यति। २८ ३। यःपुनरुदक्यारजस्वलांस्वभार्यांमपिगच्छति।सत्रिरात्रमु
पोष्यातेघृतंप्राश्यविशुध्यतीतिद्वइमौकालःसकृद्गमनविषयौ।तत्रैवाभ्यासेरजस्वलागमनेसप्तरात्रंप्रितिः
शतातपोक्तंद्रष्टव्यं।कामतस्तुहुतेवेतरेवा।यत्तुबृहत्पराशरवचनं।रजस्वलांतुयोगच्छेत्कर्मिणांपितृतांतथा
।तस्यपापविशुध्यर्थमतिकृच्छंविशोधनमिति।तत्कामतोभ्यासविषयं।यत्पुनःशंखवचनंत्रिवार्षिकमुक्त्वापाह।सकृ
दकृत्वायामुदक्यागमनेतथेतितत्कामतोत्यंताभ्यासविषयं।रजस्वलायाःरजस्वलादिस्पर्शेप्रा
यश्चित्तंस्नानंतुतत्रैवकृच्छ्रद्रष्टव्यं। तथाचबृहद्यमवचनं। स्पृष्टारजस्वलान्योन्यंस्वगोत्रैवकर्मकृत्कामतोकामतो
वापिसद्यःस्नानेनशुध्यतीति। अमत्यलोकसवर्णायोरकामाप्रोत्यसंशयमितिमार्कंडेयस्मरणात्तयुक्तंवचनं।
चनं।रजस्वलातुसंस्पृष्टाब्राह्मणीब्राह्मणीयदि।एकरात्रंनिराहारापंचगव्येनशुध्यतीतितत्कामकारविषयं
।असवर्णास्पर्शेतुबृहद्यमेनविशेषोदर्शितः। स्पृष्टारजस्वलान्योन्यंवाब्राह्मणीश्रद्दधानापिवाकृच्छ्रंपाशुध्यतेयुर्वाम

२ मतःस्नानमात्रं। उदक्यातुसवर्णास्पृष्टाचेत्स्यादुदक्यया॥ तस्मिन्नेवाहनिस्नानमाशुद्धिः २

दीक्षानेनशुध्यति।क्षानेनेतिपाठेकृच्छ्रंप्रत्याम्नायस्मृतानिष्कचतुर्थांशदानेनशुध्यति।स्पृष्टारजस्वलान्योन्यंब्रा
ह्मणीवेश्यजापिचापाठहीनंचरेत्कृच्छ्रंपादंतथोत्तरा।स्पृष्टारजस्वलान्योन्यंब्राह्मणेक्षत्रियातथाकृच्छ्रार्धंछ्य
तेपूर्वाह्णेत्तरंचतदर्धतः।स्पृष्टारजस्वलान्योन्येक्षत्रियाभद्रजापिचा उपवासेस्त्रीभिःपूर्वेत्वहोरात्रेणचैतरा।स्पृष्टार
जस्वलान्योन्यंक्षत्रियावेश्यताप्रिवाश्रिरात्राच्छुध्यतेपूर्वेत्वहोरात्रेपवापरा।स्पृष्टारजस्वलान्योन्यंवैश्याश्रद्दातथै
वचे।त्रिरात्राच्छुध्यतेपूर्वेत्तरेचदिनत्रयात्।वर्णानांकामतःस्पर्शेशुद्धिरेषापुरातनीति।अकामतस्तुहुहुद्विछु
नोक्तस्नानमात्रं।रजस्वलाहीनवर्णारजस्वलास्पृष्टानतावद्भोज्याद्यावन्नशुद्धास्यात्सवर्णामधिकवर्णावाः
स्पृष्टासद्यःस्नात्वाशुध्यत्वाशुध्यतीतिचंद्रज्वालाहिस्पर्शेतुहुहुविशेषउक्तः।पतितोत्यक्त्वयाकेनसंस्पृष्टा
चेद्रजस्वला।तान्यहानिव्यतिक्रम्यप्रायश्चित्तंसमाचरेत्। प्रथमेह्नित्रिरात्रंस्याद्वितीयेचहमेवतु।अहोरात्रंत
तीयेह्निपरतोनक्रमाचरेत्।भद्रयोक्तंछिन्नास्पृष्टासुनाचक्षमाचरेत्तरति।तान्यहानिव्यतिक्रम्यअनाशकेन
भीत्वेतियावत्। एतत्कामतःस्पर्शेविषयं।अकामतस्तुरजस्वलातुसंस्पृष्टाचांडाल्यौत्यक्त्ववायसैः। तावन्निवृत्ति
रहोरात्रावत्कालेनशुध्यतीतिबाध्यायनोक्तंद्रष्टव्यं।यत्पुनस्तेनैवोक्तं।रजस्वलातुसंस्पृष्टायामकुक्कुरसू
करैः।स्वभिःस्नात्वाक्षिपेन्नावंघावच्चंद्रस्यदर्शनमितितद्दशक्तिविषयं।यत्तुभुंजानायाःश्वादिस्पर्शनंभवतितद्दा
स्मृत्यंतरविशेषउक्तः।रजस्वलातुभुंजानाश्वांत्यजाहीनस्पर्शेद्यहि।गोमत्र्याबकाहारषड्रात्रेणविशुध्यतीति

नो २

पी २

।अशक्तौ कांचमंद्याद्विप्रेभ्योवापिभोजनमितीयद्दातव्यमितिपरस्परंस्पर्शनंभवतितद्दा।उच्छिष्टोच्छिष्टसंस्पृष्टाकद्दा
चित्स्त्रीरजस्वला।कृच्छ्रेपाशुध्यतेपत्नीश्रद्धाहानेरुपोषितेति अत्रिरपाक्रंद्रष्टव्यं।यद्दातच्छिष्टाद्विजानारजस्वलासंस्पृशति
तद्विजानंकथंचिद्दुच्छिष्टानरजस्कायदिसंस्पृशेत।अथोच्छिष्टत्वेनरागत्रमधोच्छिष्टत्यर्हंसिपेत्इतिमार्कंडेयोक्रंद्र
ष्टव्यं॥ ॥एवमवकीर्णिप्रायश्चित्तप्रसंगात्कतिचिदनुपपातकमत्तप्रायश्चित्तान्यपिव्याख्यायमकृतमनु
संगमः॥तत्रावकीर्णायनंतरंसुतानांचैवविक्रयइत्यक्रं।तत्रमनुर्यागीश्वरोक्रंनित्रैमासिकादीनिकामाकामजा
तिशक्त्याद्यपेक्षयापूर्ववद्व्यवस्थापनीयानियतुशंखवचनं।इवगृहप्रतिश्रयाद्यानारामसभाप्रपातडागपु
रयसेतुसुतविक्रयकृत्वातत्रकृच्छ्रमाचरेदिति।यज्ञपरशरोगाक्रं॥विक्रीयकन्यकांगोचकृच्छ्रंसांतपनंचरेदि
ति।तद्भयमय्यापद्यकामतोऽकामतस्तु॥नारीरागंविक्रयंकृत्वाचरेद्दोडायणव्रतं।द्विगुर्णापुरुषसेवव्रतमा
हुर्मनीषिणइतिचानुविंशतिमतोक्रंद्रष्टव्यं।यत्तुपैठीनसीक्रंआरभतडागंदयानपुष्करिणीसुकृतमुतविक्रयेत्रिष
वर्णस्नाय्यधःशायीचतुर्थकालाहारंसंवत्सरंगपूतोभवतीतिनरकपुत्रविषयं॥तस्मिंतरंधान्यकृष्यपशुस्त्र
यमित्यक्रंतत्रप्रायश्चित्तनिरूपकरणेपपचितानि।अनंतरमयाज्यानांचयाजनमित्यक्रंतत्रप्रायश्चित्त
मात्राश्रीणहुच्छ्रानाचरेद्व्रात्ययाजकोऽभिचरन्नपिवेदव्रात्यंवाश्यवंत्यक्रंचशरणागतं॥२८॥यस्तुसावि
त्रीपतितानांयाजनंकरोतिमःप्राजापत्यप्रभृतीस्त्रीनकृच्छ्रानाचरेत्तेषांचगुरुलघुभूतानांकृच्छ्राणांत्रित्वनिमित्त

गुरुलघुभावेनकल्पनीयं।तथाभिचरन्नपीहमेवप्रायश्चित्तंकुर्यात्।एतच्चाग्निहोत्राद्यानतात्यिव्यतिरेकेणबोद्धव्यं।अभिचर
नपतनीतिवसिष्ठस्मरणात्।अपिशब्दोहीनयाजकोत्यृष्टियाजकयोःसंग्रहार्थः।अतएवोक्रंमनुना।व्रात्यानांयाजन
कृत्स्नापरेषामत्यक्रंचाभिचारमहीनंचत्रिभिःकृच्छ्रैर्व्यपोहतीति।परेषामत्यक्रंमैत्र्यंतान्यासविषयंअग्न्याद्य
कर्मविषयंवाप्रायश्चित्तस्यगुरुत्वात्।अहीनाद्विरात्राहिद्वादशाहपर्यंतोक्तोगपायाक्रं।यदुशातातपोक्रंपतितसावित्री
कान्तूपनयनेन्नाध्यापयेदेतानुपनयेध्यापयेत्सउदालकव्रतंचरेदितितत्कामकारविषयं।उदालकव्रतं
चप्राकरणितं।एतत्कृच्छ्रत्रयंसाधारणंपपातकप्रायश्चित्तस्यापवादक्रं।अतउपपातकसाधारणप्रायश्चित्तं
अब्दाद्ययाजनेष्ववतिष्ठतेतितत्रकामतस्त्रैमासिकमकामतस्तुयोगीश्वरोक्रंमासंव्रतादि।यत्तुप्रचेतसा
अब्दयाजकादीनपरित्योक्रंएतेपंचतयाःभावकामन्तोयुक्तितस्तुकामतोभ्यासविषयं।यत्तुशंखशयना
न्यतिष्ठेयुःक्रंमेरण्डीष्ववर्षाहेमंतेषुमासंगोमंत्रयोवकाम्यमनोक्रं।पुरोधाःअब्दवर्णंप्रवासेगोयःप्रवर्त
तेग्लहार्थंप्रसंगाद्धतस्यक्रंछ्रोविशोधनमितितरशंक्रविषयं।यत्तुपैठीनसीनोक्रंअब्दयाजकःसर्वद्रव्यपरित्यागा
त्संतापवतिमासंयावमसक्तंषुरशक्तोभ्यस्नेषितितरपकामतोभ्यासविषयं।यत्तुगौतमनोक्रं।निषिद्धमंत्रप्रयो
गेसहस्रवाक्यंजपतिनिषिद्धानांपतितादीनांयाजनाध्यापनात्मकेमंत्रप्रयोगेबहुशोभ्यस्तायक्रंतद्ब्रह्मचर्यमुपयिष्ठे
तत्कामनाभ्यासविषयंयत्तुवेदंविक्रावयतिःयश्चरक्षणाक्षमोपितृसंस्कारव्यतिरेकंशरणागतमुपेक्षतेसोपिसंवत्स

उपतिष्ठेद्२

रयवोरहनंमुंजानःशुध्यति। तत्रविष्णवोनामपर्वचंडालस्त्रीश्रावकाशाघनध्यायेषुमोऽक्षपहेतोरधीयानस्यकिंप
टसिनामितंस्वयेत्येवंपर्यनुयोगदानंवाषिश्रावनमुच्यते। अतएवोक्तंस्मृत्यंतरे। स्त्रानुयोगान्ध्येतुःपतितान्मनु
रब्रवीत्तितायनुवासिष्ठेनोक्तं। पतितचंडालशवस्त्रावरोत्रिरात्रंवाग्यतोश्नन्नक्तंतत्रास्तीरनमहत्परंवाक्षरभ्यस्यं
तःपूतोभवंतीतिविज्ञायतइत्येतेनेवगर्हितोध्यापकयाजकावारक्याताद्दिरात्यागाच्चपूतोभवंतीतिविज्ञाय
तरत्येतेनेवगर्हितोध्यापकयाजकावारक्याताद्दिरात्यागाच्चपूतोभवंतीतिविज्ञायतरंतितद्दुष्प्रेरणपूर्वविष
यं। यतुषड्त्रिंशन्मतेभिहितं। चंडालस्त्रीश्रावकाशश्वपतिस्मृतियोरेकरात्रमशौचमितरद्बुद्धिपूर्वविषयं
यदासर्पाद्यैतरागमनमात्रंभवतिनपुनस्तत्राधीते।तद्यपिप्रायश्चित्तंयमोनास्ति। सर्पस्यनकुलस्यापिअजमार्जा
रयोस्तथा। मूषकस्यतथाखुस्यमंडूकस्यचयोषितः।पुरुषस्यैडकस्यापिप्लवस्यवरस्यच।अंतरागमनेस
घःप्रायश्चित्तमिरंभरा।त्रिरात्रमुपवासश्चत्रिरभ्यस्तोप्रषेचनं। ग्रामांतरंवागंतव्यंज्ञानुभ्यांनात्रसंशयइति पि
तरमातृसुतत्यागतडागारामविक्रयेषु।मनुर्योगीश्वरःक्षोपपातकमाधारणप्रायश्चित्तानिपूर्ववज्ञातिशक्तिगु एम
णाद्यपेक्षयायोज्यानि।तत्रापितरमात्रादित्यागस्याग्रकारोगर्हणीयत्यागीमातापित्रोर्गुरोरन्येतिग्रपौत्यमध्यपारा
तनिमित्तमपिप्रायश्चित्तंभवति।यथाकमतुःषड्त्रिंशन्मतेतामासंसहिताजपएववा।होमाश्चशाक्तोनित्यमयाम्या
नाविशेषेनोक्तं। चंडालस्त्रीश्रावकादयेस्पृष्टेनपतितास्त्रीवाराद्यादिवाक्येदर्शितः।तद्दोषतापेक्षियं।अग्नित्यागेपि

तेनैव विशेषोऽस्ति। योऽमीनपतिशेष्येत्यत्र कृच्छ्रद्वादशरात्रं चरित्वा पुनरग्न्याधेयं कार्य इति द्वादशरात्रं यद्गामुक्तं सन्नकृच्छ्रापेक्षया प्राजापत्यादि गुरुत्वं तेन कृच्छ्रार्धं प्राप्यर्थं तन्नमासद्वये योज्यं। मासचतुष्टये ऽतिकृच्छ्रः। षण्मासेसन्नेपराकः। षण्मासाऽर्धं योगीश्वरोक्तानुपपातकसामान्यप्रायश्चित्तानि कालाद्यपेक्षयायोज्यानि। संवत्सरार्धमानवंत्रैमासिकं द्वैमासिकं त्रैमासिकं नित्यवच्छ। एतच्चमासिकत्यागविषयं। तथा च व्याघ्रः॥ योऽग्निमुत्सृजतिनाग्निं क्याज्जापत्यंचरेद्विजइति। यद्यतुत्रमासातत्यजतितदाभारद्वाजगृह्यविशेषउक्तः। द्वादशाहाद्यामशतमात्रिरात्रात्तदुपवासः स्याद्द्वाविंशतिरात्रात्तदुर्ध्वं आषष्टिरात्रात्तस्मिंस्त्रीरुपवासेर तदुर्ध्वं मासंवत्सरात्प्राजापत्यचरेत्तत्र तदुर्ध्वंकालबहुत्वेऽपि गुरुत्वमिति। यद्यप्यत्रनास्त्यहिनात्यजतितदापितेनैवविशेषउक्तः। द्वादशाहात्तिक्रमेत्र्यहमुपवासोमासात्तिक्रमेद्द्वादशाहमुपवासः संवत्सरात्तिक्रमेन्मासोपवासः पयोभक्षणं चेति। संवत्सरादर्धं तूद्दिश्यवर्षोत्सन्नेवाऽग्न्याधेयं सोमपानेचकुर्यात। त्रिवर्षात्सन्नेसंवत्सरंकृच्छ्रमभ्यस्यपुनराधेयादिकं। सोमापनंकृच्छ्रकालेवस्यति। शैखनापिविशेषउक्तः। अग्न्युत्सर्गीसंवत्सरंप्राजापत्यंचरेत्कांचद्द्वादशरात्रं। मुलत्यागेबंधुमात्रेचत्रैमासिकादिकंगोवधव्रतंकामतः। अकामतस्तुयोमीस्मुरांकृच्छ्रंव्रतंचतुष्टयंशक्त्यपेक्षयायोज्यं॥ ॥ इमच्छेदप्रायश्चित्तं एम प्रागुक्तं॥ ॥ स्त्रीप्राणिवधवशीकरणादिभिर्जीवंनतिलेक्षुर्यंत्रप्रवर्तनेचतान्येवप्रायश्चित्तानितथैववयोज्यानि। नौयानि व्यसनेषुचघृतमद्यगयादिषुतान्येवव्रतानितथैववयोज्यानि। यत्तुबौधायनेनोक्तं। अथयानेनवाहनेनवाऽप्रयाः शुचिकरणानि घृतमभिचारो

द्वादशरात्रेनैवविशेषउक्तः। संवत्सरोच्छ्रयाग्निहोत्रे बीजोद्वापनंकृत्वापुनराधेयं।

ऽनाहिताग्नेरेतच्छ्रद्धितिसमाहृतस्यमैत्र्यचर्यांतस्यचगुरुकुलेवासमुर्ध्वंचतुर्भ्योमासेभ्योयश्चतमध्यापयतिनक्षत्रनिर्दर्शनंचेतिद्वादशमासानद्वादशाऽहमासानद्वादशाहानद्वादशषडहानद्वादशत्र्यहमेकाहमित्यशुचिकरणानीश्वरइति॥ घृतेवार्षिकव्रतमुक्तंतद्भ्यासविषयंयत्तुप्रचेतसोक्तं। अन्नंतदाकृतंरक्षोगजभक्ष्यादृष्टभागंपक्वंवह्निर्गरहोग्निर्हस्वरथगतारोहणंस्त्रीरंगोपजीवीग्रामणीकश्चभट्टोपाध्यायोवृषलीपतिर्भौडिकोनक्षत्रोपजीवीश्ववृत्तिर्म्लेच्छजीवीचिकित्सकोदेवलकःपुरोहितःकितवोमद्यपःकूटकारकःपत्यविक्रयीमनुष्यपशुविक्रेतेचेतितानुश्वरत्नमेत्यन्यायतोब्राह्मणाद्यवस्थयासर्वद्रव्यत्यागेचतुर्थकालाहारःसंवत्सरंऋषभवराभयएशयुस्तस्यांनेदंवर्षितंतर्पणंगवादिकंचेत्यंवव्यवहार्यमिति। तद्विधायनीयेनसमानविषयं। ग्रामणीकोयःग्रामणीर्नजीवति। भौडिकोवंद्रिव्यतिरिक्तोरत्नान्तरंस्थानेःप्रबोधयिता। वंद्रिनःपथगुपाहनात्। श्ववृत्तिःमेवकः। म्लेच्छजीवीद्विजकार्येषुमल्येनपरिचारकोमन्त्रकान्यप्पांक्त्यप्रायश्चित्तानिषष्ठान्नकालतामासमित्याहीनिजाद्याधपश्चैयोज्यानि। तद्रक्षाःपांक्त्यमध्येयिकितवाद्यिमनांपठितत्वात्। आत्मविक्रयेभट्टसेवायांचसामान्यप्रायश्चित्तानिप्राग्वदेवयोज्यानि। यत्तुबौधायनेनोक्तं। समुद्रयानंब्राह्मण्यासापहरणंसर्वयज्ञैर्व्यवहरणंभस्मप्रःन्तंभट्टसेवायश्चभट्टायामंकालंपान्क्तासाभिज्ञायतेतद्रपत्यंचभवतितेषांतुनिर्देशश्चतुर्थकालमितभोजिनःस्युरोभस्मपयुःसर्वेनानुकल्पंस्थानासनाभ्यांविहरंतःएतन्निमित्तंवर्षंरुद्रपवित्रपापमि

तिसङ्कुकालमेवविषयं।हीनजातिस्त्रीरत्ययातकसमान्यप्रायश्चित्तान्येवायमुपचेतसोक्तंमित्रमेदकरणाद्रहोरात्र
मनश्नन्नुपवसेत्ययः पिङ्गेहितेतद्हीनसख्यभेदनविषयं॥ हीनयोनिनिषेवणेत्युपपातकसामान्यप्रायश्चित्तमि
दाऽयानिव्रतमुशनसाऽभिहितं।श्वाश्वगोरत्न्यापवीक्रुच्छ्रद्वादशरात्रंचरित्वानिवेश्यतांचैवोपयच्छेद्वेश्यापवीत
सक्रुच्छ्रंभङ्गापवीतिकृच्छ्रंजिक्रुच्छ्रंगत्वष्टौवेश्यापवीक्रुच्छ्रंद्वादशरात्रंचरित्वानिवेश्यतांचैवोपयच्छेच्छुद्रापवी
तिक्रुच्छ्रंवेश्यश्चैवछुद्रापवीक्रुच्छ्रंद्वादशरात्रंचरित्वानिवेश्यतांचोपयच्छेदितिकृच्छ्रानुष्ठानोतरकालंसवर्णापरिणयनाद्ध्वंतावद्गत्न्यादिकामुपयच्छेदित्ययः।इदंचाऽतानविषयं।तानत
रूपेपातकसामान्यप्रायश्चित्तव्यवस्थितमेवद्रष्टव्यं।साधारणस्त्रीसंभोगश्चहीनयोनिनिषेवनमित्यत्रोक्तं।त
त्रापि।पशुवेश्याभिगमनेप्राजापत्यंविधीयतइतिसंवर्तोक्तमकामतोद्रष्टव्यं।कामतस्तुयमेनोक्तंद्रष्टव्यं।
वेश्यागमनेपापंव्ययोरुक्तंद्विजातयः।पीत्वासकृत्सकृत्संसृष्टशुक्रंकुशरकमितिउपपातकसामान्यप्राय
श्चित्तान्यनिच्छकामाकामतोभ्यामापत्क्षयायोज्यानि।तत्रमत्याभीसेतुप्रतिनिमित्तंनैमित्तिकमावर्तेतेतिन्या
याच्चनिमित्तंनैमित्तिकाद्दोषसंक्षायालोगाक्षिरणादिशब्दउक्तःअभ्यासगुणाद्दृढिर्मासादीम्बिधीय एम
तेतत्तोमासगुणाद्दृढिर्यावत्संवत्सरंभवत।ततःसंवत्सरगुणायावत्यांसमाचरेदितिअमत्यावृत्तेनुचतुर्वि ११२
शतिमनेविशेषउक्तःसकृत्कृततुयत्रोक्तंत्रिगुणंतत्त्रिभिर्दिनैः।मासात्संचगुणंयोक्तंषण्मासाद्दशधाभवेत।संवत्सरा

त्संचरेच्छत्र्यब्दाद्दिशगुणंभवेत।ततोयेबंप्रकल्पंस्याच्छातातपवचोयथेतियसुनेर्विधेःप्राथमिकाद्द्वि
तीयेद्विगुणंचरेदितिप्रतिनिमित्तमाहत्रिविधायकेतत्महापातकविषयमित्यर्थः।यमुपयमनसाधारणाल्लो
गमनधिक्रुत्यगुरुतल्पव्रतमभिहितं।गुरुतल्पव्रतंकेचित्केचिद्ब्रह्महत्याव्रतं।गोघ्नस्येछंतिकेचित्केचिद्
वक्कीर्णितइति।एतच्चतत्प्रभृतिसानुबंधाःनवछिन्नाःप्रसविषयं।अनंतरंतथैवानाश्रमवासमित्यत्रोक्तंतत्र
हारीतेनविशेषउक्तः।अनाश्रमीसंवत्सरंप्राजापत्यंकृच्छ्रंचरित्वाश्रममुपेयात्सद्वितीयंतिक्रुच्छ्रंतृतीयंकृच्छ्रं
तिक्रुच्छ्रंअतऊर्ध्वंचांद्रायणमिति॥ एतद्दसंभवविषयं।संभवेतुसामान्यपापयातकप्रायश्चित्तानिकामाकामतो
ब्रह्मस्थापनीयानि॥ परपाकरुचिर्वासच्छास्त्राधिगमनाकरणधिक्कारभार्याविक्रयेषुचमनुर्योगीश्वर
प्रतिपादितोपपातकसामान्यप्रायश्चित्तानिज्ञातिशास्त्रगुणाद्यपेक्षयाब्रह्मस्थापनीयानिभार्याविक्र
यश्चेषामित्यत्रचशब्दोमन्वाद्युक्तःसत्प्रतिग्रहनिंदितान्नाद्दीनामुपलक्षणार्थोभिमतस्तेनात्रापत्प्रति
ग्रहेप्रायश्चित्तविशेषमाह॥गोसवत्सबलवारीमासमेकंपयोव्रतः।गायत्रीजाप्यनिरतःशुध्यतेसप्तभिर्ग्रहात्॥२६९॥ यत्तुसप्तभिरुग्रहैर्निषिद्धप्रतिग्रहकरणेतिसत्रस्तचार्युक्तोगोसवमनुगायत्रीजपश्चो
क्तोमासंपयोव्रतेनशुध्यतीति।प्रतिग्रहस्यवाःसत्वेशतुर्ज्ञातिकर्मनिबंधनंच॥ यथाचंडालादेःपति
तादेश्च।तथादेशकालनिबंधनंयथाकुरुक्षेत्रादौगवादौ।तथाप्रतिग्रहद्रव्यनिबंधनंच।यथासुरामे

श्रीमत्तश्योभपमुख्यारेः। यद्यनुपतिताहे मेष्यादिकंगरूक्षातितरेवंगुरुप्रायश्चित्तंडव्यं। अतिक्रमे क्षयदर्शनेनवि
मित्तस्यगुरुत्वात। तत्रजपेमनुनामस्याविशेषउक्तः। जपित्वात्रीणिसावित्र्याःसहस्राणिसमाहिताः। मासंगोष्ठ
पयःपीत्वामुच्यतेसत्यतियहात्। इतिप्रत्यहंत्रिसहस्र [redacted] जयाड्व्यः। मासमितिद्वितीय
यात्रिसहस्रसंख्याकस्यजपस्यप्रतिस्विसव्यायित्वावगमात। यद्यनुन्यायहानिर्वाल्पगारेःसकामशान्ति
षिद्धमेष्यादिकंगरूक्षातियतितारेवाभक्ष्यादिकमनिषिद्धंतदाषड्भिरहोभिस्तप्तेनैकंडव्यं। पवित्रेष्वाविशुध्यं
तिसर्वेघात्यतियहात्। एंद्रवनमेगारेष्वाकरुचिन्मित्रविंद्यादेव्यात्तस्यजपेनैवशुध्यंतेहुःप्रतिः
ग्रहातिक्रमनुहेधारीतवचनात्। गतःप्रतियहंकृत्वामासमभ्यसेत्। षष्ठेकालेपयोभक्तःपूर्णमा
सेत्रमुच्यते। तर्पयित्वाद्विजान्कामैःसततंनियतव्रतइति। तत्सर्वेक्रविषयेभ्यासेत्रद्व्यं। अथवापतिताद
कृच्छ्रेत्रोपरागेहोत्रादिनाहिप्रतिग्रहविषयंतथाप्रतिग्राह्यंडव्यंत्वत्तयाप्रायश्चित्तात्त्वयायाहानितः। मृगा
वासोगवाजीनांप्रतिग्रहेसावित्र्यष्टसहस्रंजपेदिति। तथाषड्भिरहोभिस्तप्तेपिभिक्षामात्रेगृहीतेतुपुण्यंमत्रमुद्दीरयेदि
तिप्रतिग्रहेषुसर्वेषुषष्ठंशतंकत्वायेदितिइत्यंचप्रायश्चित्तज्ञातंडव्यत्वागोत्तरकालंडव्यं। यत्रहितेनाजियंतिक राम
र्मराणब्राह्मणाधनं। तस्यात्मर्गाशुध्यंतिजपेनतपसैवचेतिमनुस्मरणात्। एवमन्यान्यपिस्मृतिवाक्यानिडव्यसा ११३
रात्मत्वाम्यांविषयेषुअवस्थापनीयानिइत्यपपातकप्रायश्चित्तप्रकरणं॥ ज्ञात्वाज्ञयाद्विजोषानिंद्यान्नाद्यम्

॥६७॥

शब्दतः। योगीडाक्रोव्रतव्रातःसोपवासंतुप्रतंन्यते॥ तत्रज्ञातिहृषपलांडुद्विरभक्षणेकामतःसकृत्कृतेपलांडुंविड्वराहंचैत्या
हिनाचांड्रायणमुक्तंकामतोभ्यासेतुनिषिद्धभक्षणत्रैत्यभिन्याहिनोक्तंसुरापानसमप्रायश्चित्तं। अकामतःसकृ
द्भक्षणेसांतपनंतत्रैवाभ्यासेयतिचांद्रायणं। श्रमत्रयेतानिषड्जग्ध्वाकृत्वासांतपनंचरेत्। यतिचांद्रायणंवापिशे
षेषपवसेद्दहरितिमनुस्मरणात्। यत्तुहरिधर्मनोक्तं। स्वद्वावातिकंकुंभीकवस्त्रनप्रभवानिच। मूलकंशियुकंचै
वसुरसुंडकवकानिच। एतेषांभक्षणंकृत्वाप्राजापत्यंचरेद्द्विजइति। तत्कामतोभ्यासविषयं। मत्स्याश्वकामतोजग्ध्वा
सोयवासव्यहंक्षिपेदितियोगीश्वरेणाकामतःसकृद्भक्षणव्यहस्योक्तत्वात्स्वद्वाद्यःपक्षीकुसुंभकंमित्यन्याकव
कंराजसर्षपाख्यंशाकं। सुरसुंडंतद्विशेषोगोवल्लीवर्हन्यायेननिर्दिष्टं। यत्तुयमेनोक्तं। तंडुलीयकंकुंभीकवस्त्रनप्रभव
मथा। नालिकानालिकेरंचश्लेष्मांतकफलानिच। मूलकंशियुकंचैवस्वद्वास्यकवकंतथा। एतेषांभक्षणंकृत्वाप्रा
जापत्यंचरेदिति। तदपिमतिस्मृतिभ्यासविषयं। नालिकानालिकेलीचशाकविशेषौ। स्वद्वाद्यंचअकामतःसकृ
द्भक्षणेतुशेषेषूपवसेद्दहरितिमनुक्तंडव्यं। तत्रैवाभ्यासेत्वाहृतिःकल्पनीयाअत्यंताभ्यासेतु। संसर्गहृष्टयज्ञान्नं
क्रियाहृष्टमकामतः। भुक्त्वास्त्रमाचहृष्टंचतप्तकृच्छ्रंसमाचरेदिलिप्रचेतोभिर्हितंडव्यं। नील्याःस्वकमतःसकृद्भक्षे
णेचांद्रायणं। भक्षयेद्घरिनीलीतुपमाहाद्वालगाःकृचित। चांद्रायणेनशुद्धिःस्याद्दापस्तंबोब्रवीन्मुनिः। इत्यापस्त
बस्मरणात्। कामतोभ्यासेचाहृतिःकल्प्या। यद्पिषड्त्रिंशन्मतेभिहितं। शोणापुष्पंशाल्मलेश्चकरनिर्मथितं

दधिवर्हिर्हिपुरोडाशं जग्ध्वानाद्यारहर्निशमिति। तस्यैव कामविषयं तुसुमंतुनोक्तं। नसुनयल्लांङ्गूलं जग्ध्वा कुक्कुरोमांसविण्मूत्रभक्षणेप्रायश्चित्तं नहृश्यतेतत्रशेषेषुपवसेदहरितिसाधारणप्रायश्चित्तंमन्वक्तंद्रष्टव्यं। अथस्वभावदृष्टमामादिभक्षणेप्रायश्चित्तंतित्रःकामतःसकृज्जग्ध्वाशेषेषुपवसेदहरितिमन्वक्तंसाधारणंप्रायश्चित्तंद्रष्टव्यं। कामतस्त्वित्यादि। चाषोश्वरूक्पाहोश्वशौनवस्त्रमेवच। मत्स्यांश्चकामतोजग्ध्वासोपवासत्रयंक्षिपेदितियोगीश्वरोक्तंद्रष्टव्यं। कामतोभ्यासेतु। जग्ध्वामांसमभक्ष्यंतुभक्षयित्वेत्यादिमन्वक्तंद्रष्टव्यं। इदंचविड्वराहकरहिमांसव्यतिरिक्तविषयं। कव्याद्विड्भक्रोष्टानांकुक्कुटानांचभक्षणेनरकाकवगृध्रश्वतत्सकृज्जग्ध्वाविशोधनकमितिमनुनाजातिविशेषेणप्रायश्चित्तविशेषस्योक्तत्वात्। एतन्मत्स्यपुरीषप्राशनेप्येतदेववेदितव्यं। कव्यादानांचसर्वेषांमत्स्यानेवकीर्त्तितांसांसमत्स्यपुरीषाणिप्राश्यगोमांसमेवचेत्यत्रगोमायुकपींनांचतत्सकृज्जग्ध्वेतिविधीयतेतुपाष्यवाद्दशाहंकृष्णांउर्द्धंकुर्यादेतद्घृतमितिहेहधर्मस्मरणात्। तत्रकामतस्तत्सकृज्जग्ध्वाभ्यासेतुकृष्णांडसहितःपरकृतिव्यवस्था। तथापंचनखमांसंकृष्णसृगशल्यकोककुक्कुटपार्वतवानरचित्रकंकगोरखरोष्ट्रगोजवाजिविड्वराहगोमानुषमांसंभक्षणेतत्सकृज्जग्ध्वादिशेषांमत्स्यपुरीषभक्षणेत्वतिकृच्छ्रमितिरहस्यंकामकारविषयंयत्तूशनसोवचनं। नरमांसंश्वमांसंवागोमांसंवाश्वमेवचाशुक्रापंचनखानांचमहामांसानपनेचरेदितितत्कामविषयंयत्तुअंगिरोवचनं। बल्लाकंभामगृध्रासुखरवानरसंकरानादृष्ट्वाचैषांममेध्यानिस्पृष्ट्वाचम्यविशुध्यतिरहस्यंचैषांमप्रधानिभक्षयित्वाद्विजातयः। कुर्युःसांतपनंसकृच्छ्रंप्राजापत्यमतिकृच्छ्रमितितत्रह्रस्वोहारितविषयं॥

एवमाहौचथप्रतिषेधेनकंप्रायश्चित्तंनदृश्यतेतत्रशेषेषुपवसेदहरितिसाधारणंप्रायश्चित्तंमन्वक्तंद्रष्टव्यं। अथस्वभावदृष्टमामादिभक्षणेप्रायश्चित्तंतित्रःकामतःसकृज्जग्ध्वाशेषेषुपवसेदहरितिमन्वक्तंसाधारणंप्रायश्चित्तंद्रष्टव्यं। कामतस्त्वित्यादि। चाषोश्वरूक्पाहोश्वशौनवस्त्रमेवच। मत्स्यांश्चकामतोजग्ध्वासोपवासत्रयंक्षिपेदितियोगीश्वरोक्तंद्रष्टव्यं। कामतोभ्यासेतु। जग्ध्वामांसमभक्ष्यंतुभक्षयित्वेत्यादिमन्वक्तंद्रष्टव्यं। इदंचविड्वराहकरहिमांसव्यतिरिक्तविषयं। कव्याद्विड्भक्रोष्टानांकुक्कुटानांचभक्षणेनरकाकवगृध्रश्वतत्सकृज्जग्ध्वाविशोधनकमितिमनुनाजातिविशेषेणप्रायश्चित्तविशेषस्योक्तत्वात्। एतन्मत्स्यपुरीषप्राशनेप्येतदेववेदितव्यं। कव्यादानांचसर्वेषांमत्स्यानेवकीर्त्तितांसांसमत्स्यपुरीषाणिप्राश्यगोमांसमेवचेत्यत्रगोमायुकपींनांचतत्सकृज्जग्ध्वेतिविधीयतेतुपाष्यवाद्दशाहंकृष्णांउर्द्धंकुर्यादेतद्घृतमितिहेहधर्मस्मरणात्। तत्रकामतस्तत्सकृज्जग्ध्वाभ्यासेतुकृष्णांडसहितःपरकृतिव्यवस्था। तथापंचनखमांसंकृष्णसृगशल्यकोककुक्कुटपार्वतवानरचित्रकंकगोरखरोष्ट्रगोजवाजिविड्वराहगोमानुषमांसंभक्षणेतत्सकृज्जग्ध्वादिशेषांमत्स्यपुरीषभक्षणेत्वतिकृच्छ्रमितिरहस्यंकामकारविषयंयत्तूशनसोवचनं। नरमांसंश्वमांसंवागोमांसंवाश्वमेवचाशुक्रापंचनखानांचमहामांसानपनेचरेदितितत्कामविषयंयत्तुअंगिरोवचनं। बल्लाकंभामगृध्रासुखरवानरसंकरानादृष्ट्वाचैषांममेध्यानिस्पृष्ट्वाचम्यविशुध्यतिरहस्यंचैषांमप्रधानिभक्षयित्वाद्विजातयः। कुर्युःसांतपनंसकृच्छ्रंप्राजापत्यमतिकृच्छ्रमितितत्रह्रस्वोहारितविषयं॥

मि.या
११५

संतपनशब्देनवात्रमहःसांतपनमुच्यते। अथकामतःप्राजापत्यंविधानात्। यत्पुनरंगिरोवचनं।नरकाकखरश्वानां
जग्ध्वामांसंगजस्यच। एषांमत्रपुरीषाणिद्विजग्ध्वाऽहरहश्चरेत्। इतिद्वादशरात्रं। यच्चहरितधर्मेनोक्तं। भुक्तेमांसाशनेविप्रो वतंचा
ऽहरहश्चरेदिति तदुभयमपिकामतोऽभ्यासविषयं। यत्पुनःशंखेनोक्तं। भुक्तेचोभयतोर्दंतान्मुखाच्चैकशफात्पि
उष्टमांसंतथाभुक्त्वाषण्मासान्नव्रतंचरेदिति तत्कामतोत्यंताभ्यासविषयं। यत्तुस्मृत्यंतरं। जग्ध्वामांसंन
रागांचविड्वराहंखरंतथा। गवाऽश्वंकुंजरोष्ट्राणामवींचनखंतथा। कृत्वाऽकृच्छ्रंकुर्याच्चांद्रायणंवत्सरमिति। तस्य
ताऽनवच्छिन्नाऽभ्यासविषयं। अत्रचप्रकरणान्मत्रपुरीषयोरुभयोरपिभक्षणंवसाभुक्तसगमज्ञानामुपलक्षणं। कर्णवि
ड्वराहशुनखरुधिरप्राशनेबुद्धिपूर्वत्रिरात्रंऽमज्ञानेऽहोरात्रमिति। यत्पुनरुशनसोक्तं। नखकेशमद्यक्लोष्मभक्षणे
ऽहोरात्रमशौचमाहुरिति। भुक्त्वेतिदर्पात्कामतःसकृत्प्राशनविषयं। यत्पुनरत्यंतरवचनं। केशकीटनखंप्राश्यम
स्यकंटकमेवचेति। हेमंतसंधितपीत्वातत्सरागंस्वबुध्यौतीतितन्मुखमात्रप्रवेशविषयं। यत्तुभाजनस्थमन्नंके
शाद्यैर्दूषितंभवतीतरत्रान्नेभोजनकालेतुमक्षिकाकेशदूषितान्यनंतरंस्पृशेदायत्तस्योन्नेमस्मनास्पृशेदिति एम
प्रचेतोभिहितंवेदितव्यं। घ्राणंगिकायेश्लोकः सस्पृष्टंरक्तमिष्टाभिश्छर्दनंरोचनंविना। कृमिकी ११५
टपीपीलिकाजंतुकाकपतंगाश्छर्दनेगोमत्रगोमयाहारस्त्रिरात्रेणशुध्यतीति। जंतुकोमत्स्यादिः। एवंच

को२

पशुपतत्रिजंतुचरनरमांसादिप्राशनेसंक्षेपतःप्रायश्चित्तानिप्रदर्शितानियंघगोरवभयात्पुनर्विस्तरेणोच्यंते अथाशुचिसंस्पृष्टेरणेप्रायश्चित्तं। तत्रतावच्छिष्टाभक्ष्यभक्षणेवक्ष्यतीतित्रमनुः विड्वराहकाकखरछुरु
ग्ध्वाश्वनकुलस्यच। केशकीटावपन्नंचपिवेद्ब्राह्मीसुवर्चलामितिकालविशेषाऽनुपादानात्रकरणत्रि
रात्रंचाऽकामतोऽवसेयं। यत्पुनर्विष्णुनोक्तं। पक्षिघ्नीपरदाराध्वस्यरसस्यान्नस्यभक्षणः। संस्काररहितस्यापिभोजने
कृच्छ्राद्धकमिति। तत्कामकारविषयं। संस्कारश्चेदंडेनराजपथामित्यादिनाऽवश्यंशुध्यर्थंप्रकरणाक्रोडीकर्तव्यः यत्पुनरा
तातपेनोक्तं। पक्षिघ्नीपरदाराध्वस्यरसस्यान्नस्याभक्षणः संस्काररहितस्यापिभोजनेकृच्छ्राद्धकमितिः तत्कामका
रविषयं। संस्कारश्चेदंडेनराजपथामित्यादिनाऽवश्यंशुध्यर्थंप्रकरणाक्रोडीकर्तव्यः यत्पुनरुशनातातपयेनोक्तं। श्वकाकाघवलीढस्यभ्रंशोनुसंवत्सरं। शुनामुच्छिष्टकेमुक्तामासमेकंव्रती
भवेत्। काकोच्छिष्टंगवाघ्रातंमुक्तापक्षेव्रतीभवेदिति यावत्कव्रतमुक्तं। तत्कामतोभ्यासविषयं। ब्राह्मणाद्यच्छिष्ट
भोजनेनुसंवत्सरंव्रतमुक्तं। ब्राह्मणःक्रव्यादोच्छिष्टाशनेसप्तरात्रंपंचगव्यंपिबेद्वैश्याच्छिष्टाशनेपंचरात्रं। एजन्योच्छि
ष्टाशनेत्रिरात्रं। ब्राह्मणाच्छिष्टाशनेत्वेकाहमिति। तत्कामकारविषयं। यत्तुयमवचनं। भुक्तासहब्राह्मणान्
माजापत्येनशुध्यति। भ्रमुंजासहभुक्तान्तेसकृच्छ्रेणशुध्यतिविश्यंतसहभुक्तंमतिकृच्छ्रेणशुध्यतिस्त्रीशू
द्रसहभुक्तान्तेचांद्रायणमथाचरेदिति। तत्कामतोभ्यासविषयं। यमुनःशंखवचनं। ब्राह्मणोच्छिष्टाशनेमहाः

व्याहृतिभिरभिमंत्र्याऽपःपिबेताक्षत्रियोच्छिष्टाशनेबाह्लीरसविपक्केनत्र्यहंक्षीरेणावर्त्तयेद्वैश्योच्छिष्टभोजनेत्रिरात्रेणो
षितोब्राह्मीसुवर्चलांपिबेत्। शूद्रोच्छिष्टभोजनेषडात्रमभोजनमितिनरकामविषयंतत्राभ्यासेद्गुरायादि
कंकृत्वाऽरुच्चपित्रादिव्यतिरेकेणापितुर्ज्येष्ठस्यचभ्रातुरुच्छिष्टंभोज्यमित्यापस्तंबस्मरणात्। यदुच्छ्या ण ४
संवत्सरे। मातरंवाभगिनीवाप्रियांवाऽन्यांस्त्रियंवितः। नताभिः सहभोक्तव्यं भुक्त्वाचांड्रायणंचरेदिति। तत्स
हभोजनविषयंउच्छिष्टमात्रभोजनेतुशूद्रोच्छिष्टभोजनेसतारात्रमभोजनंस्त्रीणांचेत्यापस्तंबोक्तंद्रष्टव्यं
यत्तेगिरोवचनं॥ ब्राह्मणयामहोस्त्रीयाद्यच्छिष्टेवाकदाचनातत्रदोषंनमन्यंतेमर्दनंवमनंशिरातृतिंतद्वि
वाहविषयमापद्विषयंवा। अन्यच्छिष्टभोजनेतुअन्यानाभुक्तशेषंतुभक्षयित्वाद्विजातयश्चांद्रायणंतदर्द्धंच
ब्रह्मक्षत्रविशांविधिरित्यापस्तंबोक्तंविज्ञेयं। अत्रचांड्रायणं। अन्यावमाप्यच्छिष्टभक्षणेतुचांड्रायणंतदर्द्ध
हीनामुच्छिष्टान्नस्यभोजनेचांड्रायणंचरेद्विप्रः क्षत्रमातपनंचरेत्। षड्रात्रंचत्रिरात्रंचवपीयोरनुपूर्वशइत्यंगि
रोभिर्हितं। सांतपनमंत्र [redacted] महासौतपनेद्रष्टव्या। आपद्यनुआयत्कालेतुविप्रेणाभुक्तंभद्रगृह ण ५
यशिमनःस्नापनंशुभ्यंतदुपहानांशतंजपेदितिपुराणशेषेऽवधेयं। दीपाच्छिष्टेतु॥ दीपाच्छिष्टेतुयत्तैलंरात्रौ
रथ्याहृतंचयत्। अभ्यंगाच्चैवयच्छिष्टंभुक्त्वानक्तंनशुध्यति। इतिषड्विंशन्मतान्नक्तंविज्ञेयं। यदुच्छातातपेना
क्तं। पीतशेषंतुयत्किंचिद्भाजनेमुखनिःसृतंत्र्यहोक्तंभुंजानेषुवायत्रोच्छायाच्छिष्टमयच्छेरमेध्याकुलितावायत्रान्ने

निमित्तस्यातिलघुलात्। पीतोच्छिष्टंतुपानीयंपीत्वातुत्रास्रवाःक्वचित्। त्रिरात्रंतुव्रतंकुर्याद्ब्रह्महत्यानवापुतरि
त्यैतद्बुद्धिपूर्वविषयमकामतस्तुअर्द्धकृच्छ्रंअथाशुचिद्रव्यसंस्पृष्टभस्मरोमप्रायश्चित्तं। तत्राहसंवर्तः। केशकी
टावपन्नंचनीलीलोमोपघातितंस्रोह्यस्थिचर्मसंस्पृष्टंभुक्त्वातप्तवेसहरितिशातातपेनापत्यक्तं। कमकीटाव
पन्नरुधिरमांसास्थ्यस्पृष्टरागघ्रावघ्नितप्तव्यवत्तोदश्वत्प्रकरणवाघ्रातशुक्तपर्युषितदध्यपक्वान्न
रुविषांभोजनेउपवासः पंचगव्याशनंचेतिनरोभयमप्येकार्थविषयं। कमतस्तुमद्धारिकुसुमाद्रोप्यफल
कंरक्तुमत्कलकानाविषमत्रइषितान्प्राश्यकृच्छ्रंपादंसमाचरेत्। संनिकृष्टेईदृग्भवत्यकृच्छ्रंस्याच्छुचिभोजनमि
तिविशेषंविज्ञेयं। अल्पसंसर्गेपादोमहत्संसर्गेद्विकृच्छ्रइतिव्यवस्था। यत्तुव्यासोक्तं। संसर्गेसूत्रयज्ञान्नेक्रियाद्
ष्टंचकामतः। भुक्त्वास्वभावदुष्टंचलशुनंकृच्छ्रंसमाचरेदिति। एतच्चसंस्पृष्टंमेध्यादिरोपलक्षणंविज्ञेयं। रजस्व
लादिसंस्पर्शेतुशंखोक्तं। अमेध्यपतितचंडालपुल्कसरजस्वलाद्यतकुक्कुटकुक्कुरसंस्पृष्टानिभुक्त्वाद्वि
च्छंचरेदितिकुर्मपुराणविकल्पः। एतत्कामकारविषयं। अकामतोभुक्त्वासरश्लेष्मलयाशोचिकशकाटैश्चदूषितं
कुशोडुंबरविल्वाद्यैःपनसांबुजपत्रकैःशंखपुष्पीसुवर्चासुक्तायंपीत्वाविशुध्यतीतियद्विस्मृतं। तद्दशरूपविष
यारजकादिस्पर्शविषयंवा॥ भ्रष्टाघ्रपहृतंतुहारीतोक्तंविज्ञेयं। भ्रष्टाघ्रपहृतमभोज्यंकौरवद्विषितेममध्यस
विषयंयत्रभ्रष्टस्पर्शंतत्अनर्हत्वात्त्यक्त्वाभुंजानेषुवायत्रोच्छायाच्छिष्टमयच्छेरमेध्याकुलितावायत्रान्ने

रघुसत्त्रप्रायश्चित्तमहोरात्रमिति।उच्छिष्टंपंक्तिभोजनेप्येतदेवा।यस्तु भुंक्तेद्विजःपंक्त्यामुच्छिष्टायांकदाचन।अ
होरात्रोषितोभूत्वापंचगव्येनशुध्यतीतिकृतुस्मरणात्।वामकरेनिमुक्तपात्रभोजनेतु।समुच्छिष्टसक्तूयोभुंक्ते
योभुंक्तेमुक्तभाजनेत्।एवंवेवस्वतःप्राहभुक्त्वासांतपनंचरेत्।तृतीयंत्रिंशन्मुहूर्तात्मकंविदुर्यावत्तत्परा शरेणाप्यकं।एक न ४
पंक्त्युपविष्टानांविप्राणांसहभोजनेयद्येकोपित्यजेत्तत्रशेषमन्नंनभोजयेत्।मोहाद्भुंजीयत्सत्रपंक्त्यामुच्छिष्ट
भोजनः।प्रायश्चित्तंचरेद्विप्रःकृच्छ्रंसांतपनंतथेतिशंखवाहितसंहितायां।कूपावटकपानेतुविकुरुहाग्न्यंतपंचनखवात
पाद्यंतोपहतावेकपीत्वाब्राह्मणास्त्रहमुपवसेत्पंचगव्यं

जन्यएकाहंवैश्यःभद्रान्नंसर्वंचांतेपंचगव्यंपिबेयुरिति।अत्यंतोपहताद्यंतिमत्र
पुरीषादिभिर्वैद्यैरभिमतं।यस्तुतत्रैवशवमुच्छूनतयाद्विन्नंभवतितदाहारीतोविशेषमाह।क्लिन्नेभिन्ने
शवेतोयंतत्रस्थंयद्दृतंपिबेत्तदा।शुध्येच्चाद्रायणंकुर्यान्नसक्तुंछुमथापिवा।यदिकश्चित्ततःस्नायात्समाद्द
नाहिसोत्तमः।तर्पयित्वापवर्गःस्यात्रीअहोरात्रेणशुध्यतीतिसंवर्तोद्रायणंकृत्वामानुषशवापहृतकूपजलपानेन
विषये।अकामतस्तुषड्रात्रोक्लिन्नेभिन्नेशवेचैवकूपस्थेदृश्यतेपयःपिबेत्त्रिरात्रेणामानुषेद्विगुणंस्मृ एम
तमितिरेवलस्मरणात्।यदातुचंडालकूपादिगतंजलंपिबतिदापक्षेबीजंद्रष्टव्यंचांडालकूपभांडस्थेनर
कामाजलंपिबेत्तदाप्रायश्चित्तंकथंतत्रवेरोदणंतिनिर्देशात्।चरेत्सांतपनंविप्रःप्राजापत्यंतुभूमिपः।तद्वैतु

जनयति।नडुच्यते॥अरिष्टमुक्तगरलादिशंकावा॥तत्रवपराशरः॥वाकुटुंभाशवदुष्टंचभा ११

वरेद्वैश्यःभद्रेपार्थिवनिर्देशात्।अकामतस्तुयस्तुचंडालभांडस्थमज्ञानादेकंपिबेत्।मतुःत्र्यहेणशुध्येत्तुभद्रस्त्रे
केनशुध्यतीतिरेवलोक्तंद्रष्टव्यं।चंडालादिसंबंधात्स्वल्पाशयेष्वपिकूपच्छुद्धिः।तत्राशयेषुधात्वल्पेषुस्थूलवरेषुमही
तलोकूपवल्कथिताशुद्धिर्महत्सुतुनदृष्टापामितिविष्णुस्मरणात्।पुष्करिण्यादिषुपुनः।म्लेच्छाहीनोत्पलंपीत्वापुष्क
रिणपोद्रहेपिवा।जानुदघ्नंशुचिंतोयमधस्तादशुचिस्मृतंततोयंयेपिवेद्विप्रःकामतोकामतोपिवा।अकामान्न
क्तंभोज्यंस्याद्होरात्रंतुकामतस्त्वपस्तंबोक्तंविद्येयं।रजकादिभांडगततोयेतुभांडस्थंमेध्यज्ञानांतुजलंदधि
पयःपिबेत्।श्रोत्रियःक्षत्रियोवैश्यःभद्रश्चैवप्रमादतः।ब्रह्मकूर्चौपवासेनहिज्ञातीनांतुनिष्कृतिः।भद्रस्यचो
पवासेनतथाज्ञानेनशंकितहतिपरशरोक्तंवेदितव्यं।कामतस्तुद्विगुणं।अंत्यजैःस्वानिताःकूपास्तज्जलंवाघट
वचारुषुस्नात्वाचपीत्वाचप्राजापत्येनशुध्यतीत्यापस्तंबोदितमभ्यासविषयंवेदितव्यं।यच्चापस्तंबेनचंडालकूपा
दितज्जलपानेनपंचगव्यमात्रमुक्तं।प्रपास्वरायघटकचर्मेद्रोणोजलंकोशविनिःसृतंचा।स्वपाकचंडालेपोर
यहेषुपीत्वाजलंपंचगव्येनशुध्यतिनित्यदशकविषयं।अथभावदुष्टभक्षणेप्रायश्चित्तं।भावदुष्टंचयद्गीतआ
करेतोवाविस्मृतयाजुगुप्सितशरीरमलादिवासनाजनेभावदूषितेभुक्तान्नेत्रात्रयंपक्षात्त्रिरात्रेणाशुध्यतीति।एतत्कामकारविषयं।यत्तुगौतमेनभावदुष्टंकेवलेत्यादिप्राक्यवनखेभ्यःपरित्वाप्रायश्चित्तमुक्तं।प्रा
क्यंचनखेभ्यःछर्दनंघृतप्राशनंवेतितत्कामविषयं।शंकापीतुशंकास्थानेमृत्यन्नेअभोज्याभक्ष्यसंहिते

आहारमुद्धिवरया मितां मे निगदतश्रणु अक्षारलवणान्नाशांपिबेद्वाह्लीसुवर्चलांत्रिरात्रंशंखपुष्पीदाव्राह्मणःपयसा
सह।पलाशबिल्वपत्राणिकुशान्पद्मउदुंबरांअपःपिबेक्काथयित्वात्रिरात्रेपावित्रभुध्यतीतिवन्मिश्रंकंदृष्टव्यं।मनु
नापथभोज्यभोजनशंकयामित्यत्रं। संवत्सरमेकमपिचरेत्कृच्छ्रंद्विजोत्तमः।अज्ञातभुक्तंशुध्यर्थंज्ञातस्यतुविशेष
तइति।।अथकालदुष्टश्राद्धेप्रायश्चित्तं।कालदुष्टंचपर्युषिताःनिर्दशाहगोक्षीरहितंतत्रचाऽकामतःविशेषाष्ट
पक्षमेहरितिमन्त्रकंवेदितव्यं।कामतस्तु।केवलानिचभुक्तानितथापर्युषितंचयत्।अर्चीमपक्षंभुक्तात्रिरात्रंतुव्रतीभवेद्दि
तिशंखोक्तंविदेपांकेवलान्यःस्नेहक्तानि।अनिर्दशागोक्षीरेषुप्रायश्चित्तंप्राग्दर्शितंनवोदकपानंतु
पंचगव्यप्राशनं।अगस्तिछंदतैत्रेःशंखशुक्तिकयूर्वैःपीत्वानवोदकंचैवपंचगव्येनशुध्यतीतिद्र
ष्टव्यंतत्रवक्ष्यस्मरणात्।कामतस्तुपवासःकर्तव्यः।कालेनवोदकंशुष्कंनपिबेन्नरोभवतु।अकालेतुदशा
हेस्यैवीत्वानाद्यादहर्निशमितिस्मृत्यंतरदर्शनात्।यदाकालभोजनेतुवाद्व्यायामानवम्राध्वयामयाऽका
नंसहस्नेहभोजने।नारीणांप्रथमगर्भेभुक्त्वाचौद्व्यायणंचरेदितिशातातपस्मरणात्।यस्तुमयाद्यन्यत्र
त्रनिषिद्धकालेभुंक्तेयथाकथंचिदाकंडेयः।चंद्रसूर्यदिवाभानार्यस्मिन्नहनिभागेवाश्नातुभवेत्तस्मिन्नहर्नि
भोजनक्रियाचरेत्सयहेचैवतथेवास्तमुपागतेयावत्स्नातोस्यस्तस्यनाश्नीयात्तावदेवतु।तथाश्यहणंतु

भवेद्दिनेःप्रथमाद्धियामतः।भुंजीतावर्त्तनात्सर्वंप्रथमे — प्रथमाद्धः।तथाअपराह्णेनमध्याह्नेमध्या
ह्नेनतुसंगवे।भुंजीतसंगवेचेत्स्यात्प्रपूर्वंभोजनक्रियेतियच्चमनुनोक्तं।नाश्नीयात्संधिवेलायांनातिप्रगेनाति
सायमित्येवमादियच्चदेहच्छातातपेनोक्तं।धानाद्यपिचसक्तूंश्चस्त्रीकामोवर्जयेन्निशिभोजनंतित्तसंबंधस्त
नेचैवंचिरक्षणाद्यतिरिति।एवमादिष्वनादिष्टप्रायश्चित्तेषुप्राणायामशतंकार्यंसर्वपापानुत्तये।उपपातकजाता
नामनादिष्टस्यचैवहरितियोगीश्वरोक्तंप्राणायामशतंद्रष्टव्यं।अकामतस्तु।शेषेषुपर्वसेहरितिमन्त्रकउ
पवासोद्रष्टव्यः।अथगुरुगादृष्टशस्त्रादिभक्षणेप्रायश्चित्तं।तत्रमनुः।सुक्तानिचकषायाश्चपीत्वाःमेध्यान
पिद्विजः।तावद्भवत्यप्रयतोयावत्तन्नव्रजेत्यधरितिअत्राकामतःशेषेषुपर्वसेहरितिउपवासोद्रष्टव्यः।काम
तस्तु।केवलानिचभुक्तानितथापर्युषितंचयत्।अर्चीमपक्षंभुक्त्वाचत्रिरात्रंतुव्रतीभवेद्दितिशंखोक्तंविदे
यागतच्चामलकादिफलयुक्तकोंडिकादिव्यतिरेकेपाद्रष्टव्यं।कुंडिकासफलायेषुगृहेषुस्थापितोभवेत्
।तस्योक्तंकांडिकंयोद्यनेतरस्याःकदाचनेतिस्मरणात्।उद्धृतस्नेहाद्दिषुतुउद्धृतस्नेहविलेपनपिण्याकम
थितप्रभृतीनिचान्नवीर्याणिनाश्नीयादित्यत्रं।प्राक्क्यचनसंभ्यःक्षुद्भ्यंतुघृतप्राशनंचेतिगौतमोक्तंद्रष्टव्यं।वि
लेपनंघृतमलं।अहुताद्यन्नभोजनेतुलिखित।आहायस्यचाग्नौनक्रियतेयस्यचाग्नयोनहीयंते।नतद्भोज्यंद्वि
जातीनांभुक्त्वातत्पर्वसेद्दहः।वृथाकृसरसंयावपायसापूपशष्कुलीः।आहिताग्निर्द्विजोभुक्त्वाप्राजापत्यम्

मि व्य
२१९

माचरेदितिअनाहिताग्नेरुक्तशेषेकयवमेहहरित्यपवासोऽहरुच्यः।भिन्नभाजनादिहुतुभोजनेसंवर्त्तोक्तं।अङ्गारणो
भाजनेभुक्त्वाभुक्त्वावाभिन्नभाजने।अहोरात्रोषितोमूत्रंवापंचगव्येनशुध्यतीति।तथास्मृत्यंतरेप्युक्तं।वटार्कपृष्ठपृ
पत्रेषुकुंभीतोदकपत्रयोः।कोविद्वान्कदंबेषुभुक्त्वाचांद्रायणंचरेदिति।तथा।पलाशपद्मपत्रेषुगृहीभुक्त्वैवंचरे
त्।वानप्रस्थायतिष्वेवलभक्तेचाऽर्कफलमितिअथहस्तदानादिक्रियाऽस्यांभोज्यभोजनेप्रायश्चित्तं।तत्र
पराशरः।मांसिकंपर्पिटंशाकंगोरसंलवणाद्यंतेहस्तदत्तानिभुक्त्वातुद्विनमेकमभोजनमितिकामतस्तुः
हस्तदत्तभोजनेअब्राह्मणसमीपभोजनेहृष्टपंक्तिभोजनेऽन्नत्ययभोजनेऽभ्यक्तमत्रपुरीषकरोमनखसृष्टक
श्राद्धान्नभोजनेमद्यैःसहस्थापेत्रिरात्रमभोजनमितिहारीतोक्तंविशेषोपर्यायान्नदानेऽपिस्यात्।ब्राह्मणान्नंदत्त
श्रद्धःश्रद्धान्नंब्राह्मणादत्तं।इयमेतद्भोज्यंस्याद्भुक्तंपवमहरितिहयाज्ञवल्क्योक्तमवगंतव्यं।श्र
द्धहस्तभोजनेतु।श्रद्धहस्तेनयोभुंक्तेपानीयंवापिवेत्कचित्।अहोरात्रोषितोमूत्रंकापंचगव्येनशुध्यतीति
मन्वर्थंविद्वेयाधमनहस्तेपिग्रासनाऽऽढ्यात्रावरस्त्रार्धप्रावृतोपिवा।मुखेनधमितंभुक्त्वाकृच्छ्रंसांतपनं
चरेदितितेनैवोक्तं।पित्राद्यर्थेशनत्यक्तान्नभोजनेतु।मनुश्चैत्यार्वणश्राद्धेप्राणायामान्षडाचरेत्।उपवास एम
स्त्रियामाह्यवत्सरांतपकीर्तितः।प्राणायामत्रयंह्यावद्धोरात्रंसपिंडनेत्यमत्रपेस्मृतंनक्तंव्रतपारणकेतथा
।द्विगुणंक्षत्रियस्येतत्त्रिगुणंवैश्यभोजनेमासाच्चतुर्गुणंह्येतत्स्मृतंश्रद्धस्यभोजने।अतियोतिथ्यतिद्वारिद्यपःप्रा

३ अस्थि २

प्तंतियेद्विजाः।रुधिरंतद्भवेद्वारि मुक्त्वाचांद्रायणंचरेदितिभरद्वाजोक्तमवगंतव्यं।हारीतेनापिउक्तं।एकादश
केचत्र्यहेभुक्तंसंचयनेतथा।उपोष्यविधिवद्भुक्त्वाकूष्मांडैर्जुहुयाद्धुतमितिविष्णुनाप्युक्तं।प्राजापत्यंनवः
श्राद्धेपादोनंचाद्यमासिकेत्रिपक्षिकेतूर्ध्वंतुपंचगव्यंद्विमासिकइतिदक्षेणचायद्विषयं श्रुत्यापद्दितु
चांद्रायणंनवश्राद्धेप्राजापत्यंतुमिश्रके।एकाहस्तुपुराणेषुप्रायश्चित्तंविधीयतइतिहारीतोक्तंद्रष्टव्यं।
प्राजापत्यंतुमिश्रकेइत्येतद्यमासिकांत्रैपक्षिकेतूर्ध्वंस्यात्यादोद्वैमासिकेतथा।पादोनंकृच्छ्रमुदितंष
णमासेचतथादिकेत्रिरात्रंचान्यमासेषुप्रत्यब्दंचेदुक्तमितिषड्विंशन्मतोक्तंद्रष्टव्यं।क्षत्रियादिश्राद्धभो
जनेत्वनापादितत्रैवविशेषउक्तः।चांद्रायणंनवश्राद्धेपरकोमासिकेस्मृतः।त्रैपक्षिकेसांतपनंकृच्छ्रंमा
सद्वयेयस्यतुक्षत्रियस्यनवश्राद्धेव्रतमेतदुदाहृतं।वैश्यस्यार्धाधिकंप्रोक्तंक्षत्रियातुमनीषिभिः।भ्र
ष्टस्यतुनवश्राद्धेचरेच्चांद्रायणंद्वयं।सार्धंचांद्रायणंमासेत्रैपक्षेत्वेवमस्मृतं।मासद्वयेयरकःस्यादूर्ध्वं
सांतपनंस्मृतमितिशंखवचनात्।चांद्रायणंनवश्राद्धेपरकोमासिकेस्मृतः।पक्षत्रयेऽतिकृच्छ्रस्यात्स
प्तमासेकृच्छ्रएवतु।आब्दिकेपादकृच्छ्रःस्यादेकाहस्तुनरादिके।अतऊर्ध्वंनदोषस्याच्छंखस्यवचनेयथेति
तत्सपिंडितविषयं।येत्वनपतितक्लीबाद्यसाध्यपापकेयविषयंवा।चंडालादुदकात्सर्पाद्ब्राह्मणाद्वैघ
नाद्यतिरिक्तेभ्यश्चपशुभ्यश्चमरणंपापकप्रेरणापतनाऽनाशकश्चैववविषोद्बंधादकेसथा।।मुक्तेषा

षोडशश्राद्धेकुर्याद्विव्रतंद्विजइति।तथाऽपांक्तेयान्पङ्क्तिदूष्यश्राद्धमेकादशेऽनि।ब्राह्मणासन्नमुक्तान्नंशि
ष्टंचोदायशांचरेत्।आमश्राद्धेतथाभुक्तोतसक्तुयागंश्रध्यति।संकल्पितेतथाभुक्त्वात्रिरात्राऽभक्षणंभवेद्वि
तिभरद्वाजेनगुरुणाप्रायश्चित्ताऽभिधानात्।वसवीरिरागरुद्रेहद्येमांविशेषमाह।मासिकाद्विषुयोःन्यो
दर्शमासव्रतोद्विजः।त्रिरात्रमुषवासोऽस्यप्रायश्चित्तंविधीयते।प्राणायामत्रयंकृत्वाश्राद्धंतत्प्राश्यविशुध्य
तीतिदर्शमश्राद्धविषयेकामतोपिसएवाह।मधुमांसंचयोःन्यीयात्श्राद्धंस्तुतकमेवच।प्राजापत्यं
चरेत्कृच्छ्रंव्रतशेषंसमापयेदितिआमश्राद्धेतुसर्वत्रार्द्धं।आमश्राद्धेतरर्धंतुप्राजापत्यंतुसर्वदेतिषड्विंश
शन्मतेऽभिधानात्।यदशनसोक्तंदशकृत्वःपिवेच्चापोशानंयत्श्राद्धभुक्द्विजः।ततःसंध्यामुपासीः
तशुध्येत्तुतदनंतरमितितेदःभुक्त्वाप्रायश्चित्तंश्राद्धविषयंसंस्कारागभूतश्राद्धभोजनेतुव्यासेनवि
शेषउक्तः।निर्दशेचदहोमेतुमाङ्गनामकरणात्तथा।चरेत्सांतपनंभुक्त्वाजामकर्मणिचैवहि।अतोन्ये
षुतुभुक्तान्नंसंस्कारेषुद्विजोनमेः।नियोगादुपवासेनशुध्यतेनिंद्यभोजनइति।मिमांसोन्नयनाद्विषु
पुनर्धौम्योविशेषमाह।श्लोदनेचसोमेचसीमंतोन्नयनेतथा।तत्श्राद्धेतुद्विजश्चांद्रायणंचरेदिति
अत्रवहीदनाख्यकमौधानागभूतंसोमसाहचर्यात्तदन्नंपरियहाभोज्यभोजनेप्रायश्चित्तोयत्स्वरूपतोश्र
निषिद्धमपिश्रविशिष्टपुरुषस्यामिकत्वाश्रभोज्यंभक्षयतेतत्परियहाःशुचि।तत्रयोगीश्वरोश्रस्नान्यः

गृहीतस्यनान्नमद्यादनापदीत्यारभ्यमाईपंचकैःश्लोकैरभोज्यान्नाःप्रतिषिद्धाः।मनुनापितएवंकिंचिदधिकाः
प्रतिषिद्धाः।नाश्नीयुर्हुतंयत्तेयामयाज्यहुतेतथास्त्रियाक्लीबेनचहुतंभुंजीतत्रार्त्तगाःक्वचित्मत्तक्षुधा
तुरगाचनभुंजीतकदाचन।गणान्नगणिकान्नंचविद्विषान्नंचजुगुप्सितं।स्तेननायकयोश्चान्नंक्षत्तावीक्षि
कस्यच।दीक्षितस्यकदर्यस्यवंध्यस्यनिगडस्यच।अभिशस्तस्यषंढस्यपुंश्चल्मासकस्यच।चिकित्सक
स्यमृगयोःक्रूरस्योच्छिष्टभोजिनःउग्रान्नमूतिकान्नंचपर्यावृतमनिर्दशं।अनर्चितंवृथामांसमवीरायाः
स्त्रियोषितः।क्षिप्तंस्तेनंनगर्यन्नंपतितान्नमचक्षुतं।पिशुनान्नंनिनोश्चैवक्रतुविक्रयिकस्यच।शैल्षनंतुवापा
नंक्षौद्रघस्यान्नमेवच।कर्मारस्यनिषादस्य रंगावतारकस्यच।सुवर्णकर्तुर्वैनस्यशस्त्रविक्रयि
णस्तथा।स्रवतांशौंडिकानांचचेलनिर्णेजकस्यच।रजकस्यन्दशस्यचसूचकस्यचोपपतिगृहं।मद्यंनियेद्वाप
पतिस्त्रीजितानांचसर्वशः।अनिर्दशंचप्रेतान्नमतुष्टिकरमेवचेति।अत्रचयद्यर्थाश्रभक्ष्यंकांड्याश्राद्धकांडे
वक्ष्यमाणाः।अत्रचप्रायश्चित्तमाह।भुक्त्वातोन्यतमस्यान्नममत्याक्षपणंत्र्यहंमत्याभुक्त्वाचरेत्कृच्छ्रमेवं
एमत्रमेव चे [redacted] त्रिपेढी
नसिनापकामतस्त्रिरात्रमेवोक्तंकुनखीश्यावर्तदंशःपित्राविरुद्धानःस्त्रीजितःकुष्ठीपिशुनःसोमविक्रयी
वाणिजकोयाज्यायाजकोभिशस्तोवृषल्यामभिजातःपरिवित्तिःपरिविद्नोहिंस्रोपतिःपुनर्भुपुत्रश्चो

भव्य १२१

रः कांडपृष्ठः सेवकश्चैत्यभोज्यान्नात्रपंक्त्याश्राद्धीहीनषां भुक्तादत्वादितानात्रिरात्रमिति।शंखेनलेतानेवकिंचि
दधिकान्यदित्वा चांद्रायणमुक्तंतदभ्यासविषयं।गौतमेनपुंश्चल्यभिशस्तेत्यादिनाअभोज्यान्नान्यदित्वाप्रायश्च
चनंवाभ्यछदेनंघृतप्राशनंचेतिप्रायश्चित्तमुक्तंतेषांपक्षविषयंयत्तुवसिष्ठकारेणाभोज्यंतेतस्यापत्संबंधेनविशेषउ
क्तःबलाद्दासीकृतायेनुम्लेच्छचंडालदस्युभिः।अन्नमंकारिताःकार्म्मगवाहिप्राणिहिंसनंउच्छिष्टमार्जिनंचैव
तथातस्यैवभोजनं।खरोष्ट्रविड्वराहाणामाविष्यंचभक्षणंतत्स्त्रीनांचतथासंगंताभिश्चसहभोजनं।मासो
षितेद्विजातौतुप्रातापत्यंविशोधनं।चांद्रायणंचाचरितायेःपराकस्तथाभवेत्।चांद्रायणंपराकंचचरेत्संवत्सरो
षितः।संवत्सरोषितःशूद्रोमासार्धंयावकंपिबेत्।मासमात्रोषितःशूद्रेकृच्छ्रपादेनशुध्यति।उर्ध्वंसंवत्सरात्क
त्यंप्रायश्चित्तंद्विजोनमेः।संवत्सरेस्त्रीभिश्चैवतद्वंसंनिगच्छतीति।श्रोत्रियोविपरिगतान्नभोजनेतुछा
गलेयआह।अज्ञानाद्भुंजतेविप्राःसूतकेमृतकेतथा।प्राणायामशतंकृत्वाशुध्यंतेऽहःसूतकेवैश्यषष्टिः
भवेद्राज्ञिविंशतिर्ब्राह्मणोदशरात्रंचत्रिरात्रमभोजने।ततःशुचिर्भवेद्विप्रःपंचगव्येपिवेत्तत
इति।ब्राह्मणादिषुक्रमेणोक्ताहश्चत्रयोयोज्याः।इहमकामकारविषयं।कामतस्तुमार्कंडेयआह।भुक्त्वानु एम
ब्राह्मणाशौचचरेत्सांतपनंद्विजः।भुक्त्वानुक्षत्रियाशौचंतथार्द्धंविधीयते।वैश्याशौचंतथाभुक्त्वाअहोरात्रं १२१
तपनंचरेत्।भद्रस्यैवंतथाभुक्त्वाद्विजश्चांद्रायणंचरेदितियमुशंखेनोक्तं।अंडस्यसूतकेभुक्त्वाषण्मासानव्रतमा

चरेत्।वैश्यस्यतुतथाभुक्त्वात्रीन्मासांव्रतमाचरेत्।क्षत्रियस्यतथाभुक्त्वाद्वौमासौव्रतमाचरेत्।ब्राह्मणस्यतथाशौच
भुक्त्वामासंवतीभवेदितिइहमभ्यासविषयं।एतच्चप्रायश्चित्तमाशौचानंतरंवेदितव्यं।ब्राह्मणादीनामाशौचे
यःसकरेवान्नमश्नातितस्यतावदाशौचंयावतेषामाशौचंव्यपगतेतुप्रायश्चित्तमेकुर्यादितिविष्णुस्मरणा
त्।अपुत्राघन्नभोजनेतुलिखितआह।भुक्त्वावार्धुषिकस्यान्नमव्रतस्याऽसुतस्यचाभद्रस्यचतथाभुक्त्वात्रि
रात्रंस्याद्भोजनं।तथा परपाकनिहतस्यपरपाकरतस्यचाग्नयेचस्यचभुक्त्वान्नद्विजश्चांद्रायणंचरेदिति
एतच्चाभ्यासविषयं।परपाकनिहतोदेलक्षणंचतेनैवोक्तं।गृहीत्वाग्निंसमारोप्यपंचयज्ञान्निर्वपेत्।पर
पाकनिहतोसौमुनिभिःपरिकीर्तितः।पंचयज्ञान्स्वयंकृत्वापरान्नमुपजीवतिमतंतंप्रायश्चित्तंस्यात्परपाक
रतस्यसः।गृहस्थधर्महतोयोहतिपरिवर्जितः।ऋषिभिर्धर्मतत्त्वज्ञैरपंक्तिमपकीर्तितः।इति।यत्तुब्रह्मचार्या
घन्नभोजनेहव्यात्ववल्क्यआह।यतिश्चवब्रह्मचारीचपक्वान्नस्वामिनावुभौ।तयोरन्नंनभोक्तव्यंभुक्त्वाचां
द्रायणंचरेदितियच्चपार्वणश्राद्धाघकर्तुरन्नभोजनेभरद्वाजआह।पक्षेवायस्त्रियामासेनयस्याभ्यंतरे
वेताःभुक्त्वाहरेत्मनस्तस्यद्विजश्चांद्रायणंचरेदिति।तदप्यभ्यासविषयं।पर्वपरिगणितातिरिक्तायै
निषिद्धाचरणशीलास्त्रीअन्नभोजनेतु।निराचारस्यविप्रस्यनिषिद्धाचरणस्यतुश्राद्धंभुक्त्वाद्विजःकुर्याद्दिनमेक
मभोजनमितिषड्त्रिंशन्मतोक्तंद्रष्टव्यं।अत्रैकसंवत्सराभ्यासेषड्त्रिंशन्मतएवोक्तं।उपपातकयुक्तस्याहर्मे

कं निरंतरं। अन्नं भुक्त्वा द्विजः कुर्यात्य एकं तु विशोधनमिति। इदं चाभक्ष्यभक्षणप्रायश्चित्तकांडगतमविशेषोदितं
ब्रह्मकदंबकं द्विजाग्र्यस्यैवा क्षत्रियादीनां तु पादपादहान्या भवति। विप्रे तु सकलं देयं पादोनं क्षत्रिये स्मृतं। वैश्ये
त्वर्द्धं प्रदातव्यं शूद्रे पादः प्रशस्यत इति विष्णुस्मरणात्॥ ॥इत्यभक्ष्यभक्षणप्रायश्चित्तप्रकरणं॥ निमित्तपरि
गणनवेलायामुपपातकानंतरं जातिभ्रंशकरादीनि परिगणितानि। तत्र प्रायश्चित्तान्युच्यंते॥ तत्र मनुः। जा
तिभ्रंशकरं कर्म कृत्वान्यतममिच्छया। चरेत्सांतपनं कृत्स्नं प्राजापत्यमनिच्छया। संकरापात्रकृत्यासु मासं शो
धनमैंदवं। मलिनीकरणीयेषु तप्तः स्याद्यावकत्र्यहमिति। अन्यतममिति सर्वत्र संबध्यते। यमेनाप्यत्र विशे
ष उक्तः। संकरीकरणं कृत्वा मासमश्नीत यावकं। कृच्छ्रातिकृच्छ्रमथवा प्रायश्चित्तं समाचरेत्। अपात्रीकरणं
कृत्वा तप्तकृच्छ्रेण शुध्यति। शीतकृच्छ्रेण वा शुद्धिर्महासांतपनेन वा। मलिनीकरणीयेषु तप्तकृच्छ्रविशो
धनमिति बृहस्पतिनापि जातिभ्रंशकरविशेष उक्तः। ब्राह्मणस्य तु जः कृत्वा रासभादिषु मापणं निंदितेभ्यो धना
दानं कृच्छ्रार्द्धं व्रतमाचरेदिति। एतेषां च जातिभ्रंशकरादिप्रायश्चित्तानां मन्वाद्युक्तानां जातिशक्त्याद्यपेक्षया विष
यो विभजनीयः। एवं योगींद्रहुतमभक्ष्यभक्षादिप्रायश्चित्तं संक्षेपतो दर्शितमधुना प्रकृतमनुसरामः। महापा
तकमतियातकमनुपातकमुपपातकं प्रकीर्णकमित्येवं पंचविधपापजातमुक्तं। तत्र चतुर्विधे प्रायश्चित्तमभि
धाय क्रमप्राप्तं प्रकीर्णकप्रायश्चित्तमाह॥ प्राणायामी जले स्नात्वा खरयानोष्ट्रयानगः॥ नग्नः स्नात्वा च भुक्त्वा च गत्वा

चैव दिवास्त्रियं॥२९०॥ खरयुक्तं यानं खरयानं। उष्ट्रयुक्तं यानमुष्ट्रयानं। रथगंत्र्यादितिनाध्वगमनं कृत्वा दिगंबरः
स्नात्वाऽभ्यवहृत्य दिवावासरे च निजांगनासंभोगं कृत्वा च तडागतरंगिण्यादावगाह्य कृतप्राणायामः शुध्यति।
इदं च कामकारविषयं। उष्ट्रयानं समारुह्य खरयानं च कामतः। सवासा जलमाप्लुत्य प्राणायामेन शुध्यतीति
मनुस्मरणात्। अकामतः स्नानमात्रं कल्प्यं। साक्षात्खरोष्ट्रारोहणे तु द्विगुणावृत्तिः कल्पनीया तस्य गुरुत्वात्। अ
नड्वाहं समारुह्य प्राजापत्यत्रयं चरेत्। अज्ञानात्तु दतर्द्धं स्यात्पुनः संस्कार एव चेति॥ किंच॥ गुरुं त्वं कृत्य हुं कृत्य वि
प्रं निर्जित्य वादतः॥ बध्वा वा वाससा क्षिप्रं प्रसाद्योपवसेद्दिनं॥२९१॥ गुरुं जनकादिकं त्वं कृत्य त्वमेव माह्यत्वयेदं
कृतमित्येवमेकवाससा क्षिप्रं प्रसाद्योपवसेद्दिनं॥२९१॥ गुरुं जनकादिकं त्वं कृत्य त्वमेव माह्यत्वयेदं कृतमित्येवमे
कवचनांतयुष्मच्छब्दोच्चारणेन निर्भर्त्स्य। विप्रं वाऽपायां संसमंकनीयां संवासक्रोधं हुं तूष्णीमास्व हुं मा बहु वादीरि
त्येवमाक्षिप्य जल्पवितंडाभ्यां जयफलाभ्यां विप्रं निर्जित्य। कंठे वा वाससा मृदुस्पर्शेनापि बध्वा क्षिप्रं पादप्रणि
पातादिना प्रसाद्य क्रोधं त्याजयित्वा दिनमुपवसेदनश्नन् कृत्स्नं वासरं वसेत्। यत्तु यमेनोक्तं। वादेन ब्राह्मणं जि
त्वा प्रायश्चित्तविधित्सया त्रिरात्रोपोषितः स्नात्वा प्रणिपत्य प्रसादयेदिति। तदभ्यासविषयं॥ किंच। विप्रदंडो
द्यमे कृच्छ्रस्त्वतिकृच्छ्रो निपातने॥ कृच्छ्रातिकृच्छ्रो सृक्पाते कृच्छ्रोऽभ्यंतरशोणिते॥२९२॥ विप्रजिघांसया दंडाद्युद्यमे कृ
च्छ्रः शुद्धिहेतुः निपातने ताडने ऽतिकृच्छ्रः। असृक्पाते रुधिरस्रावणे पुनः कृच्छ्रातिकृच्छ्रः अभ्यंतरशोणिते पि कृच्छ्रः

मित्र १२३

शुद्धिहेतुः बृहस्पतिना यत्रा विशेषठक्कुरः कोशाहिनाताऽयित्वात्वभेदे कृच्छ्रमाचरेत्। अस्थिछभेदेतिकृच्छ्रः स्यात्यराकः लंगकर्त्तनेहतिपाइम स्मरेत्तुयमआह। पादेनवा स्तारांस्पृष्ट्वाप्रायश्चित्तंविधित्सया। दिवसोपोषितःस्नात्वाप्रणि पत्यप्रसादयेदिति। मनुनास्वप्नानिप्राकीर्णाकप्रायश्चित्तानिप्रदर्शितानिविनाद्विरप्सुवापार्त्तःशारीरंसंनिषे व्यतु। सचेत्नोबहिरासृत्यगामात्तभ्यविशुध्यतीतिविनाद्विरित्यसंन्निहिता स्वप्नित्यधीःशारीरंस्त्रयुरीषाहि। इ हमकामविषयेकामतस्तु। आपस्तंबो विनातोपंशारीरंयोनिषेवते। स्नाहस्पराकृत्वासचैलंस्नानमा चरेदितियमोक्तंवेदितव्यायत्तुमनुनोक्तं। अप्सुनोवामेहतस्तस्यकृच्छ्रमितिहतार्त्तविषयमभ्यासविषय वानित्यस्नातादिकर्मलोपेतुमनुराहवेदोदितानांनित्यानांकर्मणामनुष्ठानेप्रत्यवायेसतिकृच्छ्रे। स्नातकव्रतलोपेचप्रायश्चित्त मभोज्यनमितिश्रुतेषुदर्शपौर्णमासादिकर्मसुस्मार्त्तेषुचनित्यहोमादिषुप्रतिपदोक्तेष्वाहिप्रायश्चित्तेनुप वासस्यसमुच्चयः स्नातकव्रतानि। नग्नीर्प्युमत्तवद्वासाम्बेद्वेविभ्वमतीत्येवमादीनिप्रागुक्तानि। स्नातकव्रतमधि कृत्यक्रतुनाप्युक्तं। एतेषामाचाराणामेककस्यातिक्रमे। गायत्र्यष्टशतंतूष्णींकृत्वापूतोभवतीतिपंचमहायज्ञा करणेतुबृहस्पतिराह। अनिर्वर्त्यमहायज्ञान्योभुंक्तेप्रत्यहंगृही। अनातुरःसन्निधनेकृच्छ्रद्वैनमशुध्यति। आहि सामिरुपस्पृश्यनक्तंयोद्यूतपर्वणि। अतोनगच्छेद्भार्यांवासोपिकृच्छ्रद्वयंचरेदिति। द्वितीयाहिभार्यापरमेतुरेवत्त आह। मृतांद्वितीयांयोभार्यांहरेद्वैतानिकाग्निभिः। जीवत्यांप्रथमायांतुसुरापानंसमंहृतमिति। स्वभार्यामिशंसनेनुयम

आहास्वभार्यांतुयदाक्रोधादगम्येतिनरोवदेत्। प्रजापत्यंचरेद्विप्रः क्षत्रियोद्विवसांस्त्रयः। वाषड्रात्रंतुचरेद्वैश्यः त्रिरात्रंशूद्र आचरेदिति। अस्नातभोजनाद्धारीतआह। वहन्कमलुरिक्तमस्नातोऽश्नंश्चभोजनं। अहोरात्रेणशुद्धिःस्याद्दिनजः ऐनश्चैवहीति। एकपंक्त्युपविष्टानांस्त्रिहादिनावेषम्येणदानादोयमआह। नपंक्त्यांविषमेह्यन्नयाचेतनहापयेत्। प्राजापत्येनकृच्छ्रेणमुच्यतेकर्मणास्ततः। नहीमंक्रमंहन्त्यकन्याविघ्नकरस्यचासमेविषमकर्तुश्चनिःकृ तिर्नोपपद्यतेत्रयाणामपिचेतेषांप्रत्यवायनिष्कृतिर्मार्गिता। भैक्ष्येणलब्धेनवान्नेनद्विजश्चाद्रायणंचरेदितिमनुरु क्तावतरणमार्गःसमेविषमकर्तोपदाहो। इक्षुधनुर्दर्शनादोक्त्यइंसआह। इदंचापंपलाशानियद्यन्यस्यप्रदर्शये तात्प्रायश्चित्तमहोरात्रंधनुर्दर्शेक्ष्यहाक्षिणेतिपतितादिसंभाषणेतु गौतमआह। नम्लेच्छान्भुङ्क्तेवार्धुषिकैःसहसंभाषे तसंभाष्यपुराणकृतोमनसाध्यायेत्ब्राह्मणोनवासहसंभाषेतभार्यान्नधनलाभवधेष्वथक्रतुर्वर्षाणीति। भार्यान्नधः नानांलाभस्यवधेविघ्नकरणेतुगौतमआह। नम्लेच्छान्भुङ्क्तेवार्धुषिकैःसहसंभाषेतसंभाष्यपुराणकृतोमनसाध्या येत्ब्राह्मणोनवासहसंभाषेतभाष्यान्भुङ्क्तेवार्धुषिकैःसहसंभाषेतसंभाष्यपुर्यान्नधनलाभवधेष्वथक्रतुर्वर्षाणीति। भार्यान्नधनानांलाभस्यवधेविघ्नकरणेप्रत्येकंसंवत्सरंप्राकृतंब्रह्मचर्यंतथा। ब्रह्मसत्रंविनास्त्रीत्सर्गेहोस्मरंयंत ऐमायश्चित्तमुक्तंविनायज्ञोपवीतेनयद्यच्छिष्टोभवेद्द्विजः। प्रायश्चित्तमहोरात्रंगायत्र्यष्टशतंतुवा। तत्रत्वूर्ध्वंछिष्टेउप वासः। अधोछिष्टाद्यभक्षोरुकपानेषुगायत्रीजपइतिव्यवस्था। अकामतस्तुपिबतोमरुतश्चैवभुंजतोऽनुपवीतिनः।

प्रिय १२४

मारणयामत्रिकंषड्नक्तंचव्रितयंक्रमादितिस्मृत्यंतरोक्तंद्रष्टव्यं।मुक्ताशौचार्थमाचमनप्रकृत्योधानेतु।यद्यतिष्टत्य
नाचांतोमुर्क्तंवानास्नातःसघःस्नानंप्रकुर्वीतसोन्यथाप्रयतोभवेदितिस्मृत्यंतरोक्तंद्रष्टव्यंचौराद्यत्सर्गाद्यैवमिष्ट
आह।इंद्योत्सर्गेरात्रैकरात्रमुपवसन्त्रिरात्रंपुरोहितःक्षुछ्मरंघदंडनेपुरोहितस्त्रिरात्रंराजाकुनखीश्यावदंतश्चक्षुं
ष्कारशरात्रंचरित्वोद्धरेयातामितिइंतान्नखाश्चेत्यभिघेतांस्तेनपतिताद्यंपंक्तिभोजनेमार्कंडेयआह।अपांस्येय
स्ययःकश्चित्यंक्तौभुंक्तेद्विजोत्तमः।अहोरात्रोषितोभूत्वापंचगव्येनशुध्यतीति।नीलीविषयेआपस्तंबआह।नीलीरक्तंय
द्यावस्त्रंवाह्मणागेषुधारयेत।अहोरात्रोषितोभूत्वापंचगव्येनशुध्यतीति।रोमकूपेपर्यहागच्छेद्रसानीत्यास्तुकस्यचित्तान्त्रिव
रोषुचसामान्यंतत्सक्षुछ्विधशोनं।पालनेविक्रयश्चैवतद्दत्यात्तूपजीवनं।पातकंचभवेद्विप्रैस्त्रिभिःक्षुछ्वैर्व्यपोहतीनी
लीरक्तयहामिंद्राह्मणास्यशरीरितः।शोणितंदृश्यतेयत्रद्विजश्चाद्रायणंचरेत।स्त्रीणांक्रीडार्थसंभोगेशयनीयेन
दुष्यतीति।भगुरापुत्रं।स्त्रीधृतशयनेनीलीव्राह्मणास्यनदुष्यतिनपस्यदृष्टोवैश्यस्यपर्ववर्जंविधारणमितितथा
वस्त्रविशेषेश्वप्रतिप्रसवः।कंबलेपरस्त्रेचनीलीरागोनदुष्यतीतिमनुस्मरणात्।व्रह्मतनुनिर्मितखद्वाधारणेहरीतु
श्चैवआह।अध्यस्यशयनंयानमासनंपादुकेतथाद्विजःपत्नाशक्षस्यत्रिरात्रंतुव्रतीभवेत्।क्षत्रियस्तरोगार्तःकृत्वाप्राणा
यणः।संवत्सरंव्रतंकुर्याच्छित्वाद्दशंफलमहं।द्वौविधौव्राह्मणागीवाहंपतीगोद्विजोत्तमो।अंतरेणायहागच्छेद्गत्वास्वा
तथशौचरेक्षुछ्ं होमकालेतथाहोहेस्वाध्यायेहारसंध्यसेअंतरेणायहागच्छेद्विजश्चाद्रायणंचरेदितिहेमाद्यागभू

स्नातपत्नीवरेत्१

तेरणत्वभ्यासविषयं।नछिद्राहित्याद्यरिष्टदर्शनादौशंखआह।दुःस्वप्नाद्यरिष्टदर्शनादौद्यतेहिरण्यंचहद्याहितोद्य
चिद्देशविशेषगमनेपिहेचत्तविशेषआह।सिंधुसौवीरभोगेष्वेवंतथाप्रत्यंतवासिनः।अंगवंगकलिंगेद्यानगत्वासं
स्कारमर्हतीति।एतच्चतीर्थयात्राव्यतिरेकेणद्रष्टव्यं।यमेनाप्युक्तं।प्रत्याहित्यंनमेहेतनयश्येदात्मनःशकृत्।दृष्ट्वा
सूर्यंनिरीक्षेतवास्तरागंगमथापिवाशंखेनाह।पादमात्रापनंकृत्वाकृत्वावक्त्रंवधस्तथा।कुशैःप्रस्तृत्यपाणीतुहिर
मेकंव्रतीभवेदितिक्षत्रियाद्युपसंग्रहणेहारीतआह।क्षत्रियाभिवाहनेहोरात्रमुपवासोवैश्यस्याभिवाहनेद्विरात्र
भद्रस्याभिवाहनेत्रिरात्रमुपवासइति।तथाशंखपादुकोपानद्गोपितयाहोछिशंधकारस्थआदित्यंनेक्षेतयद
वपूजाद्यभिवाहनेत्रिरात्रमुपवासःस्यादन्यत्रनिमंत्रितेन्यत्रभोजनेपित्रिरात्रमितिप्रमित्युष्याहिहस्यास्यभिवा
हनेयेतदेव।समित्पुष्पकुशान्यांबुमद्दन्नाक्षतपाणिराकालंपहोमंचकुर्वीयांवाभिद्यादेतवेद्विजमित्यापस्तंबीये
नयादिभिःसमभिव्याहारादभिवाहकस्यापीदमेवप्रायश्चित्तं।नोवकुंभहस्तोभिवादेन्नमेक्षंचरन्नपुष्पाज्य
हस्तोनाशुचिर्नउपनद्धवपिवाकार्यंकुर्वन्नशयानइतितस्यापिशंखेनप्रतिषेधात्।एवमन्यायपिवचांसिस्मृत्य
तरेतीवेष्याणि।ग्रंथगौरवभयात्रलिख्यंते।इतिप्रकीर्णकप्रायश्चित्तप्रकरं।।निमित्तानामानंत्यात्प्रतिव्यक्तिः
प्रायश्चित्तस्यवक्तुमशक्यत्वात्सामान्यतउपरिष्टादुपरिष्टविषयेप्रायश्चित्तविशेषत्वानार्थमिहमाह।।इदं
कालंवयःशक्तिंपापंचावेक्ष्यतत्त्वतः।प्रायश्चित्तंप्रकल्पंस्याद्यत्रचोक्तानिरुक्तिः।२९३।।यदुक्तंप्रायश्चित्तना

तंवक्ष्यमाणंवातद्देशादिकमपेक्ष्ययथाकर्तुःप्राणविपत्तिर्नभवतितथाविषयविशेषःकल्पनीयः।इतरथाप्रधानानि
ईतिप्रसंगात्।यथावक्ष्यतिवायुभक्षोहिवातिष्टनराग्निंनीत्वापुरस्तात्सूर्यस्यगतिं।तत्रयदिहिमबुद्धिरिनिकटवर्त्तिना
मुद्दिश्यउपदिश्यते।अतिशीताकुलितवाशिशिरेदृष्टकालेतदाप्राणवियोगोभवेदितिं।तद्देशकालपरिहारेणा
दिवाःकल्पनीयः।तथावयोविशेषादियंदिनवतिवार्षिकादेरपूर्णद्वादशवार्षिकस्यवा।द्वादशवार्षिकादिकं
प्रायश्चित्तमुपदिश्यते।तदाप्राणविपद्यरन्निति।ततोऽल्पवयस्केतत्प्रायश्चित्तंकल्प्यं।अतएवतत्तत्सत्यंतरेक्वचि
दृष्टंक्वचित्पदर्शितंद्वादशवार्षिकप्रायश्चित्तस्यद्वासोऽभिहितस्तत्रेत्याकृप्रपंचितं।तथाधनहानतपश्चरणादिशक्त्य
पेक्षयाचानहिनिर्धनस्य।पात्रेधनंवापर्याप्तमित्याद्यपपद्यते।नेथोद्विरूपितादेर्वापराकादिकं।नायिस्त्रीभ
द्वारेणपादिकं।अतएवगजादीनामशक्तत्वंहानेरातुंचरेत्कृच्छ्रमेकेकस्यविभुश्चयदृश्यकं।तथा।प्रायश्चि
त्तार्हतिस्त्रियोरोगिराएवचेति।तथैवशंखस्यस्मृत्यंतरोक्तप्रायश्चित्तक्रमोभिहितः।तथापंचमहापात
कादिरूपेणसप्रत्ययात्प्रत्ययसद्भावात्सादृश्यंवाद्वेष्ययत्नतः।सकृत्तद्धर्मशास्त्रंपर्यालोचनयाप्रायश्चि
त्तंकल्प्यंनीयं।तत्राःकामतोयहिहितंतदेवकामकृतेद्विगुणंकामतोभ्यासेचतुर्गुणमित्यवस्मृत्यंसरानुसारेणकं
ल्पनीयं।तथा।महापापोपपापाभ्यांयोभिशंसन्नृषापरं।अवभक्षोमासमासीतस्यक्रमोतत्रमहापापोपपापयो
रुल्यप्रायश्चित्तस्याशुक्रत्वात्पापापेक्षयोपपातकेमासिकव्रतस्यक्रमःकल्पनीयः।यत्रचाहमितंमितास्फोट

नंनानाःकस्माल्लुप्यां।तथानोऽन्यत्रोभसिलायान्नाचशमश्रुविकर्त्तयेत्रखंतर्त्यापनिःकुर्वन्प्रतोभवतिध्रुवमि
त्याहोप्रायश्चित्तंनोपदिशंतत्रापिदेशाद्यपेक्षयाप्रायश्चित्तंकल्प्यं।ननुनकिंचिन्निमित्तंज्ञातमनुक्तंनिःकृतिकमु
पलभ्यते।।प्राणायामशतंकार्यंसर्वपापापनुत्तये।उपपातकयुक्तानामनाहिष्यंचैवहीति।अनुक्तनिष्कृ
तिष्वियंप्रायश्चित्तस्यवक्ष्यमाणत्वात्।गोतमेनाप्येतान्येवाऽनाहेशविकल्पेनक्रियेरन्नित्येकाहादयःप्रतिपा
दिताः।उच्यते।सत्यमस्यैवसामान्यतःप्रायश्चित्तोयंदेशस्तथापिसर्वत्रदेशकालहीनामपेक्षितत्वादस्यैवकल्पना
वसरः।नचहमितादिषुसर्वत्रप्राणायामशतंयुक्तं।निमित्तस्यत्वधुत्वात्।अतःपापापेक्षयाक्रमःकल्पनीयः।
प्रायश्चित्तोत्तरंवा।ननुकथंपापस्यत्वधुत्वंयेनप्रायश्चित्तस्यक्रमसंकल्पनास्यात्।नचप्रायश्चित्तात्मत्वाद्दिति
वाच्यं।अनुक्तनिःकृतित्वादेवासत्यं।किंत्वर्थवादःसंकीर्त्तनाद्बुद्धिपूर्वाऽबुद्धिपूर्वाऽनुबंधाद्यपेक्षयाचासुबोधः
एवदोषस्यगुरुत्वधुत्वभावः।तथादंडक्रमस्तद्ध्यपेक्षयाचप्रायश्चित्तंगुरुत्वधुभावः।यथाबालराणाःवगोरणाद्दोस
जातिकविषयेप्राजापत्यादिकमुक्तं।तत्रयथानुलोम्येनप्रतिलोम्येनवाऽवगोरणादिक्रियेत।यथावाकृच्छ्रावभि
क्रादिभिस्तद्दंडस्यनारतम्यदर्शनाद्दोषात्मत्वंमत्वावगमात्प्रायश्चित्तस्याधिगुरुत्वधुभावःकल्पनीयःदर्शित
श्चदंडस्यगुरुत्वधुभावः।प्रतिलोमापवादेषुद्विगुणात्रिगुणादमादित्यादिनाएवंमहापातकादिभिःपतितस्य
प्रायश्चित्तमुक्तं।यस्त्वोदित्यादेस्तन्नचिकीर्षतिनस्यकिंकार्यमित्यत्राहः।।होमोकुंभंवहिर्ग्रामान्निनयेन्नस्ववा

धवाः पतितस्य बहिः कुर्युः सर्वकार्येषु चैवतं ॥ २८४ ॥ जीवतश्चैव पतितस्य स्वजातयो बांधवाः पित्रादयः पक्षाः ते सर्वमौर्ध्वदैहिकं निपत्य हासौ प्रेष्यतया सपिंडादिभिः पिंडदानोदकमपाकृत्य गृहं यामाद्धिर्दिनत्रयं यावत् बहिः कुर्युः एतच्च मनुरपि क्रतिथिषु द्रष्टव्यं पश्चमे भागे गुर्वादिसंनिधौ कार्यं पतितस्यादृष्टकं कार्यं सपिंडैर्बांधवैः सह निहितेहनिसायाह्नि तास्यचिकं गुरुसंनिधाविति मनुस्मरणात् अथवा हासस्यैव सपिंडादिप्रायुक्तानि नयेत् यथाह मनुः हासीश्वरमयापूर्वं यद्यस्येत्यतवद्यहा अहोरात्रमपासीरन्नाशौचं बांधवैः सह निर्हृते तवहिर्निरस्तिरणामुखापसव्यत्वयोः प्रास्यं एतच्च निनयनमुदकपिंडदानादिप्रेतक्रियोनरकालंद्रष्टव्यं तस्य विद्या गुरुर्योनिसंबंधात् सान्निपात्यसर्वाण्यूर्ध्वदैहिकानि प्रेतकर्माणि कुर्युः पात्रं वास्य विपर्यस्येयुर्हासाकर्मकरो यथा बकारात्रमानीय दासीद्वारात्सूरपित्वा दक्षिणामुखं पश्चाद्विपर्यस्येदमुमनुदकंकरोमीति नामया हंतमर्वेवान्धवैरन्याचीनावीतिनो मुक्तशिखाविद्या गुरुर्वायोनिसंबंधाश्चवीक्ष्यैरनपउपस्पृश्यया मंग्रविशेयुरिति गोतमस्मरणात् अयंचत्यागोयद्बंधुभिः प्रेर्यमाणोपि प्रायश्चित्तंनकरोतित द्रष्टव्यः तस्य गुरोर्बांधवाराततश्चसमक्षंदोषानभिभाष्यानुभाष्यपुनःपुनर्गाचारंलभस्वेतिमयद्येवमपयनवस्थित मतिःस्यात्ततोऽस्यपात्रविपर्यासेहितिशंखस्मरणात् ततस्तेलब्धोदकंपतितंसर्वकार्येषुसंभाषणसहासनाहिषुबहिःकुर्युर्वर्जयेयुः तथाचमनुः निवर्तेरंस्ततस्तस्मात्संभाषणसहासनेदायाद्यस्यप्रदानंचयात्रोम्बनेलोकिकीमिति यद्यस्मिन्हा दिनासंभाषणंकरोतितद्दायश्चित्तंकार्यं अतऊर्ध्वंतेनसंभाष्यनिषेदुषीकरात्रंजपेन्सावित्रीमहानपूर्वंहानपूर्वंचत्रि

रात्रमितिः यद्यनुबंधुत्यागादन्यथावाज्ञातेवैराग्यं प्रायश्चित्तमकृततद्दकिंकार्यमित्यत्राहाचरितव्रतमायातेनि नयेरन्नंबंधटेति जुगुप्सेरन्नवापेनंसंवसेयुश्चसर्वशः ॥ २८५ ॥ कृतप्रायश्चित्तेबंधुसमीपंपुनरायातेतत्सपिंडाद्या सेन सहितानवमनुपहतेघटंदृष्टकपूर्वाणिनयेयुः एतच्चनिनयनंपुरायदृष्टादिपूर्ववत्स्नातोनरकालंद्रष्टव्यंप्रा यश्चित्तेनुचरितेपूर्णकुंभमयानवांतेनैवसार्द्धंप्रास्येयुः स्नात्वापुरापेतत्लाशयदृतिमनुस्मरणात् गोतमेनतु विशेषउक्तः यस्तुप्रायश्चित्तेनशुध्येतनतस्मिन्नष्टद्वेशांतेकुंभमयेपात्रेपुरायतमानदृष्ट्वात्रयिस्त्रवंतीभ्यो वातत्रएनमुपस्पर्शयेयुरथास्मैनत्रयंदद्युःतत्संमतिगृह्यजपेच्छांताद्यौः शांतापृथिवीशांतंशिवमंतरिक्षंयोरोच नस्तमिहगृह्णामिदृष्टेनैर्यजुर्भिःपावमानीभिस्तत्सवितुर्वरेण्यंजुहुयाद्घृतेनपंचाहुतीर्दद्याद्धुत्वाचाय स्यतुप्राणानितिकंप्रायश्चित्तंसमाप्तःशुध्येत् सर्वाण्येतस्मिन्नुदकादीनिप्रेतकर्माणिकुर्युः एतदेवशांत्यदकंसर्वे षूपपातकेषिति ॥ ततएनंकृतप्रायश्चित्तंनैवकुर्युरेयुस्तथासर्वकार्येषुक्रयविक्रयादिषुतेनसहसंव्यवहरेयुः ॥ एवोक्तस्यपतितपरित्यागादिविधेरतिदेशमाह ॥ पतितानामेषएवविधिःस्त्रीणांप्रकीर्तितः ॥ बांधवाग्रहणंतिकै रेयमन्नंवासःसरक्षणं ॥ २८६ ॥ एषएवपुरुषाणांपरित्यागेपिंडोदकदानादिविधिःकृतप्रायश्चित्तानांचपरित्यक्तवि धिरस्यस्त्रीणामपिपतितानांवेदितव्यः स्त्रियास्तुविशेषः पतिताभ्यांपिताभ्यांकृतोदकादिकर्मभ्योवासस्तूरापू र्णमयंकुंडीमुदकंप्रधानगृहसमीपेस्थापयेत्तथाभाराधारणमात्रमन्नंमलिनंचवस्त्रंपुनःपुरुषांतरोपभोगनि

मि: मा १३२

वारणासहितंसन्यङ्कारंहेयंनतुकापतिनायासामयंपरित्यागविधिरित्यत आह नीचाभिगमनंगर्भपातनंभर्तृहिंसनं
विशेषपतिनीयानिस्त्रीणामेतान्यपिध्रुवं॥२९७॥हीनवर्णागमनंगर्भपातनमब्राह्मणापिभर्तुरब्राह्मणस्या
पिहिंसनमित्येतानिस्त्रीणामसाधारणानिपतनेनिमित्तानिअपिशब्दात्पुरुषस्ययानिपतननिमित्तानिमहापा
तकातियानिकानुपपातकान्यभ्यस्तानियोपपातकानितान्यपिस्त्रीणांध्रुवंनिश्चितंपतनकरणानिभवंतिअब्रा
ह्मणश्वशौनकः।पुरुषस्ययानिपतननिमित्तानिस्त्रीणामपितान्येवब्राह्मणीहीनवर्णीसेवाव्यभिचारिपतनी।यम
वसिष्ठेनत्रीणिस्त्रियाःपातकानिलोकेधर्मविदोविदुःभर्तुर्वधोब्रह्महत्यात्मस्यगर्भस्यपातनमिति।ब्रह्महत्यायह
णंकृतंदृष्टांतार्थंनपुनरितरेषांमहापातकादीनांपतनेतुल्यनिमित्तार्थं।यद्यपितेनैवचतस्रस्त्रीपरित्याज्याःशि
ष्यगागुरुगचयापतिघ्नीचविशेषेणाङ्गिरोयमतावचनेचतसृणामेवपरित्यागउक्तः।तस्यापितासांप्रायश्चि
त्तमचिकीर्षंतीनामध्येचतसृणामेवशिष्यगादीनांचैलान्नगरहवासादिजीवनहेतुत्वाद्घच्छेदेनत्यागंकुर्योन्ना
न्यासामित्यभिप्रायः।अतश्चानाचैलान्नगरहवासादिजीवनहेतुत्वाद्घच्छेदेनत्यागंकुर्योन्नान्यासामित्यभिप्रा
यः।अतश्चान्यासांपतितानांप्रायश्चित्तमकुर्वतीनामपिवासोऽर्हतिकेवलमित्यादिकर्तव्यमित्यवगम्यते॥ एम
जुगुप्सितंचाप्येनंसर्वसंस्कारेषुश्वसर्वशरण्यस्यापवादमाह।शरणागतंबालस्त्रीहिंसकान्संवत्सरंनतु।चीर्णव १२२
तान्नपिसंतःकृतघ्नसहितान्निशान॥२९८॥शरणागतहिंसापादनकारिणःकृतघ्नसहितान्प्रायश्चित्तेनक्षीणदोषा

नपिनसंव्यवहरेदितिवाचानिकोयंप्रतिषेधः।किमिवचनंनकुर्यान्नहिवचनस्यातिभारोस्ति।अतश्चयद्यपिव्यभिचारिणी
वधेभर्त्रास्त्रीयुगवप्रायश्चित्तंतथापिवाचनिकोयंसंव्यवहारप्रतिषेधः।एवंप्रसंगेनस्त्रीषुविशेषमभिधायप्रकृतंगवचरि
तव्रतविधोविशेषमाह॥घटेपवर्तितेजातिमध्यस्थोयवसंगवां।यद्घात्यथमंगोभिःसत्कृतस्यहिसक्रियां२९९॥घटे
पवर्जितेऽहरहुदित्यपरार्कधृतेचनीतेःसौचरितव्रतःसपिंडादिमध्यस्थोगोभ्योगवंसंप्रदघात्।ताभिश्चथमंसत्कृत
स्यपश्चात्पात्यादिभिःसत्कृताप्रतिकर्तव्यागोभिश्चतस्यसत्कारस्तद्दत्तयवसभक्षणमेव।यदिगावस्तद्द
त्तंयवसंनगृह्णीयुस्तर्हिपुनःप्रायश्चित्तमनुतिष्ठेत्।यथाहहारीतः।स्वशिरसायावसमाहृत्यगोभ्योदद्याद्दिताःप्रति
गृह्णीयुरथैनंप्रवर्तेतेयुरितरथानेत्यभिप्रेतं॥महापातकादिपूर्वंचविधेपिदोषगणेप्राप्तिस्त्रीकव्रतसंदोहमभि
धायाधुनासकलव्रतसाधारणधर्ममाह॥विख्यातदोषःकुर्वीतपर्षदानुमतंव्रतं।यदोषोयावन्नकीर्तयेत्संघासुस
तोन्यैर्विख्यातोज्ञातोदोषोयस्यासौपर्षदंपरिदृष्टंव्रतंकुर्यात्।यद्यपिस्वयंसकलशास्त्रार्थविचारचतुरस्तथापिपर्ष
त्समीपमुपगम्यतयामहविचार्यतदनुमतमेवकुर्यात्शास्त्रार्थविचारचतुरस्यापिपुंसोयं।तदुपगमनेचांगिर
साविशेषउक्तः।ज्ञातेनिःसंशयेपापेनभुंजीतानुपस्थितः।भुंजानोवर्धयेत्पापंयावन्नाख्यातिपर्षदि।मचेलंवाप्लुतः
स्नात्वाक्लिन्नंवासःसमाहितः।पर्षदेनुमतंसर्वंविख्यापयेन्नरः।व्रतमाहृत्यमत्योपितथास्नात्वाव्रतंचरे
दिति।विख्यापनंचपर्षद्दक्षिणादानानंतरंकार्यं।यथाहपराशरः।पापंप्रख्यापयेत्यापीदत्वाधेनुंतथाऽर्षभमिति।ए

मिश्र १२८

तच्चोपपातकविषयं। महापातकादिष्वधिकं कल्प्यं। यत्तूक्तं। तस्माद्द्विजः प्रादापापः सकृदाप्लुत्य वारिणि विख्याप्य पा
पं वक्त्रभ्यः किंचिद्दत्वा जतं चरेदिति। तत्प्रकीर्णकविषयं। पर्षत्स्वरूपं च मनुना दर्शितं त्रैविद्यो हैतुकस्तर्को नैरुक्तो ध
र्मपाठकः। त्रयश्चाश्रमिणः पूर्वे पर्षदेपीदृशा वरा। हैतुको मीमांसार्थतत्वज्ञः। तर्को न्यायशास्त्रकुशलः। तथान्यद
पि पर्षद्वयं तेनैव दर्शितं। ऋग्वेदविद्यजुर्विच्च सामवेदविदेव च। त्र्यवरा पर्षद्विज्ञेया सर्वेषां धर्मसंशयेति। तथा एकोपि वे
दविद्धर्मं यं व्यवस्येत्समाहितः। स विज्ञेयः परमो धर्मो नाज्ञानामुदितो युतैः। आसां च पर्षदां संभवापेक्षया व्यवस्था। म
हापातकाद्यपेक्षया वा। यत्तु स्मृत्यंतरेभिहितं पातकेषु शतं पर्षत्सहस्रं महदादिषु। उपपापेषु पंचाशत्स्वल्पे स्व
ल्पा तथा भवेदिति। तदपि महापातकादिदोषानुसारेण पर्षदो गुरुलघुभावप्रतिपादनपरं न पुनः संख्यानियमार्थः
मन्वादिमहास्मृतिविरोधप्रसंगात्। तथा देवलेन चात्र विशेषो दर्शितः। स्वपंचब्राह्मणा ब्रूयुरल्पदोषेषु निष्कृतिं। राजा च
ब्राह्मणाश्चैव महत्सु सुपरीक्षितामिति। तथा च पर्षदा अवश्यं व्रतमुपदेष्टव्यं। आर्तानां मार्गमाणानां प्रायश्चित्तानि ये द्विजा
ः। जानंतो न प्रयच्छंति ते यांति समतां तु तैरित्यंगिरस्मरणात्। तथा च पर्षदा ज्ञात्वैव व्रतमुपदिष्टव्यं। अज्ञात्वा धर्मशास्त्राणि
प्रायश्चित्तं ददाति यः। प्रायश्चित्ती भवेत्पूतः किल्बिषं पर्षदं व्रजेदिति बृहद्वसिष्ठस्मरणात्। क्षत्रियादीनां तु कृतेन सांधः
र्मोपदेशे विशेषो गिरसा दर्शितः। न्यायतो ब्राह्मणः क्षिप्रं क्षत्रियादेः कृतेन सः। अंतरा ब्राह्मणं कृत्वा व्रतं सर्वं समादिशेत्। तदा
शूद्रं समासाद्य सदा धर्मपुरःसरं। प्रायश्चित्तं प्रदातव्यं जपहोमविवर्जितमिति। तत्र च यागाद्यनुष्ठानशीलानां जपादिक

१ त ४

एम १२८

वाच्यमितरेषां तु तपः। कर्मनिष्ठास्तपोनिष्ठाः कदाचित्स्यायमागताः। जपहोमादिकं तेभ्यो विशेषेण प्रदीयते। येनामधा
रका विप्रा मूर्खा धनविवर्जिताः। कृच्छ्रं चांद्रायणादीनि तेभ्यो दद्याद्विशेषतः इति॥ इति प्रकाशप्रायश्चित्तप्रकरणं॥
व्याख्याय ख्यातदुरितशातनं व्रतसंततिं। रहःकृताद्यसंदोहहारिणीं व्याहरन्मुनिः॥१॥ तत्र प्रथमं सकलरहस्यव्रतसा
धारणं धर्ममाह॥ अनभिख्यातदोषस्तु रहस्यं व्रतमाचरेत्॥३०१॥ कर्तृव्यतिरिक्तैरनभिख्यातो दोषो यस्यासौ रहस्यम
प्रकाशं प्रायश्चित्तमनुतिष्ठेत्। अतश्च स्त्रीसंभोगादौ तस्या अपि कारकत्वात्तदितरैरविज्ञातदोषस्य रहस्यं व्रतमिति मं
तव्यं। तत्र यदि कर्तास्वयं धर्मशास्त्रकुशलस्तदा परस्मिन्नभिभाव्य स्वनिमितोचितं प्रायश्चित्तमनुतिष्ठेत्॥ यस्तु स्व
यमनभिज्ञोसौ केनचिद्रहो ब्रह्महत्यादिकं कृतं तत्र किं रहस्यप्रायश्चित्तमित्यन्यव्याजेनावगम्य रहोव्रतमनुतिष्ठेत्। अ
त एव च स्त्रीशूद्रयोरप्यमुनैव मार्गेण रहस्यव्रतज्ञानसिद्धेरधिकारसिद्धिः। न च वाच्यं रहस्यव्रतानां जपादिप्रधानत्वादविद्य
योश्च स्त्रीशूद्रयोस्तदनुपपत्तेरनधिकार इति। यतो नैकांततो रहस्यव्रतानां जपादिप्रधानत्वं। दानादेरप्युपदेशात्। गौत
मोक्तप्राणायामादेरपि संभवाच्च। इतरेषामपि मंत्रदैवतऋषिछंदःपरिज्ञानमात्रमेवाधिकारोपयोगि। न त्वन्यविषयं। न
हि तडागनिर्माणादौ ज्योतिष्टोमादिविषयीणां प्रतिपत्तिरुपयुज्यते। दैवतादिपरिज्ञानं त्ववश्यमपेक्षणीयं। अविदित्वा ऋ
षिं छंदो दैवतं योगमेव च। योध्यापयेज्जपेद्वापि पापीयान्जायते तु स इति व्यासस्मरणात्। अत्राप्याह। रविशेषानु
क्तौ पयःप्रभृतयः कालविशेषानुक्तौ संवत्सरादयो देशविशेषानुक्तौ शिलोच्चयादयो गौतमाद्यभिहिताः प्रका

शप्रायश्चित्तवदत्रेषणीयांश्चसंकलरहस्यवतसाधारणांधर्ममभिधायप्र
काशप्रायश्चित्तवद्ब्रह्महत्यादिकृच्छ्रमेरोवरह
स्यप्रायश्चित्तान्याह॥त्रिरात्रोपोषितोऽतर्जलेब्रह्महात्वघमर्षणं॥अंतर्जलेविष्णुध्येतगांस्पृत्वाचयथाशक्ति॥३९॥त्रिरा
त्रमुपोषितोऽतर्जलेअघमर्षणानर्षिणाऽदृष्टसूक्तमघमर्षणं॥ऋतंचसत्यंचेतिऋचमानुष्टुभंभावृत्तंदेवताकंतत्स्वा
त्रिरात्रांतेपर्यायेणीगांस्पृत्वाब्रह्महाशुध्यति॥अयस्त्वंतर्जलेनिमग्नेनत्रिरावर्त्तनीयः॥यथाहमनुः॥देवद्विजगुरुहंतासु
निमग्नोघमर्ष्यंसकृत्त्रिरावर्त्तयेन्मातरंभगिनींचगत्वामातरंस्वसारंपितृस्वसारंस्नुषांसखींचान्यस्त्रीमभ्यागमनेक्ष
त्रोघमर्षणमेवांतर्जलेत्रिरावर्त्यतस्मात्पूतोभवतीति॥एतच्चाकामकारविषयं॥यतुमनुनोक्तं॥सर्व्वाहतिप्रणावका
रायामास्तुषोष्णाश्चपिंड्याहनेमामासुनेत्यहरहःकृताहुतिः॥तदप्यस्मिन्नेवविषयेगौडानांशंकुस्मर्वेदितव्यं॥
यत्तुगौतमेनवैशंत्रतमुक्तं॥तद्ब्रह्मघ्नव्रह्महत्यासुरापानसुवर्णस्तेयगुरुतल्पेषुप्राणायामेष्वातेऽघमर्षणज
पेदिति॥तत्कामतोऽसकृद्वधविषयं॥यत्तुबोधायनेनोक्तं॥ग्रामात्प्राचींवोदीचींवादिशमुपनिःक्रम्यस्नातःशुचिः
शिरसाऽरुंधतेस्थंडिलमुपलिप्यसकृत्प्रक्षिप्यनवासाःसंकल्पतनपाणिनाऽदित्याभिमुखोऽघमर्षणंस्वाध्यायम
धीयीतप्रातश्शतमध्याक्रेशतमपराह्णेशतमपरिमितंवोदितेषुनक्षत्रेषुप्रस्तितायावकंप्राश्नीतत्तानक्लेदेभ्योऽन्यान
क्लेदेभ्यश्चापपातकेभ्यःसप्तरात्रात्मुच्यतेद्वादशरात्रान्महापातकेभ्योब्रह्महत्यांसुरापानमितिवर्षं
शतंवैकविंशतिरात्रेणातान्यपितरतीति॥तत्कामकारविषयंवाऽकामतःश्रोत्रियाचार्यभवनस्थंवधविषयंवा॥॥य

नुमनुनोक्तं॥अरण्येवात्रिरभ्यस्यमयतोवेदसंहितां॥मुच्यतेपातकैःसर्वैःपराकैःशोधितस्त्रिभिरिति॥तत्कामतःश्रोत्रिया
दिवधविषयमित्यन्यत्रकामतोभ्यासविषयंवा॥यत्तुदक्षविष्णुनोक्तं॥ब्रह्महत्यांकृत्वाशास्त्रामात्माचींमुदीचींवादिशमु
पनिःक्रम्यप्रभूतेधनाग्निप्रज्वाल्याघमर्षणेनाष्टसहस्रमाहुतीर्जुहुयान्नेत्तस्मात्पूतोभवतीति॥तन्निर्गुणावध
र्जपित्वाऽघमर्षणमितितद्गुणवतोहंतुर्निर्गुणावधविषयं॥प्रयोजकानुमंतृवधविषयंवा॥॥यत्तुहारीतेनोक्तं
॥महापातकानिपातकपातकोपपातकानामेकतमेसंनिपातेवाघमर्षणमेवत्रिर्जपेदितितान्निमित्तकृ
तीविषयं॥एवमन्यान्यपिस्मृतिवाक्यान्यत्रिष्वेवमेवविषयेषुविभजनीयानियंत्रयगौरवभयान्नलिख्य
ते॥एतत्स्वव्रतज्ञातृयागस्थयोक्षित्रविद्स्नात्रेय्यामाहिताग्निपत्न्यांगर्भिण्यामविज्ञातेचगर्भेव्यापादिते
तुर्यांशन्यूनमनुष्ठेयं॥प्रायश्चित्तांतरमाह॥लोमभ्यःस्वाहेत्यथवाऽदिवसंमारुताशनः॥तूलेस्थित्वाऽमितुहुया
द्चत्वारिंशद्धुताहुतीः॥३९॥अथवाऽहोरात्रमुपोषितोरात्रावुल्कावासंकल्पात्प्रातर्जलादुत्तीर्यलोमभ्यःस्वाहेत्यादि
र्ऋग्भिर्मंत्रैरेकैकेनपंचपंचाहुतयइत्येवंचत्वारिंशदाहुतीर्जुहुयात्॥एषचपर्वोक्तसमानविषयंउदवासक्रे
शवाहुत्यात्॥॥॥क्रमप्राप्तंसुरापानप्रायश्चित्तमाह॥ॐत्रिरात्रोपोषितोहुत्वाकूष्मांडीभिर्घृतंशुचिं॥॥सुरापःच
त्वारिंशदाहुतीरित्यनुवर्त्ततेत्रिरात्रमुपोषितःकूष्मांडीभिर्यदेवारेवहेनडमित्यादिभिःकूष्मांडदेवताभिर

कोत्तंजत्वापसेतद्वाशिष्टंवत्सऋर्वसनि३

नुष्टुभमिमंमंत्रालिंगदेवताभिरुद्रोभिश्चत्वारिंशत्घृताहुतीर्हुत्वाभुविभवेतायज्ञोवैधायनेनासुरुं॥अथकूष्मांडीभि
र्जुहुयाद्घोनुपतद्वात्मानंमन्येतयत्वर्वाचीनमेनोऽरणाद्दत्यायाज्ञस्मात्मुच्यतेयोनोवरेतःसिक्तोऽन्यत्रस्रुग्भ्याद्दिति॥
यत्तुमनुना॥मासंजपित्वाऽयनंतिवासिध्यत्यंप्रतिं।माद्दित्रंशुद्धवत्यश्वसुरापीपिविशुध्यतीति।मासंप्रत्यहंषो
डशकृत्वोपनःशीर्षंवरघंप्रतिस्रोतोभिरुषसंवंसिष्टामद्दित्रीणामद्दोस्त्रीतोन्विंद्रंस्तवामेत्येतेषामन्यतमस्यजपउ
रुः।सत्रिरात्रोपवासकूष्मांडीहोमाशरुस्यवेदितव्यः।एतच्चाकामतःपेष्याःसकृत्यानेगौडीमाध्वोःपाणावृतोचद्रु
ष्टव्यं।यच्चमनुना।मंत्रैःशाकलहोमीयैरवंकृत्वाघृतंद्विजःसुगुप्तपपहंत्येनोऽश्वावानमद्दित्यंचमितिसंवत्सरंप्रत्यहं
दिवकृतस्यैनसद्दित्यादिभिरष्टभिर्मंत्रैर्होमोनमद्दुद्यंनमत्रावितिसद्दित्यस्यार्चावाजपउरुः।सकामकारविषयोय
मनुमहापातकसंयुक्तोऽनुगच्छेदुरुः।समाहितःअभ्यस्याद्यावमानीमेद्यादारेविशुध्यतीति।तद्भ्यासविषयंस
मुच्चिनमहापातकविषयंवा।सुवर्णस्तेयप्रायश्चित्तमाह॥ ॥ब्रह्मणःस्वर्णहारीतनुद्वजापीजलेस्थितः।३०३॥ब्रा
ह्मणःस्वर्णहारीपुनस्त्रिरात्रोपोषितोजलमाध्यस्थोनमस्तेरुद्रमन्यवइतिशतरुद्रियजपयुरुः।शुध्यतीति।शा रुम
तातपेनाप्यत्रविशेषोदर्शितः।मद्यंपीत्वागुरुदारान्वगत्वास्तेयंकृत्वाब्रह्महत्यांचकृत्वा॥भस्मच्छन्नोभस्मशय्याश १३०
यानोरुद्राध्यायीमुच्यतेसर्वपापेभ्यइति।जपश्चैकादशकृत्वःकार्यः।एकादशगुणान्वापिरुद्रानावर्त्यधर्मवित्तम
होपापैरपिस्पृष्टोमुच्यतेनात्रसंशयइतित्रित्रिस्मरणात्तायनुमनुना॥सकृज्जप्त्वास्पवामीयंशिवसंकल्पमेवच।सुवर्ण

मपहृत्यापिक्षरणाद्भवतिनिर्मलइतिद्वापंचाशदृक्संख्याकस्यावासस्यपतितस्यहोतुरितिसूक्तस्यानिधायज्ञायतोद्व
रमुरेतिरेवमितिशिवसंकल्पदृष्टस्यषड्ऋचस्यवासकृज्जपउरुः।सोयंतनिर्गुरुस्वामिकूस्वर्णहरणेगुरावतोपहृ
र्तुर्द्रष्टव्यः।सुवर्णान्यूनपरिमाणविषयोऽनुग्राहकविषयोवाप्रयोजकविषयोवाभ्यासहेतुः।महापातकसंयुक्तो
नुगच्छेदित्यादिकमनुनोक्तंद्रष्टव्यं।क्रमप्राप्तगुरुतल्पप्रायश्चित्तमाह॥सहस्रशीर्षजापीतुमुच्यतेगुरुतल्पगः।गो
दैयाकमरणोस्यातेपृथगेभिःपयस्विनी॥३०४॥गुरुवत्सगःसहस्रशीर्षापुरुषेतिषोडशर्चसूक्तेनाराद्दष्टे
पुरुषदेवत्यमनुष्टुभंत्रिष्वंतंजपंस्तस्मात्पापान्मुच्यते।सहस्रशीर्षजापीतिनाछीत्यप्रत्यावर्त्तिर्गम्यते
अतएवयमनोक्तं।पौरुषंसूक्तमावर्त्यमुच्यतेसर्वकिल्बिषात्इतिआह्नोचमंख्यापेक्षयामधुसूनश्लोकगताचखा
रिंशत्संख्यानुमीयते।अत्रापिमाक्रनश्लोकगतंत्रिरात्रोपोषितदृतिसंबंध्यते।अतएवबृहद्दिष्णुः।त्रिरात्रोपोषित
पुरुषसूक्तजपोमाभ्यांगुरुतल्पगःशुध्येदिति।एभिश्चसुरापसुवर्णस्तेयगुरुतल्पगैः।त्रिभिःपृथक्पृथाग
स्त्रिरात्रव्रतस्यांतेवदुक्षीरागोर्दद्यात्।इदमकामविषयं।यत्तुमनुनाहपिष्यातीलसमभ्यस्यनक्तमहरहस्त्रीनिचाज
स्रंचपौरुषंसूक्तंमुच्यतेगुरुतल्पगइतिहविष्यांतमज्ञंस्वविहितंमहोनहरितरतिरतिवारतिमेमनुः।स
हस्रशीर्षेत्येतेषामन्यतमस्यामासप्रत्यहंषोडशकृत्वोजपउरुः।सोप्यकामविषयएव।कामतस्तुमंत्रैः
शाकलहोमीयैरतिमन्यूसूक्तंद्रष्टव्यं।यतुषड्त्रिंशन्मतेभिहितं।महाव्याहृतिभिर्होमस्तत्तेःकार्योद्विजन्मना

मि व्यं
१३१

।उपपातकशुध्यर्थं सहस्रपरिसंख्यया महापातकसंयुक्तो लक्षहोमेन शुध्यतीति। तदावृत्तिविषयं। यत्तु यमेनोक्तं।
जपेद्वाप्यस्य वामीयं पावमानीरथापि वा। जितायं वालखिल्याश्च निवित्प्रैषान्वृषाकपिं। होतृब्रह्मासकृज्जप्त्वा मु
च्यते सर्वपातकैरिति। तद्व्यभिचारिणीगमनविषयं। यानि पुनर्गुरुतल्पातिदेशविषयानि तत्समानि वा अति
पातकानुपातकपदाभिधेयानि तेषु तुरीयांशन्यूनामर्धोनचक्रमेण वेदितव्यं। पातकातिपातकोपपातकम
हापातकानामेकतमे सन्निपाते वा अघमर्षणमेव त्रिर्जपेदिति हारीतोक्तं वा द्रष्टव्यं। महापातकसंसर्गिणश्च।
स तस्यैव व्रतं कुर्यादिति वचनाद्येन सह संसर्गस्तदीयमेव प्रायश्चित्तं वेदितव्यं। न च वाच्यं। अध्यापनादिसंसर्ग
स्याऽनेककर्तृसंपाद्यत्वाद्रहस्यत्वानुपपत्तिरिति। यतः सत्यप्येनेककर्तृकत्वे परदारगमनवत्कर्तृव्यतिरिक्त
तृतीयाद्यऽपरिज्ञानमात्रेणैव रहस्यत्वऽमतो भवत्येव रहस्यप्रायश्चित्तं॥ एवमतिपातक्यादिसंसर्गिणां तदीय
मेव प्रायश्चित्तं वेदितव्यं ॥ इति महापातकरहस्यप्रायश्चित्तप्रकारणं ॥ क्रमप्राप्तं गोवधादिषट्पंचाशदुपपा
तकप्रायश्चित्तमाह॥ प्राणायामशतं कार्यं सर्वपापापनुत्तये॥ उपपातकजातानामनादिष्टस्य चैव हि॥१०५॥
गोवधादिषट्पंचाशदुपपातकजातानामनादिष्टरहस्यव्रतानां जातिभ्रंशकरादीनां। अपनुत्तये प्राणायामानां
शतं कार्यं। तथा सर्वेषां महापातकादीनां प्रकीर्णकानामप्यपनुत्तये प्राणायामाः कार्याः। तत्र च महापातकेषु चतु
शतमतिपातकेषु त्रिशतमनुपातकेषु द्विशतमिति संख्याविवृद्धिः कल्पनीया। प्रकाशप्रायश्चित्तेषु महापातकेषु प्रा

तुरीयांशस्योपपातकेषु विधानदर्शनात् प्रकीर्णकेषु १

एम
१३१

उपपातक ६

चक्रासः कल्पनीयः। अत एवोक्तं यमेन। दशप्रणवसंयुक्तैः प्राणायामैश्चतुःशतैः। मुच्यते ब्रह्महत्यायां किं पुनः शे
षपातकैरिति। बौधायनेनाप्यत्र विशेष उक्तः। अपि वाक्चक्षुःश्रोत्रत्वक्प्राणमनोव्यक्तिक्रमेषु त्रिभिः प्राणाया
मैः शुध्यति। शूद्रस्त्रीगमनान्नभोजनेषु पृथक्पृथक् सप्ताहं सप्त सप्त प्राणायामान् धारयेत्। अभक्ष्याभोज्याः मे
ध्यप्राशनेषु तथा चापण्यविक्रयेषु मधुमांसघृततैललाक्षालवणरसान्नवर्जितेषु यच्चान्यदप्येवंयुक्तं स्याद
र्द्धमासं द्वादश द्वादश प्राणायामान् धारयेत्। उपपातकपतनीयवर्जं यच्चान्यदप्येवंयुक्तं स्यादर्द्धमासं द्वादशा
द्वादश प्राणायामान् धारयेत्। अथ पातकवर्जं यच्चान्यदप्येवंयुक्तं स्यात् द्वादशार्धमासान् द्वादश द्वादश प्राणा
यामान् धारयेत्। प्राणायामान् धारयेदिति। तत्र वाक्चक्षुरित्यादिप्राणायामत्रयं प्रकीर्णाभिप्रायं। शूद्रस्त्रीग
मनान्नभोजनेत्यादिनोक्ता एकोनपंचाशत्प्राणायामा उपपातकादिविशेषाभिप्रायेण। तथा अभक्ष्याभोज्ये
त्यादिनोक्ताश्चतुश्चत्वारिंशदधिकशतं प्राणायामा अप्युपपातकविशेषाभिप्राय [redacted] ए
व। अथ पातकोपपातकवर्जमित्यादिनोक्ताः षष्ट्यधिकशतत्रयप्राणायामा गोवधाद्युपपातकाभिप्राया
। अथ पातकवर्जमित्यादिनोक्ताः षष्ट्यधिकशतसहितद्विसहस्रसंख्यकाभिप्रायाः। अथ पातकवर्जमित्या
दिनोक्ताः षष्ट्यधिकशतसहितद्विसहस्रसंख्यका आणायामा अतिपातकाऽनुपपातकाभिप्रायाः। अथ
पातकेष्वित्यादिनोक्ता विंशत्यधिकशतत्रययुक्ताश्चतुःसहस्रप्राणायामाः महापातकविषयाः। इदं चाभक्ष्य

भोज्येत्यादिनोक्तं प्रायश्चित्तपंचकमत्यंताभ्यासविषयं। समुद्धितविषयंवा। यत्तुमनुना। एतान्सांस्थूलसूक्ष्मान्गां
विकीर्षन्नपनोदनाय्यवेत्यजपेदृचंयत्किंचेदमितीतिवे। त्यृचंयावत्सत्यहमर्थांतरविहितेषु कालेषु श्रवते
हेलोवरुणेत्यस्याश्चोयत्किंचेदमित्यस्याश्चजपउक्तः सोप्यभ्यासविषयः उपपातकसामान्यमात्रस्यप्रा
यश्चित्तस्यापवादमाह॥ ३०॥ ओंकारमभिमंत्रितंसोमसलिलंपावनंपिबेत्॥ कृत्वातुरेतोविसृज्यप्राशनंहि
द्विजोत्तमः॥ ३०५॥ द्विजोरेतोविसृज्यप्राशनंकृत्वासोमसलिलंतारसमोंकारमभिमंत्रितंसुधिसाधनंपिबेत्। एतच्चौंकार
मकारविषयं। कामतस्तुसुमंत्रकं। रेतोमंत्रप्राशनंकृत्वात्वसुनपलांडुगंजनकुंभीकाहीनामन्येषांवाऽभक्ष्यभक्ष्या
णांभक्षणंकृत्वाहेमयामकुक्कुटश्वगालाहिमांसभक्षणंकृत्वाततःकंटमात्रमुदकमवतीर्यशुभ्रवतीभिःप्राणा
यामंकृत्वामहाव्याहृतिभिःस्वरोगमुदकंपीत्वातंरेतस्मात्सूतोभवतिरेतिमनुनायिमस्नविधाऽभक्ष्यभक्षणप्राय
श्चित्तांतरमुक्त्वाप्रतिग्रहाऽप्रतियाह्यभुक्त्वावान्तविगर्हितोजपंस्तरन्समेतीपंपूयतेमानवस्त्रहातरतिऽप्रतियाह्य
विषशस्त्रसुराग्निपतिताहिद्व्यंच। यद्यत्पुरेतोविसृजेत्तादृशारीरंमलंविसृजतितदापितेनैवोक्तं। अप्रशस्ततुल्य
त्वात्पुमासमासीतभेक्ष्यमुगितिऽत्रतानेकृतंभवेत्। त्रैकाल्यसंध्याकरणान्नस्सर्वविप्रराज्यतिऽहोरात्रन्यावासः राम
रेवा। यत्समाहृतंप्रकीर्णकंमानसवाचिकंचोपपातकंतत्सर्वंप्रातर्मध्याह्नसायंकालेत्रयविहितनित्यसंध्योपा १३२
सनात्मराश्यतिं। तथावयमः पहृत्याकुरुतेपापंकर्मणामनसागिरा। ऋमीनःपश्चिमांसंध्यांप्राणायामैर्निहंतित

समाप्तोनिरूपणंवादिवावापियदस्तान ३

श्लोकेन

दितिशातातपेनापकृत्। अन्नंतमधुगंधंचस्त्रीमैथुनमेवचापुनातिदृषलान्नंचसंध्याबहिरुपासितेतिऽथय
सकलमहापातकादिसाधारणंनपवित्र मंत्रानाह॥ शुक्रियारंरण्यकजपयोगायत्र्याश्चविशेषतः। सर्व
पापहरणद्वेतरद्वैकादशीगीतथा ३०१ शुक्रियंनामारंण्यकविशेषोविश्वानिदेवसवितरित्यादिवाजसनी
यकेपठ्यते। आरण्यकंयत्रचंवाचंप्रपद्येमनोयतंप्रपद्यइत्यादितत्रैवप्रपद्यतेतियोर्जपःसकलमहा
पातकंयत्रचंवाचंप्रपद्येमनोपहंप्रपद्यइत्यादितत्रैवप्रपद्यतेतियोर्जपःसकलमहापातकादिहरःतथा
गायत्र्याश्चामहापातकेषुलक्षमतिपातकानुपातकयोर्दशसहस्रमुपपातकेषुसहस्रामकीर्णकेषुश
तमित्येवंविशेषोजपः सर्वपापहरः॥ तथाचगायत्रीमधिकृत्यसंख्यासंख्येनोक्तोशनं [redacted]
जाबालोनुसाहस्रीसर्वपापप्रणाशिनी। सहस्रंजप्त्वातुतथापातकेभ्यःप्रमोचनी। दशसाहस्रताप्तेन सर्वकल्मष्र
नाशिनी। लक्षेजप्त्वातुसाहस्रीसमहापातकनाशिनी। सुवर्णस्तेयकृद्विप्रोब्रह्महागुरुतल्पगः। सुरापश्चवि
शुध्येत लक्षजप्यान्नसंशयः इति। यत्तुचतुर्विंशतिमतोक्तं। गायत्र्यालक्षजप्तयाकारंब्रह्महत्यांव्यपोहति। लक्षा
शीतिजप्येथस्तुसुरापानाद्विमुच्यतेपुनातिऽतुरुह्यात्मकाशविषयंतथाचद्वैकादशिनी। एकादशानांरुद्रा
नुवाकानामपहारेतुद्वैकादशिनीसाचविशेषतोब्रह्मसर्वपापहरा। एकादशगुरुगान्वारुद्राना वर्त्यधर्म
विन्। महद्भ्यःसतुपापेभ्योमुच्यतेनात्रसंशयइति। महापातकेष्वेकादशंगुणावृत्तिरशनात। अतिपात
कमहत्तीरंण्यगायत्रालक्षसप्ततिः गायत्रालक्षषष्ठ्यतुसुरापस्यतुरुतल्पगइति ३

मि:मी १३२

कादिषुचतुर्थ्यंचतुर्थ्यांशक्रामःकल्पनीयःतथाशब्दोघमर्षणादिसमुच्चयार्थोयथाऽवभिदृःसर्ववेदपवित्राणि
वक्ष्याम्यहमतःपरंयेषांजपेश्चहोमेश्चप्रत्यंतेनात्रसंशयः।अघमर्षणादेवकृतःमश्नवत्यस्तरत्समाः।कृष्मा
ण्डःपावमान्यश्चदुर्गासावित्र्यमेवच।अभीषंगाःपरस्तोमाःसामानिव्याहृतीस्तथा।मेरुंडानिचसामानिगा
यत्रेरेवंतंतथा।पुरुषंवंतंचसामंचतथारेवंव्रतानिच।अबलिंगाबाहुमात्रंचवाकूस्क्तंसभ्रुवंस्तथा।श
तरुद्रियाथर्वशिरस्त्रिसुपर्णामहाव्रतंगोसूक्तंवाश्वसूक्तंचरङ्गंध्रुवंचसाम नी।त्रीण्याज्यहानिरथंतरंचत्र
यस्त्रिंशंवामदेव्यंबृहच्च।एतानिगीतानियुनक्तिजंतुंजातिस्मरत्वंलभतेयदीच्छेदिति।किंच।यत्रयत्रचमंकीर्ण
मात्मानमन्यतेद्विजः॥तत्रतत्रतिलैर्होमोगायत्र्यावाचनंतथा॥३०८॥पत्नयत्रत्रस्रुवधार्यो।तज्जन्मकल्मषंना
तेनात्मानंसंकीर्णमभिरक्षंद्विजोमन्यते।तत्रतत्रगायत्र्यातिलैर्होमःकार्यःतत्रमहापातकेषुत्वक्षसंख्या
याहोमःकार्यः।गायत्र्यात्वक्षहोमेनमुच्यतेसर्वपातकैरितियमस्मरणात्।अतिपातकादिषुषट्पादि
क्रामःकल्पनीयःतथातिलैर्वाचनंहानंकार्यं।तथाचरुस्माधिकारेवसिष्ठः।वैशाख्यांपौर्णमास्यं
तुव्राह्मणान्भोजयेच्चवा।क्षीरेऽथवाघृतेसिद्धेतिलैर्वापयसेथवेतरैः।प्रीयतांधर्मराजेतियद्यामनसिव
र्तते।यावज्जीवकृतेपापैर्नरकाद्विनश्यतीति।तथा।अनियतकालमपिहानंतेनैवोक्तं।कृच्छ्राज्जिने
तिलान्हुत्वाहिरण्यंमधुसर्पिषी॥ ॥इहानियतकृच्छ्रविधायसर्वंतरतिदुःकृतमिति।तथाव्यासेनापक्रांति

एम १३३

त्यधेतुंचयोऽघातंयतात्माद्विजन्मनेब्रह्महत्याहिमिषापैर्मुच्यतेनात्रसंशयइति।एवमाह्निकानंतरंरहस्यकांडोक्त
मविस्पष्टंद्विजानांस्त्रीशूद्रयोश्चवेदितव्यं।यतुयमेनोक्तं।तिलान्हरतियःप्रातःस्नात्वानस्यशतिस्वाहेतिति
लैःस्नातितिलांतुहुत्वासर्वंतरतिकिल्बिषं।तथा।द्वादशेषुतुमासेषुनुदेद्यंतुतथैवच।अमावास्यांपौ
र्णमासीमष्टमींचाश्रयेद्यःसंवत्सरमभुंजानःसतंविजितेंद्रियंमुच्यतेपातकैःसर्वैःस्वर्गलोकंचगच्छतीतियः
द्यात्रिरात्रंक्षीराश्वीशेषपर्यंकेलाषाढ्यांसंविशेद्धरिः।निद्रांस्यजतिकार्त्तिक्यांतयोःसंपूजयेद्धरिं।ब्रह्महत्यादि
कंपापंक्षिप्रमेवव्यपोहतीत्येवमाह्निकेसर्वविधाविरहिणांकामःकामसूक्तेभ्यासविषयेतयाव्यवस्थाप
नीयंकिंच।वेदाभ्यासरतंशांतंमहायज्ञक्रियापरं॥नस्पृशंतीहपापानिमहापातकजान्यपि॥३०९॥वेद
स्वीकरणंपूर्वंविचारेभ्यसनंजपः॥तद्धानंवैवशिष्येभ्योवेदाभ्योहिपंचधेत्यत्रक्रमेणवेदाभ्यासेनि
रतेतिनिक्षायुक्तंपंचमहायज्ञानुष्ठाननिरतंमहापातकजान्यपिपापानिनस्पृशंति।किमुतप्रकीर्णका
निवाक्षुनसज्ञन्योपपातकानिचेत्यत्रनार्थमयिशब्दाश्रूयंते।एतच्चाकामकारविषयं।अतएववसि
ष्ठेनायद्यकार्यशतंसायंकृतंदहत्यधीयते।सर्वंतन्नस्यैवंस्वल्पमाश्रित्यपापकर्मरतिर्भवेत्।अज्ञानाच्च
प्रमादाच्चहूयतेकर्म्मनेतरत।इति॥किंच॥वायुभक्षोदिवानिष्टंरात्रौनीत्वापुनर्यदा।जह्यामरुत्संगायत्र्या
मुध्येद्ब्रह्मवधाद्ध्रुवं॥३१०॥सोपवासोवासरमनुविंशत्युषित्वासलिलेवसन्निशांनीत्वाआदित्योदयानं

तिभकीर्णकामिश्रायेणाभिधायाभिहितं।न २

तरं सात्रिभ्याः सहस्रं जपित्वाब्रह्मवधव्यतिरिक्तसकलमहापातकारिपापज्ञातान्मुच्यते अतश्चोपपातकारिष्व
भ्यासेऽनेकदोषसमुदये कावेदितव्यं विषमविषयसमीकरणास्याः न्याय्यत्वात् अतएवहयवसिद्धेनामहापात
कोपपातकयोः कालविशेषेणावृतविशेषउक्तः यथाहयवानांपस्तिमंजलिंवाभ्रप्यमानशतंवाभिमंत्रयेत्
यवोसिधान्यराजस्त्वंवारुणोमधुसंयुतः निर्णुदःसर्वपापानंपवित्रमृषिभिःस्मृतं इत्यनेनघृतंयवामधुयवाः प
वित्रमृतंयवाः सर्वपुनंतुमेपापंवाग्नेः कायसंभवमित्यनेनचाग्निकार्यंकुर्वीतानेनभक्षयेत्तथा नो
ग्निंनभिक्षोनातिष्ठेद्वचोच्छिष्टंपरित्यजेत् यदहरेवामनोजातामनोयुजः सुक्षारथिरश्वानरश्मेनः योनुतेनोवंतुते
ग्योनमस्तेभ्यः स्वाहेत्यात्मनिजुहुयात्त्रिरात्रंमेधाभिहध्रयेपापक्षयायत्रिरात्रंसप्तरात्रंवब्रह्महत्याद्विषड्दशरात्रं
पतितोयन्नश्चेत्येतद्गवलेवनेनान्यान्यपिस्मृतिवचनानिविवेचनीयानि॥ इतिरहस्यप्रायश्चित्तप्रकरणं॥ ६
विधियुक्तंव्रतंत्रातन्नयभेदेवुभुक्षितेकीदृशमित्याकांक्षायामिति संक्षेपात्रक्षणंवक्ष्यतेधुना तत्रतावत्सकलप्रकाशरहस्यव्रता
गम्यस्नानधर्मानाह॥ ब्रह्मचर्यंदयाक्षांतिस्तपःसत्यमकल्कताः अहिंसास्तेयमाधुर्यंह्रीरस्पृहेतियमाःस्मृताः॥३११॥
स्नानमौनोपवासेज्यास्वाध्यायोपस्थनियहाः तीर्थगतनियमाः गोबलीनियमागुरुशुश्रूषाशौचाक्रोधोप्रमादता
॥३१२॥ ब्रह्मचर्यंसकलेंद्रियसंयमः उपस्थनियहोवर्ज्यन्यायेननिर्दिष्टःअकल्कताअकुटिलता शेषाःप्रसिद्धा
यत्सुनर्मनुनोक्तं अहिंसासत्यमक्रोधमार्जवंचसमाचरेदिति तदप्येतेषामुपलक्षणंनयनियमानाम् अत्रचदयाम १३४

स्नेहाद्दीनोपुरुषार्थतयापापक्षयनामापिपुनर्विधानंप्रायश्चित्तांगत्वार्थेकविदिशेषोपस्थितयथाक्विाहारिष्वभनुक्ता
तस्यापत्तवचनस्यनिहत्यर्थसत्यलविधानायुक्तशिष्टादिकमपितताडनीयमित्येवमर्थमहिंसाविधानमित्येव
वमादि॥ ॥तत्रसांतपनाख्यंव्रतंतावदाह॥ गोमूत्रंगोमयंक्षीरंदधिसर्पिःकुशोदकं।जग्ध्वापर्वैघुउपवसेत्कृच्छ्रंसां
तपनंचरेत्॥३१३॥ पर्वैघुराहारंतरपरित्यागेनगोमूत्रादिगव्यानिपंचद्रव्याणिकुशोदकसहितानिसंपुञ्जपीत्वाअ
परेद्युरुपवसेदिति द्वेरात्रिकःसांतपनःकृच्छ्रः॥संपवनंचोत्तरश्लोकेपृथक्विधानादवगम्यते॥ कृच्छ्रंतिचान्वर्थ
संज्ञेयंतपोरूपत्वेनकृशसाध्यत्वात् गोमूत्रादीनांपरिमाणंवक्ष्यतेयदापुनःपर्वैघुरुपोष्यपरेह्निसमंत्रक
मेवपंचगव्यंपीयते॥तदाब्रह्मकूर्चइत्याख्यायते॥यथाहपराशरः॥गोमूत्रंगोमयंक्षीरंदधिसर्पि
कुशोदकं।निर्दिष्टंपंचगव्यंतुपवित्रंकायशोधनं॥गोमूत्रंनाम्नवर्णायाःश्वेतायाश्चापिगोमयं॥पयःकांचन
वर्णायानीलायाश्चतथादधि॥घृतंचकृष्णवर्णायाःसर्वकापिलमेववा॥अलाभेसर्ववर्णानांयंचगव्ये
पपंविधिः॥गोमूत्रमाषकास्तिस्रोगोसूत्रस्यचषोडश॥क्षीरस्यद्वादशप्रोक्तादध्नस्तुदशकीर्त्तिताः॥गोमूत्रवत्घृत
स्येष्टास्तद्वंतुकुशोदकंगायत्र्याद्यंगोमूत्रेणेतिगोमयंआप्यायस्वेतिक्षीरंदधिक्राव्णोमित्यादधितेजो
सीशुक्रमित्याज्यंदेवस्यत्वाकुशोदकंपंचगव्यमंत्राःपूतंहोमयेद्गिमंत्रैर्धौतपवित्रास्त्रुक्पवित्रमंत्रैर्मार्जनंआछिन्नाग्रा
स्रुक्त्रिषवःएतैरुक्तैत्यहोतव्यंपंचगव्यंयथाविधिःएवतीरेवंविक्षुर्मातलोकेवशावतीःॏएतामिर्ब्रह्महोतव्यंहु

तशेषंपिबेद्विद्वान्।पराकेनसमोलोकप्रकारेणाभिमंत्र्यदंप्रकारेणसमुद्धृत्यपिबेत्तत्प्रकारेनतुमध्यमेनपलाशस्यपत्रप
त्रेराकापिबेत्।स्वर्गीपात्रेराप्येणात्रह्मतीर्थेनवापुनः।यत्तत्वगास्थिगतंपापंदहेत्तिष्ठतिमानवे।ब्रह्मकूर्चीपवासस्कृ
दहत्याग्निरिवैधेनमितियद्वातेहविमिश्रितंपनंस्मरतमितिशंखस्मरणात्।जाबालितानुसंहाहसाध्यंसांतपनमुक्तं
गोमत्रंगोमयंक्षीरंदधिसर्पिःकुशोदकं।एकैकंप्रत्यहंपीत्वाचहोरात्रमभोजनं।कृच्छ्रःसांतपनोनामसर्वपापप्रणाश
नइतिएषाचगुरुलघुकृच्छ्राणांशक्त्याघपेक्षयाव्यवस्थाविज्ञेया।एवमुत्तरत्रापिव्यवस्थाबोध्या।।महासांतपनमा
ख्यंकृच्छ्रमाह।।पृथक्सांतपनंद्रव्यैःषडहःसोपवासकः।सप्ताहेनतुकृच्छ्रोयंमहासांतपनःस्मृतः।३४।सप्ताहेना
पवर्जितोमहासांतपनोख्यःकृच्छ्रोविज्ञेयः।कथमित्यपेक्षायामुक्तंपृथक्प्रभृतेःषड्भिर्गोमत्राद्यभिरेकैकेनैकमहरति
वाहयेत्सप्तमंचोपवासेनेतियमेनतुपंचरात्रोपवासेनमहासांतपनोभिहितः।अहंपिबेत्तुगोमत्रंत्र्यहंक्वेगोमयंपिबे
त्त्र्यहंक्षीरंत्र्यहंसर्पिःस्नातःशुचिः।महासांतपनंह्येतत्सर्वपापप्रणाशनमिति।जाबालेनत्वेकविंशतिरात्रनिवर्त्यो
महासांतपनउक्तः।षण्णामेकैकमेतेषांत्रिरात्रमुपयोजयेत्।अहंचोपवसेदंत्येमहासांतपनंविदुरिति।यद्वातु
सप्तसंमहासांतपनप्रोक्तद्रव्याणामेकैकस्यैकमुपयोगस्तप्तसांतपनं।यथाहयमः।एतान्येवसमस्तानित्रिरात्रोपोषितःशुचिः।क्वाथयित्वापिबेद्विप्रःपरा
कर्चोविधीयतइति।यद्वातुबिल्वादिफलाद्यैनिमत्यैकैकथितानिमासंपीयंतेतद्फलकृच्छ्राख्यव्रतंलभ
ते।यथाहमार्कंडेयः।फलैर्मासिनकथितःफलकृच्छ्रमनीषिभिः।श्रीफलेःप्रोक्तःपद्मैश्चेरपरस्तथाभामेनामल
कैरेवंश्रीकृच्छ्रमपरंस्मृतं।पत्रैर्मितःपत्रकृच्छ्रःपुष्पैःस्तकृच्छ्रउच्यतेमलकृच्छ्रःस्मृतोमूलैःस्तोयकृच्छ्रोजलेनतुइति
।।तद्यकृच्छ्रव्रतमाह।।तद्यक्षीरघृताब्दनामेकैकंप्रत्यहंपिबेत्।।एकरात्रोपवासश्चतत्रकृच्छ्रउदाहृतः।३६।।दुग्धस
र्पिरुदकानांतद्यनामेकैकंप्रतिदिवसंप्राश्याःपरेह्युरुपवसेदेषदिवसचतुष्टयंसंपाद्यामहोतत्रकृच्छ्रः।।एभिरेवम
न्नैःसोपवासैःद्विरात्रंसंपाद्यःसांतपनवत्तत्रकृच्छ्रःमनुनातुक्षाहशरात्रमिवर्त्योभिहितः।।तद्यकृच्छ्रंचरन्विप्रो
जलक्षीरघृतानिलान्।प्रतित्र्यहंपिबेदुष्णान्सकृत्स्नायीसमाहितइति।श्रीरहिपरिमाणंतुपराशरेणोक्तंद्रष्ट
व्यंपिबेज्जत्रिपलंद्विपलंतुपयःपिबेत्।पलमेकंपिबेत्सर्पिस्त्रिरात्रंब्रह्मोत्तमारुतमिति।त्रिरात्रंचोत्तमारुतमितित्रिरा
त्रस्यपरिमाणमुष्णोदकवाचंपिबेदित्यर्थः।यद्वातुशीतक्षीरादिकंपीयतेतत्तच्छीतकृच्छ्रः।त्र्यहंशीतंपिबेत्तोयंत्र्यहंशीतंपयः
पिबेत्।त्र्यहंशीतंघृतंपीत्वावायुभक्षःपरंत्र्यहमितियमस्मरणात्।।पादकृच्छ्रमाह।।एकमक्तेननक्तेननतथैवायाचि

तव्रतकृच्छ्रंकरोतिप्रत्येकंप्रत्यहंपीतैःपराकृच्छ्रउदाहृतः३७।।पलाशोदुंबराश्वत्थबिल्वश्रीवृक्षपर्णानामेकैकेनक्व
थितमुष्णंप्रत्यहंपिबेत्कृच्छ्रंवैकस्मिन्निति।यंचाहसाध्यःपराकृच्छ्रः।यद्वातुपराकेणेतिनामकीकृतानांक्वाथा
स्त्रिरात्रात्पीयंतेतद्यपराकृच्छ्रः।यथाहयमः।एतान्येवसमस्तानित्रिरात्रोपोषितःशुचिः।क्वाथयित्वापिबेद्विप्रःपरा
कृच्छ्रोविधीयतइति।यद्वातुबिल्वादिफलाद्यैनिमत्यैकैकंक्वथितानिमासंपीयंतेतद्यफलकृच्छ्रादिव्यवस्थालभ
ते।यथाहमार्कंडेयः।फलैर्मासिनकथितःफलकृच्छ्रमनीषिभिः।श्रीफलैःप्रोक्तःपद्मैश्चेरपरस्तथाभामेनामल
कैरेवंश्रीकृच्छ्रमपरंस्मृतं।पत्रैर्मितःपत्रकृच्छ्रःपुष्पैःस्तकृच्छ्रउच्यतेमलकृच्छ्रःस्मृतोमूलैःस्तोयकृच्छ्रोजलेनतुइति
।।तद्यकृच्छ्रव्रतमाह।।तद्यक्षीरघृताब्दनामेकैकंप्रत्यहंपिबेत्।।एकरात्रोपवासश्चतत्रकृच्छ्रउदाहृतः३६।।दुग्धस
र्पिरुदकानांतद्यनामेकैकंप्रतिदिवसंप्राश्याःपरेह्युरुपवसेदेषदिवसचतुष्टयंसंपाद्यामहोतत्रकृच्छ्रः।।एभिरेवम
न्नैःसोपवासैःद्विरात्रंसंपाद्यःसांतपनवत्तत्रकृच्छ्रःमनुनातुक्षाहशरात्रमिवर्त्योभिहितः।।तद्यकृच्छ्रंचरन्विप्रो
जलक्षीरघृतानिलान्।प्रतित्र्यहंपिबेदुष्णान्सकृत्स्नायीसमाहितइति।श्रीरहिपरिमाणंतुपराशरेणोक्तंद्रष्ट
व्यंपिबेज्जत्रिपलंद्विपलंतुपयःपिबेत्।पलमेकंपिबेत्सर्पिस्त्रिरात्रंब्रह्मोत्तमारुतमिति।त्रिरात्रंचोत्तमारुतमितित्रिरा
त्रस्यपरिमाणमुष्णोदकवाचंपिबेदित्यर्थः।यद्वातुशीतक्षीरादिकंपीयतेतत्तच्छीतकृच्छ्रः।त्र्यहंशीतंपिबेत्तोयंत्र्यहंशीतंपयः
पिबेत्।त्र्यहंशीतंघृतंपीत्वावायुभक्षःपरंत्र्यहमितियमस्मरणात्।।पादकृच्छ्रमाह।।एकमक्तेननक्तेननतथैवायाचि

प्रिय १३६

तेनच॥उपवासेनचैवायंपादकृच्छ्रप्रकीर्तितः॥३१॥ एकभक्तेनसह्नोजनेनाहिवैवनक्तेनेतिषथगुपादानात्॥अतश्चाहिवैवएक
वारमेवभोजनंनैवैकमहोरात्रमितिवाहयेहितोतत्राहिवेतिरात्रिव्युदासः।एकवारमितिदिवाराहित्यंकरोमः।भोजनेनेत्यः
भोजनंकरोमः।एतच्चकृच्छ्रशीनांव्रतंनपत्वात्पुरुषार्थभोजनपर्युदासेनकृच्छ्रांगभूतंभोजनंविधीयतेतथाचापस्तं
बः॥अहमनक्ताशीत्यहमहिवाशीततंत्यहमयाचितव्रतस्यकृतानाश्नातिकिंचनेतिअत्रवानक्ताशीत्यनेनव्रतविहित
शानिषेत्यमेननक्तंयर्युदासेनहिवाभोजनंनियमंदर्शयतिनोगौतमेनापीहमेवस्पष्टीकृतंहविष्यान्नप्रातराशनान्नभु
क्तानिस्त्रोरात्रीर्नाश्नीयादितिएवंनक्तंभोजनविधावपिनविधृतेयाचितंयस्मिन्नभोजनेतदयाचितंतत्कालविशेषानु
याचनप्रतिषेधोपितुस्वीयमपिपरिचारकभार्यादिभ्योनयाचित[redacted]व्यंप्रेषणाध्येषणायोःसाधारण्यात्॥
ब्रायाःअतःस्वगृहेपिस्वभार्यादयोऽनातसाएवयहिभोजनमुपहरंतितर्हिभोक्तव्यंनान्यथाअमुनैवाभिप्रायेनोक्तंगौ
तमेन॥अथापरंअहंनकिंचित्कंचनयाचेतेति॥अत्रचग्रामंसंख्यानियमाःपराशरेणादर्शिताः।सायंतुद्वात्रिंशद्यासाःप्रातःपं
चदशस्मृताःचतुर्विंशतिरयाच्याःपरंनिरशनंस्मृतमितिअपस्तंबेनत्वन्योक्तासायंद्वाविंशतिर्यासाःप्रातःषड्विंशतिस्मृ
ताःचतुर्विंशतिरयाच्याःपरंनिरशनास्त्रयःकृच्छ्राएमाराणकृतयावास्पंविधेस्सुखमितिअनयोश्चकल्पयोश्चस्य
पेक्षोविकल्पःआयस्तंवेनतुप्राजापत्यंचतुर्धाविभज्यचतुरःपादकृच्छ्रानक्तस्यावर्णांतुत्रूपराव्यवस्थाकृताअहंनिरश नं

रामः १३६

पादःयोंइःपादस्यायाचितंत्र्यहंसायंत्र्यहंतथापादःपादःप्रातंतथात्र्यहं।प्रातःयावंचरेच्छ्रद्दःसायंवैश्येतुहापयेत्॥अयाचितं
तंतुराजन्येत्रिरात्रंब्राह्मणोस्मृतमितियद्वाक्यायाचितोपवासात्मकत्र्यहद्वयानुष्ठानंतदूर्ध्वंकृच्छ्रः।सायंत्र्यतिरिक्तापरत्र्य
हत्रयानुष्ठानंतुपादोनमितिविवेतेयासायंप्रातर्दिवार्धस्यात्तोयनेनक्तंवर्जितमितितेनैवोक्तंतार्धंकृच्छ्रस्यप्रका
रांतरमपितेनैवदर्शितं।प्रातःसायंनद्यैकैकस्मिन्दयमयाचितंहिनद्वयंतुनाश्नीयात्कृच्छ्रार्धंतद्विधीयतइति॥ ॥प्राजा
पत्यंकृच्छ्रमाह॥यथाकथंचित्त्रिगुणाःप्राजापत्योयमुच्यते॥अयमेवपादकृच्छ्रःयथाकथंचिद्दंकलितवद्दात्यास्व
स्थानविवृध्यावातत्रापानुलोम्येनप्रतिलोम्येनवावध्यमाराज्ञयादियुक्तंतद्धितंवात्रिरभ्यस्तप्राजापत्यइत्यभिधी
यते।तत्रदंडकलितवद्दात्रियक्षोवसिष्ठेनदर्शितः।अहःप्रातरहर्नक्तमहरेकमयाचितं॥अहःयावकंतत्रैकमे
वंचतुरहोपरः।अनुग्रहार्थंविप्राणांमनुधर्मेस्मृतोवरः।बालवृद्धातुरेष्वेवंशिष्टमुक्तंकृच्छ्रमुबाचहेति॥आनुलोम्येनस्वस्था
नविवृद्धिपक्षस्तुमनुनादर्शितः।अहंप्रातस्त्र्यहंसायंत्र्यहमद्यात्स्यायाचितं॥अहंपरंचनाश्नीयात्प्राजापत्यंचरन्द्विजः
तिप्रातिलोम्यावृत्तिस्तुवसिष्ठेनदर्शितामतिलोमंचरेयुस्तंतुकृच्छ्रंचांद्रायणोत्तरमितिजयादिरहितपक्षस्तुस्मृ
मद्रादिविषयोगिरसादर्शितः।तस्माच्छ्रद्दंसमाधायसाधर्मपथमास्थितोप्रायश्चित्तंप्रयतव्यंजयहोमविवर्जितमि
तिजपादियुक्तपक्षस्तुपरिशेष्याद्योग्यतयाचत्रैवार्षिकविषयः।सचगौतमादिभिर्दर्शितः॥अथातःकृच्छ्रानव्या
ख्यास्यामोहविष्यान्नप्रातराशीनभुक्तातिस्रोरात्रीर्नाश्नीयादथापरंत्र्यहंनक्तंभुंजीतापरंत्र्यहंनकंचनयाचेद्वा

तोपरंत्वहमुपवसेन्निषेद्दहनिरात्रावासीतक्षिप्रकामःसर्व्वदेहनायैनंसंमाषेतरोरवयोधाज्ञपेनित्यंप्रयुंजीतानुसवन
मुरुकोयस्पर्शनमायोहिष्टतिस्रभिःपवित्रेवतीभिर्मोर्ज्जयीतुहिरण्यवर्णाश्रुचयःयुवकाःसुश्वेताभिरथाद्दकनर्षणान
महामायमहामायधन्वनेतापमायपुनर्वसवेनमोज्यायोमर्म्मायवसुविंदायसर्व्वविदायनमः।यारायसुपारायमहा
पारायपरहायपरयारायपारयिष्णवेनमःरुद्रायपशुपतयेमहतेदेवायत्र्यंबकायेकवरायाधिपतयेहरायशर्वायेशा
नायोग्रायवल्लिरोद्दणिनेकपर्द्दिनेनमः।सूर्यायादित्यायनमः।नीलग्रीवायनमःनीलग्रीवायशितिकंठायनमः।कृ
त्तायपिंगलायनमःत्र्येष्टायज्येष्टायश्रेष्ठायद्दद्धायेंद्रायहरिकेशायोर्द्धरेतसेनमः।सत्यायपावकायवावकवर्णायकामा
यकामरूपिणेनमःहीनायहीनरूपिणेनमःतीक्ष्णायतीक्ष्णरूपिणेनमः।सौम्यायपुरुषायमहापुरुषायमध्यमपु
रुषायोत्तमपुरुषायब्रह्मचारिणेनमः।चंडलोलायहंतिवासमेनमः।तिलगतेदादित्योपस्थानेमंतारवाज्याहु
तयाद्धाद्दशरात्रस्यांतेचसंस्रवपयिलेताभ्यांद्देवताभ्योजुहुयाद्रुद्रायस्वाहासोमायस्वाहाग्नीषोमाभ्यांमिंद्राग्निभ्यांमि
द्रायविश्वेभ्योद्देवेभ्योब्रह्मणेप्राजापत्येभ्योग्नयेस्विष्टकृतइति।अंतेब्राह्मणभोजनमिति।तत्रनिषेद्दहनिरात्रावासी
तक्षिप्रकामइत्यस्यार्थःयस्तुमहतोपेनमःक्षिप्रमेकेनवक्लृप्तेनमुच्येयमित्येवंकामयतेःसावहनिकर्म्मविरुद्धेषु ॥ ॥
कालेषुनिषेद्रात्रावासीत।स्वरौरवधौधाज्ञयसामज्ञयोनमोहमापत्साहिमिस्तर्पणाद्दित्योपस्थानाद्दिकंचरुद्रपरा ॥ १३७
द्दिकंचैयागीश्वरा घनुक्लृप्तिप्रकामःकुर्वीतेत्यत्रयोगीश्वरा ॥ ॥ प्राजापत्याघनुष्टानेगोतमीयाने केतिकर्त्तव्यतासहि

तंद्रष्टव्यंएवमन्यान्यपिसम्यंतरतोविशेषणान्यत्रेषणानियानि।अतिकृच्छ्रमाह॥अयमेवातिकृच्छ्रःस्यात्यापिपरान्नभो
जनः॥३१८॥एतद्धर्मएवएकभक्ताद्दिप्राजापत्यधर्मयुक्तोतिकृच्छ्रःस्यात्।इयांस्तुविशेषःत्र्यहेत्र्यहत्रयेपापिपरा
मात्रमत्तेभुंजीतनपुनर्द्दीविंशत्याद्दियासात्॥अत्रचप्राक्षभोजनंतुवाद्दनपापिपरान्नविधानाद्दन्यत्रहतिर्द्दरश
नाद्वाउपवासोःमतिपक्षएवा।अत्रापियाद्दसोव्यवस्थापूर्ववद्द्रष्टव्या।पंचयमनोक्तं।एकैकयामंमध्नीयात्त्र्य
हंत्रीन्त्रीनपर्ववत्।अहंचापवसेदित्यमतिकृच्छ्रंचरन्द्विजातिरतिथ्याद्दिनातिथ्यादिरागपरिमितादित्यत्वाच्छ्रवि
षयःकृच्छ्रातिकृच्छ्रमाहःकृच्छ्रातिकृच्छ्रपयसाद्दिवसानेकविंशतिः॥एकविंशतिरात्रंपयसावर्त्तनंकृच्छ्रा
तिकृच्छ्राख्यंव्रतंवित्तेयं।गोतमेनतुद्वादशरात्रमुरुकेनवर्त्तनंकृच्छ्रातिकृच्छ्रंउक्तं।अवभक्षस्तृतीयःसकृच्छ्रातिकृच्छ्र
इतिअतएवशंख्यपेक्षयोतयोर्व्यवस्थापाएकमाकृद्वादशाहोपवासेनपराकःपरिकीर्त्तितः॥३१९॥अस्वर्थीयमर्ध
श्लोकः।सौम्यकृच्छ्रमाह॥पिण्याकानामतक्रंकुसक्तूनांप्रतिवासरं॥एकस्त्रीयवागूश्चकृच्छ्रंसोम्यंपमुच्यते॥३२०
पिण्याकोद्दनिःस्नेहोवाद्दस्विद्दकसक्तूनांपंचानामेकैकंप्रतिद्दिवसमुपभुंजीतषष्ठेकृच्छ्रपवसेद्दषसोम्याख्यःकृच्छ्रो
भिधीयतेद्रव्यपरिमाणंतुप्राणयात्रामात्रनिबंधनमभिगंतव्यंबालेनतुचतुरुक्तोपीसोम्यकृच्छ्रउक्तः॥यिण्या
कंसक्तवस्तक्रंचतुर्थेःहन्यःभोजनंवासोवेदक्षिणांद्दद्यात्सोम्यायेकृच्छ्रउच्येद्दति॥तुलापुरुषाख्यंकृच्छ्रमाह॥
एषात्रिरात्रमभ्यासाद्दैकैकस्ययथाक्रमं।तुलापुरुषद्दत्येषद्देयःपंचद्दशाहिकः॥३२१॥एषापिण्याकादीनांपंचानां

मि व्या
१३८

क्रमेणैकैकस्य त्रिरात्राभ्यासेन पंचदशाहव्यापी तुलापुरुषाख्यः। अत्र च पंचदशाहिकत्वविधानादुपवासस्य निवृत्तिः। यमे
नत्वेकविंशतिरात्रिकस्तु पुलारुष उक्तः। अचाममप्यपि पराकं तक्रं वोदकसक्तुकान्। त्र्यहं त्र्यहं प्रयुंजानो वायुभ
क्षस्त्र्यहद्वयं। एकविंशतिरात्रस्तु तुलापुरुष उच्यते इति। अत्र हारीताद्युक्तेति कर्तव्यताग्रंथगौरवभयान्नोच्यते॥ चांद्रा
यणमाह॥ तिथिवृद्ध्याचरेत्पिंडान् शुक्ले शिख्यंडसंमितान्। एकैकं ह्रासयेत्कृष्णे पिंडं चांद्रायणं चरन्॥३३॥ चांद्रा
यणाख्यं कर्म कुर्वन् मयूरांडपरिमितान् पिंडान् शुक्ले आपूर्यमाणपक्षे तिथिवृद्ध्याचरेद्भक्षयेत्। यथा प्रतिपत्प्रभृ
तिषु तिथिषु चंद्रकलानामेकैकशो वृद्धिरर्द्धमासो तद्वत्पिंडान् शुक्ले आपूर्यमाणपक्षे प्रतिपद्येको द्वितीयायां द्व
यमित्येवमेकैकशो वर्धयन् भक्षयेद्यावत्पौर्णमासी। ततः पंचदश्यां पंचदशग्रासान् भुक्त्वा। तत्र कृष्णपक्षे चतुर्दश
प्रतिपदि। द्वितीयायां त्रयोदशेत्येवमेकैकशो ग्रासान् [illegible] ह्रासयन्नश्नीयात्। यावच्चतुर्दशी। तत्र चतुर्दश्यामे
कं ग्रासं ग्रसित्वेंदुक्षयेऽर्थादुपवसेत्। तथा च वसिष्ठः। एकैकं वर्धयेत्पिंडं शुक्ले कृष्णे च ह्रासयेत्। इंदुक्षयेन भुंजीत एष चां
द्रायणो विधिरिति। चंद्रस्यायतमिवायनं चरणं यस्मिन् कर्मणि हासवृद्धिभ्यां तच्चांद्रायणं। संज्ञायां दीर्घः। इदं च यवव
दंतयोरणीयोर्मध्ये स्थवीय इति यवमध्यमिति कथ्यते। एतदेव व्रतं यदा कृष्णपक्षप्रतिपदि प्रक्रम्य पूर्वोक्तक्रमे
णानुष्ठीयते तदा पिपीलिकावन्मध्ये ह्रसिष्ठं भवतीति पिपीलिकामध्यमिति कथ्यते। तथा हि पूर्वोक्तक्रमेण कृष्णः
प्रतिपदि चतुर्दशग्रासान् भुक्त्वैकैकग्रासापनयेन चतुर्दशीं यावद्भुंजीत ततश्चतुर्दश्यामेकं ग्रासं ग्रसित्वामावास्याया

राम
१३८

मुपोष्य शुक्लप्रतिपद्येकमेव ग्रासं प्राश्नीयात्तत एकोपचयभोजनेन पक्षशेषे निवर्त्यमाने पौर्णमास्यां पंचदशग्रासाः
संपद्यंते इति युक्तैव पिपीलिकामध्यता। तथा च वसिष्ठः मासस्य कृष्णपक्षादौ ग्रासानद्याच्चतुर्दश। ग्रासापचयभो
जी सन् पक्षशेषं समापयेत्। तथैव शुक्लपक्षादौ ग्रासं भुंजीत चापरं। ग्रासोपचयभोजी सन् पक्षशेषं समापयेदि
ति। यदा त्वेकस्मिन् पक्षे तिथिवृद्धिह्रासवशात् षोडशादिनानि भवंति चतुर्दश वा तदा ग्रासानामपि वृद्धिह्रासौ वे
दितव्यौ तिथिवृद्ध्या पिंडांश्चरेदिति नियमात्। गौतमेन त्वत्र विशेषो दर्शितः। अथातश्चांद्रायणं तस्योक्तो विधि
कृच्छ्रे वपनं व्रतं चरेत् श्वोभूतां पौर्णमासीमुपवसेत्। आप्यायस्व संते पयांसि नवो नव इति वैताभिस्तर्पणा
माज्यहोमो हविषश्चानुमंत्रणमुपस्थानं च द्रमसः। यद्देवा देवहेडनमिति च तसृभिराज्यं जुहुयात्। देवकृतस्येति चांते समिद्भि
ओं भूः भुवः स्वः महः जनः तपः सत्यं यशः श्रीः ऊर्क् इद्। ओजः तेजः पुरुषः धर्मः शिव इत्येतैर्ग्रासानमंत्रणं प्रतिमंत्रं मनसा न
मः स्वाहेति वा सर्वान् एतैरेव ग्रासान् भुंजीत ग्रासप्रमाणमास्याधिकारेण चरुभैक्षसक्तुकणयावकशाकपयोदधिघृत
मूलफलोदकानि हविष्युत्तरोत्तरप्रशस्तानि। पौर्णमास्यां पंचदशग्रासान् भुक्त्वैकापचयेनापरपक्षमश्नीयात्। अमावा
स्यायामुपोष्यैकोपचयेन पूर्वपक्षविपरीतमेकेषामेष चांद्रायणो मास इति। अत्र ग्रासप्रमाणमास्याधिकारेणेति य
दुक्तं तद्बालाभिप्रायं। तेषां शिष्यंडपरिमितपंचदशग्रासभोजनाशक्तेः। क्षीरादिद्रवाः हविष्युशिख्यंडपरिमितत्वं पर्ण
पुटकादिना संपादनीयं। तथा कुक्कुटांडार्धामलकादीनि तु ग्रासपरिमाणानि स्मृत्यंतरोक्तानि शक्तिविषयाणि

शिरसंऽउपरिमारणाल्लघुत्वा नेषांपशुनरत्रग्नौभ्रतांपौर्णमासी मुपवसेदितिवतुर्दश्यामुपवासमग्नि ष्वायपौर्णमास्यां
पंचदशयामान्नभुक्तेत्यादिना द्वात्रिंशद्रूहरात्मकंचांद्रायणास्यो क्तंवैत्यन्तरप्रदर्शनार्थेनसार्वत्रिकं। यामीश्वर
रिवचनानुरोधेनत्रिंशद्रूहरात्मकत्वस्यरर्शितत्वात्यद्यतत्सार्वत्रिकं स्यंतद्दानेरंतर्येणसंवत्सरंचांद्रायणानुष्ठाना
नुपपत्तिःस्यात्ताचंद्रगत्यनुवर्त्तनानुपपत्तिश्च। चांद्रायणांतरमाह॥यथाकथंचित्पिंडानांचत्वारिंशच्छतद्वयंमासे
नैवोपभुंजीतचांद्रायणमथापरं॥३३३॥पिंडानांचत्वारिंशदधिकंशतद्वयंमासेनभुंजीतायथाकथंचित्पतिरिने
मध्याह्नेश्यामान्नतथानक्तंदिवाश्नुतुरश्नुतुरेवा॥अथैकस्मिंश्चतुरो परास्मिन्द्वादशतथैकरात्रमुपोष्या
परस्मिन्षोडशवेत्यादिप्रकारेणान्यतमेनशक्त्यपेक्षयाभुंजीततत्सर्वंकृच्चांद्रायणद्वयादपरंचांद्रायणं। अतस्त
यातंयासंख्यानियमः।किंतुपंचविंशत्यधिकंशतद्वयंसंख्येवाप्रतिनावेतेप्रकारादर्शिताः॥अशक्तौसमग्नी
यात्पिंडान्मध्येरिनेच्छतोनियतात्माहविष्यस्ययतिंचांद्रायणं चरेत्।चतुरःप्रातरश्नीयात्पिंडानविप्रसमाहितः।
चतुरोऽस्तमितेसूर्येशुचांद्रायणंचरेत्।यथाकथंचित्पिंडानांतिस्रोऽशीतीःसमाहितः।मासेनाश्नन्हविष्यस्यव
द्रस्थेतिश्लोकोक्ताहति।तथाचत्वारिंशच्छतद्वयान्यूनसंख्यायासंपाद्यस्यापिसंग्रहार्थमपरंग्रहणं।यथाहय एम
मन्त्रीरुन्त्रीत्पिंडान्नसमश्नीयान्नियतात्मारहव्रतोहविष्यान्नस्यैवमासमृषिचांद्रायणं स्मृतमिति।एषुचय १३९
तिचांद्रायणप्रभृतिषुनक्तंद्रगत्यनुसरणमपेक्षितं।अतस्त्रिंशदहोरात्रात्मकमावत्तमासेननेरंतर्येणचांद्रायणानुष्ठा

नेयंरिकंचांद्रायणंवैश्वदेवशेनपंचम्यारिष्टारंभोभवतितथापिनदोषः।यद्यपिसोमायनाख्यंमासव्रतंमार्क
ंडेयोक्तं।गोक्षीरंसप्तरात्रंतुपिबेत्तप्तनवनीतंसप्तरात्रंतप्तनक्रंयात्।तप्तनत्रयात्तप्तसर्पिःसप्तरात्रंतप्तनक्रंयात्।तप्तनेनैकंनक्तंत्र
यंत्रिरात्रंवायुमुग्भवेत्।एतत्सोमायनंनामव्रतंकल्मषनाशनमितिचांद्रायणंधर्मकमेवाहारीतः।
यत्तश्चांद्रायणमनुक्रमिष्यामइत्यादिनासेतिकर्त्तव्यताकंचांद्रायणमभिधायैवंसोमायनमित्यतिदेशाभि
धानात्।यत्पुनस्तेनक्तंशुक्लचतुर्थीमारभ्यशुक्लद्वादशीपर्यंतंसोमायनमुक्तंचतुर्थीप्रभृतिचतुस्तनेनत्रिरात्र
त्रिस्तनेनत्रिरात्रंद्विस्तनेनत्रिरात्रमेकस्तनेनत्रिरात्रमेवमेकस्तनप्रभृतिपुनश्चतुस्तनांतंयातेसोमचतु
र्थीतनस्तयानः पाहितस्येस्वाहायातेसोमपंचमीषसीत्येवंयथार्थस्तुतिहोमाःसर्वेकृत्वाएनोभ्यःपूतस्त्र
द्रमसःसामान्यतःसमानलोकतांसायुज्यंचगछतीतिचतुर्विंशतिरात्रात्मकंसोमायनमभिहितं।तदशक्त
विषयं॥७॥अथकृच्छ्रचांद्रायणसाधारणीमितिकर्त्तव्यताह।कुर्यात्त्रिषवणंस्नायीकृच्छ्रचांद्रायणंतथा
पवित्राणिजपेत्पिंडानाद्यंवाभिमंत्रयेत॥३३४॥कृच्छ्रप्राजापत्यंरिकंचांद्रायणंवात्रिषवणंस्नानयु
क्तंकुर्यात्।एतच्चतप्तकृच्छ्रव्यतिरेकेण।तत्रासकृत्स्नायीसमाहितस्तिमनुनाविशेषाभिधानात्।यत्पुनस्तेनकृच्छ्रेषु
षट्सवनस्नानमभिहितंत्रिरात्रेत्रिर्निशायांतुसवासज्जलमाविशेदितितच्छक्तविषयंयत्पुनर्वैशंपायनेनैकालिक
स्नानमुक्तंस्नानंत्रिकालत्वमेवस्यात्त्रिकालंवाद्विजन्मनइति।तत्त्रिषवनस्नानाशक्तविषयंवेदितव्यंयत्पुनर्गौर्ग्ये

नोक्तं। एकवासाश्चरेद्व्रतं स्नात्वावासो नपीडयेत्। इति। तद्पि शङ्खस्यैव। एकवासावाऽवावासावाल्पधौतो स्कुडिलेशय
इत्यैकवस्त्रतायाअपि शंखेनपाक्षिकत्वेनाभिधानात्। स्नानेनचहारीतेनविशेषोदर्शितः। त्रिवारंप्लुश्वतोभिःस्नात्वा
घमर्षणामंतर्जलेजपित्वा धौतमहतंवासः परिधायसाम्नासोम्येनाद्भ्यमुपतिष्ठेतेति। स्नानानंतरंचपवित्राणि
जपेत्। पवित्राणिचअघमर्षणंदेवकृतःप्लुश्वत्यस्तरत्समाहृत्यादिवसिष्ठादिप्रतिपादितानामन्यतमान्यर्थाविरुध्ये
र्ध्वंपादेवकृतःप्लुश्वत्यस्तरत्समाहृत्यादिवसिष्ठादिप्रतिपादितानामन्यतमान्यर्थाविरुध्येषुकालेषुजपेत्। सावित्रींवा
जापेन्नित्यंपवित्राणिचशक्रितइतिमनुस्मरणात्। यत्तुगौतमेनोक्तं। रौरवेयोधाजपेन्नित्यंप्रयुंजीतेतितद्पिप
वित्रत्वादेवोक्तं। नपुनर्नियमायतथासतिह्यंतरमूलत्वकल्पनाप्रसंगात्। अतोऽनधीतसामवेदेनगायत्र्या
दिकमेवजप्यं। यद्पिनमोहमायमोहमायेत्यादिपठित्वाएताएवाज्याहुतयइत्युक्तं तद्पिनेयमियंकामहा
व्याहृतिभिर्होमःकर्त्तव्यःस्वयमन्वहमितिमनुनाव्याहृतिभिर्होमाविधानात्। तथाचयाज्ञवल्क्यत्रिंशन्मंत्रेतिचोक्तं। जपहो
माद्यित्किंचित्कृच्छ्रांगंभवेन्नतु। सर्वंव्याहृतिभिःकुर्यात्गायत्र्याप्रणवेनवेति। आदित्यहृदयादुरुक्तपुराणादिषु
पस्थानादेर्यद्धरणं। अतएववैशंपायनः। स्नात्वोपतिष्ठतादित्यंसोरीभिरुक्तांजलिरिति। एवमन्येष्वपिविरोधिषुपद्ध १४०
र्थेषुविकल्पआश्रयणीयः। अविरोधिषुतुसमुच्चयः। सस्नातराधिकरणन्यायेनसर्वस्मृतिप्रत्ययत्वात्कर्मणां।
जपसंख्यायांचविशेषःस्मृतेर्दर्शितः। अष्टभंविरजेचैवतथाचैवाघमर्षणंगायत्रीवाजपेद्वीपवित्रांवेदमातरंश

तमश्शतंवापिसहस्रमथवापरं। उपांशुमनसावापितर्पयेत्प्रीयतेरविः। मनुष्याश्चैवमन्यानिप्रमाण्यशिस्मृतं। इतिजाबालिः
ङाश्चप्रत्येकंगायत्र्याचाभिमंत्रयेत्। तथायमेनापिविशेषउक्तः। अंगुल्ययेस्थितंपिंडंगायत्र्याचाभिमंत्रितं। प्राश्यच
स्यपुनःकुर्यादन्यस्याप्यभिमंत्रणादिति। अतश्चोमद्भुर्वःस्वरित्यादि गौतमोक्तेरनुमंत्रणमंत्रेसहास्यविकल्पः। यत्पुनरा
पायस्वसंतेपयासीत्यादिभिःपिंडकरणात्सर्वहविषोनुमंत्रणमुक्तंतद्भिन्नकार्यत्वात्समुच्चीयते। एतानिचकृच्छ्रांगानि
व्रतानियद्प्रायश्चित्तांतरमनुशीयंतेतद्दाकेशास्त्विवपनपूर्वकंपरिगृहीतव्यानिवपनव्रतेचरेदितिगौतमस्मरणात्। अ
म्युद्यार्थंतुनेववपनंवमिष्टेनाप्यत्रविशेषउक्तः। कृच्छ्रांगव्रतरूपाणिश्मश्रुकेशास्त्वापयेतांकुक्षिरोमशिरसांवु
प्यमित्यादिकृच्छ्रांगव्रतरूपाणांवपनास्त्रीत्यंगानिवक्ष्यंतइतिशेषः। पर्वोदयपरिष्टव्रतयज्ञांगव्रतानुष्ठानादिवसात्पूर्वद्यु
र्मायाद्भिकार्यंयथाहविष्णुः। सर्वपापेषुसर्वेषांव्रतानांविधिपूर्वकं। यज्ञांगंप्रवक्ष्यामिप्रायश्चित्तेचकीर्षिते। हिनांतेन
खरोमाद्रीन्यवापस्नानमाचरेत्। भस्मगोमयमृद्भारिपंचगव्यादिकल्पितैः। मलापकर्षणंकार्यंबाह्यशौचोपसिद्ध
येदृतध्वनपूर्वंणापंचगव्येनसंयुतं। व्रतंनिशामुखेयाद्यंबहिस्तारकदर्शनात्। आचम्यातःपरंमौनीध्यायन्दुःकृतमा
त्मनः। मनःसंतापकंस्त्रीत्वमुद्वहेच्छोकमंततइति। बहिरितिग्रामान्निःक्राम्यःस्त्रियापंचमेवव्रतपरियहःकार्यः। केशवपन
वर्ज्यंकेशश्मश्रुलोमनखवपनंचायणादिषेतद्देवस्त्रियाःकेशवपनवर्ज्यमितिबोधायनस्मरणात्। वपनाऽनिच्छोस्तु
हारीतेनविशेषउक्तं। राजावाराजपुत्रोवाब्रह्मणोवाऽहुरुक्तः केशानांवपनंकृत्वाप्रायश्चित्तंसमाचरेत्। केशानांरक्षणार्थं

यंतु द्विगुरोर्व्रतमाचरेत्। द्विगुरोर्व्रतमाचीर्णं हस्तिराद्विगुरा। भवेत्। शतसहस्रमहापातकादिशेषविशेषात्। आज्येनैव हविशाला
योक्तवया घ्राहुतीः। इत्यक्। आर्षेकुर्याद्व्रतांतेचगोहिरण्यादिदक्षिणेति। यमेनापत्रविशेषोभिहितः। यश्चान्तापोनिहन्ति
स्नानंचागतयोर्हितं। नैमित्तिकानामेवंषां। तथाचैवानुकीर्तनमिति। तथा। गत्राभ्यंगशिरोभ्यंगौतां वल मनुलेपनाव्रत
स्थोवर्जयेत्सर्वयत्नान्यद्बलरागकृतरहितः। एवमाहनिकर्तव्यताज्ञातंस्मृत्यंतरादन्वेष्यं। एवमनेनविधिनाव्रतंगही
त्वाऽवश्यंपरिसमापनीयं। अन्यथातुप्रत्यवायः। सर्वव्रतंगृहीत्वैवनाचरेत्कामतोहि यःजीवन्भवतिचोडालोमृतःश्वाचैवजाय
तेऽतिच्छागत्वेयस्मरणात्यल्पंपंचनाइछमुक्त्वितियोगस्य चाक्रियाणाः। स्वरूपमभिधायतत्प्रसंगः कार्यांतरेपि
तियोगमाहः। अनार्हिष्वपापेषुशुद्धिश्चांद्रायणेन च॥ धर्मार्थंयश्चरेदेनच्छरीरस्यैतिसलोकतां॥३५॥ आरिश्यतइत्या
हिभिः। कृच्छ्रेरेवसहितैस्त्रिरपेक्षेवाशुद्धिः॥ तथाचषड्विंशन्मतेभिहितं। यानिकानिचपापानिगुरोर्गुरुतरागिच। कृच्छ्रा
तिकृच्छ्रचांद्रेशुध्यंतेमनुरब्रवीत्। इतित्रयाणांसमुच्चयः प्रतिपादितः। उशनसातुद्वयोः समुच्चयः। उक्तः। हरितानाह। रिष्ट
नांपापानांमहतामपि। कृच्छ्रंचांद्रायणंचैवसर्वपापप्रणाशनमिति। हरितमुपपातकं। हरिष्टंपातकं। गौतमेनतुकृच्छ्रा
तिकृच्छ्रौचांद्रायणमिति। सर्वप्रायश्चित्तमिति विसमासकरणेनैवनिरपेक्षताकृच्छ्रातिकृच्छ्रयोः सुचिताः। चांद्रायणा
स्यचनिरपेक्षतातिशब्देनत्रयाणांसमुच्चयः। केवलप्राजापत्यस्यतुनैरपेक्ष्यंचनुर्दिशतिमनेर्भिहितं। तत्र घृतहोमेवनाहि
ष्टप्राजापत्यंसमाचरेदिति। गौतमेनापिप्राजापत्यानैरपेक्ष्यं। उक्तं। प्रथमंचरित्वाशुद्धिपूतकर्मणो भवति। द्वितीयंचरित्वा

यदन्यन्महापातकेभ्यः पापंकुरुतेतस्मात्तस्यापात्यमुच्यते। तृतीयंचरित्वासर्वस्माद्देनसोमुच्यतइतिमहापातकादपी
त्यभिप्रेतं। मनुनापि। कृच्छ्रं। पराकेनामकृच्छ्रोयंसर्वपापापनोदनइति। हारीतेनापि। कृच्छ्रं। चांद्रायणं पराकंचतुल्यापुरु
षएवचागवांचैवानुगमनंसर्वपापप्रणाशनं। तथा। गोमूत्रंगोमयंक्षीरंदधिसर्पिःकुशोदकं। एकरात्रोपवासश्च
स्वपाकमपिशोधयेत्। तथातप्तकृच्छ्रमधिकृत्यापिनैवोक्तं। एषकृच्छ्रोद्विरभ्यस्तःपातकेभ्यःप्रमोचयेत्। त्रिरभ्य
स्तोयथान्यायंश्रद्दधत्यंव्यपोहतीति। उशनसाचोक्तं। यत्रोक्तंयत्रवानोक्तमिहपातकनाशनं। प्राजापत्येनकृ
च्छ्रेणशोधयेन्नात्रसंशयइति। एतानिचप्राजापत्यादीन्यनार्हिष्वपपातकार्हिषुकृच्छ्रद्भ्यामाद्यापेक्षयाव्यस्ता
न्समस्तानिवायोजनीयानि। तथाऽऽर्हिष्वतेष्वपिमहापातकार्हिषुभ्यामाद्यापेक्षयायोजनीयानि। अतएवो
क्तंयमेनयत्रोक्तंयत्रवानोक्तमित्यादि। गौतमेनापिकृतनिष्कृतीनांसंग्रहार्थं सर्वप्रायश्चित्तग्रहणंकृतं
। तथाचरहपितेनैवोक्तं। द्वितीयंचरित्वायदन्यन्महापातकेभ्यः पापंकुरुतेतस्मात्तमुच्यतइत्येकात्तृतीयंचरि
त्वासर्वस्माद्देनसोमुच्यतइतितदपिमहापातकाभिप्रायं। नचमहापातकमनुक्तनिःकृतिकं संभवति। त
स्माद्यंनिष्कृतिकेष्वपिप्राजापत्यादयोयोजनीयाः। तत्रद्वादशवार्षिकस्यव्रत्वेद्वादशद्वादशरात्रिनान्येकेकंप्रा
जापत्यपरिकल्प्यगणयमानेप्राजापत्यानांषष्ट्यधिकंशतत्रयंद्वादशवार्षिकेवैकस्मिकमनुष्ठेयंभवति। तद
शक्तौतावत्योधेनवोदातव्याः। तत्संभवेनिष्काणांषष्ट्यधिकंशतत्रयंदातव्यं। तथाचस्मृत्यंतरे। प्राजापत्यस्त्रि

प्रि प्र १४२

याश्चैकोधेनुरघाहिजोत्तमोधेनोरभावेशतंमूल्यंतुल्यंनसंशयइतिमूल्यार्थमपिनिष्क्रीतंदद्यादेवाशक्तयेयस्या
स्यांगवामभावेनिष्क्रीस्यात्तद्दद्यादेवचेतिस्मरणात्।मूल्यदानस्यापशक्तौवावंतउदेवामाःकर्तव्याःतत्रा
पशक्तौगायत्रीजपःषड्विंशल्लक्षसंख्यःकार्यः।कृच्छ्रोयुतंतुगायत्र्याउदेवामस्तथैव चाधेनुप्रदानंविप्रायम
मेतच्चतुष्टयमितिपराशरस्मरणात्।यत्तुचतुर्विंशतिमतेऽभिहितं।गायत्र्यालक्षजपन्कोटिब्रह्महत्यांव्यपोहु
तिलक्षीशीतिंजपेद्यक्तसुरापानाद्विमुच्यते।पुनातिहंमहत्तीरंगायत्र्यालक्षसप्ततिः।गायत्र्याःषष्टिमिर्ह्लक्षैर्मु
च्यतेगुरुतल्पगइतिनद्दशवार्षिकतुल्यविधानतयोक्तानपुनरशक्तविषयमितिनविरोधः।एवमन्येपिकृच्छ्रा
दयःयुतंचैवप्राणायामशतद्वयं।तिलहोमसहस्रंतुवेदपारायणंतथेत्यादयःप्रत्याम्नायाःश्चतुर्विंशतिमता
दिशास्त्रेहिनिर्णीताःषष्ट्यधिकशतत्रयगुणिताःमहापातकेषुवोद्धव्याः।अतिपातकेषुसप्तत्यधिकशतद्वयंपा
जापत्यानांकर्तव्यं।तावंतोधेन्वादयःप्रत्याम्नायावापातकेषुतुसप्तशीतिशतंप्राजापत्याःप्रत्याम्नायाश्चधेन्वाद
यस्तावंतएव।तथाचचतुर्विंशतिमतेऽभिहितं।जन्मप्रभृतिपापानिबहूनिविविधानिवाकृत्वावीकृत्वहत्यायां
षडब्दंकृच्छ्रमाचरेत्।प्रत्याम्नायेगवांदेयंसाशीतिश्चनिनाशतं।तथाशरशलक्षाणिगायत्र्यावाजपेद्बुधइति।इमे राम
वचस्तद्दशवार्षिकव्रतेशतद्वयशतत्रयशतसप्तशतैरेकैकप्राजापत्यास्तावंतोवाप्रत्याम्नायाः।त्रैमासिकविषयेषुपुनःसार्धस १४२
पाप्राजापत्याम्नायाश्चधेन्वादयोसार्धयस्तावंतएवामासिकव्रतविषयेतुसार्धप्राजापत्यद्वयंतावानेववाप्रत्याम्ना

यश्चांद्रायणविषयभूतेषुपुनरुपपातकेप्राजापत्यत्रयंतद्दशवार्षिकविषयंप्रत्याम्नायस्तावानेवायत्पुनश्चतुर्विंश
तिमतेऽभिहितं।अष्टौचांद्रायणान्याद्याःप्रत्याम्नायविधोसहेतितद्दतिधनिनःपिपीलिकामध्याश्चांद्रायणप्र
त्याम्नायविषयं।मासातिकृच्छ्रविषयभूतेपुनरुपपातकेसाङ्गसप्तप्राजापत्याप्रत्याम्नायाश्चधेन्वाद्याःतावंतएवाप्राजा
पत्येनुग्रामकाद्यात्सांतपनेद्वयं।पराकतप्तातिकृच्छ्रतिस्रस्तिस्रस्तुगास्तद्वयंतिचतुर्विंशतिमतेऽभिधानात्।तप्तद्वय
कैकंग्रासमश्नीयादित्यामलकपरिमितैकैकग्रासपक्षेवेदितव्या।पाणिपात्रभोजनपक्षेपुनर्धेनुद्वयमेव।प्राजा
पत्यस्यषड्डपवासतुल्यत्वान्नद्विगुणत्वाद्यातिकृच्छ्रस्य।यद्यपिनवसुस्निग्धेषुपात्रेषुपात्रेभोजनंतथापिनेरंतर्येण
द्दशदिवमानुष्टानेकृशातिशयात्षडहोपवाससमानप्राजापत्यद्वयतुल्यत्वमेव।प्राजापत्यस्यचषड्डपवा
सतुल्यत्वंयुक्तमेव।तथाहि।प्रथमेन्हिसायंतनभोजनत्रयवर्जनेपरस्यतथाद्यचितस्यन्यूनेपिसायंतनेभोज
नवर्जनेःपरस्यैवंतनवभिरहोभिरुपवासत्रयंतत्साध्याश्चोपवासत्रयमितियुक्तंषड्डपवासतुल्यत्वं।अथवैका
दशगोदानसहितत्रिरात्रोपवासात्मकगोवधव्रतेतुसार्द्धैकादशप्राजापत्यास्तावत्संख्याश्चोदेवामास्यःप्रत्या
म्नायाः।मासंपयोव्रतेतुसार्धप्राजापत्यद्वयेपराकात्मकेतूपपातकव्रतेप्राजापत्यत्रयं।पराकतप्तातिकृच्छ्रस्त
नेकृच्छ्रत्रयंचेरत्।सांतपनस्यचाध्वईमशक्तौव्रतमाचरेदितिषड्विंशन्मतेऽभिधानात्।चांद्रायणपराककृच्छ्रति
कृच्छ्राःसप्तप्राजापत्यत्रयात्मकाद्दशवार्षिकव्रतस्थानेविंशत्यूनदशसंख्याअनुष्टेयाःतत्प्रत्याम्नायास्तैर्धे

त्वारश्चत्वारिंशद्गुणाः अतिपातकेषुनवतिसंख्याश्चांद्रायणाश्चत्वारिंशत्तमेषुपुनः पातकपरेषु षष्टिसंख्याउ
पपातकेषुतुत्रैवार्षिकविषयेषुत्रिंशत्संख्याः त्रैमासिकोतुगोवधव्रतस्थानेगोमत्रस्नानादिनिष्कर्तव्यतावा
हुल्याचांद्रायणात्रियंमासिकव्रतेतुयोगीश्वरोक्तमेवचांद्रायणादिकंधेनुस्वासादिप्रत्याम्नायाःसर्वत्र
त्रिगुणाश्चप्रकीर्णकेषुपुनःप्रतिपदोक्तप्रायश्चितानुसारेणप्राजापत्यपादादिकृत्याद्याज्ञेयाः अथहस्ती
पुनश्चांद्रायणादिकमित्येतद्गोबलीवर्दनेनान्यत्रापिकल्पनाकार्या यत्पुनर्बृहस्पतिनोक्तं जन्मप्रभृति
वर्किंचित्पातकंचोपपातकंतावद्यावर्त्तयेत्कृच्छ्रंयावत्षष्टिगुणंभवतीतितद्देयरहस्यं इतिगौतमेनोक्तं हि
वार्षिकसमानविषयंतथात्रैमासिकादिविषयमतोपपातकादिविषयंचपातकपरेषुमध्येयश्चांद्राय
णादिस्त्रीगमनहिरण्यास्तेयविषयंच तत्रहस्तानाकृच्छ्राब्दमुद्दिश्यहस्तानादेरवद्यमितिसकृद्गमनेकृच्छ्रा
ब्दविधानात्तद्धस्तेवर्षतुल्यषष्टिकृच्छ्राविधानेयुक्तमेवयत्तुसुमंतुनोक्तंयद्यमकृत्यमकृत्यस्तुबुद्धिपूर्वमधो
मुहूर्तात्कृच्छ्रध्यब्दकृच्छ्रंगमहूर्तःपातकादूर्द्धंतदर्द्धेपुपपातकाद्याद्यनिविषयं तथाश्रुतानादेरवद्य
मितियमोक्तेरवविषयमूर्द्धंपातकादूर्द्धंविषयं यत्तुतपस्यमर्थीधान्यसमश्चस्रकृच्छ्रादिव्रतानिद्विजाय्यभोज एम
नंतेनसंपादयेत। तथाहिसमयांतरे। कृच्छ्रंपंचाशतिकृच्छ्रंत्रिगुणंमहाहस्तिशरीरंवर्त्ततीयेचत्वारिंशत्तत्त्रिगुः १४३
णितगुणितविंशतिःस्यात्यराकः कृच्छ्रंसांतापनाख्यंभवतिषडधिकविंशतिःसैवहीनाद्वाम्याचांद्रायणंस्यात्त

पस्तिकृशबलोभोजनेद्विप्रमुख्यानितिब्रुहरुरुरितिसर्वत्रसंबंधनीयं। तृतीयःकृच्छ्रातिकृच्छ्रः। अथचप्राजाप
त्यद्विसकृत्सतयाविहद्विप्राणांषडेभोजनंभवतियत्तुचतुर्विंशतिमतेऽभिहितंविप्राद्वादशवाभोज्यःप
वकेष्टिस्तथैवचः। अत्यावापावनीकाचित्तमान्याहुर्मनीषिणइतिप्राजापत्यस्थानेद्वादशब्राह्मणा
नांभोजमुक्तंतन्निर्ध्वनविषयं। यत्तुचांद्रायणस्यापितत्रैवमत्याम्नायउक्तः। चांद्रायणमगारेष्टिःप
वित्रेष्टिस्तथैवच। मित्रविंदापशुश्चैवकृच्छ्रमासत्रयंतथा नित्यनैमित्तिकानांचकाम्यानांचैवकर्मणांद्वः
ष्टीनांपशु [redacted] बंधानामभावेचरवःस्म
ताहतिरपिचांद्रायणशब्दस्य यत्तुकृच्छ्रमासत्रयंतथेतिकृच्छ्रषट्कंप्रत्याम्नातं। तद्गृहि
[redacted] रमस्तविषयं। चांद्रायणंत्रिभिःकृच्छ्रैरितिदर्शितत्वादित्यलमतिप्रसंगेनप्रकृत
मनुसरामः यस्त्वभ्युदयकामोधर्मार्थंकाम्यनियोगनिष्पत्त्यर्थमेतच्चांद्रायणमनुतिष्ठतितपुनःप्राय
श्चित्तार्थमसौचंद्रसालोक्यंस्वर्गविशेषंप्राप्नोति। एतच्चसंवत्सरंत्यभिप्रायेण। एकमासोपवासोपि वि
पापक्षियोगनिष्पत्त्यर्थमेतच्चांद्रायणमनुतिष्ठतितपुनःप्रायश्चित्तार्थमसौचंद्रसालोक्यंस्वर्गविशेष
प्राप्नोति। एतच्चसंवत्सरंत्यभिप्रायेण। एकमासोपवासोसर्वमेनोहंतिद्वितीयमाम्नारश्चपूर्वानरश्चव
राणात्मानंचैकविंशतिंपक्तिंचपुनातिसंवत्सरंचापत्वाचंद्रमसःसलोकतांप्राप्नोतीतिगौतमस्मरणात्। कि

[illegible] ॥ क्षुक्रधर्मकामस्तुत
हतीश्रियमाप्नुयात्। यथा गुरुक्रतुफलंप्राप्नोतिसुसमाहितः॥३३॥ यस्त्वभ्युदयकामः प्राजापत्यादिकं क्षुाननुतिष्ठति- स
हतीराज्यादिलक्षणांश्रियंविभूतिमनुभवति। यथागुरुक्रतूनांराजसूयादीनांकर्त्तातत्फलंस्वराज्यादिलक्षणं
महत्फलंलभते। तथायमपिसुसमाहितःसकलांगकलापमविकलमनुतिष्ठन्नितिफलमहिमप्रकाशनार्थंक
तुरष्टेतकीर्त्तनं। सुसमाहितइत्यनेनाविकलशास्त्रार्थानुष्ठानंवरत्काम्यकर्मतयांगवैकल्येफलासिद्धिंद्योतय
ति। अतोनात्रप्रायुष्मिन्नेष्टिवत्प्रायश्चित्तंभवांगानुष्ठानमंगीकरणीयामितिहरोत्साहितंप्रत्याम्नायोपादेनाक्षुा
घनुष्ठानाद्नोत्पत्तिकारणंफलाभिसंधिकर्मणयारभमाण्यत्वाहितिन्यायेनभ्यस्छिन्नेवेतिनेहमन्त्रविवक्षितः॥
प्रागुदितानिवृत्तार्थंपमेहास्त्रजेनधर्मशास्त्रधारणादिविधीत्सार्थंवाहान्मार्थनावरहानुवृपराप्रतिपादयितु
महि॥ क्षुलेतान्नृषयोधर्मान्यान्तवल्क्यनभाषितान्॥ इमंचुमहात्मानंयोगीश्वरमभितोऽजसं॥३४॥ अत्रहिवः
र्णाश्रमादिव्यवस्थाःषट्प्रकाराधर्माःप्रतिपादितास्तानस्विलानयोगीश्वरभाषितान्नृषयःश्रुत्वाप्रकर्षात्सु
क्ष्मलोचनालेमहिमगुणशालिनमचिंतनीयशक्तिविभवमभिधास्यमानमचिवांसः॥ यइदंधारयिष्यंतिधर्मशा राम १४४
स्त्रमतंद्रिताः। इहलोकयशःप्राप्यतेयास्यंतित्रिविष्टपं॥३५॥ विद्यार्थीप्राप्नुयाद्विद्यांधनकामोधनंतथा॥ आयुका
मःस्तुयेवायुःश्रीकामोमहतींश्रियं॥३६॥ श्लोकत्रयमपिद्यस्माद्यःश्राद्धेश्रावयिष्यति। पितृगणास्तस्यतृप्तिःस्याद्

मानदास सुगत दासया संकलनं
आशा तृप्तिकृथियात उपहार !

मानदास सुगत दासया संकलनं
आशा तृप्तिकृथियात उपहार !